

Homines scientiarum II

Třicet příběhů české vědy a filosofie

*Tomáš Petrář – Dominika Grygarová – Tomáš Hermann
Antonín Kostlán – Michal V. Šimůnek*

editoři svazku

Univerzita Pardubice a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

2014

Univerzita Pardubice a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
Vydavatelství Univerzity Pardubice, 2014

Tato série publikací vychází jako jeden z výstupů projektu Idea univerzity, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0270, ve spolupráci Univerzity Pardubice (Fakulta filozofická, katedra filosofie) a Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. (Kabinet dějin vědy).

Recenzovali:
doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.
prof. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.

© Univerzita Pardubice, 2014
© Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2014
© Vydavatelství Univerzity Pardubice, 2014
Editor © Tomáš Petráň, Dominika Grygarová, Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Michal V. Šimůnek, 2014
Study © Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Eliška Luhanová, Zdeněk Pousta, Marco Stella Michal V. Šimůnek, 2014

ISBN
978-80-7285-179-9 (soubor)
978-80-7285-181-2

Obsah

Úvod	7
Aleš Hrdlička – Antropolog mezi Evropou a Amerikou <i>Michal V. Šimůnek – Tomáš Hermann – Marco Stella</i>	9
Emanuel Rádl – Vita activa a vita contemplativa <i>Tomáš Hermann</i>	35
Karel Engliš očima Lubomíra Mlčocha <i>Antonín Kostlán – Zdeněk Pousta</i>	99
Zdeněk Horský – Člověk renesance v našem věku <i>Tomáš Hermann</i>	125
Jan Patočka – Druhý život ve městě nad Seinou <i>Tomáš Hermann – Eliška Luhanová</i>	159
Jiří Němec – Spiritus agens intelektuálního života <i>Tomáš Hermann</i>	209
Literatura	245
Seznam zkratk	251
Ediční poznámka	253
Summary	255
Jmenný rejstřík	259

Od mládí jsem byl inspirován k hlubokému porozumění jednotě, která je východiskem pro všechnu lidskou touhu po vědě, bez ohledu na to, zda je jeho hladina manifestována skrze tak široce odlišné lidské prostředky, jakými jsou biologie, fyzika, filologie nebo filosofie.

Niels Bohr

Úvod

Série filmových dokumentů o třiceti osobnostech české vědy a filosofie, kterou doprovází tato pětisvazková publikace, je jedním z výsledků projektu *Idea univerzity*. Projekt realizovala Univerzita Pardubice ve spolupráci s dalšími institucemi, v tomto případě s Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky.¹ *Idea univerzity* historicky odkazuje k tradici společenství učitelů a žáků, které spojuje tážání po smyslu intelektuálního úsilí v rovině osobní i veřejné. Tento společný základ poznání a vědění jsme se rozhodli přiblížit prostřednictvím životních příběhů třiceti koncepčně vybraných osobností, jejichž dílo mělo či má obecnější dosah a zrcadlí problémy vztahu vědy, filosofie a společnosti v naší nedávné minulosti i době současné. Motivem byla mimo jiné snaha přiblížit vysokoškolským studentům, ale též středoškolákům a laickému publiku, jak každá specializace úzce souvisí s obecnými problémy, ať již teoretickými nebo společenskými, avšak zároveň také s osobními „příběhy“ jednotlivých osobností, jejich motivacemi, výchovou, charakterem či vírou. Podrobný nástin koncepce a vzniku celého souboru, tj. filmové části a této publikace, uvádíme v úvodní kapitole prvního svazku – *Cesty poznání mezi obrazem a textem: Metodologický nástin k třiceti příběhům české vědy a filosofie*.

*

Druhý svazek představuje badatele společenských věd a věd o člověku. Americký antropolog a lékař českého původu **Aleš Hrdlička** (1869–1943) je znám především svou teorií jednotného původu a vývoje člověka nebo osídlení amerického kontinentu z Asie. Představí ho kurátor Hrdličkova muzea člověka Marco Stella. Následuje portrét biologa a filosofa **Emanuela Rádl**a (1873–1942), jehož společenský

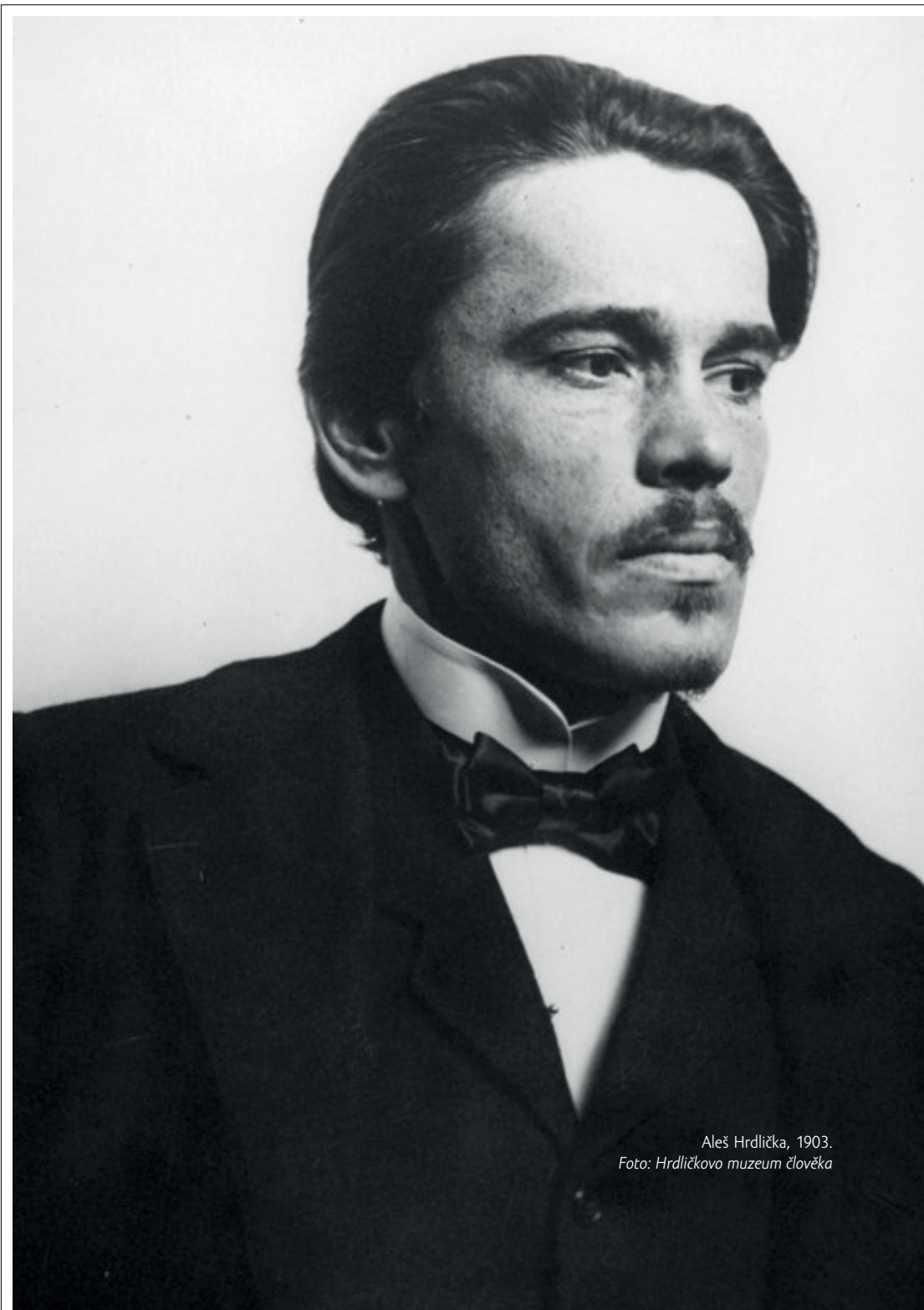
¹ Tato část projektu byla realizována na těchto pracovištích: katedra filosofie Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, která byla řešitelem projektu, a Kabinet dějin vědy při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., který byl partnerem projektu.

význam zprostředkují potomci jeho blízkého kolegy Jaroslava Šimsy (1900–1945). Působením ekonoma, prvorepublikového ministra financí a guvernéra Národní banky **Karla Engliše** (1880–1961) se zabývá ekonom Lubomír Mlčoch (*1944). Renesanční osobnost **Zdeňka Horského** (1929–1988), historika přírodních věd, přiblíží astrofyzik a astronom Jiří Grygar, filosof Stanislav Sousedík a klasický filolog a filosof Filip Karfík. Další stať pojednává o nejvýznamnějším českém filosofu **Janu Patočkovi** (1907–1977). Jako aktuálního myslitele současnosti jej představí sorbonnský profesor Renaud Barbaras a jeho doktorandka Eliška Luhanová. Závěrem nakladatel Robert Krumphanzl, biolog Stanislav Komárek, Stanislav Sousedík a Filip Karfík přiblíží svět **Jiřího Němce** (1932–2001), psychologa, filosofa, publicisty a překladatele, který inspiroval řadu knižních překladů a několik iniciativ, jež významně přispěly ke kulturní a duchovní obnově české společnosti.

Aleš Hrdlička

Antropolog mezi Evropou a Amerikou

Michal V. Šimůnek – Tomáš Hermann – Marco Stella

Aleš Hrdlička, 1903.
Foto: Hrdličkovo muzeum člověka

Aleš Hrdlička, M.D., dr. h. c., významný americký antropolog a lékař českého původu, se narodil 30. března 1869 v Humpolci, zemřel 5. září 1943 ve Washingtonu, D.C., ve Spojených státech. Po studiu medicíny v New Yorku (*Eclectic Medical College*) a Baltimoru (*Homeopathic College*) roku 1894 absolvoval státní lékařské zkoušky. Téhož roku nastoupil v pozici vědeckého pracovníka do ústavu pro mentálně postižené v Middletownu, kde se poprvé setkal s antropometrií. V roce 1896 cestoval do Evropy, aby si ve Francii prohloubil vzdělání na *École d'Anthropologie* a seznámil se s nejmodernějšími trendy u významného antropologa Léonce-Pierra Manouvriera; v Praze se rovněž setkal s českými antropology a pozdějšími blízkými kolegy Lubomírem Niederlem a Jindřichem Matiegkou. Po návratu do USA (1898) nastoupil do Státního patologického ústavu v New Yorku, kde založil antropologickou laboratoř; od patologických stavů se záhy přesunul k antropologickému výzkumu americké populace. Zúčastnil se expedice s norským etnografem Carlem Lumholzem mezi indiánské kmeny v Mexiku (1898), doprovázel antropologa Benjaminu T. B. Hyda (1899) atd. V dalších letech se věnoval výzkumu indiánů Severní a Střední Ameriky. Do roku 1903 prostudoval kmeny od Utahu a Colorada až po mexické státy Colina a Morelos.

Předmětem jeho celoživotního bádání se tak stala fyzická antropologie, původ a vývoj člověka a zalidnění (osídlení) amerického kontinentu. Roku 1903 založil antropologické oddělení *U.S. National Museum* a byl pověřen vést nové oddělení na *Smithsonian National Museum of Natural History* ve Washingtonu. Zde jako kurátor působil 40 let až do odchodu do důchodu (1903–1941), v oficiálních terénních antropologických expedicích pokračoval po celém světě: výpravy do Asie (1910), na Sibiř (1912), Jávu, do Indie, Austrálie, Ceylonu, Afriky a Evropy (1925). Na Aljašku se vypravil ještě desetkrát (1926–1938). Dodnes je jak díky rozsáhlé sběratelské, tak i organizační činnosti považován za zakladatele fyzické antropologie v USA. V roce 1918 založil a redigoval prestižní časopis *American Journal of Physical Anthropology*. Je znám především pro svou teorii jednotného původu a vývoje člověka (1927) a našel odpověď na zalidnění amerického kontinentu tzv. severní cestou. Napsal celkem přes tři sta vědeckých pojednání. Po vzniku Československa působil jako neoficiální emisar zájmů nového státu v USA. Po celý život sledoval události a osud své vlasti a díky jeho angažmá a finanční podpoře bylo v Praze roku 1927 založeno (1937 otevřeno) *Muzeum člověka*, později přejmenované na *Hrdličkovo muzeum člověka*; již v roce 1911 v roce 1923 u nás založil odborný časopis *Anthropologie*. Ve Spojených státech za svou vědeckou činnost dosáhl nejvyšších poct. Stal se členem Americké akademie věd a umění, v letech 1928–1929 byl prezidentem Washingtonské akademie věd, dále byl zakládajícím členem a později i prezidentem Americké antropologické společnosti, kurátorem Antropologického národního muzea ve Washingtonu, členem Washingtonské akademie věd a byla mu udělena Královským antropologickým ústavem Velké Británie za mimořádný přínos k vědě zlatá Huxleyova pamětní medaile (Huxley Memorial Medal, 1927).

Mgr. Marco Stella, Ph.D. (*1982), je kurátorem Hrdličkova muzea člověka v Praze, univerzitní sbírky Přírodovědecké fakulty UK.

Rozhovor s Marcem Stellou

Můžete stručně představit osobnost, život a přínos Aleše Hrdličky?

Kdo byl Aleš Hrdlička? Na základě toho, jak je Hrdličkův život zpravidla podáván, jde o světově významného antropologa českého původu, který v chlapeckém věku emigroval se svou rodinou do USA a tam strávil de facto celý život. Se svým otcem Maxmiliánem, matkou Karolínou a sourozenci Aleš Hrdlička odcestoval roku 1881 lodí přes oceán jako ekonomický emigrant do USA, konkrétně do New Yorku. I přes tuto velmi nevýhodnou startovní pozici, kdy musel jako chlapec pracovat v tabákové fabrice, se mu zde podařilo externě složit maturitní zkoušku. Krátce nato se ovšem nakazil tyfem s dalšími komplikacemi. Jeho léčba v něm ovšem probudila zájem o medicínu do té míry, že se roku 1889 zapsal k jejímu studiu na *Eclectical Medical College*, na níž o tři roky později úspěšně graduoval. Otevřel si v New Yorku soukromou lékařskou praxi a zároveň se dále vzdělával na *Homeopathic College* v Baltimoru, kde také roku 1894 složil závěrečné zkoušky. Jedno z jeho následných lékařských působení se týkalo i ústavu pro duševně nemocné v Middletownu (New York), kde se také poprvé setkal při proměřování lidských těl s antropometrií. Snaha o definitivní zachycení variability lidského těla prostřednictvím čísel (měr) je motivem, který ho provází po celé jeho další působení a celý život.

Jeho původní idea sice spočívala ve výzkumu pacientů s kombinovaným postižením, kdy se snažil odhalit zákonitý vztah charakteristiky duševního postižení a jeho vlivu na fyzickou konstituci. Hrdlička si však velmi záhy uvědomil, že nemá žádný referenční materiál, tedy že neví, jak vypadá normální jedinec dané populace. Nutně si tak kladl otázky typu: jak vypadá průměrný americký běloch? Jak Afroameričan? Lze vůbec nějakou takovou normu stanovit? A pokud ano, co z ní vyplývá? To

byl také druhý hlavní motiv jeho snah, tedy hledání ideálního/normálního (v Hrdličkově pojetí průměrného) reprezentanta dané populace. V roce 1896 odjel do Paříže, aby se zde seznámil s tehdy nejmodernějšími antropometrickými metodami, které již za svého studia nejen hojně praktikoval, ale i dále rozvíjel. Posunul se tedy od studia patologických stavů k normálním a začal studovat variabilitu normální populace, respektive jejích jednotlivých skupin. V roce 1903 se stává také prvním kurátorem oddělení fyzické antropologie na washingtonské *Smithsonian Institution*, které ostatně i sám založil. To, co doposud bylo pouhým doplňkem jeho převážně medicínsky orientované práce, se stalo po zbytek života jeho hlavní náplní – věda o člověku a jeho proměnlivosti, tedy antropologie.

Hrdličkova antropometrická činnost byla takřka frenetická, nicméně od samého počátku systematická a cílevědomá. Byl si vědom především nutnosti systematizace a unifikace antropologických metod. Mezi jeho hlavní badatelské okruhy dlouhodobě patřily především dva, a to otázka historického vývoje a původu (fylogeneze) lidského druhu a zalidnění (osídlení) Ameriky. Samozřejmě, že k tomu přistupovalo studium variability jednotlivých populací, působení vnějších vlivů či např. specifický výzkum dítěte.

Zde je nutno uvést, že USA představovaly v době, kdy Hrdlička aktivně bádá (tedy zejména v prvních třech desetiletích 20. století) a kdy zároveň již odezněly prvotní konfrontace ohledně Darwinovy teorie přirozeného vývoje, téměř ideální „přírodní laboratoř“ pro antropologa-průkopníka, který se rozhodl zasvětit svůj život zkoumání proměnlivosti člověka, neboť tam již v té době bylo možno najít reprezentanty etnik takřka z celé zeměkoule. V Evropě, a o to silněji v USA, kde například otroctví bylo zrušeno až v roce 1865, panovaly jak v odborných kruzích, tak mezi veřejností silné rasové předsudky, či chceme-li, rasismus. Za tímto termínem se však může skrývat hned několik různých problémů, které je třeba pro danou dobu odlišovat. Málokdo pochyboval o tom, že existuje něco jako ostře vymezené skupiny, jejichž „mísení“ je v zásadě „prohřeškem“ proti přírodnímu řádu. Druhá polovina 19. století byla dokonce nakloněna názoru, který z dnešního pohledu zní bizarně, totiž že různá lidská plemena se vyvinula nezávisle na sobě z několika odlišných předků, a jedná se tak spíše o druhy než o plemena

či „rasy“ v pravém slova smyslu. Není třeba zdůrazňovat, že potenciální existence několika různých lidských druhů by byla vynikající obhajobou jak koloniálního řádu, tak otroctví. Jednou tedy tehdejší rasismus můžeme chápat jako přesvědčení o existenci ostře oddělených přírodních, tj. daných a neměnných lidských skupin. Jindy ovšem lze rasismus v dalším významu chápat i jako přesvědčení o tom, že vnější fyzické znaky člověka zároveň charakterizují i jeho vlastnosti psychické a charakter, přičemž jsou příznačné i pro jednotlivé lidské skupiny a existují tak skupiny nadanější pro jisté úkoly lépe než jiné. Existuje tedy mezi nimi určitá (opět tzv. přirozená a neměnná) hierarchie. Jedinec byl pak posuzován na základě těchto předsudečných, zjednodušujících hodnocení, ze kterých vlastně nebylo možné se vymanit. I dnes se často takovýto skupinových hodnocení dopouštíme (xxx jsou líní, yyy lakomí, zzz zase pracovití), avšak v Hrdličkově době taková posuzování rozhodovala o osudech mnohem bezprostředněji než dnes. Příslušnost k určité „rase“ znemožňovala přístup ke vzdělání či určitým typům práce, protože „se vědělo“, že ten či onen se pro jistou profesi, typ vzdělání či kariéru prostě nehodí. Hrdlička, ač věřil v přirozené rozdíly mezi skupinami, nechápal je jako nezměnitelné, a navíc svou teorii o jednotném původu lidstva, neboť za pravlast moderního člověka považoval střední a západní Evropu, popíral i teze o nezávisle na sobě vzniklých plemelech, což bylo ve své době velmi důležité; dodnes je známé jeho motto: „*All mankind of one origin*“. Hrdlička se velmi angažoval i v černošské otázce, a sice takovým způsobem, že byl pozdější československou historiografickou tradicí traktován jako antirasista. Kontextuálně to nemusí být až tak úplně pravda, respektive záleží na tom, jak již bylo uvedeno dříve, co budeme považovat za rasismus v podmínkách USA konce 19. a počátku 20. století. Hrdlička bezesporu považoval tzv. bílá plemena za sobě si navzájem potenciálně rovna, co se týče jejich duševních vlastností, byť se nachází na různém stupni vývoje, který je možné kulturně stimulovat. Nepochyboval však o tom, že africká plemena jsou v tomto ohledu „podřadnější“.

Kromě toho, že proměřoval recentní populace, tak velká část jeho práce souvisela se zmapováním pozůstatků lidí minulých populací. Vyvinul jednoduché a standardizované měření nejen živých lidí, ale i kosterního nálezu, přičemž jeho měření jako jedna z prvních umožnila

i porovnání jedněch s druhými. S tím souvisí jeho přínos k metodologii moderní fyzické antropologie. Hrdlička stanovil techniku antropometrického měření, která se, byť s nějakými modifikacemi, vlastně používá stále. Do té doby se používalo vícero, často velmi komplikovaných technik. Hrdlička je dokázal sjednotit a zformulovat takovou techniku, která byla (a je dodnes) obecně přijatelná a platná.

Naprosto zásadní zůstává jeho odborný přínos v otázce zalidnění či chceme-li osídlení Ameriky. V době, kdy se Hrdlička zamýšlel nad původem amerických indiánů, objevovala se mezi některými americkými antropology již zmíněná teze, že lidé na různých kontinentech mohli vzniknout paralelně z různých lidoopích předků. Hrdlička se zabýval několika nálezy tzv. *Diprotomo* (část lebky nalezená v Argentině), která byla některými místními vědci předkládána za amerického prapředka člověka. Posléze se ukázalo, že se jedná o část opičí lebky – velkého fosilního chápána, nicméně ve své době působil tento nález poměrně přesvědčivě.

Hrdlička naopak přišel s tezí, že se původní obyvatelé nevyvinuli na jednotlivých kontinentech současně, ale že např. americký kontinent byl osídlen teprve v poměrně nedávné době, přibližně v řádu tisíců let, kdy již Afrika, Evropa a Asie osídleny byly. Dnes se pouze datace posunula z Hrdličkových 3 tisíc let na dnešních 15 až 30 tisíc let. Původ amerických indiánů tak spatřoval ve východoasijských kmenech. Konečné důkazy pro tuto hypotézu pak našel během svých deseti expedic, které v letech 1926–1938 směřoval do oblasti Aljašky, Beringova moře a Aleutských ostrovů. Hrdlička tuto tezi – kromě jiného – podpořoval svými antropometrickými měřeními z druhé strany Beringovy úžiny, tedy ze Sibíře, z dálnovýchodního pobřeží Ruska, z Aleutských ostrovů a dalších míst. Zkoumal zejména možné rozdíly mezi Eskymáky a indiány a konstatoval, že lidé, kteří tam žijí, jsou fyzicky principiálně takřka k nerozeznání od obyvatel nejsevernější části severoamerického kontinentu z druhé strany oceánu. Zjistil tedy jednoznačné kontinuum ve fyzických mírách lidí, které mohl podložit i antropometriky. Dále se zabýval studiem podmínek možného stěhování mongoloidních kmenů přes Beringovu úžinu a řetěz Aleutských ostrovů do Ameriky, které považoval za nejpravděpodobnější. Na základě více jak desetiletých výzkumů, jichž se účastnil s mnoha dalšími spolupracovníky,

^ Aleš Hrdlička (vpravo, stojící) s rodinou před odjezdem do Ameriky.
Foto: Muzeum dr. Aleše Hrdličky, Humpolec

pak došel k tomu, že (1.) plemenná rozmanitost indiánů je pouze zdánlivá, (2.) u všech indiánů je zřetelná základní shoda tělesných, tvarových a fyziologických znaků, (3.) indiáni nejsou autochtonním obyvatelstvem v Americe a (4.) osídlení Ameriky proběhlo tzv. severní cestou právě přes Beringovu úžinu v době mezolitu, kdy se malé kočovné či polokočovné skupiny v severovýchodní Asii vydaly zřejmě kvůli zvěři západním směrem a během několika století postupně tyto oblasti osídly, přičemž nejdříve se jednalo o dolichocefální (dlouholebé) a později o brachycefální (krátkolebé) kmeny, které se dostaly až do Mexika a na Yucatan. Ve stejném roce, kdy Hrdlička zemřel, vyšly pod názvem *Alaska Diary* (New York: Cattell Press) jeho zápisky z aljašských expedic. Jeho četné výzkumné cesty, které si obvykle i sám financoval, jej zavedly nejen do Evropy, kde, jak již bylo řečeno, spatřoval kolébku

lidstva, Afriky (Egypt), ale zejména do Asie (Mongolsko, Rusko, Tibet, Indie, Jáva a jiné). Byly podřízeny právě tomuto cíli – prokázat jednotný původ lidstva s kořeny v Evropě.

Jeho teorie, založená na myšlence četných a setrvalých migrací člověka, jej nutila uvažovat i o jejich obecných zákonitostech – i tyto úvahy můžeme považovat za Hrdličkův originální přínos, platný v zásadě dodnes – totiž že lidské skupiny migrují vždy ve směru nejmenšího (geografického) odporu, ve směru, který nejvíce přislubuje potravu a příjemné podnebí, či pod tlakem sil, jako jsou jiné lidské skupiny, hlad, klimatické změny či epidemie.

Při takto rozsáhlých výzkumech jistě zarazí, že Hrdlička, ačkoliv usiloval o exaktní zachycení člověka prostřednictvím měření, tzn. nějakého vyjádření antropometrických měř, tedy čísel a jejich vztahů, přímo demonstrativně odmítal statistiku, kterou považoval v zásadě za zkreslující metodu jak dosáhnout takových výsledků, které badatel sám očekává. Po Hrdličkovi tak zůstaly obsáhlé, často několikatisícové soupisy antropometrických údajů, které jsou přitom maximálně zpracovány tak, že jsou zprůměrovány. Průměr je ostatně jeden z mála typů využití statistiky, které uznával.

Co se jeho dalších přínosů týče, řada z nich byla dobově velmi významná, posléze se však ukázaly jako neplatné. Hrdlička např. přišel s tezí o tzv. neandrtálské fázi člověka. V zásadě šlo o to, že podle Hrdličky měli být neandertálci v přímém vývojovém poměru k dnešnímu člověku. Z toho pro něj mimo jiné vyplývalo, že lidstvo prošlo ve svém vývoji stupněm pračlověka (*Homo primogenius*) a v procesu sapientace dospělo k vývojovému stupni předvěkého člověka (*Homo sapiens fossilis*), u něhož již začala plemenná diferenciaci, směřující k vytvoření dnešních hlavních plemenných skupin. Tím se snažil podložit svůj koncept lineární evoluce z unilineárního vývoje člověka. Nejrůznější lokální populace moderního člověka tedy v minulosti prošly stádiem, kdy jejich fyzické znaky byly srovnatelné s neandrtálci, vyznačující se robustní kostrou a výraznou, typickou lebkou s vystouplými nadočnicovými oblouky a ustupujícím čelem. Ve své době se jednalo o teorii velmi populární – v roce 1927 byl dokonce v Londýně oceněn Huxleyho pamětní medailí, oceněním udělovaným od roku 1900 dodnes Královským antropologickým institutem (*Royal Anthropological Institute of Great*

Britain and Ireland) osobnostem, které zásadně přispěly k pochopení člověka jako biologického druhu. Je pravda, že Hrdličkově tezi napovídalo i množství fosilních nálezů raných lidí a jejich (domnělých či skutečných) předchůdců z Evropy a také Asie oproti jiným částem světa, zejména Africe, kde – jak se dnes s téměř stoprocentní jistotou domníváme – se vyvinul náš druh. Objev australopitéka v jižní Africe, první nález svého druhu na tomto kontinentu je až z 20. let 20. století. Ačkoliv se o několik desetiletí později ukázalo, že africký kontinent, mnohými vysmívaný a opovrhovaný, oplývá množstvím prastarých lidských fosilií a dokladů lidské existence, jež jsou starší než kdekoli jinde, pak lze říci, že vzhledem ke stavu poznatků, které mu tehdy byly k dispozici, uvažoval Hrdlička v podstatě správně. Skutečnost, že pro mnohé evropské a americké vědce byla samotná myšlenka Afriky jako kolébky lidstva bizarní, až urážlivá, je věc jiná. Přitom už sám Darwin v 70. letech 19. století velmi logicky naznačoval, že kolébku lidstva bychom měli, a to zejména vzhledem k tomu, že se tam vyskytuje hned několik druhů našich nejbližších biologických příbuzných lidoopů, směřovat právě do Afriky. Bohužel nejen racionalita, ale i nereflektované předsudky tvarují dobovou tvář vědy...

Další zajímavou okolností je, že Hrdlička byl jakožto Američan přesvědčen, že v dohledné době (tj. maximálně několika desetiletí) dojde u americké populace, respektive u bílého plemene, k dokonalému smíšení lidí nejrůznějších etnik – mezirasové „mísení“ Hrdlička, stejně jako takřka všichni antropologové jeho generace, považoval za nežádoucí. Dokonce si troufl tohoto budoucího „Pana Ameriku“ i vypočítat. Vytvořil průměr ze současné populace na základě velikosti různých skupin a stvořil obraz a antropometrické vyjádření modelu ideálního Američana. Tato vize USA coby velkého *melting-potu*, tedy tavícího kotle nejen kulturního, ale i biologického, se zase až tak úplně nenaplnila. Hrdlička (sám přistěhovalec) stál na straně nově příchozích (zejména z Evropy) a měl liberální vizi nového, kulturně a biologicky zdatného národa, který, navzdory dobovým trendům rozmáhajícím se po Evropě, nebude vědomě usilovat o „rasovou čistotu“ a homogenitu. Naopak předpovídal mísení a vzájemné prolínání.

Nelze nezmínit obvykle vyzdvihovaný Hrdličkův přínos pro českou (československou) antropologii a další vědní disciplíny; možná i proto

bývá jeho osobnost traktována právě za českého nebo československého antropologa, ačkoliv je to pravda jenom částečně. Zde je třeba říct, že Hrdlička se ve svém životě dvakrát oženil, z toho v prvním případě velmi bohatě. Jeho první manželka Marie Strickler Dieudonné, Američanka francouzského původu, ovšem předčasně zemřela a Hrdlička díky dědictví získal poměrně značné jmění, které mu kromě jiného dovolilo již od roku 1913 podporovat rozvoj antropologie, historie a archeologie v českých zemích. Ke své staré vlasti choval velmi silné vazby. Na základě dochované korespondence lze říci, že na svou starou vlast nahlížel velmi idealisticky, očima třináctiletého chlapce, kterým byl, když tuto zemi opouštěl. Tento idealizovaný pohled v průběhu dalších let mnohokrát narazil v nejrůznějších aspektech Hrdličkova působení v Čechách. Každopádně Hrdlička svými finančními dary patří mezi významné donátory moderní české vědy. Vznikly tzv. Hrdličkovy fondy pod institucemi, jako byla např. Karlova univerzita, Královská česká společnost nauk; byly podporovány nejrůznější publikace, ale i antropologický, archeologický a historický výzkum.

Zajímavou okolností je, že koncept, který se Hrdlička snažil podporovat, byla tzv. slovanská antropologie. Jeho podpora byla určena pouze pro badatele slovanského, obvykle pak českého původu. Hrdličkovy fondy krom jiného sponzorovaly i vydávání českého antropologického časopisu *Anthropologie* (první číslo vyšlo v roce 1923 a je opatřeno silně emotivním, vlastenecky, ba až nacionalisticky laděným Hrdličkovým úvodem), který s několika přerušeními vychází dodnes. Právě v prvním čísle prezentoval výše nastíněný program antropologického výzkumu. Jedním z dalších aspektů jeho donátorské činnosti bylo i založení zvláštní instituce nazvané *Muzeum člověka*. Tato myšlenka se u něj rodila velmi dlouho. On sám byl patrně traumatizován tím, že se mu v USA nepodařilo založit podobnou instituci muzejního, ale ani badatelského typu, která by byla zaměřena pouze na člověka a na jeho vědeckou tematizaci. Roku 1929 proto věnoval milion československých korun v obligacích Československu, později tato částka přešla na Karlovu univerzitu, která se zavázala muzeum vybudovat. Původní koncept samostatné

< Marie Dieudonné – Hrdličkova první manželka.
Foto: Muzeum dr. Aleše Hrdličky, Humpolec

budovy byl velmi záhy opuštěn, ať už z důvodu nepřilíčné aktivity místních českých aktérů či případně proto, že v roce 1929 přišla velká ekonomická krize a samotné obligace, které Hrdlička tímto způsobem věnoval, ztratily na ceně. To však nic nemění na tom, že se česká strana zavázala muzeum vybudovat. Bylo otevřeno o mnoho let později (1937) ve velmi provizorním stavu v tehdejších sbírkách Antropologického ústavu Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity v Praze na Albertově 6. Protože si Hrdlička výslovně nepřál, aby bylo muzeum pojmenováno po něm, bylo tehdy otevřeno pod názvem *Muzeum člověka*. Necelý rok poté bylo však přejmenováno právě na *Hrdličkovo muzeum člověka* (HMČ).

Jaké byly další osudy Hrdličkova muzea člověka a které exponáty lze vyzdvihnout?

HMČ je zajímavé nejen s ohledem na předměty sbírkové, ale zajímavá je i samotná historie muzea. Skutečným realizátorem muzea byl totiž profesor Jindřich Matiegka (1862–1941), který je považován za jednoho ze zakladatelů antropologie v českých zemích, respektive Československu, jako samostatné emancipované vědní disciplíny. Matiegka byl významnou osobností českého akademického života první poloviny 20. století, děkanem Přírodovědecké fakulty (1922–1923) a v akademickém roce 1929–1930 i rektorem Karlovy univerzity. Zmíněná myšlenka vybudování muzea přišla ve chvíli, kdy se na Albertově pro univerzitu stavěly nové budovy. Nicméně k původnímu záměru vybudování samostatné budovy muzea nedošlo jak z ekonomických, tak i jiných důvodů. Poté, co bylo muzeum otevřeno, muselo být za necelé dva roky v důsledku listopadových událostí 1939 opět uzavřeno.

Původní plán muzea byl koncepčně velmi dobře promyšlený a v jistém ohledu je původní rozvržení zohledněno dodnes. Expozice podle Hrdličky měla mít čtyři velké části, které by člověka pojímaly z několika úhlů pohledu. Jedna část měla být věnována evoluci člověka. Další se měla zabývat lidskou variabilitou, tehdy chápanou jako variabilita rasová, další část pak lidskou ontogenezí – embryogenezí, růstem

a dospíváním – a konečně poslední část patologií a smrtí. Rozvrh byl nadčasový a těžko se mu dá něco vytknout, byť je to záležitost, která by si tak, aby byla zpracována důkladně, skutečně zasloužila samostatnou budovu... Muzeum bylo od samého začátku umístěno v provizoriu, nutno dodat, že tento stav vlastně trvá doposud. S tím souvisí celá řada historických peripetií, které muzeum prodělalo. Jak již bylo uvedeno, v roce 1939 bylo uzavřeno, ale počátkem 40. let 20. století bylo pod nacistickým vedením částečně využito jako součást politicky exponovaného Ústavu pro rasovou biologii Přírodovědecké fakulty Německé Karlovy univerzity, která převzala ústavy české Karlovy univerzity se vším mobiliářem, pomocným personálem a v případě muzea s exponáty. Muzeum bylo do května roku 1945 zřejmě otevřeno jak pro veřejnost, tak sloužilo i výuce. Vzhledem k tomu, že se fyzická antropologie v mnoha ohledech stala nástrojem nacistické rasové persekuce, není překvapivé, že po skončení druhé světové války si tento obor získal velmi neblahou pověst a poměrně dlouho se na půdě univerzity debatovalo mj. o tom, má-li být vůbec znovuotevřen Antropologický ústav a spolu s ním i HMČ. K tomu nakonec došlo roku 1952 zásluhou profesora Vojtěcha Fettera (1905–1971), který se stal jeho dalším kurátorem. Podařilo se mu znovuotevřít expozici, byť s různými drobnými ideologickými ústupky souvisejících s tehdejší politickou situací. Ta se citelně dotkla jak organizace vědy, tak i jejího obsahu. V 50. letech 20. století, které byly v československých podmínkách poznamenány sovětským importem mičurinské biologie a tzv. tvůrčího darwinismu, tak musely z HMČ zmizet např. odkazy na genetiku – nauku o dědičnosti, která byla v té době považována za „buržoazní pavědu“. Nicméně se HMČ podařilo zachovat a jistým způsobem „zakonzervovat“.

Způsob, jakým jsou exponáty dnes vystavovány, včetně zachovalého mobiliáře a vlastně většiny sbírkových předmětů a položek původního muzea, vytváří z tohoto prostoru *de facto* zajímavé muzeum v muzeu. Jde o pozoruhodně zakonzervovanou expozici, která, byť s řadou změn, evokuje atmosféru začátku 20. století. Celkově mají sbírky HMČ přes čtyři tisíce exponátů. Co se týče vzácnějších, unikátnějších částí sbírky, určitě je třeba poukázat na egyptské mumie, které byly získány na konci 20. let 20. století profesorem Matiegkou a jeho dcerou Ludmilou (pozoruhodnou, vzdělanou ženou s dobrodružnou duší) z Francouzského

orientálního ústavu v egyptské Káhiře. V tuto chvíli jsme jedna z mála českých institucí, která egyptské mumie, navíc odhalené, vystavuje. Je to věc, která má svá etická úskalí, ale domnívám se, že slouží-li k výuce, tak je to zcela v pořádku. Další důležité součásti sbírky jsou třeba kolekce uměle deformovaných lebek jihoamerických indiánů, které věnoval, lépe řečeno výhodně směnil, právě Hrdlička s Matiegkou. Matiegkovou zásluhou je zde i rozsáhlá a velmi zajímavá paleopatologická sbírka, dokumentující na osteologickém materiálu nejrozličnější zranění a choroby lidí minulých populací. Z těch dalších můžeme určitě zmínit i rozsáhlou zoologickou osteologickou sbírku, které dominuje náš nejvíce fotogenický exponát, kostra velikého gorilího samce, na které lze nalézt řadu zhojených zranění. Dále je zde celá řada zajímavých historických rarit, jako je třeba frenologická sbírka. K vidění jsou i posmrtné masky, ale i snímané odlitky tváří současníků nejrozličnějších etnických skupin apod.

Naprostou většinu návštěvníků tvoří školní skupiny, jichž sem přijde v průměru jedna až dvě za den. Shodou šťastných okolností, tím jak se Hrdlička stal součástí výukového curricula biologie v 50. letech 20. století, jak se o tom zmíním později, tak se návštěva muzea stala obligátní součástí výuky na základních a středních školách nejen v Praze, ale i po velmi širokém okolí. Přesné číslo za loňský rok (2013) ještě není známo, ale v roce 2011 to bylo asi jedenáct tisíc návštěvníků.

”

Pokud jde o kritiku Hrdličky, je především zpětná, tzn. vychází z našich nynějších norem a standardů. Byl Hrdlička kritice vystaven již ve své době?

Je otázka, zda byl Hrdlička kontroverzní osobou již ve své době, případně jestli i jeho dílo bylo tehdy kontroverzní. Troufám si říct, že nikoliv. Metody získávání kosterního materiálu, které praktikoval, a jeho následného využívání (někdy spíše nevyužívání) pro své výzkumy, používal tehdy kde kdo. Hrdlička se spíše vymykal množstvím shromážděného materiálu, který byl schopen nasbírat, a také šíří geografického záběru, v němž byl schopen materiál získávat. Pravda je taková, že množství hrobů, které Hrdlička se svým týmem spolupracovníků otevřel,

^ Aleš Hrdlička (uprostřed) a další členové archeologické výpravy po nalezištích v Burjatsku na řece Angaře na Sibiři, 1939. Vpravo od A. Hrdličky sovětský profesor archeologie A. P. Okladnikov a V. O. Zápороžská. Foto: Hrdličkovo muzeum člověka

respektive omračující číslo lidských kosterních pozůstatků, které během života nasbíral, nebylo nikdy zevrubněji vědecky zkoumáno.

To, že Hrdlička vybočoval pílí a množstvím nasbíraných tělesných ostatků – spíše než metodami jejich získávání –, ostatně potvrzuje i fakt, že jeho institucionální působení jakožto zakladatele oddělení fyzické antropologie ve *Smithsonian Institution* ve Washingtonu, D.C., bylo v pravdě pionýrské. Když toto oddělení založil, měl podle vlastních slov „k dispozici stůl, tužku a židli“. To bylo vše, s čím začínal, a během velmi krátké doby dokázal shromáždit opravdu enormní množství kosterního materiálu, především americké provenience, ale prostřednictvím nejrozličnějších výměn v zásadě z celého světa v řádech desítek tisíc položek. Toto oddělení funguje dodnes a schraňuje nejen původní Hrdličkovy sběry kosterního materiálu.

Kritická hodnocení se objevují zejména v USA teprve od druhé poloviny 80. let 20. století, a to ze strany samotných fyzických antropologů, levicově zaměřených intelektuálů, a také aktivistů z řad samotných nativních etnik. Na Hrdličkovu osobu se sneslo značné množství kritiky kvůli způsobům, jakým získával kosterní materiál, který je dnes považován za extrémně kulturně necitlivý. Mnohdy zaznívají hlasy, že v podstatě „raboval“ posvátná pohřebiště nativních amerických etnik. Ostatně málokdo by zůstal úplně chladným, že jeho pradědeček je vystaven v muzeu coby exponát... To samozřejmě není eticky úplně jednoduchá situace a kritický postoj je z dnešního hlediska v těchto případech velmi pochopitelný. V 90. letech 20. století došlo k tomu, že mnoho z těchto kosterních pozůstatků bylo repatriováno, tedy byly znovu pohřbeny tam, odkud byly vykopány, pokud je bylo možno identifikovat, respektive pokud je bylo komu vracet. Řada etnik, na jejichž území kdysi Hrdlička bádala, zanikla. V USA je dnes dokonce uzákoněna repatriace tělesných ostatků nativních etnik. V praxi to znamená, že je-li muzejní či jiná instituce požádána o repatriaci, musí tyto ostatky nějakým způsobem repatriovat. V Evropě tomu tak není, ale z etických důvodů se k těmto krokům rovněž individuálně přistupuje.

Jiná věc samozřejmě je, že Hrdlička sám byl evidentně velmi tenzní osobností. V pamětech bývá popisován jako muž rtuťovitého naturelu, který často vstupoval do sporu se svými kolegy. Jistě nebude náhodou, že během svého života nepůsobil na žádné univerzitní instituci a nezanechal po sobě žádné žáky, byť jeho antropometrické metody byly a jsou podnes velmi vlivné. Troufám si tvrdit, že asi málokdo stál o to, nechat se od něj školit. Ostatně to, že zemřel na následky dlouhodobých kardiovaskulárních problémů, svědčí něco i o jeho povaze. Ale jestliže skutečně byl složitou osobností, jeho práce, pokud necháme stranou řečneme její obrovský rozsah, ve své době nijak kontroverzní nebyla.

V jeho generaci bychom našli záležitosti mnohem kontroverznější a mnohem častěji tematizované, a to právě z etických pozic. Pozoruhodné jsou například jeho postoje k dobové intelektuální módě eugeniky, nauky o cíleném šlechtění člověka, o ovládnutí lidské dědičnosti a evoluce. Ty nijak dramaticky nevybočovaly z řady. Hrdlička podobně jako takřka všichni jeho kolegové předpokládal, že některé lidské

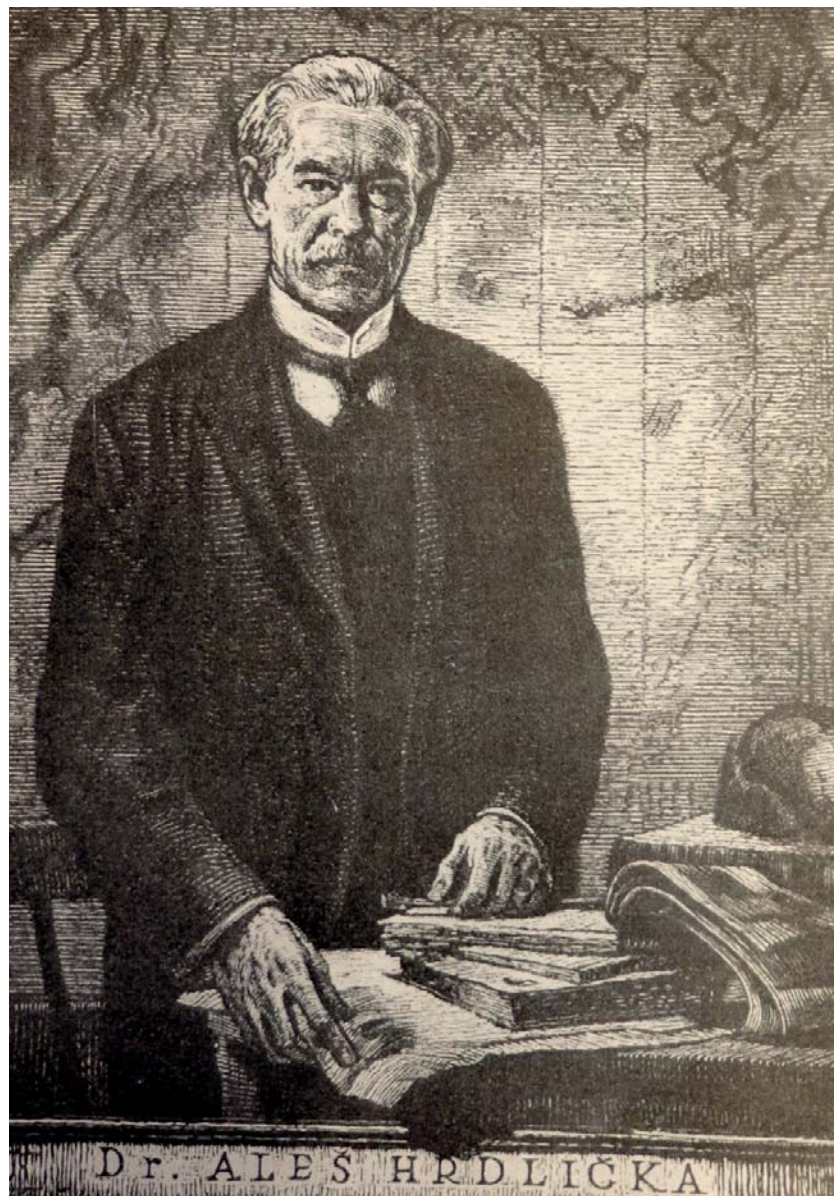
skupiny jsou evolučně pokročilejší a jiné méně. Zároveň však tvrdil, že vlivem prostředí (nikoliv na základě selekce dědičně nejzdatnějších jedinců) je možné například i východoevropské populace pozvednout na rozumnou kulturní úroveň. Proto aktivně nabádal americkou vládu k podpoře imigrační politiky. Antropologii chápal Hrdlička, vzděláním lékař, nejen jako disciplínu popisnou. Byl jednoznačně zastáncem myšlenky civilizace a pokroku, které se měly stát cílem a cestou všech lidí na Zemi. Antropologie neměla v jeho pojetí tento proces jen popisovat – měla být zároveň aktivním nástrojem k jeho realizaci. I když se v dnešním světle ukázal tento přístup jako poněkud naivní a necitlivý zejména k mimoevropským kulturám, nelze pochybovat, že Hrdlička byl veden tím, co bych se nebál nazvat láskou k lidstvu – nikoliv snad k jednotlivým lidem (se kterými spíše notoricky nevycházel), ale ke konceptu jednotného, kulturně provázaného a kooperujícího lidstva.

Na druhou stranu jeho přínos pro antropology po technické, resp. metodologické stránce, tzn. co se týče antropometrických měření a jeho sběratelské činnosti, je nepopíratelný. Pokud se dnes zadá Hrdličkovo jméno do internetového vyhledávače, zachovává si opravdu velký vědecký kredit. V této souvislosti není divu, že si Československo tohoto svého rodáka chtělo nějakým způsobem přivlastňovat, hlásit se k němu, protože co se týče věd o člověku, patřil a patří zřejmě do první padesátky nejčastěji citovaných antropologických autorů 20. století.

”

Zdá se tedy, že Hrdlička byl generačně představitelem vědy staršího typu, která zastávala jednoznačné civilizační schéma pokroku. Nicméně i v této době se formují směry antropologie, které mnohé relativizují a vytvářejí odlišné koncepty. Jde zejména o velkou osobnost sociální antropologie Franze Boase. Jaký byl mezi nimi vztah?

Mezi Alešem Hrdličkou a Franzem Boasem (1858–1942) byl samozřejmě vztah, který se dá popsat jako velmi intenzivní; v některých publikacích se o nich píše jako o přátelích. Mnoho věcí je spojovalo. Oba byli imigranti z Evropy, oba se velmi angažovali v imigrantské otázce. Oba byli zakladatelé antropologie jako samostatné disciplíny v USA, byť

jeden působící z pozice v muzejní instituci, druhý z postu univerzitního. Zatímco některé publikace popisují jejich vztah jako přátelský, jiné jako vztah dvou konkurentů – obojí zároveň může být pravda. To nutně neznamená, že by si nerozuměli, ale koncepty, které oba rozvíjeli, byly do značné míry protistojné. V této době se na scéně objevují i další směry antropologie, které můžeme obecně charakterizovat jako řekněme směřující k eugenické tematizaci člověka. Modelově lze z amerických badatelů uvést např. Charlese B. Davenporta (1866–1944). Vůči nim zaujímal Boas i Hrdlička velmi rezervované stanovisko. Není náhodou, že ani jeden z nich příliš netematizoval záležitosti lidské genetiky, nebo tak nečinil prakticky vůbec, jako např. Hrdlička. Teorie dědičnosti, s níž oba nějakým způsobem pracovali, byly oproti biologickým disciplínám o několik desetiletí v zásadě zastaralé – oba lze charakterizovat jako zastánce evoluční teorie, ovšem ve formě, která by náležela spíše do 60. let 19. století, nežli přímo do doby před Darwinem. Možná tím demonstrovali příslušnost k jisté tradici; skutečnost je nicméně taková, že oba byli svým smýšlením lamarckisté, tj. věřili v dědičnost získaných vlastností, což implikuje, že nejen lidské tělo, ale i lidskou mysl je možné formovat pouze změnou podmínek. Pro jinak smýšlející badatele, jako byl například již zmiňovaný Davenport, byl takový postoj naprosto neakceptovatelný. I v tomto ohledu Hrdlička i Boas reprezentují v rámci dobové antropologie jakousi „humanističtější verzi“ těchto nauk. Humanističtější ve smyslu člověku a možnostem jeho emancipace a pokroku nějakým způsobem více nakloněným. Oba se zabývali skupinou marginalizovaných – ba nenáviděných – totiž imigranty z jižní a východní Evropy, které majoritní společnost, respektive ti, kteří měli ve společnosti slovo, totiž bílí bohatí muži obvykle anglosaského původu, chápali jako něco, co ohrožovalo jejich postavení a stávající a zavedený řád v USA.

Rozdělovalo je naopak to, že Hrdlička pracoval z dnešního pohledu s velmi triviální představou evoluce jakožto nějakého lineárního vývojového procesu, a to nejen v rámci evolučního vývoje člověka, ale i ve vývoji kulturním. Viděl jednoznačné kroky, jednoznačné stupně typu divošství, a na druhém pólu civilizaci. Je známo, a Boas bývá obvykle

< Foto: Hrdličkovo muzeum člověka

v tomto ohledu zmiňován jako jeden z otců této myšlenky, že unilineární představa evoluce a jednoznačně stanovitelných stadií je nepřesná, zjednodušující a v zásadě nepravdivá. Zatímco Boas přistupoval k této problematice z pozice kulturního antropologa, tedy že skutečně to, co ho zajímalo, byť z počátku kariéry se zabýval také antropometrickými měřeními již zmíněných imigrantů, bylo pochopit jejich způsob života, nějakým způsobem kulturu analyzovat a uchopit, což mu poskytlo výrazně detailnější náhled na člověka, nežli tomu bylo u Hrdličky, kterého více zajímaly kosterní pozůstatky.

Další možný rozdíl může spočívat v tom, že Boas na rozdíl od Hrdličky vychází z německé tradice, studoval na univerzitách v Heidelbergu, Bonnu a Kielu. V tom je dle mého názoru důležitý fakt, že do Ameriky odešli v rozdílném věku. U Hrdličky to vede k otázce, z čeho čerpal znalosti úplně na začátku, zda se hlásil k nějaké tehdejší škole, respektive jak se vlastně v té době konstituovala americká antropologie. Lze doložit, že Hrdlička svoje antropometrické techniky, ale i celou řadu konceptů, včetně myšlenky unilineární evoluce, čerpal z francouzské antropologické školy. Ostatně v Paříži se intenzivně vzdělával a školil na *École d'Anthropologie* u slavného profesora Léoncea Manouvriera (1850–1927), a posléze tyto techniky modifikoval, vylepšil a přenesl do USA. Naproti tomu Boasův přístup čerpá z velké části z německé etnologické tradice druhé poloviny 19. století a v tomhle ohledu jsou obě tyto osoby zvláštním způsobem nekompatibilní. Dost možná, že právě proto Hrdličkova práce v americkém kontextu do značné míry vynívá v tom smyslu, že přinesl najednou něco nového.

”

Ale platí tedy, že Hrdlička patří k té konstitutivní době americké antropologie, ať už ji budeme chápat v tom fyzickém nebo kulturním slova smyslu?

Bezesporu. Jsou víceméně dvě jména, a to je Boas a Hrdlička, která tvoří fundament toho, co je dnes chápáno jako antropologie v USA, přičemž je velmi zajímavá okolnost, že antropologie je značně rozpolcená disciplína. Tyto dvě velmi odlišné tradice v americké antropologii do značné míry existují podnes a jsou vůči sobě v postavení jakési vleklé zákopové

války, pokud se to tak dá označit. Možná je ta formulace příliš expresivní, ale velmi silné napětí je tam cítit stále, zjednodušeně řečeno – mezi kulturními antropology a antropology fyzickými. Je to zvláštní tradice, jejíž kořeny můžeme hledat právě u těchto dvou osobností.

”

Konečně v Hrdličkově případě je velmi zajímavé, že interpretace jeho díla se minimálně v druhé polovině 20. století zvláštním způsobem u nás měnily, že?

Ano, to je velmi zvláštní věc. Hrdličkův „život po životě“, obzvláště pokud jde o skutečnost, že v bývalém Československu velmi záhy, třeba koncem 50. let 20. století, vzniká cosi, co bych se neostýchal nazvat Hrdličkův kult. Je to skutečně velmi zvláštní, ale Hrdlička se částečně z ideologických důvodů stal součástí oficiálně podporovaného vědeckého „pantheonu“, byť těžko si představit osobu, která by k tomu byla méně vhodná. Hrdlička byl skutečně Američan, možná proto tedy přehnané traktování jeho češství. A další skutečnost – Hrdlička sám se velmi angažoval v československých záležitostech, byl poměrně blízkým přítelem prezidenta Tomáše G. Masaryka, dobře se znal s Edvardem Benešem... Po dlouhou dobu byl považován za jakéhosi neoficiálního kulturního, politického a společenského ataše československých záležitostí v USA, protože tam měl velmi dobré vazby na politiky. Ale když se vrátíme zpět k „hrdličkovskému kultu“, je obzvláště pozoruhodné, že z celého korpusu myšlenek a práce, kterou se celoživotně zabýval, opravdu zůstalo motto, že veškeré lidstvo jednoho původu jest, neboli: „*All mankind of one origin*“. Toto je také zaneseno na jeho humpoleckém památníku a je to opakováno i v desítkách adorujících publikacích, které o něm vyšly od 50. do 80. let 20. století, včetně zvláštních forem jako například fiktivního románu z Hrdličkova mládí z roku 1983 s názvem *Chlapec s arnykou* (České Budějovice: Jihočeské nakladatelství), který je přímo prosycen jednak národními symboly dohnanými až do podoby klišé (malý Aleš s vizemi bratra Žižky či podivující se nad nepravostmi páchanými českými Němci apod.), jednak myšlenkou slovanské vzájemnosti, idejemi socialismu a lásky k Sovětskému svazu (který Hrdlička skutečně dvakrát navštívil a nevyjadřoval se o něm v korespondenci

nijak lichotivě). Hrdlička byl třeba traktován z ideologických důvodů jako odpůrce rasismu, což při zběžném pohledu do jakýchkoliv jeho publikací lze jednoznačně stanovit jako polopravdu či spíše účelové, ahistorické tvrzení. Od 50. let 20. století byla např. Hrdličkova představa o fázích vývoje člověka zanesena do učebnic přírodopisu, kde v některých případech setrvává v takřka nezměněné formě podnes, což je okolnost spíše smutná. Jeho „život po životě“ je záležitost, která nebyla doposud příliš tematizována, ale zasloužila by si bližší pozornost, je to okolnost minimálně velmi pozoruhodná. Komplikovaný a místy ne zcela přehledný příběh o tom, jak se z amerického antropologa s českými kořeny, který ve své práci zcela otevřeně přiznává nerovnost lidských plemen, stala oficiální postava socialistického pantheonu.

Tak například v roce 1959 se konal mezinárodní antropologický kongres na počest Aleše Hrdličky, úplně gigantická a oficiální záležitost. Od té doby následovaly každým rokem menší hrdličkovské oslavy, přičemž jedním z produktů těchto oslav je humpolecké Hrdličkovo muzeum, kde byla vybudovaná nová antropologická expozice a byl tam vztyčen Hrdličkův pomník atd.

Pokud tedy můžeme shrnout, je ocenění Hrdličkova přínosu značně rozporuplné. Na jedné straně jistě platí, že je dodnes opravdu antropologem řekněme světového významu, přičemž je ovšem třeba poukázat na zcela rozdílnou podobu a odlišná východiska traktování jeho osobnosti v USA a jeho vlasti.

Rozhovor vedli Michal V. Šimůnek a Tomáš Hermann, v Praze (Hrdličkovo muzeum člověka).

Zdroje dalších informací:

FETTER Vojtěch, *Dr. Aleš Hrdlička. Světový badatel ve vědě o člověku*, (Knihovna Čs. spol. pro šíření politických a vědeckých znalostí, sv. 82/ přírodní vědy, sv. 28), Praha 1954.

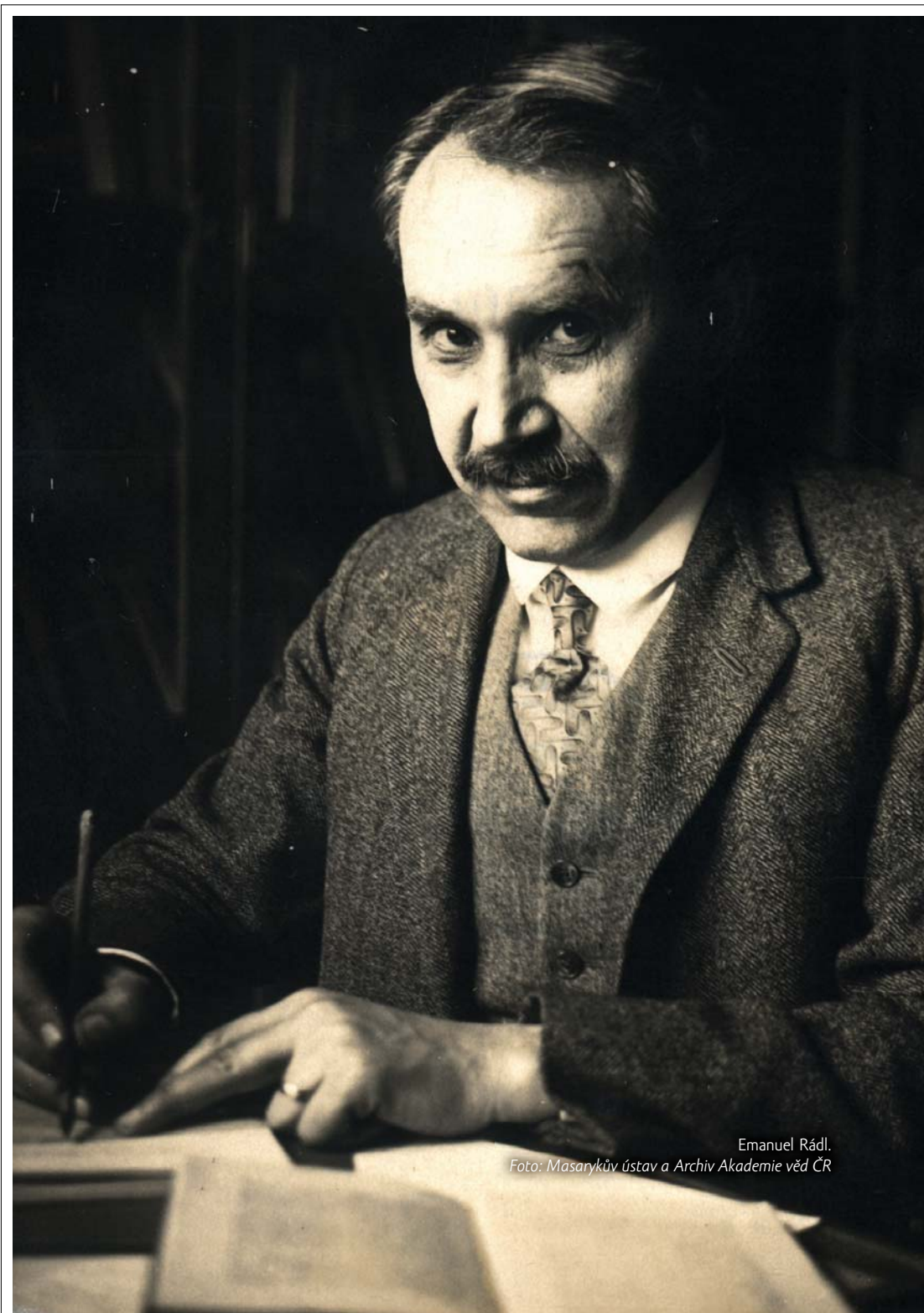
HAVLŮJOVÁ Hana, „Muzeum z časů krize. Kapitola z dějin Hrdličkova muzea člověka“, in: *Dějiny a současnost* 31, č. 12, 2009.

PALIVEC Viktor, *Aleš Hrdlička*, Praha 1947.

Emanuel Rádł

Vita activa a vita contemplativa

Tomáš Hermann

Emanuel Rádl.

Foto: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR

Prof. dr. Emanuel Rádl (21. 12. 1873, Pyšely – 12. 5. 1942, Praha) byl přírodovědec a nejvýznamnější český filosof první poloviny 20. století. Vystudoval na pražské univerzitě přírodní vědy a svou dráhu začal úspěšně jako experimentální zoolog zabývající se převážně fyziologií a morfologií smyslových orgánů u nižších organismů. Poté světově proslul jako historik biologických teorií, na tomto poli se stal mezinárodní autoritou a zakladatelem nového oboru. Otázky teorie poznání ho vedly k filosofii přírodních věd ovlivněné vitalismem a tzv. filosofií života. Pod vlivem T. G. Masaryka se po první světové válce kromě filosofie přírodních věd začal obracet k aktuálním otázkám doby, spojenými s politickou filosofií, etikou a náboženskou problematikou. Kladl důraz na angažovanou snahu přispívat k řešení otázek současného světa a na odpovědnost intelektuálů v moderní společnosti. V tomto duchu formuloval své větší spisy i velké množství příležitostných veřejných přednášek a publikovaných drobných spisků. Stále více se jako ústřední téma ukazoval problém moderního evropského nacionalismu a ohrožení demokracie. Jako organizátor a prezident VIII. mezinárodního filosofického kongresu roku 1934 v Praze usiloval o to, aby se filosofie přihlásila ke své odpovědnosti

v současné diskusi mezi demokracií a totalitními ideologiemi. Své reformní a aktivistické pojetí filosofie nejsilněji uplatňoval ve spolupráci s protestantským teologem Josefem L. Hromádkou ve vedení *Křesťanské revue* a Akademické Ymky, kterou formoval jako křesťanskou ekumenickou akademii, zaměřenou na práci s vysokoškolskou mládeží a vytvářející diskusní prostor pro různorodé náboženské a duchovní proudy.² Svým působením tak vtiskl tvář jedné části prvorepublikového intelektuálního života, která se kromě jiného uplatnila v odporu vůči dobovému nacionalismu a posléze ideologii nacismu. Mezi jeho nejbližší spolupracovníky a oddané žáky patřil zejména Jaroslav Šimsa, který se aktivně zapojil do odbojové činnosti a zahynul na konci války v koncentračním táboře Dachau. Rádl sám však po vážném onemocnění, jež ho na konci roku 1935 začalo vyřazovat z veřejného života, žil nadále v úzkém rodinném kruhu, od roku 1936 v naprosté izolaci. Při mnohaletém osamocení a při pouhém tušení světového válečného konfliktu, který mnohokrát předvídal, formuluje krátce před smrtí svůj filosofický odkaz pod titulem *Útěcha z filosofie*. V kontemplativním a útěšném spisu vzdává hold metafyzice a vyjadřuje víru v morální řád, jenž tvoří nadčasovou normu civilizace a lidského života. Emanuel Rádl tak ve svém díle naprosto jedinečným způsobem ztělesňuje obě základní polohy filosofického života, jež jsou od antiky spojeny s tradičními pojmy *vita activa* a *vita contemplativa*.

Jaroslav Šimsa (12. 10. 1900, Praha – 8. 2. 1945, Dachau), filosof, vychovatel, publicista a překladatel, patřil k nejbližším žákům a spolupracovníkům Emanuela Rádl. Absolvoval Akademické gymnázium

² YMCA = Young Men's Christian Association (Křesťanské sdružení mládeže), užívá se též počestnější název „Ymka“. Tato světová organizace mládeže, jejímž základem je křesťanské pojetí života, cílem výchova mládeže a jejíž činnost se osvědčila zejména během první světové války, působila v Československu od roku 1919 a E. Rádl byl od počátku členem jejího výboru, jeden čas i předsedou. Tzv. Akademická Ymka (AY), ustavená roku 1927, byla autonomní součástí Ymky v Československu (tzv. občanské či velké) jakožto samostatná organizace a člen Světové federace křesťanského studentstva s ústředím v Ženevě.

v Praze (maturoval roku 1919) a v letech 1919–1927 studoval na Univerzitě Karlově filosofii, sociologii a psychologii. Studium neuzavřel doktorátem. K Rádlovi se hlásil celý život jako ke svému učiteli. Šimsa se uplatnil při praktické práci bibliograficko-redakční, publicistické a zejména organizační v rámci Ymky a Studentského křesťanského hnutí. Na poválečných diskusích Realistického klubu se seznámil s Vasilem K. Škrachem, který mu zprostředkoval práci v knihovně ministerstva zahraničí, později v redakci *Masarykova naučného slovníku* a nakonec se stal jeho přímým nadřízeným v soukromém archivu T. G. Masaryka. Šimsa spolupracoval při vydávání Masarykových spisů a sborníků. Od roku 1929 působil jako sekretář Ymky a vedl její vydavatelské oddělení. V letech 1929–1939 redigoval *Křesťanskou revue*. Přitom úzce spolupracoval s J. L. Hromádkou a E. Rádlem, kteří *Křesťanskou revue* založili. V letech 1933–1938 pracoval též jako sekretář Akademické Ymky, organizoval studentské konference, retreaty a diskusní skupiny. Účastnil se mezinárodní činnosti Světové federace křesťanských studentů. Rychle se zhoršující světová situace a narůstající ohrožení republiky vedly Jaroslava Šimsu k intenzivnímu promyšlení základů, na něž se má postavit odpor proti nacismu. Nutnost, aby lidé nepropadli nečinnosti, která vyrůstala z beznaděje, vedla Jaroslava Šimsu zvláště v době druhé republiky, ale i po okupaci, k intenzivní přednáškové činnosti, k vydávání brožur a k budování záchranné odbojové sítě. Až do konce druhé republiky veřejně působil jako přesvědčený zastánce Masarykova a Rádlova pojetí demokracie, což nejlépe dokumentuje publicistika v jím vedené *Křesťanské revui* v posledních letech a měsících před jejím definitivním zákazem během roku 1939. Spoluzakládal demokratický odboj orientovaný na E. Beneše a později na československou exilovou vládu v Londýně, podílel se na založení odbojové organizace Petiční výbor „Věrní zůstaneme!“ (PVVZ) a byl proto také jedním z prvních zatčených. Zatčení a popravení byli následně i další dva sekretáři Ymky Rudolf Mareš (22. 12. 1909 – 20. 10. 1944, Pankrác) a JUDr. Jaroslav Valenta

(8. 2. 1911 – 24. 10. 1942, Mauthausen) a spolu s nimi desítky dalších spřízněných osob z tohoto prostředí a jejich rodinných příslušníků. Díky statečnosti a vynalézavosti jeho ženy, paní **Marie Šimsové** (roz. Kohoutkové), se zachovala z let 1940–1945 rozsáhlá rukopisná pozůstalost, dopisy úřední i utajené z řady věznic a z koncentračního tábora, motáky, úvahy a zápisky, modlitby či nedokončený životopis. Podle svědectví spoluvězňů byl Jaroslav Šimsa v těchto těžkých a dnes za těžko představitelných okolností oporou všem, s nimiž byl vězněn. Říkali mu „doktor Šimsa“, možná pro jeho ochotu pomáhat nemocným, možná pro jeho vzdělanost a rozhled. V dopisech nejstaršímu synu Pavlovi vždy znovu připomínal nonkonformismus a poslušnost Božích přikázání jako jediný možný postoj vůči rasové nenávisti a násilí, uprostřed něhož žil a které doléhalo i na jeho blízké doma. Po válce byl Jaroslav Šimsa vyznamenán Československým válečným křížem a jmenován doktorem filosofie Karlovy univerzity *in memoriam*. V roce 1992 mu byl udělen Řád T. G. Masaryka I. třídy.

Mgr. Jan Šimsa (*1929), evangelický farář a teolog, syn **Jaroslava Šimsy** a **Marie Šimsové**. Za války, kdy se rodina aktivně účastnila protinacistického odboje, se podílel na tajné činnosti Ligy lesní moudrosti (Woodcraft), v roce 1944 se seznámil s Přemyslem Pittrem a zapojil se do činnosti v okruhu Milíčova domu, například v letech 1945–47 se podílel na táborech pro opuštěné děti všech národností z koncentračních táborů. V té době byl činný rovněž v obnově Akademické Ymce nebo ve Svazu české mládeže evangelické. Po maturitě na Akademickém gymnáziu (1948) absolvoval Husovu, později Komenského, teologickou fakultu (1948–52), po vojenské službě (z větší části u PTP) působil jako duchovní na různých místech. Nejprve v roce 1954 jako vikář u Josefa Smolíka v Pardubicích, posléze dva roky v evangelickém sboru v Praze na Vinohradech, v letech 1957–1963 jako farář v Klášteře nad Dědinou. Kvůli sporům

s církevním tajemníkem byl v roce 1963 přemístěn do Prosetína na Českomoravské vrchovině, kde jako duchovní setrval následujících dvanáct let. V roce 1973 byl zbaven státního souhlasu a poté pracoval v civilním zaměstnání. Stal se jedním z prvních signatářů Charty 77 a výrazným představitelem brněnského disentu; organizoval bytové semináře, spolupracoval na samizdatových publikacích a inicioval ekumenické rozhovory. Byl opakovaně vyslýchán a v roce 1978 odsouzen k osmi měsícům odnětí svobody po obvinění z útoku na veřejného činitele pro konflikt s příslušníkem StB při jedné z domovních prohlídek (rehabilitován byl Ústavním soudem až v roce 2007). V roce 1988 pracoval v přípravném výboru Masarykovy společnosti, v roce 1989 spoluorganizoval Občanské fórum v Brně, posléze též přípravný výbor sociálně demokratické strany. Účastnil se obnovy Akademické Ymky, Spolku Milíčova domu a dalších organizací, v letech 1991–94 redigoval *Křesťanskou revue* nebo připravoval vydání spisů Boženy Komárkové. Jako protestantský teolog se zabývá historickými a filosofickými tématy v souvislosti s aktualizací křesťanství v moderním světě. Od počátku své činnosti se pokoušel o moderní interpretaci evangelia a o přenesení forem práce s mládeží ze zrušené Akademické Ymky do evangelické církve. V roce 1958 pronesl cyklus kázání nazvaný „Nová orientace“, podle něhož bylo označováno hnutí mezi evangelickými faráři a inteligencí v letech 1958–1968, které se pokoušelo o aktuální interpretaci evangelia a odpovědnou angažovanost v kultuře a politice. Tento směr, který zdůrazňoval veřejnou odpovědnost křesťana i v totalitním režimu, navazoval na T. G. Masaryka, E. Rádlu, J. L. Hromádku, K. Bartha, D. Bonhoeffera, J. B. Součka a B. Komárkovou. Byl oceněn Řádem T. G. Masaryka.

PhDr. Milena Šimsová, roz. Procházková (*1932), manželka **Jana Šimsy**, vystudovaná archivářka, jako manželka evangelického faráře se ale nemohla své profesi věnovat. Úzce spolupracovala na všech aktivitách svého manžela. Uspořádala písemnou pozůstalost Jaroslava

Šimsy a doplnila ji dokumentací odbojové práce a věznění Jaroslava Šimsy, Jaroslava Valenty, Rudolfa Mareše a dalších z okruhu Akademické Ymky. Po roce 1989 se spolupodílela na převozu písemností Přemysla Pittra a Olgy Fierzové ze Švýcarska do Prahy a na jejich odborném uložení. S Janem Šimsou připravila k vydání výbor z dopisů Jaroslava Šimsy z let 1940–1945 *Úzkost a naděje. Dopisy, sny, události, traktáty 1940–1945* (1969); druhé necenzurované vydání vyšlo spolu s německým překladem *Angst und Hoffnung. Briefe, Träume, Ereignisse 1940–1945* (2003). Z pověření komise „Cesta církve za války“ uspořádala sborník o evangelících v čase druhé světové války *Prošli jsme v jeho síle* (2003). Dokumentární publikace o zápasech a obětech Akademické Ymky 1938–1945 *V šat bílý odění* vyšla v roce 2005, podrobný životopis Jaroslava Šimsy zpracovala v knize *Svět Jaroslava Šimsy* (2013).

PhDr. Martin Šimsa, Ph.D. (*1959), syn **Jana Šimsy** a **Mileny Šimsové**; filosof, působí na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, zaměřuje se na politickou, hermeneutickou a českou filosofii. Z kádrových důvodů nebyl přijat na gymnázium a vyučil se sazečem, v roce 1978 byl stíhán pro porušení zákona o odvodní povinnosti a odsouzen k pěti měsícům vězení s odkladem na dva roky, signatář Charty 77. Obor filosofie absolvoval po roce 1990 na Filozofické fakultě UK v Praze, diplomovou práci obhájil na téma *Filosof a reforma světa. Interpretace filosofie Emanuela Rádla a konstituce reformní filosofie* (1995).

Rozhovor s Martinem Šimsou

”

Snad se nemýlím, když řeknu, že meziválečné dílo Emanuela Rádla lze v plnosti nahlížet prostřednictvím působení Jaroslava Šimsy a naopak Šimsovy práce a veřejné aktivity lze pochopit jedině se znalostí Rádlova díla – obě osobnosti jsou neodmyslitelně srostlé. To je hlavní důvod, proč spolu hovoříme. Jako vnuk Jaroslava Šimsy jste vyrůstal obklopen odkazem svého děda, jako politický filosof a univerzitní pedagog se zabýváte také českou filosofií a dílem Emanuela Rádla. Jste tedy v jistém smyslu živým svědkem tohoto spojení již ve třetí generaci. Jakým způsobem jste se v rodině dozvídal o Jaroslavu Šimsovi a jeho předválečném vztahu k Emanuelu Rádlovi?

Jaroslava Šimsu, který zemřel v roce 1945, jsem osobně nepoznal, ale znal jsem ho prostřednictvím vzpomínek. Nejčastěji na něho vzpomínala babička, Marie Šimsová, která vykládala nejen o něm, ale i o nejrůznějších událostech a okolnostech jejich společného života. Její vzpomínání bylo vtipné, ironické nebo i sebeironické. Třeba jsem jí slyšel vyprávět o zatčení sekretáře Akademické Ymky a blízkého spolupracovníka Jaroslava Šimsy Jaroslava Valenty u nich v bytě den po atentátu na Heydricha. Těch vzpomínek ale bylo mnoho z nejrůznějších let a nejrůznějších prostředí. Babička vyprávěla, jak se v roce 1923 na tři týdny stala členkou Komunistické strany Československa. Bylo jí sedmnáct, komunismus jí zaujal, a tak se rozhodla se svou kamarádkou tam vstoupit. Dostaly první stranický úkol, že mají založit komunistickou buňku a rozložit oddíl Ligy lesní moudrosti, do něhož chodily. To odmítly, a ze strany je po třech týdnech zase vyloučili.

Vedle babičky vzpomínal i otec, který si řadu věcí ze svého pohledu pamatoval a vykládal trochu jinak. Ironicky říkával: každý máme své paměti a ty se liší. A pak tu byla ještě maminka, která zase jako archivářka všechno shromažďovala a měla nastudované na základě dokumentů

a paměti dalších osob. Vznikaly četné komické situace, kdy se vzájemně opravovali. Maminka znala dokumenty z archivu a otec říkal, no jo, ale to je z nějakého zdroje, který je ovlivněn tím a tím... Tím ale ty vzpomínky byly vlastně velice zajímavé a živé.

Ale byl tu ještě širší okruh přátel, s kterými jsme se stýkali, Hejdánkovi, Trojanovi a další. Otec měl ohromné množství různých známých, a když jsem s ním jel do Prahy, pravidelně jsme se na ulici zastavovali a povídali se známými, které jsme potkávali. Odhadoval jsem to na tisíce lidí. Hlavní okruh známých souvisel s Ymkou. Když vznikla Charta 77, otec připomínal, že velká část těch lidí byla vlastně více či méně spojena s Ymkou. Jiří Hájek před válkou pracoval v Akademické Ymce v socialistickém semináři, Patočka docházel do Ymky a přednášel v ní, také Havel měl prostřednictvím svého otce vazbu na toto prostředí. A tak byl dědeček Jaroslav Šimsa neustále nějakým způsobem v životě rodiny přítomný.

Pak jsem se začal seznamovat s texty Jaroslava Šimsy. Rodiče připravili nejprve výbor jeho vězeňských zápisů a dopisů *Úzkost a naděje*.³ Maminčin vztah k těmto dokumentům byl dán tím, že její otec, ing. Jaromír Procházka, legionář, byl v březnu 1945 při výslechu na gestapu utlučen. Její rodina patřila do odboje proti nacismu právě tak jako Šimsovi. Maminka pak dokumentárně zpracovávala odkaz Jaroslava Šimsy v dalších knížkách. Připadalo mi ale, že jsme tou minulostí zatíženi až příliš a že je rodina do ní příliš ponořena. Měli jsme sice mnoho známých a přátel, ale na rodinu tato historie vždycky doléhala a působilo to někdy až depresivně. Musím říci, že po této stránce na mě působilo osvobodivě, když Ladislav Hejdánek zdůrazňoval, že minulost je dobrá k tomu, aby se člověk od ní odrazil, ale to podstatné je budoucnost, o kterou jde.

Když jsem začal samostatně číst vlastní texty Jaroslava Šimsy, nacházel jsem návaznost na Emanuela Rádlu. Od patnácti šestnácti let se okruh mé četby rozšiřoval a k tomu se pojil vliv osobností z okruhu přátel. Jednak mne velmi oslovovala paní profesorka Božena Komárková, ke které jsem pravidelně docházel na doučování. Nevzali mne na gymnázium, takže si předsevzala, že mě bude učit latinu, dějepis,

³ Jaroslav Šimsa, *Úzkost a naděje. Dopisy, sny, události 1940–1945*, Praha 1969.

němčinu a zeměpis. Postupně mne více zajímala filosofie a politika a začal jsem leccos vnímat i z jejich postřehů a kritik. Stala se pro mne výraznou osobností. A pak to byl zejména Ladislav Hejdánek, který v tom okruhu dominoval a byl mezi ostatními velmi uznáván. To už mne vedlo přímo k filosofii a také k Rádlovi jako základnímu zdroji inspirace. K Rádlovi jsem se tedy souvisleji dostal hlavně přes Hejdánka a odtud jsem zpětně sledoval, jaké hlubší vztahy byly mezi dědečkem a Rádlem.

Tyto vztahy jsou již bezmála sto let staré. Jak tedy vlastně došlo k setkání Emanuela Rádlu a Jaroslava Šimsy a jak se odvíjela jejich spolupráce?

Vztah Jaroslava Šimsy k Rádlovi sahá až k roku 1917 nebo 1918, kdy ještě jako gymnazista vyslechl jeho dvě přednášky a mocně na něj zapůsobily. Dědeček pocházel z chudé rodiny a od mládí si musel na sebe vydělávat. Jednak roznášel noviny a jednak dával kondice, mimo jiné v rodině S. K. Neumanna, kde prý každý večer čekali revoluci. S. K. Neumann redigoval radikálně levicový časopis *Červen* a vyzval Šimsu, aby do něho psal. Současně již pod Rádlovým vlivem vstoupil do Realistického klubu, což byla platforma pro pokračování Masarykova předválečného realismu. Tam se kolem roku 1920 seznámil s Vasilem K. Škrachem, který mu zprostředkoval práci v knihovně ministerstva zahraničí a pak se stal jeho přímým nadřízeným v soukromém archivu T. G. Masaryka. Podílel se na přepisování a přípravě Masarykových spisů k vydání. V roce 1921 se účastnil debat, které vedly k roztržce mezi Rádlem a Zdeňkem Nejedlým ve vedení Realistického klubu. Rádl hájil realismus na demokratických principech, zatímco Nejedlý směřoval k radikální komunistické levici, čímž se klub rozpadl. Šimsa, jak vzpomínal a mnohokrát napsal, stál srdcem spíše na levici, byl z chudých poměrů a měl i mezi komunisty řadu přátel. Přesto se ale rozhodl, že půjde s Rádlem. Rádl si zvolil za svého učitele. Stal se mu životní autoritou. Chodil na jeho přednášky, referoval o nich, diskutoval s ním a intenzivně s ním začal spolupracovat jednak na půdě Akademické Ymky a od roku 1927 v redakci *Křesťanské revue*, kterou založili a vedli Rádl a J. L. Hromádka. Od roku 1929 jako sekretář Ymky a pracovník ve vydavatelském oddělení

Ymky se stal redaktorem *Křesťanské revue*. Staral se o vydávání Rádlových a Hromádkových příspěvků a organizoval jejich přednášky a diskuse hlavně mezi mládeží.

” Šimsovo přihlášení se k Rádlovi tedy provázela jistá oddanost, která musela být velmi hluboce založena. Jaký ústřední filosofický nebo hodnotový motiv to byl, který určoval jejich pozici v prvorepublikové společnosti?

Kdybych měl vyjádřit, co ho přivedlo k Rádlovi a potom je spojovalo, vyzdvihl bych několik témat. Jednak to byl Masaryk. Pro dědečka byl Masaryk osobnost a prezident, který založil republiku, se kterou se ztotožnil. V poslední knize, kterou maminka připravila, je přetištěn dopis, který napsal 28. října, kdy mu bylo osmnáct let a kde vyjádřil, jaký to pro něj byl silný zážitek a jak se setkal i s několika z oněch mužů 28. října. S tématem Masaryka bylo ale spojeno hlavně to, že Šimsa s Rádlm byli přesvědčenými demokraty. Vážili si demokratické republiky a šlo jim o to, aby Akademická Ymka vytvářela jakýsi autentický a otevřený diskusní prostor napříč konfesemi, politickou orientací, ale i národnostmi. Proto tam také do diskusí zvali například české Němce, což jinak nebylo běžné. Šlo jim o to, aby se diskuse s Němci prohlubovala. Včetně toho, že Šimsa například v roce 1935 osobně pozval k přednášce i Henleina, což mělo dohru i později v době věznění. Henleina přezdívali s babičkou „Slepička“. Z vězení psal, aby ho jeho jménem požádala o intervenci ve věci blízkého přítele Vladimíra Kloudy, který byl odsouzen k smrti. Nepochyboval o tom, že Henlein vyhoví z vděčnosti za to, že ho kdysi pozval do Ymky a jaké tam spolu vedli rozhovory. Babička odpověděla, že Slepička nic nemůže udělat, protože už splnil svou úlohu a už ho nepotřebují. Jaroslav Šimsa po dlouhém věznění nevěděl, že situace byla v roce 1944 jiná než na začátku války.

Druhou věcí bylo křesťanství, které pro něj bylo silné, a viděl, že i pro Rádla je to velké téma. Shodovali se na tom, co by se dalo označit jako prakticky orientované křesťanství. Křesťanství, které se nepěstuje pouze v kostele nebo ve sborech, ale které lidé nějakým způsobem žijí a neokázale, nekonfesně uplatňují i ve veřejném životě. Z tohoto

^ Emanuel Rádl v mladých letech (uprostřed).
Foto: Knihovna Filosofického ústavu AV ČR

hlediska jim byla blízká už samotná prakticky orientovaná YMCA a také způsob práce s mládeží na půdě Akademické Ymky. Zásadou zde byl ekumenismus, který v té době nebyl běžný. Souvisel s demokratismem. Myslím, že u obou byl konsenzus, že práce s mládeží a studenty v duchu aktivního křesťanství je velmi důležitá pro budoucnost.

Třetí věc, která dědečka na Rádlovi od počátku zaujala, bylo chápání významu filosofie. Rádlova filosofie byla aktivní, zaujatá pro veřejný život. Šimsa studoval filosofii, ale nepohodl se s Františkem Krejčím, u kterého psal doktorskou práci o Feuerbachovi. Chtěl aktualizovat Feuerbachovu kritiku náboženství, ale Krejčí mu práci vrátil, že to je teologie a že to tam nepatří. Dopadlo to tak, že doktorát nedokončil. Ve filosofii se ale dobře orientoval a dál ji sledoval. Ukázalo se to třeba při Mezinárodním filosofickém kongresu v roce 1934, jemuž Rádl předsedal a byl hlavní organizátor. Jaroslav Šimsa byl spolu s dalšími Rádlými spolupracovníky přítomen a každý den psal obsáhlé reportáže do *Národního osvobození*, které jsme v souhrnu vydali v Ústí nad

Labem. Je na nich znát víra, kterou s Rádlem sdílel, že filosofie má sílu, jež může nějakým způsobem vzdorovat krizi tehdejšího světa, nástupu fašismu a nacismu. Sice se to nezdařilo, ale ukázalo se, jak to souvisí s onou aktivistickou motivací ve filosofii, která dědečka poutala k Rádlovi i k jeho vlastní práci.

Rádl Šimsu oslovoval nejvíc, ale okruh lidí, s nimiž se Šimsa stýkal, byl velmi široký. Znal se třeba osobně s Ladislavem Klímou – dostal od něho jednu knížku s věnováním. Znal se s řadou básníků, např. s Jindřichem Hořejším, Jaroslavem Seifertem, s Karlem Tomanem, s nímž se denně potkával na Nových zámeckých schodech při cestách do zaměstnání, a dalšími. Též např. s Janem Zrzavým. S F. X. Šaldou vedl zásadní rozhovory. Ale Rádl zůstával jakousi orientační postavou. Proto usilovně dbal, aby Rádlův hlas byl slyšet, připravoval k vydání jeho knížky a zval ho jako přednášejícího na různé konference. Byl přesvědčen, že především Rádl má co nabídnout.

”

Prvním velkým zlomem v jejich spolupráci bylo Rádlovo onemocnění, které ho vyloučilo z veřejného života již v polovině 30. let. Máte nějaké povědomí o tom, jaké to mělo důsledky pro práci Jaroslava Šimsy?

Je dosud otázka, jak to bylo s Rádlovým onemocněním. Nicméně od konce roku 1935, po nervovém zhroucení, byl vyřazován z veřejného života a od roku 1936 se ho úplně přestal účastnit, což trvalo až do jeho smrti v květnu 1942. Nějaký kontakt ale existoval, protože Jaroslav Šimsa ještě v letech 1937 a 1938 otiskoval články, spíše vzpomínkové, které Rádl psal při své nemoci. *Křesťanskou revue* dál vedl v Rádlově směru a ještě v roce 1939 tiskl některé Rádlovy starší texty. Doma se ale tradovalo, že paní Rádlová velmi dbala o Rádlův klid a určitou izolaci. Rádl v roce 1933 napsal knížku *O německé revoluci*, která byla ostře protihitlerovská či protinacistická. Panovaly obavy, že by mohl být odveden do koncentračního tábora nebo by mohla být postižena rodina. Proto bránili kontaktu s vnějším světem. Dědeček se například dozvěděl od Josefa Navrátila, který občas Rádla při procházce potkával, jak si Rádl postěžoval, že ho už nikdo nenavštíví a ani ten Šimsa se nestaví. Hned

druhý den se za ním proto vypravil, ale otevřela paní Rádlová a řekla: nemůžete dál, je nemocný, zbytečně byste ho rozčiloval a on by to zdravotně neunesl. V únoru 1940 pak byl Jaroslav Šimsa zatčen gestapem a v nacistických věznicích a koncentračním táboře strávil zbytek života do února 1945, kdy zemřel v Dachau po nákaze skvrnitým tyfem.

”

Osobnost a dílo Emanuela Rádla se nakonec staly tématem také Vašeho studia a odborné práce. Mohl byste zde stručně představit Rádlovy knihy, které charakterizují jeho pozici v meziválečné době?

Rádlovo dílo lze obecně rozdělit na tři etapy. Rádl předválečný je biolog, píše hlavně *Dějiny biologických teorií* a má blízko k filosofii života, k autorům jako je Friedrich Nietzsche nebo Henri Bergson. Také Hans Driesch, který hrál velkou roli i osobní, protože se znali. Masaryk Rádla inspiroval a oslovoval, což je patrné v jeho *Úvahách vědeckých a filosofických* z roku 1914. Byl mu blízký Masarykův realismus, ale je patrné, že ho chápal více mysticky než Masaryk. Vysloveně se odvolává na ruské filosofy, intuitivisty jako Losskij nebo Berďajev, a jsou tam patrné lehce až mystické náběhy v míře, která podle mne Masarykovi nebyla vlastní.

Během první světové války nastal jakýsi zlom, jímž začíná druhá meziválečná etapa. Rádl to sám později popsal. Jedním z podnětů byla četba práce francouzského sociologa A. Odina o sociálních podmínkách vzdělanosti. Po jejím přečtení si plně uvědomil, že národ není nic daného, ale v podstatě konstrukce, něco, co je kulturně vytvořeno. V tomto smyslu začal přehodnocovat své teorie a myslím, že klíčová je jeho přednáška *Rasové teorie a národ*, kterou přednesl ve Filosofické jednotě ještě před koncem války. Vystupuje s tím, že rasové či organické teorie národa, kdyby se uplatnily ve veřejném a politickém životě, by mohly mít problematické nebo až fatálně politické následky. Nejsm si jist, jestli zrovna na téhle přednášce nebyl dědeček prvně přítomen.

Co se týče dalšího Rádlova působení, tak je sice patrná návaznost na Masaryka, ale ta návaznost je kritická. V pokračujícím sporu o smysl českých dějin vystupuje jednoznačně na Masarykově straně a jeho řešení české otázky hájil jako jediné pojetí, které je udržitelné, zatímco

jiné teorie považoval jen za jakési imprese nebo protesty, nikoliv alternativní koncepce. Z tohoto hlediska vidí Masarykovu teorii jako klíčovou. Nicméně potom je Rádl vůči Masarykovi stále kritičtější a samostatnější. Nejpatrnější je to ve *Válce Čechů s Němci* z roku 1928. Píše ji kriticky proti nacionalismu obecně, ale konkrétně proti nacionalismu českému nebo československému. Zde je připojena i výslovná kritika některých Masarykových výroků, kde Rádl u Masaryka odlišuje určité, řekl bych normativní pojetí českých dějin, českého národa nebo demokracie, za kterými můžeme stát, a vedle toho Masarykovy výroky, v nichž vlastně dělá ústupek tehdejšímu převládajícímu veřejnému mínění. Cituje například Masaryka, že se budeme snažit vůči Němcům chovat slušně a ledacos jim koncedovat. Rádl namítá, že podobné výroky vypadají navenek tolerantně, ale ve skutečnosti nejsou správné z hlediska přísně demokratického. Jestliže jsou Němci občané, tak mají plná práva a my se k nim musíme chovat jako rovní k rovným, a nikoliv tak, že jim něco teprve koncedujeme. Rádl tu ukazuje, že Masaryk vlastně není dost důsledný v tom smyslu, že všichni občané republiky jsou si ve vztahu ke státu rovni bez ohledu na to, jestli to jsou Češi, Němci, Maďaři či Poláci. Byla to přelomová práce, Rádl byl kvůli ní nejvíc kritizován, včetně takových osobností, jako Karel Čapek nebo Ferdinand Peroutka. Čelil velkému nepochopení i nadávkám. Patočka později připomínal, že od roku 1928 byl Rádl širší veřejností vnímán s určitým podezřením a nedůvěrou, vytýkalo se mu, že je proněmecký. Je to vidět i v práci *O německé revoluci* z roku 1933, kterou napsal se stejnými argumenty jednoznačně proti Hitlerovi a nacionálnímu socialismu, nikoliv proti Němcům. Podle vzpomínky otce, Jaroslav Šimsa i jim, dětem, zdůrazňoval, že bojujeme proti nacistům a ne proti Němcům, to rozlišení tam bylo od počátku přítomno. Němci nejsou všichni špatní, nýbrž Hitler a nacisté, kteří musejí být poraženi. A v tomto, myslím, byla Rádllova linie, na kterou Jaroslav Šimsa navazoval. Dovedl ji až k zapojení do odbojové práce.

Mezitím u Rádla po jeho onemocnění nastala poslední, třetí fáze, během níž v té izolaci, o které jsme mluvili, napsal jako svůj odkaz *Útěchu z filosofie*. To je práce sporná a názory na ni se různí, ale je to Rádllovo vyznání psané na smrtelném loži a v odloučení od veřejného života.

Ovšem největší Rádllovo dílo meziválečného období jsou dvousvazkové *Dějiny filosofie*, které rovněž vzbuzovaly rozporuplné reakce...

Dějiny filosofie jsou velké dílo, které ale Rádl napsal velmi rychle, v podstatě během dvou let 1932–33 vedle mnohých jiných aktivit. Pokouší se tam pojmut celé dějiny filosofie a v něčem to připomíná Hegelovy dějiny filosofie tím, že Rádl se sám vyrovnává s jednotlivými autory. Různí interpreti včetně Patočky mu vytýkali, že se s filozofy spíše hádá, než aby jim porozuměl. Rádl psal pod zorným úhlem svého klíčového pojetí, které uvádí hned na začátku, že pravá filosofie má být ve svých důsledcích programem pro reformu světa. To nám v něčem může připomínat Marxe a jeho tezi, podle které filosofové doposud svět různě vykládali, ale nyní je třeba ho změnit. Tento společný moment je tam do značné míry přítomný, avšak Rádllovo pojetí v žádném případě není marxistické a je založeno spíše na opačných předpokladech. Rádl zdůraznil, že skutečná filosofie má přispívat k tomu, aby svět byl lepší. Tento moment se jeho *Dějiny filosofie* prolíná a na jeho základě myslitele dělí na ty, kteří se nějakým způsobem angažovali a programově přemýšleli, sem patří Platón, Locke, ale třeba i Marx, kdežto na druhou stranu řadí filozofy, kteří jsou podle něj pouze intelektuály. Připisuje jim intelektualismus s jakýmsi negativním znaménkem. Sama jeho práce byla v tomto směru programová a angažovaná. Přesvědčení, že hledat program pro lepší svět je úkolem filosofie, bylo Rádllovi vlastní a v tomto duchu organizoval i zmíněný Mezinárodní filosofický kongres v Praze v roce 1934.

Rádl byl zároveň typický okcidentalista a byl přesvědčen, že svět může zachránit pouze evropská či západní civilizace. To je nejsilněji patrné v knize *Západ a Východ*, ve které jsou četné momenty, které dnes mohou působit kontroverzně. V 30. letech můžeme sledovat, že Rádl v úkol filosofie a v principy demokracie věřil, ale čím dál víc – jak prokazují jeho přednášky, články a studie – jako by ztrácel naději, že demokracie má šanci odolat náporu nastupujícího fašismu a nacismu. Viděl čím dál zřetelněji její nedostatky a slabosti. Tento vnitřní tlak byl zřejmě příčinou jeho zdravotního kolapsu.

”

Již zmíněná kritika nacionalismu měla filosofické a teologické předpoklady, které asi nejvíce vystihují témata diskusí v prostředí Akademické Ymky. Pokud to byl ten ústřední motiv, je to asi důvod soustavné spolupráce s českými Němci. Byl Rádl a jeho práce na tomto poli skutečně pro Ymku jednoznačným pilířem?

Jaroslav Šimsa vlivem své maminky vyrůstal v úctě k českému národu, k vlastenectví. Vzpomínal, jak jim koupila pohádky Boženy Němcové, ačkoli na ně doléhala bída. Úcta ke knize a četba byla základem jeho vzdělanosti. Masaryk potom pro něj jako pro mladíka představoval jakési završení národní emancipace a dá se doložit, že to zpočátku bral zcela samozřejmě či organicky, použijeme-li Rádlův slovník. Ale Rádlův vliv právě zde spočíval v tom, že si záhy začal uvědomovat, že národ, národnost či národní celek může být vlastně velmi problematický, protože při tradičním pojetí může bránit vytvoření spravedlivých poměrů v nové republice. Po této stránce se s Rádlovou kritikou Masaryka naprosto ztotožnil, avšak nejen on, celá Ymka tehdy představovala snad jedinou veřejnou platformu, kde mohl Rádl své názory uplatňovat, kde jim bylo skutečně nasloucháno, rozuměno a kde byly s plnou vážností diskutovány.

Avšak Akademická Ymka nebyla nějaké názorově homogenní prostředí, vedly se zde diskuse mimo jiné i o tom, zda spíše Masaryk, nebo Rádl. A rozhodně ne každý Rádlovy postoje bezvýhradně přijímal. Například paní profesorka Komárková měla vždycky v některých věcech blíž k Masarykovi než k Rádlvi. Erazim Kohák mi vyprávěl, že jeho otec (za války rovněž vězněný Ymkař dr. Miloslav Kohák) si víc cenil Rádla, avšak on sám že víc cení Masaryka. Teolog J. B. Souček prý tvrdil, že jeho otec, Josef Souček senior, vyzdvihoval Masaryka, zatímco J. B. Souček ve stejné věci vyzdvihoval Rádla. Někdy to bylo chápáno jako věc generační, že ta mladší generace jde s Rádlem. Rozhodně ale Jaroslava Šimsu a mnoha jeho soupeřů byl blízký určitý kritický postoj vůči prvorepublikovému nebo československému nacionalismu. Uvědomovali si meze a problémy, které vyvolával, a to nejen ve vztahu k Němcům, ale třeba i ke Slovákům. Ymka měla jeden tábor na Oravě a v okolí několik středisek, a jednu z posledních přednášek na téma československého národa měl Rádl v roce 1935 v Bratislavě. Znovu zde zdůraznil,

že jde o to přestat chápat českoslovenství nacionálně, ale jako otevřený politický úkol. Rádlůva intence byla, že v demokracii musí mít stejné místo Češi, Slováci, Němci, Maďaři, Poláci, Židé, a že problém je už v tom názvu „Československá“, pokud se tím zdůrazňovalo, že jen československý národ je státotvorný, zatímco ti, co nejsou Češi nebo Slováci, jsou něčím méně. Tahle kritika a na ní založená demokratická diskuse byla základem práce Ymky. Žilo zde vědomí ohrožené budoucnosti Československa.

”

Zmínil jste dva další podstatné motivy, na jedné straně křesťanský aktivismus, na straně druhé vztah k levici. Zvláště dnes bývá často přehlíženo a opomíjeno, že jisté směry sociálně-demokratického hnutí měly křesťanské zakotvení a Rádl je přední představitel této symbiózy v meziválečné době. Platí tedy i toto pro Jaroslava Šimsu?

Jedna věc byly osobní sympatie Jaroslava Šimsy k levici, o nichž jsem hovořil. Druhá věc je, že on křesťanství vedle niterné osobní zbožnosti chápal právě v jeho sociálním rozměru a jako odpověď na sociální otázky. Psal o tom články, věnoval se nezaměstnanosti, byl kritický vůči tomu, jak první republika řešila nebo neřešila některé sociální otázky, a byl v tomto směru kritický i vůči církvím, které se sociálními otázkami málo věnovaly nebo je podceňovaly. Po té stránce měl určité sympatie k marxistům nebo i ke komunistům, avšak rozhodně se s nimi neidentifikoval. Po rozpadu Realistického klubu se politicky Rádl stal sociálním demokratem a toto zakotvení i Jaroslava Šimsu nakonec přivedlo k účasti v odbojové organizaci PVVZ. V jedné zajímavé vzpomínce říkal, srdce mě táhlo k Nejedlému a k levici, ale rozumem jsem šel s Rádlem a s Evropou. Uvědomoval si, že v radikální levici jsou závažné problematické momenty a psal o nich. V roce 1935 navštívil Sovětský svaz, aby si ujasnil, jaké má oprávnění antikomunismus, o který se opírali nacisté. Toto téma by stálo za samostatné zpracování. V roce 1937 psal kriticky o stalinských procesech, které s ním otřásly.

Určit pozici Jaroslava Šimsy přesněji je obtížné, protože má sice nábhěhy k politické filosofii, ale nevěnoval se jí akademicky, aby se to dalo

klasifikovat. Vycházel samozřejmě z Masaryka a jeho *Otázky sociální*. Studoval Marxe, Engelse a další autory včetně Lenina. Některé věci překládal a ve vydání Engelseva spisu uplatnil v předmluvě svou někdejší práci o Feuerbachovi. Jeho rozhled byl ale širší a sledoval současné dění, takže například v komentářích o filosofickém kongresu v roce 1934 již poukazoval na frankfurtskou školu a její vynikající časopis *Zeitschrift für Sozialforschung*. Nejlépe jeho pozici asi vystihuje, že přeložil a do českého prostředí uvedl švýcarského bohoslovce a náboženského socialistu Leonharda Ragaze, jeho knihu *Od Krista k Marxovi, od Marxe ke Kristu*. Sledoval, co se v přítomnosti děje a dbal na to, aby se o levicích vědělo.

Jeho přednášky a komentáře jsou ale spíše publicistické, protože při svých aktivitách neměl čas dlouze promýšlet větší studie. Také se vždycy věnoval rozsáhlé vydavatelské činnosti. Ladislav Hejránek říkal, že u Jaroslava Šimsy jsou zajímavá filosofémata, to znamená jakési filosofické náběhy a motivy, které pak už nejsou rozpracovány. Řekl bych, že nejsoustavnější jsou jeho úvahy o Masarykovi a jeho zbožnosti, psané vlastně až krátce před válkou. No a potom úvahy a traktáty z vězeňského období, traktát o čtení knih, o tom, proč jsem anglofil a další. Akcent se zde samozřejmě mění vzhledem k jeho situaci osobní a k tomu, co se dělo za války. Vzrůstá niterně náboženská tematika a řekl bych, že ještě silnější přihlášení se k Západu. Je třeba vzít vážně, že mu nebylo ještě 40 let, kdy byl zatčen a ve 45 letech zemřel. Nebyl mu darován čas, aby zpracoval to, čím žil a o čem přemýšlel.

”

Soubor vězeňských textů Jaroslava Šimsy představuje neobyčejně působivý, ale i mnohvrstevnatý celek. Skrývá se za ním celá ta logika důvodů, která ho přivedla k zatčení, ale i délka jeho věznění, trvajících celých pět let. Je to unikátní svědectví, za jehož osobní rovinou je přítomno celé dějinné drama. Nevím, zda je vhodné se ptát, jak na něj Vy nahlížíte?

J. B. Souček napsal o Jaroslavu Šimsovi rozsáhlejší stať v podobě předmluvy k souboru vězeňských dopisů a úvah *Úzkost a naděje*, kde ho zařadil do linie angažovaného myšlení a zdůraznil závažnost

a naléhavost jeho vězeňského svědectví. Je zde na počátku zajímavý moment – Jaroslav Šimsa po okupaci zvažoval, že by odešel do emigrace. Měl nabídku a pozvání jednak z americké YMCA a jednak snad z univerzity v Princetonu, kterou mu zprostředkoval někdo z evangelického okruhu. Zcela vážně o tom uvažoval a činil přípravy, celé rodině nechal pořídit pasy. Pak se ale rozhodl a své pozvání přenechal J. B. Kozákovi, který na základě toho odešel do amerického exilu. Bylo to vědomé rozhodnutí zůstat doma a zapojit se do boje proti nacismu.

Na mne velice silně zapůsobilo jedno svědectví. Někdy koncem 80. let jsem šel v Libni na přednášku Karla Kašáka, komunistického novináře, který byl také v odboji a vězněn v Dachau spolu s dědečkem. Leccos tam dokumentoval a dokonce i fotografoval. Byl spolu s faráři Eugenem Zeleným a Bohumírem Opočenským přítomen smrti Jaroslava Šimsy. Tehdy jsem mohl s Kašákem mluvit. Seznámili jsme se a pozval mne k sobě a o životě v táboře mi vyprávěl. Hlavně mi ale ukázal svůj fotoarchiv a fotografii s hromadou mrtvol na konci války. Říkal, zde v téhle hromadě leží. To na mne velice silně zapůsobilo a je pravda, že na tomto základě jsem více uvažoval o rozhodnutí Jaroslava Šimsy neodejít do emigrace, ale zůstat kvůli nutné odbojové práci doma. Moment, kdy se rozhodne neodejít a tuší ty následky, pokud se dá do odboje. Bylo pak období, kdy už se pohyboval mimo domov, ale jednou týdně se doma stavoval. Odbojář Vladimír Krajina po válce řekl babičce, že Šimsa dojel na city, protože kdo šel do ilegality, tak se neměl domů vůbec vracet. Jaroslav Šimsa se jednou týdně stavoval doma, protože chtěl s rodinou udržet kontakt. I po zatčení po celou dobu hodně riskoval. Bylo tam několik cest, kterými se pašovaly tajné dopisy.

Samozřejmě s tím souvisí, že byl hodně psavý. Například, když byl v roce 1931 spolu s otcem Václava Havla v Americe. Navštívili tehdy Hollywood a pak také Chicago, kde byli přijati starostou Čermákem ještě krátce před tím, než byl v tom roce zastřelen. Babička psal třikrát denně; ráno, v poledne a večer a vedle toho dělal plno jiných věcí. Prý trpěl někdy nespavostí, tak třeba ve dvě ráno vstal a do šesti napsal tři články do novin, než potom šel normálně do práce. Takže byl člověk hodně hektický, podnikavý a možná až skoro trochu neurotický.

”

To vědomé rozhodnutí, o kterém jste se zmínil, nutně vede k úvaze o skutečném mučednictví, nebo aspoň o oběti v nehlubším slova smyslu. Není to nakonec ten stálý Rádlův apel na lidskou opravdovost, které chtěl Šimsa dostat?

Šimsa si Rádla jako svého učitele sám zvolil. Je totiž zajímavá obecnější otázka, zda si volí učitel žáka, nebo žák učitele. On si našel Rádla, začal chodit na jeho přednášky, on si ho vlastně zvolil. Takže to nebylo ze strany Rádla, který by určoval, co má a nemá dělat. Později vzniklo spíš oboustranné působení tím, že Rádla a potom Hromádku sám zval na různé přednášky, inicioval je, organizoval různé tábory a konference Ymky. Rozhodně to nebylo jednostranné, že by Rádl něco říkal a on v duchu toho jednal. Nebyl pak ani pasivní oběť v tom smyslu, že by jen naplňoval Rádlův představy, bylo v tom jeho vlastní rozhodnutí. Rozhodnutí jednak pro Rádla, jednak pro rádlovsko-masarykovskou linii, kterou začal spolutvořit. V jednom z vězeňských dopisů svým potomkům píše, že si přeje, aby svět Masarykův, Rádlův a Hromádkův poznávali a aby ho sami dál rozšiřovali. Čili nebyla to oběť v nějakém pasivním smyslu.

Je tam ještě jeden zajímavý moment, Šimsa i v situacích, kdy už se zdálo, že je to beznadějně, se snažil pořád něco dělat a konat. Ve spojení s babičkou opatrovali německého advokáta, což stálo dost peněz. Vymýšleli postupy obhajoby. Dosáhli toho, že byl u soudu osvobozen. Jiná věc je, že soud ho osvobodil, ale gestapo ho hned na chodbě znovu zatklo, protože pro gestapo to byl člověk nepřijatelný. Byla to jen hra na právní stát. Babička šla za tím soudcem a říkala, vždyť jste ho osvobodil, ale on odpověděl, to už dělá gestapo, nikoliv my. I ve vězení nebo v koncentračním táboře se Šimsa snažil stále něco podnikat. Psal texty, přednášel spoluvězňům, dával dohromady lidi apod. To je potřeba si uvědomit, protože ve slovu oběť je něco pasivního v tom smyslu, že se člověk jakoby rozhodne a obětuje, kdežto tohle byl spíš zápas, který trval až do konce.

”

Jak jste si vytvářel svůj vlastní přístup k odkazu Jaroslava Šimsy a co znamenaly jeho postoje pro Váš život a osobní rozhodování?

Mám samozřejmě na mysli zejména dobu před rokem 1989. Ptám se na to proto, že obvykle je taková historie ob jednu generaci přece jen již něčím více vzdáleným, ale Váš aktivismus, podmíněný jistě rodinným prostředím, a nakonec i téma Vašeho dalšího studia, mne k té otázce přímo vedou.

Oba rodiče se s tím vyrovnávali vlastně celý život. Otci bylo šestnáct a mamince třináct, když přišli o své otce, a myslím, že se s tím nikdy úplně nesmířili. Ještě před deseti lety, když se konalo v Ymce uvedení knížky *V šat bílý odění*,⁴ otec znovu vzpomínal, jak ani nemohl mít radost z konce války a osvobození. Celých pět let na otce čekali, těšili se, až skončí válka a on se vrátí, válka skončila, ale on se domů nevrátil. Vždycky jsem cítil, že to na rodinu působilo, a myslím, že ty knížky, co o tom rodiče vydali, měly také určitý terapeutický význam.

Na otce býval kladen jistý vysoký nárok ve smyslu, že je synem Jaroslava Šimsy, a to si s sebou nesl a musel se s tím vyrovnávat. Samozřejmě to působilo i na mně a také jsem se s tím vyrovnával. Myslím, že určitou proměnu pro nás přineslo angažování v Chartě. Otec již nemohl být farářem, dělal nějaká pomocná zaměstnání, byl někde v tiskárně a potom se dostal jako skladník do jednoho výzkumného ústavu. Na to ale vzpomínal docela rád, protože se tam k němu pěkně chovali, s jakýmsi respektem. Když za ním přišla dělat rozhovor Jiřina Šiklová, myslím pro *Svědectví*, tak jim tam pro to nachystali prostředí. Když byl povolán k výslechu, závodní řidič se ochotně nabídl, že ho tam odveze, a po zaparkování před tzv. Leninkou řidič zinscenoval otevření dveří auta a uvedení otce tak, jak vystupují významní potentáti, takže policajti se divili, kdo že to přijel. To jsou jednotlivé historky, kterých je mnoho. A pak jsem se i já rozhodl, že do toho vstoupím. Nechtěl jsem nastoupit na vojnu, nejprve jsem dostal podmínku, a kdybych dostal povolávací rozkaz a nenastoupil, zavřeli by mne. Jenže v té době v roce 1978 už byl zavřený otec. Rozhodl jsem se, že na vojnu půjdu, ale předtím aspoň podepíši Chartu. Bylo mi devatenáct let a sám jsem se rozhodl, že do toho vstoupím. Začal jsem se angažovat a už mi to

⁴ Milena Šimsová, *V šat bílý odění. Zápasy a oběti Akademické Ymky 1938–1945. Vzpomínky, svědectví a záznamy vyprávění*, Benešov 2005.

nepřišlo zvláštní. Věděl jsem jasně, že sice nebudu moci studovat, ale že se dá studovat neoficiálně, a podobně.

Ovšem viděl jsem, že negativní dopady s tím spojené, doléhaly na mé mladší sourozence, kteří neměli tu volbu jako já. Byly s tím spojené i vnitřní nároky, kterými, myslím, můj bratr trpěl více než já. Paní profesorka Komárková ho třeba kárala, neměl bys kouřit a pít, když jsi vnuk Jaroslava Šimsy... Není příjemné, když je vám připomínáno, že máte být takový nebo onaký kvůli dědečkovi a té historii. Takže tohle byly jistě stinné stránky onoho dědictví.

“

Vedle Emanuela Rádla je tu ještě jeho nejbližší spolupracovník v Akademické Ymce, teolog Josef L. Hromádka. Ačkoli byl pro Akademickou Ymku stejnou autoritou, v širší veřejnosti možná ještě více respektovanou, jeho odkaz je paradoxně kvůli poúnorovému aktivismu daleko více kontroverzní. Jak na tu situaci nahlížíte?

Samozřejmě vedle Rádla zde byla postava J. L. Hromádky, který v Akademické Ymce jako významný teolog barthovské orientace hrál srovnatelně významnou roli. To srovnání je ovšem složité a napadá mne zde snad jeden zajímavý moment. Hromádka napsal v roce 1930 monografii o *Masarykovi*, v tomto prostředí velmi vlivnou a diskutovanou, a v ní je také určitá kritika Masaryka, ovšem z jistých, řekl bych spíše ortodoxních rovin. Kritizuje Masaryka v podstatě jako příliš velkého liberála co se týče křesťanství. Ale už o něco málo později ve velké recenzi Rádlových *Dějín filosofie* píše, že kdyby u nás byli nějací konzervativci nebo autentická konzervativní strana, tak by si Rádlovy *Dějiny filosofie* mohli vzít jako svůj programový základ. To působí skoro paradoxně, ovšem ukazuje se zde podle mne již určitá Hromádkova skrytá distance, že se Rádl příliš posunuje na spíše konzervativní anebo tradiční pozice, kdežto Hromádka se už před válkou zřejmě orientoval víc programově levicově. Domnívám se, že jeho levicová orientace byla daná tím, jak uvažoval víc politicky než Rádl, uvažoval o spolupráci prodemokratických sil vůči Německu nebo nacismu. Když se Hromádka po válce

vracel z amerického exilu, již se rozhodl pro spolupráci s komunisty, což bylo dáno tou původní levicovou orientací.

Kolem Hromádky byly po celou dobu obrovské diskuse a ty trvají dodnes. Otec měl vždycky tendenci Hromádku spíše hájit, i když někdy vůči němu byl také kritický. Hlavní důvod byl podle mne ten, že Hromádka pro něj představoval jakési přímé pouto s první republikou a také s jeho otcem, Jaroslavem Šimsou. Hromádka na jedné straně vyhlášoval, že s komunisty je potřeba jednat, spolupracovat, nestavět se k nim negativisticky. Nicméně na druhé straně jim v mnohém dokázal vzdorovat a hájit prostor pro mnoho nekomunistických aktivit. Když mu kolem roku 1960 zakázali veřejnou přednášku o Masarykovi, stejně na ní šel a než ji odpřednášel, řekl: „Otevřete okna!“ To je jen symbol, ale v mnoha věcech se dokázal vzbouřit. Samozřejmě pracoval v prosovětsky orientované Křesťanské mírové konferenci, což ho v očích mnoha dost diskreditovalo, a pořád zdůrazňoval, že se to časem zlepší a režim se bude civilizovat a demokratizovat. Pak se zdálo, že vývoj v 60. letech mu dává za pravdu, ovšem okupace v roce 1968 pro něho byla šok, ze kterého se už nevzpamatoval. Na otce silně zapůsobilo, že poslední přednáška, kterou měl Hromádka před svou smrtí v roce 1969, byla opět o Masarykovi, ale to byl znovu jen symbolický výraz té osobní a personální vazby k první republice a jeho otci.

“

Myslíte si, že Charta 77 s sebou nesla něco z toho prvorepublikového dědictví nebo že programově zahrnovala některé hodnoty, jejichž nositeli byli Rádl, Šimsa a Akademická Ymka?

Řekl bych, že částečně ano, avšak musí se to upřesnit. Charta měla už v základu určitou demokratickou kulturu v tom smyslu, že tam byl pokus, až na některé kontroverzní výjimky, udržovat jistý konsenzus. To znamená, že vlastní dokumenty a vyhlášení Charty byly pokud možno formulovány neideologicky nebo nekontroverzně. Předem se vycházelo z toho, že jsou v ní evangelíci, katolíci, marxisté, bývalí komunisté, underground, liberálové, konzervativci, bylo to přeci jen velmi pluralitní prostředí a myslím, že celou dobu převládala snaha držet se na této linii, aby prohlášení nebyla zabarvována ideologicky. O tom se

diskutovalo a mohu připomenout, co mi utkvělo v paměti. Ladislav Hejdánek jednou připravoval nějaký dokument snad k 28. říjnu, kde se vzpomínalo na vznik republiky a Masaryka. Petr Uhl protestoval, že je postoj orientován příliš buržoazně demokraticky. Hejdánek uznal, že má pravdu a že v dokumentu je opravdu přítomen tento buržoazně demokratický moment. Nebo vznikla kontroverzní diskuse v návaznosti na dokument *Právo na dějiny*, kdy se mnoha lidí dotklo, že je prohlášení formulováno ve vysloveně katolickém a druhorepublikovém duchu a že tento text přece nemůže být dokument Charty. Nejvíce protestoval v Brně Jaroslav Mezník jako historik, také otec kvůli tomu tehdy jel do Prahy a Božena Komárková napsala *Českou otázku v průběhu století*,⁵ což byla vlastně odpověď na ten dokument *Právo na dějiny*. Byl brán jako porušení konsenzu.

Mezi těmi, kdo dbali na to, že Charta není ideologicky nebo nábožensky orientovaná, nýbrž že se orientuje na obecnou rovinu dodržování a obrany lidských práv, vynikal podle mne hlavně Ladislav Hejdánek. Z druhé strany třeba Jaroslav Šabata měl tendenci proměnit Chartu v nějakou formu opozičního hnutí. Ale Hejdánek tomu oponoval, že Charta nemůže být opozice, protože jakmile by se stala opozicí, musela by mít politický program a v tom okamžiku by se štěpila, neboť máme různé názory. Také témata prvorepublikového dědictví, Masaryka a Rádla, přinášel především Hejdánek, o čemž svědčí jeho *Dopisy příteli*. V nich jsou Masaryk a Rádl stále přítomni. Rovněž paní profesorka Komárková. Masaryk a Rádl byli v Chartě přítomni právě prostřednictvím některých osobností, kteří ji formovali, protože to nebyl jenom Hejdánek a Komárková, ale také přímo Václav Havel nebo Václav Černý. V Brně historik Jaroslav Mezník přednášel o těchto historických souvislostech. Řekl bych tedy, že v Chartě dědictví Rádla přítomno bylo, i když to třeba není příliš patrné, pokud zalistujeme přímo ve Sbírce dokumentů. Není to vidět přímo výslovně, ale byly zde důležité důrazy a akcenty, vyrůstající přímo na tomto pozadí a z tohoto kontextu.

Nakonec bych mohl ještě zmínit, že když zemřel Jan Patočka v březnu 1977, tak právě Ladislav Hejdánek o tom napsal jeden z Dopisů

⁵ Božena Komárková, „Česká otázka v průběhu století“, in: táž, *Tolerance jako podmínka života*, Heršpice 1999 (Spisy B. K., sv. 6), s. 169–202.

příteli. Patočka přeci jen byl spíš akademický filosof, vždycky měl rozpačky, zda vstoupit do veřejného života a už tehdy se vědělo, že ho k tomu tak trochu přesvědčili především Václav Havel a Jiří Němec. Jemu se do toho moc nechtělo a nejprve říkal, ať jdou třeba za Václavem Černým nebo za někým, kdo se více politicky angažuje, měl určité rozpačky. Hejdánek to hodnotil tak, že Patočka vlastně vstoupil do veřejného života jako filosof po vzoru Masaryka a Rádla. Podobně to posuzovala i Komárková. V tomto smyslu byl v onom dění Rádl nějak neustále přítomen.

“

Již jste připomněl, že v době Vašeho dospívání jste nemohl studovat ani na gymnáziu. Odkud pramenil Váš zájem právě o filozofii, jakou jste měl motivaci a jaké jste měl podmínky ke studiu neoficiálnímu? Souviselo rozhodnutí také s prostředím Charty?

V jistém smyslu ano. Ledacos jsem slyšel doma, ale pak jsem v 70. a 80. letech nemohl studovat. Začal jsem jezdit na nějaké undergroundové akce, nebo na různé přednášky a semináře. Samozřejmě jsem jezdil k Hejdánkovům, a když jsem byl v Praze, tak zde bylo několik dalších míst. Stavil jsem se v kotelně za Milošem Rejchrtem, nebo třeba za Alfrédem Kocábem, a samozřejmě jsem chodil k Němcovým do Ječné, kde byly zajímavé přednášky. Takže jsem chodil na různé přednášky, a je pravda, že Ladislav Hejdánek se pro mě stával postavou, která nejvíce ovlivnila nebo určovala mé zájmy. Jeho bytový seminář se od začátku 80. let konal v pondělí a kdykoliv jsem mohl, tak jsem kvůli tomu jel do Prahy, někdy třeba jen jednou měsíčně. Záviselo to na tom, jestli jsem si mohl v práci vzít volno. Dělal jsem různá zaměstnání, nějaký čas jsem pracoval v zelinářství nebo jako dovozce na poště, později jsem začal učit němčinu na OKVS Brno.⁶ Na Hejdánkově semináři jsem zažil třeba francouzského filosofa Jacquese Derridu, kterého tehdy zatkl. Pak se konala různá setkání a diskuse v Brně u Boženy Komárkové. Byla to tedy celkem velmi inspirativní a cenná zkušenost, ale nebylo to žádné soustavné studium. Těch deset let až do pádu režimu

⁶ OKVS = Obvodní kulturní a vzdělávací středisko.

^ Působení Emanuela Rádla v křesťanském sdružení mládeže YMCA (1. řada, 3. zleva). Foto: Knihovna Filosofického ústavu AV ČR

jsem spíše chytal ze vzduchu, co se děje, nikoli že bych se něčemu věnoval systematicky. Takže to mělo své stinné stránky.

Filosofie mne přitahovala a chtěl jsem ji studovat, ale za starého režimu jsem to ani nezkoušel. Šel jsem ji studovat hned po revoluci, v roce 1990, a studium jsem tehdy bral jako dědictví našich vlastních zážitků a zkušeností před revolucí. Začal jsem se více seznamovat s tím, co se ve filosofii děje. Pražská filosofie tehdy byla nejvíc určena okruhem Patočkových žáků, nejvíce se orientovala na Husserla či Heideggera. Říkal jsem si, že bych se mohl nyní znovu souvisleji zaměřit na Rádla, k jehož chápání jsem byl veden Ladislavem Hejdánkem. Když jsem psal diplomovou práci, tak jsem se s ním ale již dostal také do určitého interpretačního konfliktu. Hejdánek byl přece jen radikálnější v tom smyslu, že chtěl odstránit tu historickou stránku. Zajímala ho vlastní myšlenka nebo systematické problémy, zatímco historické okolnosti mu nepřipadaly tolik důležité s tím, že se v nich nedá vyzkoumat mnoho nového. Náš hlavní spor se ale vedl o to, že jsem tvrdil, že v onom středním, praktickém, společensko-kritickém, eticko-politickém období

se dle mého názoru Rádl pokoušel překonávat metafyziku programovou, normativně pragmatickou filosofií, kdežto v *Útěše z filosofie* se k metafyzice vrací; v onom středním období zejména rozlišoval rovinu bytí a rovinu „má být“, kdežto v *Útěše* ne. Také je u mne obsažena jistá kritika Patočky, který vyzdvihuje Rádlovo první a třetí období, kdežto onu praktickou, pragmatickou, dobově nazývanou „aktivistickou“ filosofii záměrně pomíjí či neuznává. Hejdánek sice korigoval Patočku v jeho rané, i některých pozdějších kritikách Rádla, ale do značné míry tuto kritiku přijímal. Všiml si mé implicitní kritiky ohledně *Útěchy* i proto, že byl ovlivněn Patočkou více, než byl ochoten uznat. Několikrát jsme se k tomu vraceli a neshodli se. Trochu to zlobilo i otce, oni mají s Hejdánkem k *Útěše z filosofie* silný citový vztah a nevidí v ní rozpory, které tam nezávisle na nich – i na mně – spatřuje třeba Erazim Kohák a na neshody upozornil již v komentáři k anglickému vydání *Útěchy* v Bostonu v roce 1980.

”

Nemohu nevyužít příležitosti a nezeptat se na tu zmíněnou událost s Derridovou přednáškou a jeho zatčením. Je známo, že nešlo o první exces se zatčením profesora ze západní univerzity, dříve to byl třeba případ sira Antonyho Kennyho, následovaný diplomatickou roztržkou s britskou stranou. Ale zatčení Jacquese Derridy v zimě 1980 znamenalo přelomovou událost. Diplomatických následků se mocenský aparát zalekl a kauza měla opačný efekt – ještě intenzivnější návštěvy zahraničních profesorů na bytových seminářích. Jak na tu událost vzpomínáte?

Na začátku byla jedna zajímavá okolnost. Když jsme k Hejdánkovům přicházeli, tak přede dveřmi nestáli policajti, což bylo v roce 1980 a 1981 jinak běžné. O něco později přišel Daník Pfann a toho už kontrolovali. Avšak nic neříkal, protože nevěděl, že předtím tam nebyli, myslel si, že nás kontrolovali všechny. Když Derrida odešel, tak to řekl, a tak Ladislava Hejdánka napadlo, jestli Derridu nesebrali nebo mu nedělali potíže. Druhý den, protože Derrida již nepřišel, se hned vydal na Francouzskou ambasádu. Francouzská strana tak byla o problémech informována o den dříve, než pak Derridu za jiných připravených

vykonstruovaných okolností skutečně zatkli, aby bytové přednášky diskreditovali.

Vzpomínám si na několik momentů. Při přednášce Derrida povídal o Descartovi, geometrii a dekonstrukci. Začátku přednášky, že Descartes v Praze byl jako voják v třicetileté válce a věnoval se geometrii, a nyní je v Praze Derrida s dekonstrukcí, tomu jsme rozuměli, ale dál už se téměř nikdo nechytal, nevěděli jsme, o čem mluví. Tak jsme se Tomáš Vlasák, já a ještě kdosi další ptali, k čemu je taková filosofie, zda to není jen taková slovní ekvilibristika. On upadl do rozpaků a v podstatě nám jen řekl, že tohle je filosofie, kterou teď ve Francii dělají, že chápe, že nám to nic moc neříká a ani on neví, zda je nám taková filosofie k něčemu dobrá. Snad jen Jiří Němec druhý den v Ječné, kam jsem se stavil, to už komentoval (nebyl tam, ale už mu někdo referoval), že to je postmoderna, kritika moderny a jakési nové pokusy o nemetafyzické myšlení. Později mi Miloš Rejchrt četl (překládal) nějaké pasáže z *Le Monde* či z *Figara*, kde s Derridou vyšly dlouhé rozhovory a kde říkal, že ho otázky v Praze silně zasáhly a že musí zvážit, zda filosofie, které se věnuje, může pomoci lidem v nedemokratických zemích, kteří však stojí o filosofii a demokracii.

“

Napsal jste o Rádlvi nejen diplomovou práci, ale o české filosofii dodnes učíte na univerzitě. Jaký má podle Vás dnes smysl studovat texty Emanuela Rádla a jak dnes mohou působit? Má to jen historický význam, nebo může i dnes tato četba přinášet nějaké hlubší aktuální sdělení?

Nejsem v tom zcela nestranný, protože to sám učím, ale myslím si, že je zde několik momentů. Jednak otázka vymezení demokracie, to znamená normativní nebo smluvní pojetí demokracie, které dnes v zásadě patří do hlavního proudu. Když si vezmeme třeba Johna Rawlse, tak podle něho stojí demokracie na určité společenské smlouvě a na principech spravedlnosti, a Rádl podobně promýšlel, u nás ojediněle, hlubší principy spravedlivé demokracie. Pak je to jeho kritika nacionalismu a různých organických teorií společnosti, jež je v nové podobě stále aktuální, pojmenovává problémy, na které lze v tomto smyslu stále

navazovat. Spory o smysl českých dějin dnes samozřejmě nehrají takovou roli, jakou hrály tehdy, ale je to také věc, která patří k naší kultuře a identitě. Patří k ní nejen samy dějiny, ale i způsoby pojmání dějin. V tom Rádlu masarykovském řešení je ale jeden zajímavý moment, kterým je podle mne jeho pragmatická rovina. Ve filosofii řeči se dnes zkoumá pragmatická úroveň, to znamená, jak použitý jazyk působí na jeho uživatele. Tento pragmatický moment byl u Rádla záměrně přítomen, jemu nešlo v první řadě o určitou filosofii dějin, nýbrž o její samotné podání ve smyslu otázky, co lidem aktuálně vlastně říká a jaké má důsledky pro konání. S tím navíc souvisí, že Rádl je čtivý, a proto se s ním se studenty dobře pracuje. Samozřejmě Rádl se někdy vyjadřuje ve zkratkách a metaforách, nebo když vstupoval do veřejného života – jsou tam četné dobové výkřiky, které mohou být interpretovány různě. Ale je dodnes velmi zajímavé, jak píše například o srovnání Masaryka a Nietzscheho. Masaryk je mu bližší, ale ukáže překvapivé společné prvky a na Nietzschovi vyzdvihne, jaký byl spisovatel a že mnohé věci dokáže provokativněji a výstižněji pojmenovat. To samé činí on sám a používá formulace či metafory, které jsou poutavé, dobře se zapamatují a dají se dál rozvíjet. Na Rádlvi je i dnes co studovat. Pokud se k jeho myšlenkám přistupuje kriticky a s ohledem na různá dobová pozadí, je to dodnes zajímavé a inspirativní.

“

Nakonec bych se rád obecněji zeptal na Vaši již mnohaletou zkušenost s působením na regionální univerzitě. Jaké přednosti a jaké nedostatky spatřujete ve výuce na dnešní vysoké škole a jaké místo má podle Vás univerzita v dnešní společnosti?

Jistě je pozitivní, že mnohem větší množství mladých lidí se může setkávat s filosofickými teoriemi, myšlenkami, směry a podobně. Na druhé straně je tu problém, že často jsou přijímáni studenti, kteří pro to nemají nejlepší předpoklady nebo jejichž zájem není příliš silný. Pokud člověk učí čtyřicet až padesát lidí a vidí, že jen pět či deset z nich o výuku skutečně stojí, tak z toho nemá vždycky radost. Nicméně je to určitá šance, v každé skupině se vždy najde někdo, kdo zájem má a kdo potom může leckteré věci uplatnit – například v místních novinách,

muzeích nebo na školách. Jsem zde v Ústí nad Labem již skoro dvacet let, nastupoval jsem v roce 1995, a po této stránce mohu tvrdit, že přeci jen působení místní univerzity vidím. I když jsem v mnohých směrech kritický, je nepochybně pozitivní, že kolem univerzity je třeba řada galerií, že někteří naši studenti už pracují v regionálním tisku a podobně. Ústí nad Labem má poslední a velmi dobré Činoherní studio a je pro dnešní dobu příznačné, že město se ho snaží likvidovat.⁷ A jsou to zase studenti, kteří se okamžitě ozvou, angažují se a vytvářejí nějaké občanské sdružení. Také se zajímají o ekologii nebo sledují další věci v kultuře. Přes všechny kritiky bych proto viděl působení univerzity jako spíše pozitivní navzdory tomu, že nepatří, což je potřeba přiznat, ke špičkovým českým univerzitám. Je tam ale několik lidí a pracovišť, kde vznikají zajímavé věci, nebo z nichž vycházejí studenti, kteří se některým otázkám dál věnují. Takže je to z mé strany mírně pozitivní hodnocení.

Rozhovor vedl Tomáš Hermann, v Praze (v budově YMCA).

⁷ Činoherní studio v Ústí nad Labem vzniklo v roce 1972 a bylo zrušeno v roce 2014.

Rozhovor s Janem a Milenou Šimsovými

”

Minulý rok vyšla Vaše monumentální práce *Svět Jaroslava Šimsy* (2013), která na šesti stech stranách a na pozadí Šimsových dopisů, textů a událostí dokumentuje podstatnou kapitolu české intelektuální historie. Tato kniha ale jistě není jen výsledkem mnohaleté usilovné práce, nýbrž spíše završením Vašeho celoživotního zpřístupňování Šimsova odkazu počínaje již 60. léty. Po mém soudu lze dnes již jednoznačně konstatovat, že série Vašich souvisejících publikací v jejich celku nenahraditelným způsobem rozšiřuje naše znalosti pro mnoho témat – nejen historii Akademické Ymky, ale také podstatné kapitoly československé demokratické publicistiky a kultury, filosofie a křesťanského myšlení, masarykismu, česko-německých vztahů nebo protinacistického odboje. Jaká motivace a cesta vedla k tomu, že jste odkaz Jaroslava Šimsy, zahrnující pro Vás tíživou rodinnou historii, dovedli k publikacím tohoto širšího dopadu?

Milena Šimsová: S Jaroslavem Šimsou jsem se setkala dřív než s jeho synem Janem, ačkoliv jsem ho nemohla poznat osobně. Můj bratr se účastnil asi dvou poválečných konferencí Akademické Ymky a z jedné z nich přivezl knížku Jaroslava Šimsy *Vánoční úvaha o čtení knih*, Laichterovo poválečné vydání.⁸ Zaujala mne, a to bylo mé první setkání. S Jendou jsem se seznámila ve Sdružení evangelické mládeže. Při návštěvách Prahy jsem poznala Jendovu maminku, paní Marii Šimsovou. Ráda diskutovala s každým, kdo k nim přišel. Tak vedla obsažné hovory s Karlem Trusinou, který byl o rok mladší než já, studoval teologii a v té době chodil s Jendovou mladší sestrou Janou. Jednou se mě zeptal, jestli jsem si všimla, jak se v Šimsově rodině o věcech mluví jinak, než je běžné v prostředí, v němž jsme se pohybovali. Týkalo se to třeba

⁸ Jaroslav Šimsa, *Vánoční úvaha o čtení knih*, Praha 1946.

vztahu k Sokolu, vlastenectví, Němcům atd. Shodli jsme se, že se u nich opravdu věci hodnotí poněkud jinak, a velice nás to překvapovalo.

Když nám později kvůli nedostatku místa maminka předala knihovnu Jaroslava Šimsy, přišly k nám s ní také Rádlovy knížky, i ty malé brožurky. Začetla jsem se do nich a byly pro mne skutečným objevem. Zjistila jsem totiž, že ta jinakost Šimsovy rodiny má kořeny v Rádlově osobnosti, vše jsem zde najednou četla zformulované. Moji rodiče byli tradiční evangelíci a vyrůstala jsem v uvědomělé evangelické rodině. Můj tatínek v šestnácti letech roku 1912 cvičil na sokolském sletu v Praze, Sokol byl součástí jeho života, jeho rodiny. Sotva byl v osmnácti letech odveden na frontu, přeběhl a stal se legionářem. A když Rádl píše o legionářství, o tom, jak naše samostatnost vyrostla z války a jak všechno naše myšlení je dodnes válečné, jak vlastně válka je cosi, co ctíme, tak to bylo přesně to, v čem jsem já vyrostla. A najednou jsem viděla, že je možné se na to dívat kriticky, jinak a že z hlediska budoucnosti ten Rádlův pohled je to, co opravdu někam vede.

Jaroslava Šimsu jsem pak poznávala především prostřednictvím vyprávění Marie Šimsové. Maminka vyprávěla ráda, poutavě a obšírně. Začala jsem si její vyprávění zapisovat a to je základem celé mé práce. Poté, co jsem se vdala do Šimsovy rodiny, a díky tomu, že jsme přišli na faru, získali jsme místo, takže jsme mohli převzít od maminky nejen knihovnu, ale i dokumenty, které doma měla. Začala jsem pozůstalost pořádat. Maminka si velice cenila pěkných a obšírných dopisů, které jí Jaroslav Šimsa psal v mládí. Kdežto válečné dopisy již byly poznamenány těžkou situací, v níž žila a opětovná četba ji přiváděla do rozčileného stavu. S Jendou jsme začali dopisy z války pročitat a připravovat je k vydání. Velice nás tehdy podpořil pan profesor Amedeo Molnár. Když jsme se radili, říkal, že to je vlastně unikátní svědectví právě proto, že Jaroslav Šimsa nepsal jenom úředně povolené dopisy, nýbrž po celou dobu věznění si vždycky uměl najít cestu, kterou posílal dopisy tajně. Tedy jedinečné svědectví, které zahrnuje průběžně celou dobu věznění od čtyřicátého do pětáctýřicátého roku.

”

Odkaz Jaroslava Šimsy je především zásadním svědectvím o meziválečném působení Emanuela Rádl a jejich spolupráci. Co

podstatného lze z dochovaných dokumentů poznat o formování jejich vzájemného vztahu?

Milena Šimsová: Je zajímavé, že úplně nejvřelejší slova Jaroslava Šimsy o Emanuelu Rádlovi jsou v prvních dopisech, které psal své budoucí ženě, tehdy Marii Kohoutkové, v roce 1923. V těchto dopisech jsou skutečně neobyčejně vřelá slova vzhledem k těžkému dětství a mládí, které měl za sebou. „10. září 1923... Že žiju, že se směju, že se smím, umím smát, na rozdíl od skrytého zoufání, kterému se také říká život, že se dovedu dívat junácky na život, vážně, čestně, vesele, že vedle chyb mám tolik dobré vůle a tolik dobrých plánů, to je zásluha mojí maminky. Že něco umím a že se nebojím a že dovedu myslet a studovat, to je zásluha profesora Rádl.“ To se opakuje i v jiných dopisech. „Rádl je mým duchovním otcem. Řeč, gesta, názory mám po něm, jako dítě po otci vnější věci, a teprve nyní a opatrně se začínám osamostatňovat. Rádl je nejlepší český člověk, kterého jsem osobně poznal, je mou láskou, mou velikou láskou... Jediný člověk, který jaksí do mě viděl, byl profesor Rádl.“ Taková vřelost a takové osobní zaujetí je hlavně v tomto roce. V roce 1924 šel Šimsa na vojnu. Jeho maminka sama živila tři děti od jejich narození, neměla žádnou podporu ze strany svého muže a celková situace rodiny byla velice těžká. Z doby vojny je vzpomínka, ke které se Jaroslav Šimsa vracel. Rádl jednou zašel do jejich bytu ve Václavské ulici na Novém Městě pražském. Byl to suterénní byt, neobyčejně chudobný, a došlo tam k nějaké scéně, jejíž bližší obsah neznáme. Rádl byl ze středostavovských poměrů a patrně byl tou chudobou šokován. Šimsu potom jednak finančně podporoval, jednak už před vojnu a zvláště po vojně mu zprostředkoval místo v redakci *Masarykova slovníku naučného*, kde byl Rádl vrchním redaktorem. Měl možnost Jaroslava Šimsu doporučit a ten potom pracoval v tzv. domácí redakci, což znamenalo, že sjednával jednotlivé příspěvky, když někdo nedodal příspěvek, tak ho sám doplňoval a podobně. Místo, které mu potom zprostředkoval Vasil K. Škrach v Masarykově sekretariátu, už bylo trochu stářejší. Šimsa si musel vydělat na sebe, ale tehdy už musel také částečně živit maminku. Pracoval v redakci slovníku, v Masarykově sekretariátu, někdy ještě zaskakoval v knihovně ministerstva zahraničí. Zaměstnaný býval osm až deset hodin denně, kromě toho

^ Marie a Jaroslav Šimsoví, před 2. světovou válkou.
Foto: Ze soukromého archivu rodiny Šimsových

studoval, a účastnil se všelijakých přednášek, konferencí a podobně. Jsou zmínky, že kromě Masarykovy knihovny pořádal také knihovnu Rádlovu. Připravoval materiál pro Rádlovu bibliografii, na níž pracoval několik let.

Zajímavé je, že v dalších letech se vyskytují drobné zmínky o nedorozumění s Rádlem. V roce 1924 Šimsa např. napsal: „My jdeme s Rádlem jaksi hlavou, dříve i se srdcem, ale nyní už půl roku naše srdce patří Hromádkovi. Je to člověk velmi vážný, hluboký, největší, snad jediný křesťan v současných Čechách. Jeho vzdělání je ohromující, ví všechno, i když nelze s ním souhlasit, působí na všechny silným dojmem. Jeho oddanost Rádlu je zvláštní, podmaňuje si lidi, přitahuje, vytváří kolem sebe ovzduší pravé zbožnosti a přitom je takový skromný, sám ani neví, jak na nás působí.“ Vztah mezi Rádlem a Hromádkou je ohromně zajímavý a ještě čeká na důkladnější prozkoumání. My jsme Hromádku znali dobře, v době, kdy jsme bydleli v Praze, chodívali jsme na každou jeho přednášku a diskusi. Nějaký čas jsme na něm až lpěli.

”

Prvních třináct ročníků *Křesťanské revue* je závažným a do dnes působivým dokumentem intenzivní práce Emanuela Rádla, J. L. Hromádky a jejich mladšího kolegy Jaroslava Šimsy. Jak došlo k jejímu založení a jakou roli přitom hrál Šimsa?

Milena Šimsová: *Křesťanská revue* byla založena až v roce 1927. Ale existuje zajímavá drobná poznámka Šimsova již k roku 1924, ve které se zmiňuje, že Ferdinand Peroutka založil *Přítomnost* a „tím nás předběhl“. Nepochybuji o tom, že to „nás“ znamená Šimsu a Rádla. Rádl totiž na Šimsu čím dál tím více spoléhal, že mu zprostředkuje uveřejnění jeho článků. V Šimsových dokumentech lze nalézt výslovné poznámky, jak s tím často byly potíže. Předal třeba článek nějakému pokrokovému časopisu, zprvu ho přijali, že je to aktuální téma, pak se ale s výmluvami dověděl, že to neotisknou. Bylo čím dál víc cítit, že je potřeba mít nějakou vlastní tiskovou platformu. Podle vzpomínky Václava Velkoborského (sekretář Ymky, laický kazatel) byla *Křesťanská revue* původně myšlenkou Jaroslava Šimsy. Ale k realizaci to dotáhli až díky Hromádkovi, který měl skutečně dar toho, že když něco chtěl, tak mu lidé vyhověli a vyšli vstříc, a v součinnosti s Adolfem Luklem (místopředseda a předseda Ymky) *Křesťanskou revui* dali dohromady. Rádl původně plně spoléhal na Šimsu, ale Šimsa byl chudý chlapec, student, a aby ho lidi vůbec brali na vědomí, k tomu se musel velice tvrdě dopracovat. To nebylo tak snadné.

Jisté je, že o Peroutkovi dnes všichni vědí a o Jaroslavu Šimsovi se neví skoro nic, ačkoli si myslím, že obsahem a množstvím článků ve prospěch demokratizace republiky, záběrem žurnalistického působení je to srovnatelné, ovšem Šimsa zůstává nedoceněný. To nebyla pouze *Křesťanská revue*, kterou Šimsa od roku 1929 prakticky vedl, ale rozsáhlá publicistika v *Národním osvobození* a dalších listech. Je to neuvěřitelné kvantum práce a úsilí, které vykonal od roku 1929 jako sekretář Ymky. Rádl to formuloval v tom smyslu, že u nás není organizace nebo spolek, který by měl v náplni křesťanství, jež je otevřené ke světu a zaměřené do budoucnosti. Myslím, že neznalost širokého záběru práce Ymky a od roku 1927 Akademické Ymky je dodnes obrovská.

Setkala jsem se třeba s dotazem, zda Jaroslav Šimsa byl komunist, že byl v odboji. Je pravda, že zpočátku velice uvažoval o vstupu do

komunistické strany a nestal se komunistou právě pod vlivem Rádlovým. Rádl byl zpočátku pro socialismus, avšak byl jednoznačně proti revoluci. Jeho články v *Realistické stráži* (na počátku 20. let) jsou pro socialismus, ale vysloveně se obracejí proti revoluci, později už pochyboval o nosnosti socialismu jako takového. Rádl byl spíše z buržoazní střední vrstvy, ale vlivem křesťanství se dopracoval k tomu, že nejdůležitější je mít na paměti lidi chudé, lidi pronásledované nebo lidi, kteří jsou v určitých úzkostech, jsou slabší nebo se dostali jaksi pod kola dějin. Jeho vlivem to byl další silný prvek v Akademické Ymce.

” Z posledních ročníků *Křesťanské revue* před jejím zákazem v pozdních 30. letech, již po Rádlovu onemocnění, je zjevné, že Šimsa v ní měl dominantní roli redakčně i utvářením obsahu. Šíře Rádlova záběru na jejích stránkách je ohromující, ale také po jeho onemocnění dokumentují ročníky od roku 1936 demokraticky a křesťansky založený odpor vůči nastupujícímu nacismu v míře, se kterou jsem se v jiném dobovém periodiku nesetkal...

Milena Šimsová: Šimsa si byl vědom toho, že Akademická Ymka, *Křesťanská revue* a vše ostatní kolem tohoto centra žije z Rádla a že Rádlov duchovní podnět byl rozhodující. Šimsa byl vůči Rádlovi neobyčejně loajální, to znamená, že i když měl třeba jiné články nebo jiný plán, tak pokud něco napsal Rádl, byl v *Křesťanské revui* vždycky na prvním místě a dbal, aby všechny jeho články uveřejnil. Když se zhroutila naděje, že by se po onemocnění Rádl vrátil k práci, a bylo zřejmé, že to vyřazení je trvalé, měl Šimsa za cíl udržet jeho směr. Zachovala se jeho poznámka: „Je to zoufalé osamocení, Ymka bez Rádla.“ Každou konferenci Akademické Ymky, která se konala bez Rádla, pak vždy doprovázelo zvláštní sezení, kde se diskutovalo, co by asi v dané situaci zdůrazňoval Rádl a jak nejlépe pokračovat v jeho práci.

Je ohromně zajímavé, že Božena Komárková mluvila vždycky o konferenci, která se konala v Ivančicích v létě 1936, jako o vůbec nejzdařilejší. Byla to vlastně první konference, na které Rádl kvůli své nemoci nebyl. Jaroslav Šimsa měl skutečně to, čemu se říká kouzlo osobnosti, a jako kdyby tím, že tam Rádl nebyl, se teprve mohl dál rozvinout.

Vlastně si pod jeho vedením ujasňovali, z jakých pozic je potřeba se postavit vůči nacismu. Velké množství lidí později šlo do odboje z národních a vlasteneckých důvodů, ale lidé z Akademické Ymky si již zde v roce 1936 formulovali jiný základ. Mám zachycené svědectví Bohumíra Šuchmana, faráře ve Vysokém Mýtě, kde Jaroslav Šimsa přednášel na školkách mládeže v roce 1939 a ještě v lednu 1940. Vykládal zde účastníkům, že je třeba čelit propagandě a bojovat proti nacismu kvůli té ideologii z důvodu lidskosti a poslušnosti ve jménu Boha; „Šimsa věděl, že náš postoj a pozdější činnost ilegální nemůže být nesena duchem nacionálním a sociálním v úzkém politickém slova smyslu. Motivy naší činnosti musí být duchovní, věčné a všelidské.“⁹ Nebo měl proslov k pracovníkům Ymky, že je potřeba se stavět na pozici nonkonformismu, nepřizpůsobovat se. Nepřizpůsobujte se, to byl rádlovský apel.

Je pravda, že Akademická Ymka tvořila vlastně poměrně malý okruh. V roce 1937 měli Jaroslav Šimsa, František Laichter a Miloslav Kohák plán napsat publikaci *Deset let proti větru*, ve které by vypsali historii Akademické Ymky. Na jiném místě Šimsa píše, že potřebují ještě dalších deset let, aby se stali vlivnou složkou v národě. Postihlo je vlastně totéž, co republiku, nebylo jí dopřáno padesát let klidného vývoje, jak po tom volal Masaryk. Nacistická okupace postihla Akademickou Ymku tak, že byla zdecimována. Význam odboje z jejích kruhů je proto skoro neviditelný.

” Mohli byste přiblížit, jak se konkrétně odvíjela cesta Jaroslava Šimsy k odbojové činnosti a jeho zatčení? Na počátku stálo vědomé odhodlání a také rozhodnutí neodejít do exilu. Při jeho dobré znalosti celé situace si přitom musel být vědom všech rizik...

Jan Šimsa: Rozhodnutí padlo asi v roce 1939, kdy byla možnost, abychom se my sourozenci s matkou odstěhovali do Ameriky. Otec měl k tomu výhrady, nicméně dělala se řada příprav včetně toho, že jsme byli fotografováni kvůli cestovním dokladům. A také, to je dost důležité, jsme byli pokřtěni. Nebyli jsme totiž pokřtěni, a to proto, že původně

⁹ M. Šimsová, *V šat bílý odění*, s. 32.

tatínek nechával křest až na naše rozhodnutí, ale před odchodem do ciziny si přál, abychom znali motivaci našeho života. Bylo nám deset, jedenáct a šest let, já byl pokřtěn 5. června 1939 a v té době ještě nebylo rozhodnuto, jestli půjdeme do ciziny nebo tady zůstaneme. Tatínek měl takový plán odvézt nás do ciziny, umístit nás, vrátit se a pokračovat v odbojové práci, která ovšem už začala. Odbojová práce se začala formovat během druhé republiky, a jakmile došlo k obsazení Čech a Moravy 15. března 1939, tak pokračovala. A tehdy dostal Jaroslav Šimsa lákavé pozvání do jakéhosi Rooseveltova „brain trustu“ jako znalce poměrů pro střední Evropu a Československo. Otec se rozhodl tady zůstat, protože považoval za důležitější pokračovat v domácím organizování odboje, a své pozvání do zahraničí postoupil profesoru J. B. Kozákovi, který byl jeho a mamčiným učitelem. Díky tomu odcestoval. Moje matka zase odmítala jakékoliv plány, které by vedly k rozdělení rodiny. To znamená, že byla pro ni nepřijatelná myšlenka, že bychom odešli, otec se vrátil a pokračoval v odboji. Její zásada byla, že rodina se nesmí rozdělit.

Jaroslav Šimsa organizoval skupinu, která tvořila součást odbojové organizace Petiční výbor „Věrní zůstaneme“ (PVVZ). V čele PVVZ stál středoškolský profesor Vojtěch Čížek, kterého Šimsa znal z různých konferencí středoškolských profesorů, byla tam ale řada skupin a dalších jeho přátel, například filosof Josef Fischer, další blízký žák Emanuela Rádl a hlavní autor programu *Za svobodu*, který se posléze stal společným programem domácího československého odboje.¹⁰ Velice rozsáhlá odbojová organizace, která byla zaměřená na zapojení co nejširších vrstev obyvatelstva. Tím se lišila od jiných organizací, jako bylo Politické ústředí, které byly víc sevřené či orientované na lidi činné v politickém životě. PVVZ byl naproti tomu široký. Byla tam zastoupena většina levicově orientovaných skupin z prostředí sociální demokracie, odborů, Dělnické akademie a podobně. Gestapu se nikdy nepodařilo rozkrýt celou šíři a po první vlně zatčení skupinu označovali Odboráři. To byla vlastně jen část, PVVZ pokračoval dál, další byli pozatýkáni po příchodu Heydricha a za heydrichiády. Jednalo se tedy o demokratický nekomunistický odboj, zaměřený na obnovu a reformování Českosloven-

¹⁰ *Za svobodu do nové Československé republiky. Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–41*, Praha 1945.

ska, a Jaroslav Šimsa byl v tom prvním období velice aktivní. Hlavními cíli bylo zajišťování kontaktu s Benešovým exilovým vedením, šíření ilegálních informačních tiskovin a příprava na povstání obyvatelstva proti okupantům.

Po otcově zatčení v únoru 1940 měl vývoj celou řadu dramatických zlomů, z nichž největší byl rok 1942 a heydrichiáda. Bylo to pro něho velmi těžké, protože při tom vývoji již ne zcela rozuměl všem proměnám a vnitřním motivům, které se týkaly činnosti skupiny kolem Akademické Ymky, kterou zakládal. Patřili tam sekretáři Ymky Jaroslav Valenta a Rudolf Mareš, Miloslav Kohák, Zdeňka Paková a mnoho dalších, z nichž celá řada zahynula. Po celou dobu věznění se i na dálku snažil sledovat a udávat tón toho, co se týkalo podstaty činnosti a principů, nesených tou, řekl bych, rádlovsko-hromádkovskou linií. I přes určitá nedorozumění situaci otec i v tomto období přijímal jako pokračování svého života a své linie. V tomto smyslu všechno stále měřil tím, co Rádl a Hromádka hlásali, co kdy řekli nebo co považovali za zásady života, a tedy i smrti.

Milena Šimsová: Chtěla bych dodat k tomu, že zde rodina zůstala. Je dojemné, jak potom v dopisech Marii Šimsově, když byl Jaroslav Šimsa ve vězení, nevyřčeně, ale v podtextu zřetelně komentoval, co by si teď počal, kdyby tu nebyli, že je vlastně úplně závislý na tom, co maminka zařídí.

Já sama jsem si až postupem času uvědomovala, že když tatínka zavřeli, tak Jendovi bylo deset let, a že mu tím vlastně skončilo dětství. Zvláště první doba po zatčení byla velice náročná i pro maminku. Dlouho se nevědělo, kde vlastně Jaroslav Šimsa je, a trvalo, než ho vůbec vypátrali. Následovala neobyčejně krutá doba výslechů v Petschkově paláci a na Karlově náměstí. Maminka ani nemohla jinak, ale vlastně část té tíhy přesouvala na děti, protože se nikdy nevědělo, kdo zazvoní, co se bude dít. Musely mít přesné instrukce, co a jak dělat a hlavně co říkat. Nebo potom vyřizování vzkazů rodinám spoluvězňů a podobně.

Po válce o tom pak maminka vždycky ráda vyprávěla a neustále tím žila. Zajímavé ale bylo, když můj bratr maminku velice vážně požádal, aby své vzpomínky sepsala, říkala, že se pokusila něco zaznamenat, ale zjistila, že je to nad její nervové síly. Ovšem velice často o tom vždy

znova mluvila. Jenže ne vždy se výpovědi úplně shodovaly, takže vznikaly vzrušené debaty. Ukázalo se, že zachovaných dokumentů a dopisů je vlastně velice mnoho, protože pečlivě schovávala skutečně všechno. Začala jsem různé výpovědi a svědectví srovnávat s dokumenty a není opravdu snadné postihnout, co a jak přesně bylo, pokud se člověk snaží o úplnou pravdivost. Dlouho jsem nevěděla, zda se mi to podaří. Proto jsem například měla vážné pochybnosti o smyslu vydání té poslední knihy. Ale teď mne trochu usmíruje, když mi plno lidí říká, že tam čtou věci, o kterých vůbec neměli tušení.¹¹ I Jenda si v tom teď čte a říká: „abych se něco o sobě dočetl...“

”

Zmínili jste dalšího významného odbojového pracovníka, vězněného a popraveného Josefa Fischera, který v programovém založení rovněž navazoval na Emanuela Rádlu. Rádlův vliv byl tedy asi velice široký, i když není na první pohled tak patrný. Erazim Kohák mi jednou vyprávěl, jak s úctou přijímá jednu dochovanou přednášku svého otce, Miloslava Koháka, po jeho návratu z vězení, ve které v poválečné době ostrých protiněmeckých nálad není nic protiněmeckého. Stejně vyznění má působivá poválečná esej Boženy Komárkové „Čemu nás naučila válka“ a šlo by jmenovat jistě dále. Tento ryze křesťanský, a přitom politicky velmi určitý a realistický moment se stále objevuje v okruhu původní Rádlovy působnosti. Není tento motiv tím centrálním, co vystihuje podstatu činnosti tohoto okruhu?

Jan Šimsa: Zvláště důležité bylo, že v této linii byl hlavní motiv, který byl záměrně ne protiněmecký. Bylo typicky rádlovské, že otázka nebyla postavena na nacionalismu nebo principu národa, ale na stručně řečeno masarykovském humanismu, který relativizuje národnostní rozdíly. Uvedu jeden konkrétní příklad. K nejbližším spolupracovníkům a přátelům Akademické Ymky patřil proslulý německý historik a bohemista Emil Schieche,¹² představitel německých demokratů. Schieche jezdil

¹¹ Milena Šimsová, *Svět Jaroslava Šimsy*, Benešov 2013.

¹² Dr. Emil Schieche, historik, bohemista v Ost-Institut ve Vratislavi, člen Akademické Ymky.

se studenty pravidelně na konferenci Akademické Ymky. Od samého počátku byl v úzkém přátelském kontaktu s Jaroslavem Šimsou až do jeho zatčení. Byl připraven k tomu, co dělal, především tím, že se hlásil k tzv. Vyznávající církvi, což bylo hnutí německých převážně protestantských křesťanů, kteří chápali, o co se vlastně zápasí. Díky postižení nebyl povolán do armády (neviděl na jedno oko) a za války byl zaměstnán v protektorátní správě. Zůstával ale v kontaktu s odbojem hlavně přes mou matku, a tak jsme ho osobně zažili a znali hlavně v letech 1944–45. Po osvobození se ale naopak jako Němec musel skrývat, za dramatických okolností se vyhnul stíhání a popravě českými „vlastenci“ (vydával se za Čecha). Jeho ženě, která byla Norka, se podařilo s dětmi dostat do Švédska, on se ale musel skrývat a úkryt našel u Přemysla Pittra ve Štíříně. „Akce Štířín“ patří k nejznámějším Pitterovým aktivitám, při níž na štířínském zámku pečoval původně o osiřelé židovské děti, posléze o děti jedenácti národností, včetně německých. Schieche se zde tajně ukrýval a ještě o Vánocích 1945 jsem zde s ním mluvil.

Rádlu samotnému byl jakýkoliv nacionalismus nepřijemný a problematický. Proto od počátku vždycky vítal účast německých intelektuálů, profesorů nebo studentů, nebyl to jen Schieche, ale mnoho dalších lidí, kteří patřili k demokratickému hnutí, jež bylo protinacistické, ale ne protiněmecké. Mnoho těch lidí jsem velmi dobře osobně znal. To bylo pro nás důležité. Otcem jsme byli neustále vedeni nepropadnout antiněmectví. Byl to jeden z principů od samého začátku. Osvědčil se i v roce 1945 a době následující. Patří k tomu i akce Přemysla Pittra zaměřená na židovské děti z táborů, která se posléze změnila na akci pro německé děti, což je pro mnoho lidí dodnes určitá záhada. Samozřejmě to vrtá hlavou i řadě historiků, kteří to nějak nemohou pochopit, neboť podceňují filosofické a teologické základy celého tohoto hnutí.

Milena Šimsová: Emil Schieche byl v počátcích protektorátu pověřený likvidací zastupitelských úřadů bývalé Československé republiky a v protektorátní správě byl na poměrně vysokém místě. Díky tomu například zprostředkoval žádosti o propuštění Jaroslava Šimsy. U Schiecheho a u J. B. Součka se scházela k biblickým hodinám skupina křesťanů, do které docházeli Pitter, Marie Šimsová, ale také třeba

lidé z německé armády. To byli lidé, kteří patřili k Vyznávající církvi a služebně byli v protektorátu. Marie Šimsová vyprávěla, že se třeba tito Němci mezi sebou bavili, jak se zaměřují a odhalují tajné vysílačky. Přitom ona v té době byla ve spojení s Jaroslavem Valentou a Rudolfem Marešem, kteří pomocí těchto tajných vysílaček udržovali spojení s Londýnem. A tak přemýšlela nejen o tom, jak by těch vědomostí, které tam mimoděk vyslechla, mohla použít, ale uvažovala také o tom, jaký vlastně má smysl, když se tam takhle na biblické hodině scházejí lidé tak různého zaměření a společenského zařazení. Jen to ukazuje, jak bylo vše složité.

”

Osobnost Přemysla Pittra znamená další rozměr a samostatnou kapitolu tohoto hnutí, sluší se dodat, že jste se zasloužili rovněž o zachování a rozšíření jeho odkazu. Mohli byste zde pro alespoň stručně připomenout jeho pozici v rámci Akademické Ymky?

Milena Šimsová: Přemysl Pitter byl v úzkém spojení s Jaroslavem Šimsou i Emanuelem Rádlem. Rádla si neobyčejně vážil. Pitter se svou spolupracovnicí Olgou Fierzovou jezdili horlivě na konference Akademické Ymky, psal do *Křesťanské revue* a redakčně spolupracoval s Jaroslavem Šimsou. Ale několik článků Šimsa Přemyslovi Pittrovi neotiskl. Neshodli se v pojetí pacifismu. Rádl považoval Pittra trochu za fantastu. Ačkoli v otázce výkladu pacifismu nenašli společnou řeč, když se později v emigraci Pitter ohlížel, na koho navázat, tak docházel k tomu, že právě na Rádla. Přes některá nedorozumění napsal neobyčejně vřelou vzpomínku na profesora Rádla, doprovázenou řadou působivých výrazů: „Mohl se snad někdy mylně vyjadřovat, ale jako pokorný a nesmlouvavý hlasatel nesporných Božích požadavků a příkazů se Emanuel Rádl řadí mezi prorocké duchy, jejichž hlas nedozněl a nikdy nedozní. A věřím, že přijde brzy doba, kdy duchovní velikost Rádlova bude v našem národě rozpoznána a on se stane tím, čím se žel pro slepotu národa za svého života nestal, vůdcem k mravnímu, sociálnímu, náboženskému obrození.“ To napsal Pitter v roce 1963 k výročí ve vzpomínce na Rádlovy narozeniny.

^ Konference v Banské Bystrici, 1930. Emanuel Rádl (1. řada, 3. zprava) a Jaroslav Šimsa (označen šipkou).

Foto: Knihovna Filozofického ústavu AV ČR

Jan Šimsa: Pitter jako radikální křesťanský pacifista byl přesvědčen, také dost pod vlivem východních myslitelů, že je potřeba odmítat jakékoliv násilí. Kdežto u Rádla byla taková dialektika, že jsou případy nebo situace, kdy přeci nezbyvá nic jiného, než násilí použít jako nutný prostředek. To s ním sdílel i můj otec a v tom se oba rozcházel s Přemyslem Pitrem. Typický je případ z roku 1939, kdy otec svolal přátele a vyzval je k odboji. Pozval i Pittra, který se ale omluvil poté, co porada jasně vyzněla tak, že je potřeba začít připravovat celonárodní ozbrojené povstání. Pitter tehdy vstal a řekl, nezlobte se, já se musím od vás odlišit, nejsem pro povstání... Ale nabídl, že kdykoliv bude potřeba někomu na útěku nebo v nouzi pomoci, jsou u něho dveře otevřené, což potom Rudolf Mareš i Jaroslav Valenta ocenili; skutečně kdykoliv nebylo kde spát nebo bylo potřeba ukrýt odbojové pracovníky, Pitter je samozřejmě přijal. Ve svých důsledcích to bylo stejné, jako by byl účastník branného odboje. Ale branný odboj důsledně odmítal. Při tomto

radikálním postoji zůstal celou válku a bylo to samozřejmě v určitých momentech velmi dramatické, včetně jeho zadržení a výslechu na gestapu. A v tom pokračoval i po válce, třeba už zmíněný Emil Schieche u něho našel poslední útočiště.

“

Onemocnění a válka nadobro Rádla a Šimsu od sebe oddělila a ocitají se v situaci radikálně odlišné od nedávné společné veřejné aktivity. Šimsa v nacistických věznicích, Rádl v izolovaném osamění, které v úvodu k *Útěše z filosofie* výslovně připodobnil rovněž k vězení. Taková změna jistě proměnila i způsob jejich vnitřní reflexe. Přesto mám pocit, jako by v kontemplativní poloze vedli dál jistý duchovní dialog. Souhlasíte s tím a lze to případně nějak dokumentovat?

Milena Šimsová: V úředním dopise z 31. května 1942 Marie Šimsová napsala Jaroslavu Šimsovi zprávu o tom, že se zúčastnila Rádlova pohřbu; ten úryvek bych ráda citovala:

„Myslím, že se až k Tobě dostala smutná zpráva, že 12. 5. zemřel pan profesor Rádl. Měl už sice na to věk, šedesát osm let, a byl zle nemocen, v poslední době mu nefungovaly nadledviny a nakonec se připojil zápal plic; ale bylo mi, jako když je mi urvána část života a uzavřena pro sebe. Pohřeb měl žehem za ohromné účasti bývalých žáků a přátel. Velmi mnozí vzpomínali na Tebe a vzkázali Tě pozdravovat. Na parte měl text Matouš 6:33 ‚Hleďte nejprve království Boží a spravedlnosti jeho.‘ Farář Stanislav Čapek, když se s ním loučil, říkal, že to bylo mottem celého jeho života a práce i vědecké. Vzpomínala jsem tam, jak jsme spolu chodívali na jeho přednášky v době, kdy jsem přišla do Prahy i na pozdější dobu debat ve Filosofické jednotě, v česko-německých kroužcích atd. Jak je tomu všemu dávno! V předposledním dopise jsem Ti psala, že zemřel profesor Seifert, teď zase Rádl. Tak si musí člověk uvědomit, že už je skutečně dospělý, když ho učitelé a starší přátelé opouštějí, a že už vlastně máme nastoupit na jejich místo.“¹³

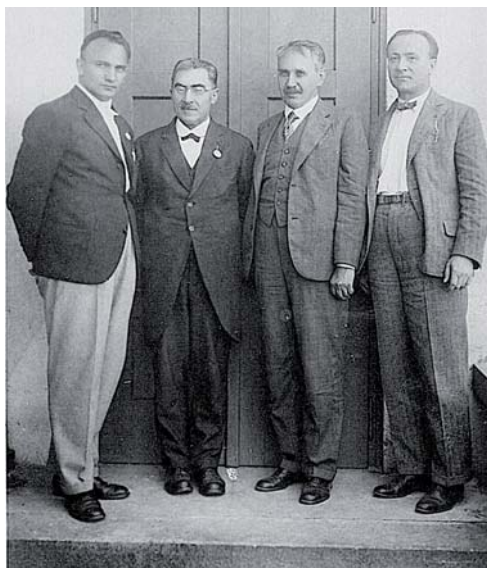
¹³ M. Šimsová, *Svět Jaroslava Šimsy*, s. 507.

Toto je přímé svědectví o Rádlovu pohřbu, který se konal 15. května, před atentátem na Heydricha, a teprve potom přišly největší hrůzy. V citovaném dopise, který Marie Šimsová psala tři dny po atentátu na Heydricha, 31. 5. 1945, si netroufala vypsát jménem přítomné Šimsovy přátele. Bezprostředně po zprávě o Rádlově smrti, kterou Jaroslav Šimsa četl týž den v novinách, se v zápise ve vězeňském sešitě znovu objeví ten velice vřelý tón, který byl na samém počátku korespondence. V té době byl Jaroslav Šimsa ještě v samovazbě, kde měl povolený vězeňský sešit. Maminka s tetou Růžou (sestra Jaroslava Šimsy) vymohly jeho povolení, Šimsa mohl využít té možnosti a hlavně po práci si do něj psát. Nato došlo k heydrichiádě a tím k jakémusi zářezu ve vězeňském životě Jaroslava Šimsy. Spolu s jinými Čechy v Mnichově byl převeden do tzv. cel smrti a nevěděli, co se s nimi bude dít dál. Kdyby nebyli dopadli atentátníky, zřejmě by skutečně všechny popravili. I tak v tomto období bylo velice mnoho rozsudků smrti. Jaroslav Šimsa začal dělat tlumočnicka farářům, kteří hovořili s lidmi odsouzenými k smrti. Pak se stal chodbařem, rozvážel obědy, jeho postavení se změnilo a už neměl tolik možností pokračovat v zápisech do sešitu.

Ve vězeňském sešitu má Šimsa takový zvláštní zápis, ve kterém vzpomíná na nejkrásnější léta v Akademické Ymce, vyjmenovává nejbližší přátele, s kterými vnitřně hovořil, a končí těmi, co zahynuli: „Ó, Jaroslave Valento! A Rudo Mareši! A Zdenko!“¹⁴ Rádl v tom výčtu není, protože Rádl měl jiné místo, to nebyl jenom přítel nebo soupeř. Když se Šimsa dověděl o Rádlově smrti, objevují se ve vězeňském sešitě vzpomínky a velice zajímavé narážky a také podrobný zápis o Rádlovi. V prvním zápise po smrti Rádlově si stanovil jakýsi rozvrh, píše tam: „Uřčil jsem si pořádek a pořad takový: Modlitby, Dopis Henychovi, RÁDL, román.“¹⁵ Modlitby, to byl jeho původní záměr, že připraví knihu modliteb, protože vysloveně říkal, že by to všecko nevydržel, kdyby nebylo modlitby a četby Bible. Potom Dopis Henychovi – Henych byl jeho přítel ještě z doby Realistického klubu, student teologie a pozdější farář, který Šimsu krátce předtím, než byl zatčen, v dopise požádal, aby napsal o své cestě k Bohu. V sešitě se k tomu závazku vracel, ale začal ho

¹⁴ J. Šimsa, *Úzkost a naděje*, s. 79. (Zdenka = Zdeňka Paková)

¹⁵ Tamtéž, s. 64.

^ E. Rádl (2. zprava) spolu s filosofem a teologem J. L. Hromádkou (1. zleva). Foto: Ze soukromého archivu rodiny Šimsových

plnit až v únorovém traktátu *Jak jsem se stal křesťanem* v roce 1945, těsně před smrtí. A k tomuto přibyl Rádl. Chtěl začít psát knihu o Rádlu a doufal, že až se vrátí domů, tak ji dokončí. Bohužel ve vězeňském sešitě už jsou k tomu pouze hesla a jednotlivé poznámky, nemohl to více rozpracovat...

”

Na začátku jste hovořili o tom, jak Vám za literárním odkazem Jaroslava Šimsy postupně vyvstávala role Emanuela Rádla. Je možné nějak přiblížit, jaký vliv a závaznost mělo toto dědictví pro Váš život a práci?

Milena Šimsová: Vždycky mne fascinovala jedna vzpomínka Marie Šimsové. Když po zatčení Jaroslava Valenty očekávala další příchod a výslech gestapa, tak uklízela všechny věci, které by mohly gestapo

popudit, ale zapomněla, že jí za sklem knihovny zůstala Rádlova fotografie. Pomocník komisaře si toho okamžitě všiml a hned na to poukázal: to je Rádl! A ona na to v tu chvíli reagovala: ano, to byl profesor mého muže a také můj profesor. Vždy mi imponovalo, jak v té napjaté a mimořádně náročné situaci před výslechem gestapa se ani chvilku nerozpakovala se k Rádlu přiznat. Rádla měla neobyčejně ráda. Maminka byla známá svou pohotovostí a ironičností, že jsme často hned nerozeznávali, kdy věci říká vážně a kdy ironicky. Ale nikdy jsem neslyšela, že by byla mluvila ironicky o Rádlu. I když to byl její bytostný způsob, jak sdělovala věci, tak o Rádlu nikdy. Zrovna takovou úctu jsem zaznamenala u Františka Laichtera. Rozvykládal se o Jaroslavu Šimsovi, ale vždycky buď hned na začátku, uprostřed nebo na konci přešel k Rádlu. A pokaždé znova o tom, jak to byl ryzí člověk a jak ho každý musel mít ve veliké vážnosti pro jeho opravdovost. Laichter mluvil o Rádlu vždy znovu s jednoznačnou a obrovskou úctou. O to víc mě překvapovaly všechny ty záznamy různých lidí z širšího veřejného života, jak o Rádlu ve všelijakých posudcích smýšleli, to je pro mne neuvěřitelné.

Ta závaznost byla a je veliká. Je to podmíněno už tím, že došlo ke smrti Jaroslava Šimsy a že ve vězeňských dopisech Jaroslav Šimsa vyjadřuje opakovaně touhu, aby děti pokračovaly v jeho zápase a aby pochopily, o co se bojovalo. Toto přání je tam velice jednoznačně řečeno. Jenda měl jednou takovou úvahu, že na něj vlastně největší vliv měl starší bratr Pavel, a potom samozřejmě maminka. Já jsem mu tehdy oponovala a říkala, že tam přeci ten tatínek byl také, i když nebyl jmenován. Přítomnost byla v tom poselství.

Jan Šimsa: Je to složité. Profesorka Komárková, která měla velký vliv na mě a na celou naši rodinu, jednou napsala fejetonový text, jmenuje se „Otec a syn“,¹⁶ kde udělala odvážnou paralelu mezi Jaroslavem a Janem Šimsovou a mimo jiné tam zmínila, že podle ní u mne vždy zůstal jakýsi stesk po otci. Věděl jsem, co má na mysli, ale ve skutečnosti to byl vlastně stesk po bratru, se kterým jsme se po roce 1948 rozešli kvůli

¹⁶ Božena Komárková, „Otec a syn“, in: táž, *Přátelství mnohých*, Heršpice 1997 (Spisy Boženy Komárkové, 3), s. 69–80.

politice a dalším věcem. Řekl bych, že psychologicky nebo nějak životně mi v době dětství kromě maminky zastupoval otce můj starší bratr. Pak jsem se dočetl u jednoho amerického psychologa, jak nejstarší syn je zaměřen na rodiče nebo na dospělé, ale mladší sourozenci jsou zaměřeni více na toho staršího sourozence. Dával jsem mu za pravdu, protože na můj život měl rozhodující vliv bratr. Hrál v mém životě velkou roli, která zůstala druhým utajena.

Kdybychom ale vzali ten vliv ve větší šíři, tak to byla skutečně řada tatínkových blízkých přátel za jeho života před válkou i za války. Mezi nimi je třeba Miroslav Růžička, jeden z nejlepších evangelických farářů. Největší vliv měl na nás všechny jeden z nejbližších tatínkových přátel a spolupracovníků Jaroslav Valenta. Také jsme zažili jeho zatčení u nás doma, a to jsme ho viděli naposled, protože byl popraven na podzim 1942. Člověk ale není schopen tak hluboké reflexe, aby to všechno do hloubi postřehl. Nicméně zprostředkovaný Rádlův vliv byl velmi silný a nedá se podcenit ani četba, protože ta byla u nás velmi intenzivní, i když zpočátku ne úplná. Pamatuji si, že jsem byl ohromen, když jsem se postupně dozvídal, co všechno bych měl číst a co mi chybí.

“

Rádl ale po válce i po své smrti znovu promluvil zcela novým způsobem. Roku 1946 poprvé vyšla za války psaná *Útěcha z filosofie*, která vzbudila obrovskou pozornost a je to dílo v české literatuře zcela ojedinělé. Kromě jiného poznamenala diskuse vedené v obnovené Akademické Ymce, čehož jste se již sami aktivně účastnili. Jaký vliv na Vás měla *Útěcha z filosofie* s jejím kontemplativním a metafyzickým akcentem?

Jan Šimsa: *Útěcha z filosofie* měla tu zvláštnost, že byla po válce několikrát vydána a hodně se četla. Jen ze svého okolí mohu doložit několik příkladů starších i mladých lidí, kteří ji četli, aniž by o Rádlu cokoliv věděli. Jedna rodinná známá, jakási paní Hradecká, manželka stavitele a taková panička, jak se říkalo, tehdy ovdověla, zaujal ji v jejím rozpoložení ten titul, knížku si koupila a s velkou láskou ji celou pečlivě pročetla. Chodila o ní potom diskutovat s mou maminkou. Maminka na tom vždycky dokazovala, že *Útěchou z filosofie* Rádl oslovil

i neintelektuální čtenáře. Nebo mého spolužáka na gymnáziu knížka velice oslovila a jednotlivé části citoval ve školním časopise, aniž by nějak pochopil, o čem to vlastně je. Buddhistickou báseň o nosorožci, kterou Rádl uvádí negativně, on otiskl prostě jako milovník přírody. To je spíše úsměvné, ale *Útěcha z filosofie* tehdy působila také na lidi, kteří o Rádlu nic nevěděli.

Bylo mi patnáct, když *Útěcha z filosofie* v roce 1946 vyšla. S bratrem už jsme měli pročtenou řadu Rádlových starších brožur, ne se vším jsme souhlasili, ale mělo to dost veliký vliv na naše názory a diskuse. *Útěcha z filosofie* se nám zdála zajímavá, ale trochu jinam směřující, protože všechny ty ostatní brožury byly aktivisticky pojaté a už jako chlapci jsme pochopili, že je zde velký rozdíl. Měla takový mnohoznačný význam a ukazovala nám Rádla nějak jinak, než jakou jsme o něm dosud měli představu.

Ale mou matku, která Rádla dobře a důvěrně znala, jeho názory nepřekvapily, protože tento rozměr Rádlova duchovního světa jí byl známý. Naopak se jí zdálo, že tam Rádl jasně vyložil to, co si vždycky myslel nebo z čeho vnitřně žil, a nikdy nepřipustila, že by tu byl nějaký rozpor s Rádlm jako předsedou Ymky a představitelem demokratické fronty. Vnímala vše jako dotvoření a také nám to takto vykládala.

My jsme v té době s bratrem byli již začínající mladí intelektuálové a už jsme o tom vedli řadu místních sporů. V tom období let 1946 a 1947 to bylo pro nás důležité a znamenalo to, že i první přednášky v Akademické Ymce, kterou jsme začali navštěvovat, byly pro nás srozumitelné. Někteří kamarádi a přátelé se mi podívovali, že nepovažuji Patočku za nesrozumitelného. Jan Patočka byl pro posluchače dost náročný, ale ve skutečnosti tím, že byl důsledný myslitel a stále navazoval na to, co řekl, tak Rádla vykládal velmi pozitivně i přes všechn nesouhlas, který vůči Rádlu i dříve projevoval. Při práci se studenty dbal na to, aby Rádla brali vážně a vážně se s tím vyrovnávali. I když Rádlovo spojenectví s Hromádkou nahlížel velmi kriticky. Patočka ovšem viděl kriticky všecko, i sám sebe.

Je dále zajímavé, že *Útěchou z filosofie* jako by se Rádl pro mé katolické přátele svým duchovním zázemím stal přijatelnějším, než tomu bylo dřív. To se týká třeba psychologa Jiřího Němce, který byl pečlivý čtenář všech možných textů včetně Rádla. Takže *Útěcha z filosofie*

sehrála takovou roli, že otevřela Rádlovo dílo lidem nejrůznějšího zaměření, a dokonce i lidem, kteří byli z Rádlovy aktivní činnosti za první republiky poněkud zmateni. U těch, kteří jeho práci sledovali, nezřídka budila rozpaky. Ukazovala také, že Rádl v širším kontextu nespojoval, ale rozděloval, jak se jednou kriticky vyjádřil Patočka. Nepochopení Rádla dobře představuje Bohuslav Koutník, prvorepublikový levicový intelektuál, který Rádla neměl rád a spojení Rádla, Hromádky i Jaroslava Šimsy na platformě Akademické Ymky považoval za katastrofu. Jeho knížka o Rádlovi plná zkreslení a nepochopení je ale zajímavá v tom, že ukazuje, jak rozporuplně mohl být Rádl vnímán.¹⁷ Svou nechuť k Rádlovi si uchoval a i *Útěchu z filosofie* vyloženě odsoudil.

”

Zabýval jsem se *Útěchou z filosofie* ve své dizertační práci a podrobnou analýzou rukopisu jsem došel k několika zajímavým závěrům. Za prvé je zjevné, že v posledních týdnech života na rukopisu Rádl velmi intenzivně pracoval a jeho poslední opravy a doplňky jsou velice dobře promyšlené a konsekventní. Za druhé, a to je velmi závažné, opravy a doplňky rukopisu nedokončil a rukopis zůstal vlastně torzem, které pak Josef Navrátil v dobré vůli zcelil do jakoby dokončené knihy. Nejasné okolnosti Rádlova skonu jsou dramatické a zajímalo by mne v této věci Vaše zprostředkované svědectví.

Jan Šimsa: Víím pouze z doslechu, že doktor Josef Navrátil udržoval s Rádlem kontakt v letech 1941–42 a po jeho smrti převzal rukopis *Útěchy z filosofie*, takže ho po válce mohl vydat. Pravděpodobně byl také přítomen u toho, co se stalo před Rádlovou smrtí. Po válce nám to vyprávěl Josef Unger, zřízenec v budově YMCA v Praze Na Poříčí. Znal jsem ho už jako chlapec z táborů Ymky. Pan Unger zařizoval přepravu táborníků a vůbec byl pracovníkem Ymky, na kterého se všichni obraceli s čímkoliv, byl velice praktický, aktivní a spolehlivý. Po oficiálním zrušení Ymky budova dál fungovala a pan Unger v ní dál pracoval. Byla tam řada písemností včetně dokladů o stycích se sudetskými Němci,

¹⁷ Bohuslav Koutník, *Emanuel Rádl. Křesťanský filosof, vědec, politik, moralista*, Praha 1934.

což zřejmě gestapo velice zajímalo. Rádl byl známý mezi sudetskými Němci a také existoval seznam lidí, německých intelektuálů, kteří se dění v Ymce účastnili. Přišlo varování, že přijde gestapo a bude se pít po dokumentech uložených u Rádlů. Pan Unger ještě s někým šel k Rádlovům a po zralé úvaze zničili celou řadu dokumentů, které by vedly k dalšímu vyšetřování kontaktů s českými Němci. Štosity dokumentů na místě pálili a Rádl se na to prý díval. Před jeho očima ničili jeho pozůstalost.

Milena Šimsová: K našemu rozhovoru s Josefem Ungrem došlo po tom, co nám Marie Šimsová připomínala, že Jaroslav Valenta v době přechodu do odboje schoval někam mnoho písemností Jaroslava Šimsy a ty se po válce nenašly. Proto jsme po nich ještě pátrali. Věděli jsme, že Jaroslav Šimsa měl vyloženě rád pana Ungra a ten zase Šimsu choval ve veliké úctě, protože se k němu choval stejně jako k jiným. V Ymce bylo mnoho lidí z vyšší střední vrstvy a někdy dávali najevo, jako by byli něco víc. To u Jaroslava Šimsy neexistovalo, takže ho Unger velice ctil a mnohokrát mu pomohl na začátku války, třeba při tisku ilegálních tiskovin, tzv. detektivek. Domnívali jsme se, že by mohl o písemnostech Jaroslava Šimsy něco vědět a vypravili jsme se za ním. Nic o tom nevěděl, ale začal zcela spontánně vyprávět o událostech před Rádlovou smrtí.

Bohužel u záznamu o rozhovoru s Ungrem nemám poznamenáno, kdo tu zprávu o hrozící prohlídce gestapa přinesl. Ale okolnosti byly jasné. V září 1941 byl R. Heydrich jmenován protektorem a bylo vyhlášeno první stanné právo nad Prahou, Brnem a Kladnem. Potom v prosinci nebo začátkem ledna 1942 přišla další instrukce, že se má v perzekuci pokračovat ve skryté formě. Zdánlivě perzekuce ustoupila, ale ve skutečnosti pokračovala jinak. Například byli pozatýkáni předáci moravského odboje z řad brněnské univerzity a posléze popraveni v Mautausenu v březnu 1942. V rámci této skryté formy se objevila možnost, že gestapo půjde k Rádlovům. Je to velmi pravděpodobné, snad se to někdy podaří ověřit v dokumentech, záznamy gestapa byly velmi důkladné. Marie Šimsová říkávala, že jednotliví pracovníci gestapa se svou činností kryli také před tím, aby nebyli povoláni na frontu, proto pracovali s ohromnou důkladností. Mnohokrát byl někdo zatčen nikoli na základě udání, ale že se objevil v nějakém zabaveném dokumentu. Je fakt,

že lidi velice ohrožovalo, pokud byli někde uvedeni. Pan Unger zřejmě nepochyboval o tom, že je třeba zničit kompromitující písemnosti, ale také nepochyboval o tom, že tato událost byla pravou bezprostřední příčinou Rádlovy smrti.

“

Vaše svědectví jen dokresluje, jak i prostřednictvím dalších osob a událostí byly osudy Jaroslava Šimsy a Emanuela Rádla úzce provázány i v jejich odloučení. Jak tu situaci vnímala Rádlova rodina?

Jan Šimsa: Po válce jsme navštěvovali paní Rádlovou, většinou u příležitosti nějakého Rádlova výročí. Těch návštěv byla řada a byly velmi zajímavé. Vyjadřovala se také v tom smyslu, že lituje, že se Rádl dal „na tu filosofii a na tu politiku“. Vadilo jí, že čas, který mohl věnovat vědě, trávil na nějaké schůzi s dělníky a podobně. Tohle jsme od ní slyšeli a velice to podráždilo Ladislava Hejdánka, který to ze strany paní Rádlové chápal jako nepochopení a znevážení filosofie, toho, proč jsme za ní chodili. Kdežto mne to nepřekvapovalo a byl jsem na takové názory asi více připravený. Paní Rádlová měla takový shovívavý vztah k Emanuelu Rádlovi, ale neobyčejně pozitivní vzhledem k tomu, že s ním zkusila dobré i zlé. A toho zlého bylo poměrně hodně zvláště v posledních letech, tj. po prvním Rádlově onemocnění. Lékaři doporučili přísný režim, který dodržovala a dbala na něj. Vedlo to k tomu, že třeba můj otec se za Rádlem nedostal. Jednou za ním byl a Rádlův stav se po jeho návštěvě zhoršil, čemuž se nikdo z pamětníků nedivil. Potom už se k němu Šimsa nedostal. Emanuel Rádl prý říkával, pořád tady Šimsa byl a teď, když mi je zle, tak nepřijde. To znamená, že byl dost deprimovaný nepřítomností takového věrného zbrojnoše a žáka, ale nikdo si netroufl mu vysvětlit, jak to bylo ve skutečnosti. Všichni respektovali, že je to režim paní Rádlové. To ale říkám kvůli jedné souvislosti. Já a moji přátelé a kolegové jsme vždy měli Rádla především za filosofa spojeného s Ymkou. Že byl přírodovědec, se vědělo, ale spíše jen školsky, nebylo to pro nás to hlavní. A tak mne v této věci nezkušeného posluchače překvapovalo, že na té poslední velké mezinárodní konfe-

renci o Rádlovi převládá přírodovědný zájem.¹⁸ Objevila se tam řada lidí, kteří Rádla vnímali jako přírodovědce, který přicházel s různými novými myšlenkami pro českou vědu. A na jeho filosofickou dráhu se už dívali řekněme jako na jistý úpadek. V tom by se asi shodli s paní Rádlovou, které se zdálo jako životní neštěstí, že se Rádl dal především na politiku a na filosofii.

“

Díky časovému rozsahu i obsahovému zaměření vězeňských reflexí byl Jaroslav Šimsa přirovnáván k za války vězněnému a popravenému německému teologovi Dietrichu Bonhoefferovi. Proslul radikální „nenáboženskou“ interpretací evangelia, kterou vystihuje myšlenka „bezbranného Boha“. Ta se ale nezávisle objevuje v Rádlově *Útěše z filosofie*, takže Rádlův teologický odkaz dával do přímé souvislosti rovněž s Bonhoefferem J. M. Lochman a další. Také tato duchovní paralela mi připadá pozoruhodná a důležitá.

Jan Šimsa: Ta myšlenka srovnání Šimsy s Bonhoefferem pochází od Patočky. Já s tou spřízněností souhlasím a na něčem podobném jsem založil svoji studentskou práci na téma „Rádl a teologie“, kterou jsem ke druhé státnici psal u J. M. Lochmana. Váže se k tomu humorná zkratka. Práci jsem odevzdával Lochmanovi, měli jsme potom spolu krátký rozhovor a on říkal, počkejte chvíličku, přijde ještě Patočka a půjdeme společně. Šli jsme pak po Národní třídě a Lochman jako Patočkův kolega vytáhl z aktovky mou práci. Patočka o ní okamžitě projevil zájem a byl jsem svědkem komického přetahování dvou pánů profesorů o studentskou práci ke druhé státnici. Bylo to v jednapadesátém roce, byl jsem mladý student a oni se přeli, kdo jí bude číst jako první. Už si nepamatuji, jestli ji Patočka četl, ale ukazuje to, jaký zájem o samotné téma tehdy měli.

Moje myšlenka byla nejspíš nějak studentsky prostoduchá, ale jejím základem bylo, že jsem neviděl rozpor mezi Rádlem aktivistou a Rádlem duchovním myslitelem. Mně v tom vždycky pomáhala maminka,

¹⁸ Tomáš Hermann – Anton Markoš (ed.), *Emanuel Rádl – vědec a filosof*, Praha 2004.

kteřá byla věrná posluchačka Rádlových přednášek a zároveň si dokázala představit, v jakém duchovním zmatku žiju já a celá mladá generace na počátku 50. let. Je skutečně těžké si dneska představit, v jakém přítmi jsme zpracovávali to, co bylo před válkou a po válce jako by již objasněno.

“

Ale byla zde přece pokračující Akademická Ymka poválečná, která soustřeďovala tento zájem. V jaké podobě přetrvávalo její dědictví po jejím druhém uzavření a jakým způsobem jste na ni navazovali v pozdějších letech?

Jan Šimsa: Dá se říci, že poválečná Akademická Ymka byla naše dědictví. Její činnost byla ukončena k 31. 12. 1950 a lidé, kteří v ní ztratili jakýsi svůj domov, hledali jiné možnosti, jak se shromažďovat. Měli jsme původně středoškolský kroužek, ze kterého vznikla dnes zcela zapomenutá aktivita. Skupinu jsme nazývali „Rádlův Odznak“ a hlavně po likvidaci Ymky až tak zhruba do roku 1953 to pro nás představovalo jakési pokračování a motivaci, jak vzájemně upevňovat společný hodnotový základ. Dbalo se, aby skupina nebyla nápadná pro Státní bezpečnost a také nikdy nebyla předmětem vyšetřování.

Tím základem bylo poznávání Rádlova díla. Bylo potřeba, aby si každý přečetl něco z jeho přírodovědeckého období, filosofického období a *Útěcha z filosofie* byla takřkajíc povinná četba. Ale čekalo se, že člověk bude studovat i *Dějiny filosofie* a že se seznámí s Rádlovou aktivitou. Existovala k tomu spousta takových pomůcek, různé přehledy a také možnost si knihy vzájemně půjčovat, protože nebyly běžně dostupné. Hlavním organizátorem byl můj budoucí švagr, geofyzik Ladislav Pokorný. Ten pro to nejméně plál a také nejvíce udělal, rozepisoval seznamy, sháněl zájemce. Sám jsem některé věci přečetl jen díky jeho aktivitě. Například *Dějiny vývojových teorií*, což je rozsáhlá práce a těžké čtení pro člověka, který k tomu nemá některé předpoklady. Ale Pokorný jako přírodovědec považoval za samozřejmé, že myslící člověk musí mít schopnost pročíst i přírodovědnou práci. Takže to byla také taková povinnost a já jsem za to vděčný, protože moje znalost Rádla byla sice dost široká a pamatoval jsem si kde co i z jeho života, ale ty vědecké

spisy se mi zdály původně dost těžké. Když jsem se zabýval Rádlovým vztahem k teologii, tak jsem pracoval především s *Útěchou* nebo s *Dějiny filosofie*. Až teprve díky „Rádlovu Odznaku“ jsem potom přečetl i ledacos dalšího z jeho původních textů.

Bylo to zajímavé právě z toho důvodu, že řada z přátel, kteří se všeho účastnili, byli medicci, přírodovědci, matematici, geologové nebo geofyzikové, kteří považovali přírodovědecký základ Rádlova myšlení za něco přirozeného a necítili tu vůbec žádný rozpor. A filosoficko-náboženskou problematiku i pro sebe přijímali jako důsledné domyšlení přírodovědeckého základu. Nás ostatní to vedlo k tomu, že jsme četli i texty, které by normální student filosofie asi tehdy nečetl. Jeden z těch účastníků už jako středoškolák byl Jan Svoboda, pozdější významný genetik, se kterým jsem se tehdy seznámil. Přezdívali jsme mu „Pansof“, protože o všem věděl daleko víc než my všichni. Skutečně byl Pansof a svým způsobem jím zůstal, i když nás překvapilo, když se s tím záplem dal na genetiku. Tehdy nebylo jasné, jakým směrem se šine jeho vývoj. Už jako student mne ohromil neuvěřitelnými znalostmi o dějinách Božího jména. Bylo skoro neuvěřitelné při jeho vědeckém zaměření, že si dal takovou práci, aby zjistil, v jakých textech a jak se objevovalo Boží jméno a velice mne poučil. Důležité bylo, že byl neobyčejně pilný a asi mu ta píle zůstala i ve vědě. Ladislav Hejdánek si mnoha studentů nevážil, ale Svobody si vážil velice. Takže tohle bylo pro nás nesmírně zajímavé a inspirativní prostředí.

Milena Šimsová: Já bych jenom na dokreslení zde přečetla kousek z vězeňského sešitu Jaroslava Šimsy: „Emanuel Rádl na jedné konferenci řekl: Pravou modlitbu vyznačují dvě věci. Především se v ní vyjadřuje naprosté pokoření před Bohem, celé odevzdání se Kristu. Prohlášení, že se vzdáváme své suverenity. Ale jakmile vstáváme od modlitby, vstáváme jako rytíři jdoucí do boje, jako vojáci Kristovi. Příznačná byla jeho modlitba, v níž bylo vyznání vši lidské slabosti a prosba o sílu Ducha Božího.“ V těchto a dalších drobných poznámkách vystupuje Rádlova opravdovost, skutečná zbožnost v pravém slova smyslu. K tomu bych ještě dodala, že jsem v roce 1967 slyšela J. L. Hromádku mluvit o Rádlově zbožnosti. Hromádka k mému překvapení a jistému nesouhlasu, když srovnával zbožnost Masarykovu a Rádlovu, dával Rádlovi přednost

před Masarykem. Mně se to zdálo vůči Masarykovi nepatřičné. Jaroslav Šimsa ve své knížce o Masarykovi uvádí, že nemáme právo posuzovat takovou věc jako osobní zbožnost. Ale vroucnost u Rádla určitě vždy byla, i když to nebylo všem na první pohled zřejmé.

K otázce o „bezbranném Bohu“ bych ještě ráda dodala jednu věc. V době, kdy už Jan Šimsa působil jako farář, tak spolu se svými přáteli a kolegy – patřili mezi ně Čapek, Trojan a Hejdánek – vytvořili skupinu tzv. Nové orientace, kde šlo o moderní interpretaci evangelia a o to, aby se pokoušeli ve sborech, kde pracovali, vyjádřit evangelium moderním způsobem. Byla to skutečně vážná a společná práce se snahou vystihnout, co je pro moderního člověka směrodatné. V té době se k nim připojil také jeden mladší kolega Bláža Šourek, který napsal do *Křesťanské revue* pozoruhodný článek o „bezbranném Bohu“, a tam vysloveně navázal na Rádlovu myšlenku z *Útěchy z filosofie*.¹⁹ Když se potom mezi lidmi z Nové orientace hovořilo o tom, co je společným základem, tak se vždycky tento článek citoval jako vyjádření tohoto základu.

“

Tedy i Nová orientace byla významně nesena rádlovským dědictvím. V pozdějších letech za tzv. normalizace už byla situace dost odlišná, vznikaly nové problémy, které na Vás přímo doléhaly, a stali jste se signatáři a aktivisty Charty 77. Bylo v rámci Charty s jejím důrazem na lidská práva přítomno rovněž toto dědictví Akademické Ymky? Nebo lépe řečeno, vnímali jste Vy sami i zde svou aktivitu v této spojitosti?

Milena Šimsová: Rádlův odkaz byl přítomen jistě prostřednictvím Hejdánka, ale i Součka, Čapka a dalších. Ale hlavní spojnicí mezi působením předválečné Akademické Ymky a námi vždy znamenala Božena Komárková. Vždycky se hlásila k Jaroslavu Šimsovi a také k Hromádkovi. Četba Rádlových *Dějin filosofie* na ni zapůsobila při její práci o lidských právech. Zajímavé ale je, že vůči Rádlovi měla jistý odstup a při jeho přednáškách s ním často nesouhlasila, avšak postupem času opakovaně

¹⁹ Jan Blahoslav Šourek, „Bezbranný Bůh“, in: *Křesťanská revue*, 1960, č. 2, s. 33–35.

uznala, že vlastně měl pravdu a co řekl, bylo namístě. Ale takový vřelý tón, který jsem připomínala u jiných, u ní nikdy vůči Rádlovi nebyl.

Komárková po válce nesla a formulovala téma lidských práv. Za války, když byla v samovazbě a slyšela veliký jásot německého lidu nad tím, že padla Paříž, položila si otázku, jestli problém lidských práv byl jenom přechodnou otázkou určitého údobí civilizace, nebo jestli má trvalou platnost. A tehdy si uložila se toho dopídit. A protože měla ve vězení možnost si půjčit Augustina a Platóna, začala je studovat vyloženě s tímto záměrem a studium potom dokončila během svého gymnaziálního působení po válce. Vznikla nejdřív *Obec Platónova a Augustinova*, studie o předpokladech vzniku lidských práv, kterou ještě stihla podat jako dizertační práci. Habilitační práci *Původ a význam lidských práv* ale už podat nestihla. Po únorovém převratu 1948 byla zbavena profese. Působila dál mezi těmi, kteří za ní přicházeli.

My jsme po mnoho let intenzivně žili na venkově v Prosetíně, v evangelickém sboru, kde se krylo společenství církevní se společenstvím obce. Až když byl Jenda zbaven státního souhlasu na počátku normalizace, přišli jsme sem do Brna. Ten rozdíl života ve městě byl pro nás veliký a nejtíživější to dolehlo na děti. Po Jendově podpisu Charty 77 jsme se stali součástí širšího chartistického okruhu a celého společenství, které v Brně vzniklo zvláště díky Jiřímu Müllerovi, který měl neobyčejnou schopnost dávat lidem dohromady, a taky na tom cílevědomě pracoval. Takže se zde u nás konaly bytové semináře: lidé, kteří se nedostali do školy, sem přicházeli na přednášky. Přednášet k nám chodili Jaroslav Mezník, Jaroslav Šabata, Milan Uhde a další. A Jiří Müller setkávání organizoval neobyčejně umně a takovým způsobem, aby policie měla co nejmenší možnost akce překazit. Někdy přednášku překazila, někdy nepřekazila. Někdy se sem ani všichni lidé nevešli a museli sedět až na schodech.

Byli jsme vděční, protože se pro nás zase otevřel nový svět a jistá vzájemná solidarita. Třeba při účasti na procesech, když byli souzeni ti tři chlapi Pospíchal, Cibulka a Chaloupka. Silnou vzájemnou účast jsme pocítili také, když byl souzen Jenda. To byl zážitek, který naplňoval život a dával mu smysl. Smysluplnost, kterou právě Rádl tak zdůrazňoval, že každý člověk má určitý úkol, který má přijmout a jaksi prosazovat s určitým zacílením. Ono se všechno nějak organicky skládalo, souviselo

to s tím, že Jenda byl zbavený státního souhlasu, že jsme se museli odstěhovat z fary, tak jsme přišli sem, Charta z toho jaksi vyplynula. Pocit smysluplnosti byl ale nesporný a vlastně při tom všem základní.

“

V této době jste sami prošli také vězeňskou zkušeností. Bylo by možné na závěr přiblížit tehdejší atmosféru a perspektivu Vašeho života za normalizace na pozadí celé té hluboké rodinné historie a životní zkušenosti, o níž jsme zde debatovali?

Jan Šimsa: Za prvé je třeba říci, že okolnosti mojí vazby byly naprosto nesrovnatelné s tím, co bylo za války v německy vedeném vězeňství. A za druhé, ve vězení jsem byl jen krátkou dobu a navíc, abych tak řekl, byl jsem trochu takový oblíbenec dozorců ve srovnání s jinými přáteli. Nesetkal jsem se vlastně s nějakými urážkami nebo násilím. Samozřejmě s jistým neporozuměním ano, třeba s jejich podivem, že jako farář mám ženu a děti, protože podle některých farářů normálně nemá ženu a děti, nebo je tají. Kdežto já jsem to netajil a to někteří neuměli pochopit. Ale celkově musím říci, že jsem se setkal spíše s tou lepší částí našeho vězeňství a nesetkal jsem se s nějakými naschvály nebo urážkami.

Milena Šimsová: V dopisech, které Jenda psal z vězení, by se našlo místo, v němž vděčně připomíná, jakou pomocí se mu stala znalost toho, co psal z vězení jeho otec. Při přípravě výboru z korespondence *Úzkost a naděje* pročítal otcovy dopisy několikrát. Ale jinak ta skutečnost věznění za války a v 70. letech byla nesrovnatelná. Už jen délka toho věznění, ale také vězení a koncentrační tábor byly za války dvě naprosto různé věci. Ve vězení mohl člověk doufat, že to přežije, kdežto v koncentračním táboře se naděje zmenšovala. Božena Komárková, která byla vězněna skoro celou válku a zaplatila za to invaliditou, říkala, že nesrovnatelná byla perspektiva, v níž za války byla všudypřítomná hrozba smrti. Byla sice nespokojená, že nás také zavírali, a různě protestovala, ale rozdíl byl obrovský.

Normalizace byla s ohledem na budoucnost tíživá v jiném smyslu. Vzpomínám, že když jsem jela na pohřeb profesora Patočky, hovořila jsem o nejbližší budoucnosti s Ladislavem Hejdánkem a ten řekl:

^ Pohřeb Emanuela Rádla, Krematorium Strašnice, 15. května 1942.
Foto: Knihovna Filosofického ústavu AV ČR

„Možné je všechno, možná, že ta iniciativa způsobí náhlý zvrat k dobremu. Možná to bude setrvalý stav. Ale je také možné, že nás skutečně prostě všechny zlikvidují.“ Ta možnost tu byla.

Potom jsme tady u nás nějaký čas měli Petra Pospíchala, který byl po prvním věznění ve velmi špatném psychickém stavu. To bylo ještě před jeho druhým zatčením. Náš Jirka byl tehdy na psychiatrii. Maminka Marie Šimsová velice mnoho s Petrem o všem hovořila, viděla, jak si potřebuje celou řadu věcí ujasnit. Při úvahách o těchto společných hovorách říkala: ono se zdá, že dnešní situace je nesrovnatelně lehčí, než byla za války, ale ono je to těžší z hlediska bezperspektivnosti. Ze své zkušenosti říkala, jak bezperspektivnost život vlastně nejvíc ničí.

Chtěla bych se ale ještě vrátit ke srovnání situace Emanuela Rádla a Jaroslava Šimsy. Nemohu se zbavit pochybností, jestli je na místě srovnávat poslední roky a dny jich dvou. Jaroslav Šimsa o vnějších poměrech

v táboře, v němž žil, málo psal, ale v civilním životě jsou nesrovnatelné. V posledním měsíci života napsal dva bilanční texty – úvahu na text z Jeremiáše a Lednový traktát. Oba jsou ve druhém vydání *Úzkosti a naděje*, ale jsou, myslím, s Rádlovou *Útěchou z filosofie* nesrovnatelné. Šimsa zemřel v přeplněném táboře, obklopen starostí a péčí přátel oproti Rádlově osamocení, ve které zemřel. Sešli se v jediném: v poválečném mlčení o nich. Četné vzpomínky přátel Jaroslava Šimsy zůstaly omezené na úzký církevní okruh, který je nesrovnatelný s tím, jak se Dietrichem Bonhoefferem zabýval Eberhard Bethge. J. L. Hromádka v posledním roce života mluvil o Masarykovi, ale ne o Rádlovi. Přemysl Pitter sice nepochyboval, že se Rádl řadí mezi prorocké duchy, jejichž hlas nedozněl a nikdy nedozní. Mně se ale spíše vybavují verše Hedy Kaufmannové: „A ti, kdo zazpívali budoucím ozvěnám, bezejmenní se stali. To víš. Co tam to tam.“

Rozhovor vedl Tomáš Hermann, v Brně (Královo Pole).

Zdroje dalších informací:

HERMANN Tomáš, *Emanuel Rádl a české dějepisectví. Kritika českého dějepisectví ve sporu o smysl českých dějin*, Praha 2002.

HERMANN Tomáš, *Útěcha ze života. Studie o biologickém díle a Útěše z filosofie Emanuela Rádla*, Praha 2008 (dizertační práce, Přírodovědecká fakulta UK v Praze).

HERMANN Tomáš – MARKOŠ Anton (ed.), *Emanuel Rádl – vědec a filosof*, Praha 2004.

ŠIMS A Jaroslav, *Úzkost a naděje. Dopisy, sny, události, traktáty 1940–1945*, Praha 1969, 2. vyd. Benešov 2003.

ŠIMS A Martin, *Filosof a reforma světa. Interpretace filosofie Emanuela Rádla a konstituce reformní filosofie*, Ústí nad Labem 1997.

ŠIMSOVÁ Milena, *Svět Jaroslava Šimsy*, Benešov 2013.

ŠIMSOVÁ Milena (ed.), *Prošli jsme v jeho síle. Evangelíci v čase druhé světové války*, Praha 2003.

ŠIMSOVÁ Milena, *V šat bílý odění. Zápasy a oběti Akademické Ymky 1938–1945. Vzpomínky, svědectví a záznamy vyprávění*, Benešov 2005.

Karel Engliš

očiima Lubomíra Mlčocha

Antonín Kostlán – Zdeněk Pousta

Karel Engliš
Foto: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd AV ČR

Prof. JUDr. Karel Engliš (17. 8. 1880 Hrabyně – 13. 6. 1961 tamtéž) představuje na české intelektuální scéně postavu po mnoha stránkách mimořádnou. Byl významným národohospodářem ovlivňujícím ekonomický vývoj Československé republiky v prvním dvacetiletí po jejím vzniku i výkonným politikem, ale zároveň i univerzitním pedagogem a originálním teoretickým myslitelem, který dokázal kantovská východiska a filosofickou noetiku spolu s moderní logikou promítnout do velkorysého projektu přemýšlení o společnosti. Idea univerzity pro něho nebyla abstraktní záležitostí. V případě brněnské Masarykovy univerzity měl od počátku jejího zrodu možnost formovat její právní vymezení a v rozhodujících akademických funkcích napomáhat při jejím budování. S Karlovou univerzitou zůstane spjat jako její poslední svobodně zvolený rektor před komunistickým převratem v únoru 1948. Ve svém pojetí ekonomické teorie stál Karel Engliš na liberalistických základech, ale zároveň si byl vědom i potřeb ideálů na tomto poli, úkolů spojených se solidaristickou rolí státu a permanentního tazání po účelu ekonomického jednání.

Prof. Ing. Lubomír Mlčoch, CSc., je významný český ekonom a odborník v oblasti institucionální ekonomie, v tomto rámci se v poslední době zaměřuje zejména na otázku ekonomických vazeb rodiny. Věnuje se také vztahu etiky a ekonomie a komparativním ekonomickým systémům. Působí v Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK v Praze. Narodil se 13. května 1944 v Troubkách. V letech 1962–1967 studoval ekonomii a ekonometrii na VŠE v Praze. Na této škole působil až do roku 1971, poté byl zaměstnán v různých institucích jako výzkumník (INORGA – ústav pro automatizaci řízení, Tesla Holešovice). V letech 1988–1990 pracoval v Ekonomickém ústavu ČSAV, kde dosáhl v roce 1991 vědecké hodnosti kandidáta ekonomických věd. Na Fakultě sociálních věd UK působí od roku 1993, v letech 1993–1996 zastával funkci proděkana pro vědu a výzkum, v letech 1997–2002 děkana, je dlouholetým členem Vědecké rady UK. Lubomír Mlčoch je autorem desítek knih a odborných studií, vydal jednu z prvních učebnic mikroekonomie ve východním bloku (*Teorie firmy*, Praha 1970). V období tzv. normalizace pracoval mimo odbornou ekonomickou scénu a své poznatky z této doby (zejména o chování ekonomických subjektů v rámci plánované hierarchie) uveřejnil až později. Po roce 1990 se zaměřil na rozvíjení institucionální ekonomie a z hlediska institucionálních a etických souvislostí zaujal výrazně kritický postoj k tehdy probíhající ekonomické „transformaci“ a privatizaci (viz zejména *Zastřená vize ekonomické transformace*, Praha 1997; *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989*, Praha 2000, společně s Milanem Sojkou a Pavlem Machoninem). V dubnu 1993 se ve švýcarském Fribourgu zúčastnil konference *Éthique, économie et développement: l'enseignement des évêques des cinq continents, 1891–1991*, která ukázala, jak katolické sociální učení mimo jiné svým důrazem na etické souvislosti může výrazně ovlivňovat a rozvíjet ekonomickou vědu. Od té doby se stále častěji při řešení odborných úkolů na poli ekonomie inspiruje i v této oblasti. Více než deset let působil jako ředitel

politologicko-ekonomické sekce České křesťanské akademie, v období 2000–2003 byl členem dozorčí rady pražského Leadership Forum, jež se zaměřuje na studium etických standardů podnikání v postkomunistickém světě. Je členem Vědecké rady Katolické teologické fakulty UK a Husitské teologické fakulty UK, členem Bioetické komise, poradního orgánu Rady vlády pro vědu a technologie. Jako odborník na sociální nauku církve se stal z pověření kardinála Miloslava Vlka členem Rady *Iustitia et Pax* České biskupské konference a vedl vypracování pastoračního dokumentu *Pokoj a dobro*, který byl vydán v roce 2000. Podílel se také na přípravě českého překladu *Kompendia sociální nauky církve*. Od srpna 2008 je řádným členem Papežské akademie společenských věd (Pontificia Academia Scientiarum Socialium) v Římě (je druhým členem této instituce, který pochází z českých zemí). V letech 2002–2004 byl členem francouzské Association internationale pour l'enseignement sociale chrétien (Mezinárodní asociace pro křesťanské sociální učení). Papež Jan Pavel II. mu v roce 2001 udělil Řád sv. Řehoře Velikého a francouzským premiérem byl v roce 2003 vyznamenán Řádem akademických palej v hodnosti důstojník.

^ Karel Engliš jako rektor Univerzity Karlovy (1947–1948).
Foto: Archiv Univerzity Karlovy

1. Karel Engliš jako národohospodář a politik

Karel Engliš se narodil 17. srpna 1880 v Hrabyni u Opavy jako deváté dítě v rodině venkovského řezníka. Zabezpečit rodinu v podmínkách chudého slezského venkova nebylo snadné. Od kvinty Českého gymnázia v Opavě byl proto odkázán na vlastní příjmy z kondicí a příležitostných výdělků. Po maturitě v roce 1899 se rozhodl pro studium práv na tehdejší české Karlo-Ferdinandově univerzitě. To bylo jeho první setkání s Prahou a v zimním semestru 1899–90 zde na právnické fakultě na Ovocném trhu v prostorách starého Karolina i s univerzitním prostředím. V Praze, obdobně jako v Brně, dosáhl jednomyslnou volbou rektorské funkce a činnost vysokoškolského pedagoga ukončil. Z vyučujících měl na Engliše největší vliv Albín Bráf (1851–1912), výrazná osobnost spojená s přemýšlivým přístupem k národohospodářským problémům. Účast v Bráfových seminářích přivedla mladého Engliše nejen k hlubšímu studiu národohospodářských problémů, ale také k úvahám o vlastní vědecké kariéře. Rozhodnutí o budoucí vědecké práci podpořilo i docházení do seminářů významného německého ekonoma prof. Ludwiga Brentana během Englišova studijního pobytu na mnichovské státovédecké fakultě v roce 1904. Právnická studia dokončil v Praze rigorózními zkouškami s vynikajícím prospěchem a 31. května 1904 byl promován na doktora práv.

Po studiích započala jeho úřednická kariéra nejprve v Zemském statistickém úřadu pro Království české v Praze, kam byl přijat na Bráfovo doporučení. Zde si osvojil schopnost statistické analýzy v různých oblastech ekonomického dění. Před odchodem 20. října 1908 do Vídně na ministerstvo obchodu, kde získal cenné zkušenosti z oblasti státní správy, praktikoval ještě deset měsíců na prezidiu zemského soudu v Praze. Do této doby spadají také počátky jeho politické kariéry. V letech 1913–1918 působil jako poslanec Moravského zemského sněmu a člen Zemské školní rady na Moravě za lidovo-pokrokovou stranu. Politicky i lidsky se tehdy sblížil s Tomášem G. Masarykem, a následně publikoval četné národohospodářské rozbory a úvahy v listech *Naše doba* a *Čas*.

Jako významný znalec finanční politiky nemohl ovšem Karel Engliš zůstat stranou ani při budování ekonomických základů nové republiky. V letech 1920–1925 působil nejen jako poslanec za Československou národní demokracii, ale byl rovněž ministrem financí v šesti tehdejších (prvorepublikových) vládách (v letech 1920, 1926–1928, 1931–1936) a v letech 1920–1921 a 1925–1926 předsedou bankovního výboru Bankovního úřadu při ministerstvu financí. V roce 1927 se mu podařilo prosadit rozpočtovou reformu, která podstatným způsobem zpřehlednila nakládání se státním rozpočtem. Od února 1934 až do února 1939 pak působil jako guvernér Národní banky Československé.

Karel Engliš byl nejen výkonným národohospodářem, ale rovněž naším nejvýznamnějším ekonomickým teoretikem první poloviny 20. století. Jeho teoretické úvahy se obracely zejména k funkci a oběhu peněz, a to konkrétně k otázkám jejich emise, inflace a deflace, měnových kurzů a úvěrů. Nejvýznamnějším Englišovým přínosem je vypracování tzv. teleologické národohospodářské teorie, která byla založena na myšlence, že ekonom je povinen při svém uvažování brát pravidelně v potaz i účel, za jakým jednotlivé subjekty vstupují do hospodářského dění. Touto teorií se přiblížil rakouské národohospodářské škole a na jejím základě se mohl jasně vymezit proti keynesiánství a marxismu v ekonomické teorii.

Karel Engliš je autorem desítek knih a studií, z nichž mnohé byly překládány a vyšly také v zahraničí. (Např. *Grundlagen des wirtschaftlichen Denkens*, Brünn 1925; *Begründung der Teologie als Form der empirischen Erkenntnis*, Brünn – Leipzig 1930; *Finanzwissenschaft*, Brünn – Leipzig 1930; *Az Irányított gazdaság*, Budapest 1935; *Regulierte Wirtschaft*, Prag 1936; *Introducción a la ciencia financiera*, Barcelona 1938, *Economia dirijata*, Bucuresti 1938.) Mezi nejznámější patří zejména: *Peníze*, 1918, (3. vydání 1922); *Národní hospodářství*, 1924; *Finanční věda*, 1929; *Teleologie jako forma vědeckého poznání*, 1930; *Krise a ceny*, 1931; *Teorie státního hospodářství*, 1932; *Světová a naše hospodářská krise*, 1934; *Obnova peněžního trhu*, 1934; *O nouzi a nadbytku*, 1935; *Soustava národního hospodářství*, 1938; *Hospodářské soustavy*, 1946; *Theorie hodnoty a hodnocení*, 1947. Kromě toho psal a publikoval práce zabývající se filosofií, noetickým poznáním a logikou; jeho rozsáhlá práce na toto téma byla v roce 1948 připravována do tisku, ale po únorových

událostech byla její sazba rozmetána a kniha nakonec vyšla později jen v zahraničí. V češtině je k dispozici její výtah, který vyšel pod názvem *Malá logika*, 1947.

2. Karel Engliš a idea univerzity

Jakkoli byl zaměstnáván politickou činností a praktickými národohospodářskými úkoly, Karel Engliš se po značnou část svého života s odpovědností sobě vlastní věnoval i vysokoškolské výuce a práci se studenty. První ostruhy jako vysokoškolský pedagog získal na c. k. České vysoké technické škole Františka Josefa I. v Brně, kde se v roce 1910 habilitoval pro obor národní hospodářství, finanční věda a statistika. O rok později byl na této škole jmenován pro stejný obor řádným profesorem. Již během právnických studií v Praze byl svědkem snah české společnosti o zřízení druhé české univerzity – v Brně. Koncepti potřeby české univerzity v moravské metropoli sledoval v době působení na brněnské technice společně se svým kolegou a přítelem prof. Františkem Weyrem praktickým způsobem. Na počátku světové války iniciovali na technice seminář pro mladé brněnské právníky, kteří měli předpoklady pro vědeckou činnost. Formoval se zde tak zárodek budoucí právnické fakulty brněnské univerzity. Vždyť seminářem prošla řada pozdějších významných osobností Právnické fakulty Masarykovy univerzity (Rudolf Dominik, Jan Loevenstein, Jaromír Sedláček, Jaroslav Stránský).

Když vznikla samostatná Československá republika, připadla Englišovi významná úloha právě při vzniku univerzity v Brně. Jako poslanec prvního Národního shromáždění vypracoval společně s prof. Weyrem návrh zákona o zřízení druhé české univerzity a ten společně se spisovatelem Aloisem Jiráskem a dalšími 22 poslanci předložil 15. listopadu 1918. Národní shromáždění návrh na přijetí zákona o „zřízení univerzity s českou vyučovací řečí v Brně“ akceptovalo.²⁰ Když byla v roce

²⁰ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění československé 1918–1920 tisk č. 17 (http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0017_00.htm, vyhledáno 13. 8. 2014). K nově založené univerzitě na její právnickou fakultu se podle tohoto návrhu měla přenést knihovna Ústavu národního hospodářství, finanční vědy a statistiky a Ústavu věd právních a státních při České vysoké škole technické v Brně.

1919 Masarykova univerzita v Brně zřízena, přenesl na ni svou pedagogickou činnost. Stal se profesorem národního hospodářství, a zároveň byl zvolen jejím prvním rektorem (akademický rok 1919–20). V letech 1921–22 a 1925–26 působil jako děkan Právnické fakulty MU. Byl jedním z mála, který měl možnost „ideu univerzity“ realizovat v praxi podle svých vlastních představ. Do historie nové univerzity se zapsal vedle pedagogické činnosti i jako přední odborník, který byl schopen založit vědeckou národohospodářskou školu – s respektem byla označována jako „brněnská“ národohospodářská škola. Masarykova univerzita byla významným centrem v oblasti právního myšlení (tzv. česká normativní právní škola, k níž Englišovy národohospodářské teorie představovaly velmi osobitou paralelu). Na „svou“ univerzitu nezapomínal ani v době, kdy byl pracovně vázán do Prahy ministerskými funkcemi a funkcí guvernéra Národní banky. Bez podpory ministra financí Karla Engliše by stěží Masarykova univerzita docílila stavby nové budovy právnické fakulty. Dokonce se mu podařilo získat prezidenta T. G. Masaryka, aby věnoval univerzitě zlatý řetěz se zlatou medailí, jež se staly základem pro řadu pozdějších univerzitních insignií.

Engliš byl rozený řečník, nestalo se, že by hledal slova či se přeřekl. Studentům zde – a později i v Praze – přednášel živě spatra a získával si je též svou jasnou a krásnou češtinou. Dokázal zároveň teoretický výklad propojit s konkrétními poukazy na praxi, takže jeho přednášky byly oblíbené a míval na nich přeplněno. Měl studenty rád, a přestože zkouška u něj byla hodně náročná, na studenta nahlížel jako na kolegu a snažil se s ním vést při zkoušce rozhovor. Chtěl poznat, zdali student rozumí dané látce, zda je schopen o ní sám uvažovat a vytvářet si vlastní názor.

V roce 1939 přenesl svou pedagogickou činnost na Univerzitu Karlovu v Praze, k čemuž ovšem došlo neobvyklým způsobem: o jeho převedení na právnickou fakultu totiž tehdejší česko-slovenská vláda rozhodla na své poslední schůzi 14. března 1939 na návrh ministra školství a osvěty Jana Kaprasy, a to bez předchozí žádosti samotné fakulty. Profesorský sbor fakulty v čele s tehdejším děkanem Jiřím Hoetzelem tak vnímal Englišův příchod za daných okolností jako vážné porušení akademických svobod. Engliš se sice zpočátku zapojoval aktivně do schůzí profesorského sboru, ale záhy požádal o zdravotní dovolenou s tím,

že výuku zatím převezme jeho žák, docent Václav Chytil z Brna, který dokonale znal jeho teorie a způsob uvažování.

Protože v listopadu 1939 byly české vysoké školy rozhodnutím německé okupační moci uzavřeny, do styku s pražskými studenty se dostal až po skončení války v roce 1945. Profesorský sbor Právnické fakulty UK se tehdy usnesl, že proti Englišovu působení na fakultě nemá námitek, avšak trval na svém právu, aby byl jmenován zdejším profesorem pouze na základě žádosti fakulty. V souladu s tímto požadavkem první poválečný ministr školství a osvěty Zdeněk Nejedlý Karla Engliše z Karlovy univerzity odvolal. Prof. Engliš se vrátil na Masarykovu univerzitu a vzápětí byl – již v souladu s tradičním postupem – jmenován profesorem Právnické fakulty UK. Po druhé se dopisem z března 1946 loučil s Masarykovou univerzitou. Poděkoval za spolupráci celé fakultě a přál „každému pánu zvláště mnoho úspěchu ve vědecké a výchovatelské práci, v níž jsem vždy spatřoval těžištko svého života“. V závěru dopisu zdůraznil své přání, aby se mezi pražskou a brněnskou fakultou „vyvinula krásná a přátelská spolupráce“. Jako výraz díky za léta plné aktivity mu 21. dubna 1947 Masarykova univerzita udělila čestný doktorát. Bylo to poprvé, co právnická fakulta přistoupila k udělení této nejvýznamnější akademické pocty. Spolu s profesorem Englišem obdržel čestný doktorát i jeho dávný kolega a přítel František Weyr.²¹ Při této příležitosti pronesl Engliš prorocká slova: „Jen ve svobodě se může zrodit myšlenka a velké dílo. Svoboda myšlení, přesvědčení a jeho projev je to nejvzácnější, co člověk má. To je více nežli bohatství, protože v něm je krása i moc, pro myšlenku není hranic a nemůže být trvalých pout, ať jsou ze železa nebo ze zlata.“²²

V letech 1946–1947 vykonával Karel Engliš na pražské právnické fakultě rozsáhlou přednáškovou činnost.²³ Počátkem června 1947 byl

²¹ František Weyr (1879–1951) byl společně s K. Englišem spoluzakladatelem Masarykovy univerzity v Brně, na níž pak působil jako profesor ústavního práva. Byl reprezentantem brněnské normativní právní školy, působil i jako národně demokratický poslanec, stál v čele Státního ústavu statistického. Po únoru 1948 i on musel své pedagogické působení na vysokých školách okamžitě opustit.

²² Jan Havránek – Zdeněk Pousta (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy IV. 1918–1990*, Praha 1998, s. 266.

²³ Pro ilustraci o jeho pedagogických povinnostech uvedme, že v letním semestru 1946 pro třetí semestr posluchačům právnické fakulty přednášel „Národní hospodářství“ pět hodin

zvolen pro nadcházející akademický rok do funkce rektora UK. Při volbě statutární hlavy univerzity se už od 19. století dodržovaly jisté zavedené zvyklosti, zejména při obsazování funkce rektora se pravidelně střídaly jednotlivé fakulty, tedy bohoslovecká,²⁴ právnická, lékařská, filosofická a od roku 1920 též přírodovědecká. V roce 1947 byla na řadě právnická fakulta a na ní byl kandidátem na funkci rektora jednomyslně zvolen právě Karel Engliš. On sám se poněkud zdráhal kandidaturu přijmout a upozorňoval kolegy v profesorském sboru, že volba jeho osoby nebude přijatelná pro komunistickou stranu, obával se též, že odpor komunistů v souvislosti s jeho rektorskou volbou se může přenést i na celou univerzitu.

Ve svém vystoupení na prvním řádném zasedání Akademického senátu UK 3. října 1947 se vyslovil i k poslání vysoké školy: „Univerzita chce být v čele všude tam, kde chce hledat spravedlnost a nové ideály národa, které nás spojují s minulými generacemi v jedno národní a kulturní společenství, bez něhož není národního vědomí, jako není vědomí mého, já' bez paměti, chce být při tom se svým věděním a odhodláním mluvit pravdu. Tradice a hodnocení spravedlivé toho, co bylo před námi, vůle ke svobodě a pravdě není reakce, nýbrž je pravým základem pokroku. Budme svobodní a pravdiví, a budeme i silní.“²⁵ Jeho rektorská inaugurace se konala 9. prosince 1947 v budově právnické fakulty v přednáškovém sále Collegium maximum, v této budově v prvním patře též konal své přednášky (místnost č. 54) a v přízemí rovněž úřadoval jako rektor:

týdně, v roce 1947 si pokračování této přednášky vyžádalo opět pět hodin týdně, k tomu byl dvouhodinový seminář. Přednášky se konaly dvakrát od osmi hodin ráno. V letním semestru 1947 se konala jeho přednáška „Základy národohospodářského myšlení“, na zimní semestr 1947–1948 vypsál přednášku „Národní hospodářství – první část“. Na letní semestr 1948 přednášky už nevyplisoval, protože věděl, že výkon rektorské funkce a příprava oslav založení univerzity mu zaberou hodně času.

²⁴ Od rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou v roce 1882 platila také na české univerzitě zásada střídání fakult v rektorském úřadě. K narušení této zásady došlo výjimečně pouze v roce 1909, kdy místo kandidáta teologické fakulty Gabriela Pecháčka prosadila filosofická fakulta svého kandidáta. Od vzniku Československé republiky v říjnu 1918 se však už žádný teolog rektorem Univerzity Karlovy nestal. Nejen to, teologická fakulta měla v období revolučního kvasu roku 1918 namále a mnoho nechybělo, aby byla z univerzitního společenství vykazána.

²⁵ J. Havránek – Z. Pousta (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 265.

Komunistická strana Československa se nesmířila s tím, že tato významná akademická funkce byla Englišovi postoupena. Záhy se na něj snesla vlna kritiky jakožto na reakčního reprezentanta zájmů buržoazie a tehdejší ministr informací Václav Kopecký svůj osobní útok proti němu, který přednesl na veřejné schůzi uspořádané komunistickými organizacemi na Vysoké škole politické a sociální 3. prosince 1947, zakončil odsouzením celého tehdejšího československého vysokého školství a univerzitní autonomie. Slova čelného komunistického funkcionáře a člena vlády vyvolala v akademické obci velké pobouření a reagoval na ně 12. prosince mimo jiné ve svém usnesení: „Akademický senát Univerzity Karlovy odmítá obviňování univerzity a jejích členů z vědecké neobjektivnosti a politické zaujatosti. Senát stojí za svým rektorem, jenž byl jednomyslně zvolen pro své vynikající vědecké zásluhy. Senát bude vždycky hájit plnou autonomii univerzity a akademickou svobodu, protože má za to, že tím prospívá blahu národa a státu, jemuž věrně sloužiti považuje za svou první povinnost.“²⁶

Vzrušená slova kolem Englišova zvolení se ozývala i v tehdejší parlamentu a svým způsobem předznamenala atmosféru, která se na československých vysokých školách rozhostila již jen pár měsíců poté, po únorovém komunistickém převratu. 25. února 1948 dosáhla v Československu komunistická strana mocenského monopolu a téhož dne vyslovil Akční výbor ministerstva školství a osvěty požadavek na Englišův okamžitý odchod z rektorské funkce. Engliš sám na rektorský úřad rezignoval (zřejmě již 26. února 1948, přičemž ministr školství Nejedlý jeho rezignaci potvrdil dopisem z 5. března).

Englišova rezignace na rektorskou funkci ovšem nepotěšila tehdejšího vůdce československých komunistů Klementa Gottwalda. Vždyť v dubnu roku 1948 se měly konat velkolepé oslavy 600. výročí založení Karlovy univerzity s mezinárodní účastí. Z hlediska mezinárodní reprezentace by pro komunisty bylo výhodné, kdyby při jubilejních oslavách stála v čele univerzity osobnost Englišova formátu. Na druhou stranu komunistický režim oceňoval, že Engliš odešel z úřadu na první výzvu v podstatě bez jakéhokoli odporu, a zřejmě proto jako jediný z proskribovaných pedagogů byl na fakultě ponechán relativně dlouhou dobu.

²⁶ Tamtéž, s. 268.

V tištěných seznamech přednášek se ovšem již neobjevoval, vypisoval své přednášky jen na úřední desce a vzápětí se omlouval zdravotní indispozicí za jejich nekonání.

3. Karel Engliš v období komunistického režimu a dnes

Na rozdíl od řady svých kolegů poslanců a politiků z nekomunistických stran se Karel Engliš nerozhodl pro odchod do exilu a zůstal ve své vlasti. Stresující situace pro něj nastala, když byl v roce 1951 dán na trvalý odpočinek a po nedobrovolném odchodu z univerzity se musel z Prahy odstěhovat do rodné Hrabyně. Tam žil u své dcery za bídnych ekonomických podmínek a různých politických ústrků. Přesto se až do poslední chvíle věnoval odborné práci. Zde také 13. června 1961 zemřel.

Ocenění zásluh ze strany státu se dočkal až posmrtně, v listopadovém období. 28. října 1991 mu *in memoriam* udělil prezident Václav Havel Řád T. G. Masaryka III. třídy za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva. 10. listopadu 1992 mu byl v jeho rodné Hrabyni odhalen pomník, 22. září 2004 byla ve vstupní hale Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity v Brně odhalena Englišova busta. V roce 1992 byla založena Nadace Karla Engliše, jež působí při Ekonomické fakultě Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě, a je určena k podpoře šíření myšlenek evropské a celosvětové spolupráce, idejí demokratického myšlení studentů a mladých pedagogů a na podporu aktivit a vzdělávání vysokoškolské mládeže. Nadace Universitas Masarykiana uděluje od roku 1994 Cenu Karla Engliše a Akademie věd ČR od roku 1997 propůjčuje Čestnou oborovou medaili Karla Engliše za zásluhy v sociálních a ekonomických vědách.

Teprve v listopadovém období se vytvořila možnost nezávisle a svobodně zhodnotit odborný odkaz Karla Engliše také na poli ekonomické teorie. Tomuto úkolu se věnovala řada symposií a konferencí a k osobnosti Karla Engliše se přihlásila řada předních současných českých ekonomů, oprávněný zájem vzbuzuje i v zahraničí. Až v roce 1992 mohla rovněž poprvé vyjít kniha *Věčné ideály lidstva*, jedna

z drobnějších Englišových prací, v níž se již po svém vyhnání z Prahy v posledních letech života pokoušel shrnout, co je podle jeho názoru ideálem trvalého lidského snažení. Svou teleologickou ekonomickou soustavu zde tak propojuje s hodnotami, jako jsou dobro, mravnost, pravda, spravedlnost, svoboda, přirozená práva a další. Knihu datovanou k 28. lednu 1956 dovádí až ke kritice tehdy vládnoucího „socialistického řádu“ a zakončuje ji slovy: „Národ, který se vzdá svobody, vzdal se své národnosti. Národ není a nemůže být svobodný, nejsou-li svobodní jeho synové.“²⁷

²⁷ Karel Engliš, *Věčné ideály lidstva*, Praha 1992, s. 161.

Rozhovor s Lubomírem Mlčochem

”

Odkazu Karla Engliše v teorii poznání jste věnoval svou slavnostní přednášku v dubnu 2011 k výročí vzniku Univerzity Karlovy.²⁸ Kdy jste se poprvé setkal s jeho jménem a čím Vás jeho osobnost zaujala?

O osobnosti Karla Engliše jsem poprvé slyšel v 60. letech na pražské Vysoké škole ekonomické. Tou dobou byl už mrtev (zemřel v roce 1961) a předtím žil více než deset let v domácím exilu. Ve světě socialistické ekonomie se vůbec nevyskytoval, dozvěděl jsem se nicméně, že v rámci počínajícího uvolnění byl v roce 1960 pozván, aby na VŠE přednášel. S hrdostí sobě vlastní trval na tom, že tak bude činit pouze jako řádně jmenovaný profesor, což však za tehdejšího režimu musely schválit komunistické nomenklaturní kádry. Zemřel ještě předtím, než byla jednání o jeho případném působení ukončena, takže my, tehdejší studenti, jsme jej již nepoznali a jeho jméno se k nám dostávalo především v rámci výkladů o dějinách českého ekonomického myšlení.

Karel Engliš byl profesorem a plodným vědcem, který po sobě zanechal cca tři tisíce stránek o ekonomických otázkách a dalších asi tisíc stran textů přesahujících do filosofie, noetiky a logiky, takže je to zhruba 4000 stran. K tomu všemu byl ještě rektorem Masarykovy univerzity v Brně, tamním prvním rektorem a potom krátce rektorem Karlovy univerzity, byl aktivní i v politické sféře. Uměl pěstovat teorii společně s praxí, takže dobře věděl, že v politice je vždycky nutné kromě jiného též umění kompromisů. Byl to člověk unikátní rovněž i ve způsobu

²⁸ Lubomír Mlčoch, „Věda a její etický rozměr (K odkazu profesora JUDr. Karla Engliše v teorii poznání)“. Přednáška proslovená na slavnostním zasedání k 663. výročí založení Univerzity Karlovy, Velká aula Karolina 7. dubna 2011. Viz <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-10758.html> (vyhledáno 14. 8. 2014). Osobnosti Karla Engliše se Lubomír Mlčoch věnoval též v textu. Lubomír Mlčoch, „Příklady života z víry pro nás: na dnes a zítra“, in: Internetová stránka Sekulárního františkánského řádu, <http://www.sfr.cz/clanek.aspx?a=760> (vyhledáno 15. 8. 2014); týž, *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, Praha 2014, s. 142–149.

svého teoretického poznání – zkrátka skutečně jedna z osobností, kterých český národ nemá mnoho.

^ Lubomír Mlčoch
Foto: Markéta Jírů, Česká biskupská konference

”

V čem byl Karel Engliš výjimečný jako ekonomický teoretik?

Pozoruhodný byl zejména jako ekonomický myslitel, který do centra svého vidění položil otázku užitku. Ten však nevnímal v ryze materiálním pojetí, ale velmi široce, což jej – jakkoli byl zásadový liberální ekonom – dovedlo také k úvahám o solidaristickém státě a ekonomii, protože si byl vědom významných úkolů, které má stát ve školství, zdravotnictví a řadě dalších oblastí. Svár mezi kalkulem či racionalismem a solidárními požadavky byl u něho vždy patrný a on sám patřil k osobnostem snažícím se v této oblasti nalézt vyvážený přístup.

Odkaz Karla Engliše s sebou pro ekonomii přináší závazek, aby nepřestával usilovat o pochopení smyslu lidského jednání. To je ona účelovost, teleologický zřetel, který Engliš chápe jako jeden z úhelných kamenů ekonomické teorie. Pokud ekonomie začne hledat řešení, aniž by si kladla otázky po smyslu, a začne se tvářit, že vše je evidentní a zřejmé – tak je vážně ohrožena. To je důležitá věc, protože dnes je ekonomů více, než jich bylo za všechny předchozí generace dohromady, vždyť jen u nás se přijímá každoročně dva a půl tisíce nových studentů, takže dochází k velkému rozbujení této disciplíny; morální filosofii, z níž se ekonomie zrodila, se přitom na univerzitě zabývá sotva hrstka lidí. Ekonomie však nesmí tento rozměr ztratit, protože jí hrozí, že se pak stane jenom jedním z odvětví byznysu, podobně jako to hrozí lékařům; logistika farmaceutického průmyslu je dostává do situace, že se vlastně stávají pouhými dealery obchodníků s léčivými, protože se nechají dotlačit k činnosti, která už nemá pranic společného s Hippokratovou přísahou.

”

Za základ svého výkladu Englišova díla jste si zvolil jeho pozdní a až posmrtně publikovanou knihu *Věčné ideály lidstva*. Čím Vás zaujalo právě toto dílo?

Věčné ideály lidstva mne velice oslovily mimo jiné proto, že v ní její autor prokázal, jak silnou byl osobností v mravním slova smyslu. Je

snadné zachovávat si důstojnost v době, kdy je člověk na výsluní slávy, ale v době, kdy ji psal, byl vyhnán z Prahy do své rodné vísky, najednou se z rektora stal člověk odstrčený do ústraní, bez možnosti přednášet. Nezatrpknul a kniha je důkazem, že i když z něho osobně režim zaštiťující se solidarismem učinil domácího emigranta, dokázal uvažovat velmi nezávisle o solidaristických soustavách a jejich vztahu k soustavě postavené na individuální svobodě. I tehdy pro něho byla úhelným kamenem jeho teorie účelovosti lidského chování, ovšem současně s ní zdůrazňoval pro štěstí člověka nezbytnost ideálů.

K jeho odkazu jsem se do jisté míry přihlásil, když jsem u nás zavedl předmět institucionální ekonomie.²⁹ V Englišových dobách bylo totiž obvyklé, že ten kdo dělal teoretickou ekonomii, byl současně právníkem, avšak v pozdějších dobách došlo k rozluce mezi právem a ekonomikou, a to jak v západním světě, tak v rámci socialistické ekonomiky. Později však vznikla v USA nová škola institucionální ekonomie, která se snažila právní instituce znovu vrátit do ekonomie, a její zásady jsem se snažil uplatňovat v českém prostředí.

”

Karel Engliš ve svém díle spojuje často odborné ekonomické otázky s etickými. To je z dnešního českého úhlu pohledu neobvyklé, protože zejména vlivem tzv. neoliberální teorie u nás převládla představa, že tyto dva pohledy spolu nesouvisí. Opravdu jde o dva zcela separované světy?

Když Karel Engliš vstupoval před sto lety do světa ekonomiky, bývalo běžné, že ekonomové psali současně morální spisy. Potom však v průběhu 20. století došlo k postupnému odcizování etiky a ekonomie. V důsledku tohoto vývoje mohl indický ekonom Amartya Sen ve své slavné práci *Etika a ekonomie* konstatovat, že došlo mezi nimi k rozchodu a že se ekonomie začala považovat za čistě inženýrskou disciplínu.³⁰

²⁹ K tomu viz Lubomír Mlčoch, *Institucionální ekonomie*, Praha 2005. Profesor Mlčoch mimo jiné založil na počátku 90. let na Fakultě sociálních věd UK Katedru institucionální ekonomie.

³⁰ Indický ekonom Amartya Kumar Sen (narozen 1933) je nositelem Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1998. Bližší viz Amartya Sen, *Etika a ekonomie*, Praha 2002.

Moderní teorie užitečnosti se totiž v ekonomii redukovala na pouhý racionalistický se uplatňující a ryze technickými prostředky prováděný kalkul, který je vyvázán z jakýchkoli přesahů a povinností vůči okolnímu světu. V takovém světě zdánlivě jen logických vazeb etika samozřejmě nemá místo.

Protože však tato ekonomická teorie začala ztrácet kontakt s realitou, docházelo v posledních desetiletích stále častěji k pokusům o nalezení vhodných cest z izolace a při nich hrají důležitou roli často i její obnovované námluvy s etikou.

V současné době se v rámci ekonomie uplatňují nové školy, které jsou otevřené nejen směrem k etice samotné, ale i k dalším vědním disciplínám, které dovolují organicky uplatňovat etická měřítká. Velmi slibné je například propojení ekonomie s psychologií, která napomáhá osvětlovat velmi plastickým způsobem chování ekonomických subjektů. Ukazuje se, že v něm nehraje svou roli jen očekávaný užitek, ale také morální ohledy. Etický rozměr se do ekonomie vrací a je to logické, protože všichni vidíme, že tam kde tento rozměr schází, nastupuje krize. Z tohoto hlediska jde tedy o vývoj navýsost aktuální.

” Z jednání některých ekonomů vzniká pocit, že svou vědní disciplínu nadřazují všem ostatním nebo že ji považují za hlavní klíč k uchopení světa kolem nás. Je tento jejich nárok oprávněný?

Někteří kolegové mají tendenci udělat z ekonomie jakousi „teoretickou fyziku ve společenských vědách“, tedy disciplínu, která imperiálně dominuje nad jinými vědeckými obory a vnucuje jim své poučky a pravidla. V extrémních polohách se tento názor projevuje dokonce tím, že ekonomie hodlá nabízet univerzální schéma pro výklad světa. Takový nárok ekonomie na vůdčí roli mezi vědami však vzniká z neporozumění, které můžeme odstranit právě odkazem na Englišovo učení, jehož základem je poukaz na cílevědomost lidského konání. Zatímco tedy fyziku a další přírodní vědy označuje jako „vědy ontologické“ (vycházejí z principu kauzality a otázky dobra, užitečnosti, mravnosti, spravedlnosti atd. jsou pro ně nepodstatné), ekonomie patří mezi „vědy teleologické“, které pojednávají o subjektu vůle, jímž je člověk, který se

^ Instalace Karla Engliša rektorem Univerzity Karlovy, 1947.
Foto: Archiv Univerzity Karlovy

chce svým jednáním domoci dosažení svých předem stanovených cílů. S ohledem na ostatní osoby v jeho společenství a jejich cíle je však ve svém účelovém chování korigován různými omezeními, které mají normativní povahu – tedy zákony, předpisy, obecně uznávanými zvyklostmi či mravními předpoklady. Ekonomie tak musí brát zřetel i na „vědy normologické“, které se zabývají člověkem jakožto povinnostním subjektem, jako někým, komu jsou ukládány (od jiných, ale i od něho samotného) zavazující povinnosti včetně těch mravních.

” Při budování žebříčků exaktnosti mezi různými vědními obory bývá často kladen velký důraz na racionalitu. Jsou však opravdu některé vědní obory racionálnější než ostatní, nebo v tomto ohledu propadáme jenom nějaké fikci?

Některé z technických oborů mají pocit, že jsou důležitější než jakékoli ostatní, což jistě není správné, protože každá věda má svá vlastní hodnotová východiska, a pokud si toho není vědoma, je nebezpečná kromě

jiného i sama sobě. Domnívá-li se některá z vědních disciplín, že je založena na racionalitě, může se to často ukázat jako velká fikce, protože člověk není jen racionální bytostí, a to platí i pro badatele z disciplín, které se mají za ryze exaktní. Zkušenosti například ukazují, že když se na lékařském fóru ozve slovo „potrat“, třetina účastníků okamžitě odchází, další třetina pak přestává poslouchat a pouze jedna třetina sleduje i nadále řečníka a vnímá, co vlastně říká. Na tomto jistě velmi exaktním fóru se totiž nastolením onoho tématu vytvoří morální překážka, která zabraňuje, aby mohl začít dialog, a dosavadní diskuse se tak rozbijí na souběh monologů. To je něco, na co jsme zvyklí i z mediálního světa, který nás dnes čím dál více ovlivňuje. Mediální poradci radí politikům, aby – pokud si nevědí rady s odpovědí na některou námitku – si jí vůbec nevšimli. Člověk je takto konstruován, je už takovou bytostí, že si v sobě uvnitř nese také morální rozměr, který je spojen s existencí svědomí, a ten je třeba brát vážně.

”

Platí to i pro ekonomiku?

Ekonomie se často považuje za strážce racionality a odborníci, kteří se jí věnují, se o sobě domnívají, že stojí výše než představitelé jiných oborů. Ale i tady se proklamovaná racionalita může velmi snadno změnit v čirou iracionalitu. A to samozřejmě platí rovněž o racionálním jednání, které ekonomové často dost mechanicky přičítají různým subjektům. Zúčastnil jsem se v roce 2005 konference Mezinárodní asociace pro výzkum v ekonomické psychologii, která byla příznačně nazvána *Absurdita v ekonomii*,³¹ a z jejího jednání dost zřetelně vyplynulo, že z psychologického hlediska jsou předpoklady o člověku, na kterých staví ekonomie, vlastně chybné a člověku nebezpečné. Jeden z příspěvků na konferenci měl profesor Bruno Frey z Curychu, který se zabývá ekonomikou

³¹ *Absurdity in the Economy. The 30th Annual Congress IAREP* (The Association for Research in Economic Psychology), Prague (Czech Association of Work and Organizational Psychologist) 2005.

šťěstí, což je jeden ze zajímavých směrů v současné ekonomii, který ukazuje, že v systémech, které velmi efektivně pracují na maximalizaci ekonomických ukazatelů, se lidé často mohou subjektivně cítit méně šťastni než v systémech méně výkonných. Profesor Frey poukazyval na to, že v důsledku mylně zafixovaných předpokladů o racionalitě v ekonomii nebere nakonec ekonomická věda člověka takového, jaký opravdu je. Aplikování jejich inženýrských metod a jejich zdokonalování totiž vychází z představy člověka, který buď neexistuje, anebo – a to je ještě horší – začíná se stávat tím, jakého ekonomická věda očekává.

”

Svou odbornou dráhou v polistopadovém období jste těsně svázán s univerzitním prostředím. Je zastoupení a spolupráce různých vědních oborů na českých univerzitách vyrovnaná, anebo je zapotřebí nějaké zásadní změny? V současné době probíhají například různé úvahy o tom, že je zapotřebí české univerzity rozdělit na výzkumné a výukové...

Osobně si nemyslím, že by právě v nerozlišení těchto funkcí univerzit ležel hlavní problém. Právě osobnost Karla Engliše je důkazem, že vědeckost lze propojit nejen s výukou, ale i s dalšími sférami, jako je politika nebo funkce praktického ekonomy. Co hrozí univerzitám nejvíce, to je stupňující se parcializace vědění. Probíhající vydělování dalších a dalších vědeckých specializací vede ve svém důsledku k tomu, že nikdo dnes už není schopen reflektovat celek, to společné. Nejvýrazněji je to asi vidět v medicínských oborech, v nichž se člověk ocitá v péči mnoha lékařů, jež spolu často už nedokážou ani moc komunikovat, což ve svém důsledku vede k tomu, že se lidé utíkají k různým léčitelům, kteří jsou ještě schopni brát člověka jako celistvou bytost.

O mezioborových vazbách se hodně mluví i v rámci Univerzity Karlovy, ale v praxi jejich prosazování moc nefunguje. Fakulty žijí svým vlastním životem, takže se pak běžně stává, že do Vědecké rady univerzity jsou k projednávání předávány akreditace oborů, které neberou ohled na to, že se něco velmi podobného vyučuje i na jiných fakultách. To se týká často právě společenskovědních a humanitních oborů – nezapomínejme, že fakulty takto zaměřené má Karlova univerzita hned

tři a vedle toho jsou tu tři teologické fakulty, na nichž se opět často pěstují příbuzné obory. Podobně se třeba stane, že je to právě jedna z teologických fakult, která předloží čestný doktorát pro člověka, který se proslavil především v etice. A přitom jen málokdy nastane diskuse o tom, že všechny tyto separátně projednávané záležitosti spolu souvisejí a měly by se vzájemně harmonizovat. V tom vidím největší hrozbu pro univerzitu. Má-li v budoucnosti znovu plnit svou roli, tak se musí navracet k tomu, že vlastně vznikla jako součást moci duchovní. Jakmile ztratí tuto dimenzi, tak se stává součástí říše čisté účelovosti, která se po nějaké době obrací v iracionalitu.

Není tato parcializace jen nutnou daní prohlubující se specializaci vysokého školství?

V průběhu doby se od univerzit zcela oddělily vysoké školy zaměřené na technické a další specializované vzdělávání, což je vývoj, který je nepochybně nutný, ale zase do jisté míry přináší pro civilizaci určitá rizika. Jakkoli je specializace nutná, nelze například separovat úplně etiku od techniky. Aby k tomu nedošlo, je zapotřebí hledat často nové cesty, jak opět všechno propojit. Na jedné malé irské univerzitě, se kterou máme spolupráci, to například řeší tím, že v jejím kampusu vedle sebe sídlí fakulty, které spolu zdánlivě nejdou dohromady... I v českém prostředí se ukazuje, že mnoho lidí cítí potřebu propojovat exaktní či technické obory se společenskovědními a humanitními způsoby myšlení.

Nedávno zemřel profesor Jiří Musil, který byl sociologem města,³² a právě z jeho prací velmi jasně vyplývalo, že bez spolupráce se sociálními vědami buduje architektura a stavitelství tak říkajíc na vodě, protože projekce budoucích staveb předurčuje také způsob soužití lidí, kteří v nich budou bydlet a pracovat. Se zajímavou myšlenkou přišli před nedávnem studenti 1. lékařské fakulty UK, tedy oboru, který vyžaduje

³² Jiří Musil (1928–2012), český sociolog, který se zaměřoval na sociologii města a bydlení. Působil v Sociologickém ústavu ČSAV/AV ČR a na Středoevropské univerzitě (Central European University) v Budapešti a ve Varšavě.

je obzvláště náročné šestileté interdisciplinární studium. Založili humanitní klub mediků a přišli s iniciativou, která se jmenuje *Fakulta v srdci Karlova*. V jejím rámci se pořádají dvakrát ročně koncerty v kostelech na Novém Městě pražském, které – podle této iniciativy – založil Karel IV. jako duchovní pevnost, v níž by se měl prolínat duch teologické a lékařské fakulty s exaktností i uměním. Vznikla z toho pěkná tradice a na koncerty rádi přijdou jak profesori, tak nejmladší věkové generace.

Rozhovor vedl Antonín Kostlán, v Praze (Fakulta sociálních věd UK).

Karel Engliš

Zdroje dalších informací:

BLAŽEK Jiří – PAŘÍZKOVÁ Ivana (ed.), *Prof. JUDr. Karel Engliš. Státník, vědec, pedagog*, Brno 2011.

ENGLIŠ Karel, *Hrabyň mého mládí*, Opava 2010.

ENGLIŠ Karel, *Věčné ideály lidstva*, Praha 1992.

GERŠLOVÁ Jana – SEKANINA Milan (ed.), *Karel Engliš 1880–1961*, Ostrava 2011.

MLČOCH Lubomír, *Věda a její etický rozměr* (K odkazu profesora JUDr. Karla Engliše v teorii poznání). Přednáška přednesená na slavnostním zasedání k 663. výročí založení Univerzity Karlovy, Velká aula Karolina 7. dubna 2011 (<http://forum.cuni.cz/IFORUM-10758.html>, vyhledáno 14. 12. 2014).

MLČOCH Lubomír, „Business Leadership sine specie aeterniatis. Irresponsibility in a global space“, in: J. T. RAGA – M. A. GLENDON (ed.), *Crisis in a Global Economy. Re-planning the Journey*. Sixteenth Plenary Session, 30 April – 4 May 2010. Vatican City (Pontifical Academy of Social Sciences, Acta 16) 2011, s. 341–357. (www.pass.va/content/dam/scienze-sociali/pdf/acta16/acta16-mlcoch.pdf, vyhledáno 15. 12. 2014).

VENCOVSKÝ František, *Dějiny českého ekonomického myšlení*, Brno 1997

VENCOVSKÝ František, *Karel Engliš*, Brno 1993.

WEYR František, *Paměti II*, Brno 2001.

WEYR František, *Paměti III*, Brno 2004.

Zdeněk Horský

Člověk renesance v našem věku

Tomáš Hermann

Zdeněk Horský na konferenci o životě a díle Maxmiliána Hella v Banské Štiavnici, 1970.
Foto: Ze soukromého archivu rodiny Zde+nka Horského

PhDr. Zdeněk Horský, CSc. (11. 3. 1929, Praha – 8. 5. 1988, Dvůr Králové n. Labem), vystudoval filozofii a hudební vědu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, byl ale rovněž posluchačem astronomie a matematiky na fakultě Přírodovědecké. Jako erudovaný historik razil nové směry bádání, prolnutí humanitních a exaktních oborů určilo celou jeho profesionální dráhu historika astronomie. Již jako student zaujal svými schopnostmi a znalostí historického pramenného materiálu, praxe na ondřejovské observatoři mu zase napomohla ve studiu astronomie. Z doby jeho působení v Historickém ústavu ČSAV (1956–1970), kde započal svou vědeckou dráhu, pochází jeho spoluautorství na dějinách astronomie *Poznávání vesmíru* (1962, s M. Plavcem) a na syntéze *Dějiny exaktních věd v českých zemích* (1961). V 60. letech se podílel na formování oboru dějin přírodních věd, jehož se stal postupně domácí i mezinárodní autoritou. Po založení Československé společnosti pro dějiny věd a techniky při ČSAV v roce 1965 se stal předsedou redakční rady jejího věstníku. V roce 1970 byl při nastupující normalizaci nucen po prověrkách své pracoviště opustit. Přechodné útočiště našel v Československé astronomické společnosti při ČSAV a posléze v Astronomickém ústavu ČSAV

^ Jiří Grygar na Astronomické věži (Klementinum), kde probíhalo natáčení.
Foto: Tomáš Hermann

(1973–1988), kde mu jako administrativnímu pracovníku byla tolerována i pokračující vědecká činnost. Jeho hlavními badatelskými zájmy zůstávaly renesanční kosmologie a vztahy mezi přírodovědou a filosofií, dílo Mikuláše Koperníka a astronomie 16. a 17. století, představovaná Johannem Keplerem, Tychonem Brahe a Tadeášem Hájkem z Hájku. Zároveň se věnoval i archeoastronomickým výzkumům nebo interpretoval kosmologickou symboliku Karlova mostu. Jeho vrcholným dílem, ve kterém se zabýval rozvojem věd na dvoře Rudolfa II., je monografie *Kepler v Praze* (1980), a také překlad části Koperníkova hlavního díla *De revolutionibus* s komentáři (1974). Studium historických vědeckých přístrojů zase reprezentuje monografie o *Pražském orloji* (1988) s novou datací jeho vzniku. Vynikl jako popularizátor dějin vědy při organizování výstav a při mnoha přednáškách

na větších fórech i regionálních hvězdárnách. Znamé je jeho spoluautorství velké syntézy *Vesmír* (1979, 1983, s J. Grygarem a P. Mayerem). Zemřel předčasně s množstvím badatelských plánů a nedokončených rukopisů. Jeho badatelský odkaz teprve nedávno z pozůstalosti doplnily dvě publikace, reprezentativně zpracovaný katalog *Historických vědeckých přístrojů v mikulovských sbírkách* (2011) a obsáhlý soubor vědeckých studií *Koperník a české země* (2011). Na jeho počest nese planetka č. 3827 jméno Zdeněkorský. Společnost pro dějiny věd a techniky při AV ČR od roku 2013 uděluje Cenu Zdeňka Horského za vynikající diplomové nebo dizertační absolventské práce v oboru dějin vědy.

RNDr. Jiří Grygar, CSc. (* 17. 3. 1936, Heinesdorf, Německo; dnes Dziewiętlice, Polsko), astronom a astrofyzik, vědecký pracovník Fyzikálního ústavu AV ČR; předmětem jeho výzkumu jsou fotometrie a spektroskopie hvězd, meziplanetární hmota a astročásticová astrofyzika. Je významným popularizátorem vědy v oblasti astronomie, astrofyziky a vztahu vědy a víry, za což získal řadu ocenění, autorem více než stovky odborných prací, řady populárně naučných knih a vzdělávacích pořadů.

Prof. PhDr. Stanislav Sousedík, CSc. (* 22. 8. 1931, Praha), profesor filosofie na Filozofické fakultě a na Katolické teologické fakultě UK v Praze. Srov. též medailon a rozhovor se Stanislavem Sousedíkem (*Homines scientiarum I*).

Prof. Filip Karfík, Ph.D. (* 6. 4. 1963, Praha), klasický filolog a filosof, profesor antické filosofie na *Université de Fribourg* ve Švýcarsku. Srov. též medailon a rozhovor s Filipem Karfíkem (*Homines scientiarum I*).

Rozhovor s Jiřím Grygarem

”

Vážený pane doktore, za místo našeho rozhovoru o Zdeňku Horském jste zvolil Klementinum, významnou pražskou barokní památku. Proč?

Zdeněk Horský byl původně vědeckým pracovníkem Historického ústavu Československé akademie věd, a protože se velmi zajímal o astronomii, trávil v Klementinu mnoho času, a to z toho důvodu, že Klementinum byla nejen hvězdárna, ale jsou zde rovněž uloženy staré spisy, takže sem chodil i do knihovny. Ale v Klementinu se mu líbilo také proto, že ho přitahovala celá řada unikátních přístrojů, pocházejících dokonce až z doby Keplerovy. To byly důvody, proč tady trávil asi většinu času pro svá bádání, která potom zpracoval především ve vynikající knize o Johannu Keplerovi, která vyšla pod titulem *Kepler v Praze*.

”

Se Zdeňkem Horským jste se dobře osobně znal a po léta spolupracoval. Mohl byste nejprve přiblížit, jak jste se seznámili a u jakých příležitostí jste se posléze pracovní či osobně stýkali? Jaké byly podmínky či výsledky vaší spolupráce?

Se Zdeňkem Horským jsem se seznámil v roce 1967, kdy mu bylo 37 let, díky tomu, že se v Praze tehdy konal kongres Mezinárodní astronomické unie. Byla to československá premiéra a bylo také třeba připravit redakční radu informativního věstníku, který obvykle vycházel během kongresových jednání. Byl jsem určen za šéfredaktora tohoto věstníku a hledal jsem spolupracovníky. Bylo mi zcela jasné, že potřebuji historika a Zdeněk Horský se ukázal ihned jako ten nejlepší.

Je taková tradice, že tyto věstníky mají vždycky jméno, které souvisí s historií astronomie dané země, kde se kongres koná. A Zdeněk vymyslel krásný název, jak se bude věstník jmenovat, s odkazem na 17. století, kdy Johannes Kepler působil v Praze na dvoře císaře Rudolfa II. jako císařský matematik a byl v kontaktu také s vynikajícími vědci své doby, především s italským astronomem Galileem Galileim. Jak

známo, Galileo v roce 1609 začal pozorovat oblohu dalekohledem, který si sám sestrojil podle holandského návodu, a ty první poznatky, které byly fakticky úžasné, shrnul ve spisu, který se jmenoval *Nuncius sidericus*, to znamená „Hvězdný posel“. Jeden z výtisků této publikace poslal koňskou poštou z Itálie do Prahy císaři Rudolfu II. Kepler napsal ve svých vzpomínkách, že jeho císařská milost byla tak laskavá a dovolila mu nahlédnouti do tohoto spisu. Byl úplně užaslý, protože jako teoretik dobře věděl, co ty nové objevy znamenají. Reagoval na to vlastním spisem, který se jmenoval *Dissertatio cum Nuncio sidereo*, v překladu to znamená „Rozprava s Hvězdným poslem“, a tuto publikaci poslal zase koňskou poštou zpátky z Prahy do Itálie. A Zdeněk Horský dostal nápad, že ta pražská publikace, kongresový věstník, se bude jmenovat *Dissertatio cum Nuncio sidereo*, ale bude to *Series secunda*, to znamená „Díl druhý“. Samozřejmě ten interval byl poměrně veliký, od roku 1610 do roku 1967, ale my jsme to zdůvodnili tím, že se periodicity v astronomii mění. Prostě byla to docela dobrá hříčka, která myslím přispěla k tomu, že ten věstník byl unikátní a měl velmi dobrou úroveň. Pak jsme se už scházeli na redakčních radách během celého hektického období kongresu. Vzpomínám si, že jsem tehdy spal asi dvě hodiny denně, protože jsem musel chodit ještě do tiskárny kontrolovat obtahy, tehdy se ještě dělaly kartáčové obtahy. A Zdeněk Horský byl bezvadný, protože vždycky do každého čísla přispěl nějakým kuriózním špekem z historie astronomické Prahy nebo vůbec z historie astronomie u nás.

Tehdy jsme se velice sblížili a já jsem záhy poznal, že je odborník nejen na historii, protože studoval také obory astronomie, astrofyziky a matematiky na Přírodovědecké fakultě UK (dnes jsou tyto obory na Matematicko-fyzikální fakultě). Takže jsme si rozuměli i v odborných věcech moderních, což mělo také svůj následek. Byl jsem později vyzván nakladatelstvím Mladá fronta, abych zahájil edici *Orbis pictus*, která měla pojednávat nejprve o *Vesmíru*, potom o *Zemi*, o *Životě* a nakonec o *Člověku*. První svazek o *Vesmíru* jsem měl původně napsat sám. Ale se znalostí Zdeňka jsem už věděl, že na to sám nestačím, protože tam měla být také historie astronomie. Naprosto logická volba byla, že požádám o tu historickou část Zdeňka Horského, což se také stalo. A myslím si, že ta jeho kapitola, velice rozsáhlá se spoustou krásných vyobrazení, mimo jiné právě tady z Klementina, sehrála při

ohlasu publikace naprosto klíčovou roli. A hlavně nezastarala, zatímco moje povídání o moderní astronomii je dneska beznadějně zastaralé. To, co napsal Zdeněk Horský, se dá dnes číst přesně stejně, jako se to dalo číst, když to poprvé vyšlo v roce 1979. Takže to byl další důvod, proč jsme se znali.

Třetí důvod souvisel již s tzv. pražským jarem v roce 1968, protože Historický ústav ČSAV se velmi aktivně zapojil do popisu událostí, které nastaly ve chvíli invaze. Byla to dosti slavná publikace v černém obalu, takzvaná „Černá kniha“, na které se podíleli v roce 1968 všichni tvůrčí pracovníci Historického ústavu. Bylo to jedinečné. Dokázali v té těžké době objektivně zachytit situaci z dokumentů, ale taky z výpovědí očitých svědků a podobně. Samozřejmě, že za tu publikaci byl potom Historicky ústav zrušen a všichni pracovníci propuštěni. A v té době se ukázalo, že právě astronomové byli stateční lidé, protože dokázali Zdeňku Horskému nabídnout místo. Ne sice ekvivalentní místo vědeckého pracovníka, to nešlo, ale v omezených podmínkách mu v podstatě umožnili pokračující vědeckou práci v Astronomickém ústavu Československé akademie věd. Domnívám se, že to byla osobní zásluha docenta Luboše Perka, který byl tehdy ředitelem ústavu a zařídil to. Zdeněk Horský se stal najednou mým kolegou a přemýšleli jsme, co zase uspořádat dalšího.

Tehdy jsem se dozvěděl, že Zdeněk je kromě jiného velký odborník na hudební vědu, a vůbec má velice rád vážnou hudbu. To bylo něco pro mě. Dohodli jsme se, že v Ondřejově, kde jsem pracoval na hvězdárně, budeme pořádat hudební večery. Tehdy jediná možnost, jak pořad uskutečnit, byla pomocí gramofonů – už existovaly dlouhohrající desky, měly poměrně slušnou kvalitu zvuku a hrály dost dlouho, takže jsem přinesl svůj vlastní gramofon na hvězdárnu, měli jsme k tomu zesilovač a Zdeněk Horský ty skladby, které jsme hráli z gramofonu, provázel slovem. Jeho komentáře byly neobyčejně zasvěcené, velmi poetické, a prostě řekl bych dokonalé. Snad nikdy v životě jsem nezažil takový požitek z hudby, jako když jsem měl možnost slyšet jeho výklad. On byl dokonce velmi emotivní, klidně dokázal zahvízdat melodie z té skladby, kterou uslyšíme nebo jsme právě slyšeli, aby nám ukázal, co je v dané chvíli důležité. A pak jsme uspořádali jeden takový večer v létě na ploché a rozsáhlé historické plošině, kde se pozorují meteory. Vynesli jsme

stoličky nahoru do „sálu“ pod nebeskou klenbou, bylo krásně jasno, a celá tahle záležitost se odehrávala doslova pod hvězdami! Byl to neuvěřitelný zážitek, na který se nedá zapomenout, a myslím, že všichni posluchači, kteří tam v hojném počtu chodili, z toho měli velkou radost.

Tak to jsou takové jednotlivé vzpomínky na Zdeňka. Uvědomil jsem si právě na základě těchto zkušeností, které jsem s ním měl, že on je vlastně typickým představitelem renesance, což je v naší době skoro naprosto nemožné. Ale on takový skutečně byl.

”

Tím asi míníte to, když se o někom řekne, že je „renesanční člověk“. Mohl byste to ještě více ozřejmit? Jak byste přiblížil jeho osobnost těm, kteří neměli možnost se s ním osobně setkat?

Zdeněk byl poměrně korpulentní postavy, a když mi říkal, že za mlada hrával fotbal, tak jsem tomu skoro nevěřil, ale zřejmě to byla pravda. Například nikdy neřídil auto, všude jezdil vlakem, autobusem, nebo chodil pěšky. Vždycky nosil obrovskou kabelu, ve které měl spoustu spisů, které zřejmě hodlal přečíst. Ale hlavně měl všechno možné v hlavě. Dokázal celkem na jakékoliv téma, které jsme si nahodile vybrali, ať už to byla hudba nebo astronomie, fyzika, filosofie nebo společenské poměry, ze sebe prakticky ihned vysypal informace, které jsem doposud nikde jinde neslyšel, a hlavně je měl utříděné a ještě je dával do širších souvislostí. Vlastně jsem nikoho podobného v životě nepotkal. Navíc to byl člověk neobyčejně skromný, on zkrátka žil velmi prostě, nic si pro sebe nenárokoval a svému oboru se věnoval opravdu s nesmírným zanícením a trpělivostí. Jeho erudice byla úžasná. Četl v několika jazycích a četl také stará písma, která jsou často velmi nečitelná. To všechno on uměl. Prostě byl to profesionál každým coulem, přitom člověk nesmírně laskavý a přející.

Poznali jsme to nejvíce v době, kdy jsem si vymyslel, že Československá astronomická společnost bude pořádat panelové diskuse na různá témata, která přesahují astronomii. Tyto debaty byly naprosto úžasné, jednu debatu jsme mimochodem taky uspořádali zde v Klementinu, kdy se sešli odborníci z přírodních věd, ale také filosofové, dokonce i teologové tam byli, i novináři, a všechno jsme celý den probírali.

Určitá témata, třeba astronomie a umění, nebo astronomie a přírodní vědy obecně, nebo astronomie a filosofie. Na těchto sedánkách se hovořilo velmi svobodně, přestože to bylo v období normalizace, a navíc se nám ještě podařilo, že jsme měli všechno zaznamenáno na magnetofonový pás. Naši kolegové byli tak trpěliví, že to pak celé přepsali. Přepis jsme dali všem autorům, kterých bylo řekněme dvacet na každé té panelové diskusi, aby to autorizovali, a vydali jsme to dokonce rotaprintem. To byl takový způsob levného tisku a měl jednu úžasnou výhodu – neprocházel cenzurou. Takže v době hluboké totality, kdy všechno bylo cenzurováno a kdy dokonce xeroxový papír se vydával na žádanky, prostě i v této době jsme si klidně vydali takovéto publikace. Těch panelových diskusí bylo sedm a pořádali jsme je vždycky ve dvouletých intervalech. Zdeněk Horský tam hrál naprosto klíčovou roli, jednak při výběru témat, potom měl úvodní projev k jednotlivým tématům a nakonec dokázal vše báječně shrnout. Tehdy jsem si nejvíce uvědomil jeho vpravdě renesanční osobnost.

“

Období tzv. normalizace a 80. let bylo v našich novodobých dějinách dosti tíživé a na Zdeňka Horského dopadalo, jak už jste naznačil, mnoho osobních restrikcí, přesto vykonal množství pozoruhodné práce. Bohužel mu nebylo dáno dočkat se pádu režimu a pokračovat v práci ve svobodném prostředí. Projevoval někdy, jak svou tehdejší situaci zakoušel a jak nahlížel na tehdejší režim?

Zdeněk byl velice vyrovnaná osobnost, takže on si z historického hlediska uvědomoval, že každý se narodíme do nějaké epochy a tu musíme prožít, ať chceme nebo nechceme, a najít si v ní svoje místo. Byl samozřejmě omezen tím, že například skoro vůbec nemohl cestovat do zahraničí. Měl potíže i s publikováním odborných prací v zahraničních časopisech, ale přesto to nevzdával a dělal výzkumy, které posunuly naši historii kupředu, zejména v oboru astronomie.

Zdeněk zemřel rozhodně předčasně. Bylo mu 59 let a právě tehdy byl na vrcholu svých tvůrčích sil. On opravdu pracoval velmi hekticky, možná si uvědomoval, že jeho zdraví není nejlepší. Snažil se využít té

chvíle, kterou mu osud ještě dopřál. A kromě toho, on byl jeden z lidí, a to bylo pro mě velké překvapení, když to teď beru zpátky, který tehdy velice správně odhadl, že vládnoucí režim je zdánlivě sice ještě velmi pevný, jak v Sovětském svazu tak zejména u nás, ale fakticky je už vnitřně velmi zpuchřelý. Říkal mi to v roce 1987, kdy jsme se o tom bavili. Sám jsem byl velmi skeptický, že by se mohlo něco za našeho života změnit, ale on říkal: „Ne, ne, jsem historik, vidím ty spodní proudy, které jsou v sovětské společnosti a určitě povedou k tomu, že se Sovětský svaz rozpadne. A my se z toho dostaneme také.“ Byl to ojedinělý prognostický výkon. Měl jsem možnost mluvit s celou řadou dalších lidí, kteří vesměs tvrdili, že to bude trvat ještě velmi dlouho, pokud vůbec se toho dožijeme. Takže v tomto ohledu bylo najednou znát, že jeho profesionální erudice, ale taky nadhled, který měl nad celým děním, mu umožnily, aby velice správně viděl, a dokonce odhadl, že to bude trvat ještě asi dva roky. Tak se trefil! Bylo mi jenom líto, že on sám se toho nedožil.

“

Když jsme se s kolegy zabývali studii Zdeňka Horského a hovořili při té příležitosti s některými jeho kolegy a přáteli, tak úplně všichni vzpomínali na náhlé úmrtí Zdeňka Horského jako na naprosto nečekanou tragickou událost, která měla samozřejmě rozměr osobní, ale nadto i odborný, protože tím bylo přerušeno množství plánovaných projektů i možností, které mu doba konečně začínala otevírat...

Vzpomínám si dobře na tu situaci, která byla i pro mě obtížná. Po nějakém větším úrazu jsem tehdy ležel v nemocnici. Byl tam televizor a zrovna vysílali pořad z Bratislavy ze Slovenské televize. Vystupovala v něm celá řada našich významných osobností té doby z nejrůznějších oborů, ať už přírodních věd, ale také umění a podobně. A vždycky to bylo stejné téma „Mých sedm divů světa“. Měly to být divy, které jsou pro dotyčného člověka s ohledem na jeho profesi významné. A shodou okolností jsem právě ten den viděl Zdeňka Horského naposledy. Na záznamu, protože se pochopitelně vše vysílalo ze záznamu, a on hovořil způsobem, který je pro mě dodnes takovou otřásající vzpomínkou.

Najednou se vyznal ze svých nejhlubších myšlenek docela svobodně, bylo to stále ještě v době totality. Hovořil zejména o lidských očích jako o velkém zázraku a hovořil o očích Madony, o očích maminky, o očích dítěte. Nakonec pak hlasatelka oznámila, že bohužel doktor Horský už není mezi živými. Otřesen jsem se dobelhal na jeho pohřeb. A ten pohřeb byl také originální. Nebyly tam žádné projevy. Tu půl hodinu, která je v krematoriu vyhrazena pro jednu pietní slavnost, hrála hudba, kterou měl Zdeněk rád, a rozloučení s ním byl nezapomenutelný zážitek, který byl nad všechny zážitky.

“

Pokud se vrátíme k místu, kde se nacházíme, je to příležitost zaměřit pozornost i na blízké okolí, které je spjato s bádáním Zdeňka Horského a poznatky, které přinášel. Je známo, že založil tradici astronomických procházek Prahou. V jeho případě šlo ale o výklady, které neměl z druhé ruky, nýbrž které do značné míry odborně konstituoval. Přibližme si prosím nyní některá z těchto míst a témat.

Klementinská Astronomická věž, kde teď stojíme, je ideální místo pro to, abychom si připomněli, že Praha je opravdu mimořádně bohatá na astronomické památky, a je velkou zásluhou Zdeňka Horského, že tuto povědomost rozšířil. Zdeněk Horský byl úžasný v tom, že dokázal procházet se zájemci astronomickou Prahou, zejména z Československé astronomické společnosti, a měl skutečně co ukazovat.

Nedaleko je Staroměstské náměstí, na kterém je proslulý Pražský orloj. Má za sebou svoje legendy a rekonstrukce, slabé a silné momenty své historie. Zdeněk Horský právě v období, které bylo pro něj tak obtížné, se věnoval orloji jako svému „majstrštyku“. Dosáhl toho, že se mu podařilo dostat do archivů, které byly jinak uzavřeny. Ukázaly mu, že orloj vznikl ve skutečnosti daleko dříve, než se myslelo, že je dokonce znám astronom, který se podílel na návrhu orloje, a samo provedení je svým způsobem úžasné, protože velmi předběhlo svou dobu. Zdeněk pak vytvořil ke konci svého života naprosto fantastickou monografii o *Pražském orloji*, která je ozdobou právě proto, že kromě krásné výtvarné stránky tam jsou taky zcela nové faktické informace. Monografie

^ Zdeněk Horský s astrolábem.

Foto: Ze soukromého archivu rodiny Zdeňka Horského

předběhla dobu také v tom, že v ní byly astronomické pomůcky, které vytvořily jakési malé jednoduché mechanické planetárium. Ostatně dodnes existuje funkce orlojníka, jenž se stará jednak o astronomickou část orloje, ale také pochopitelně o část hodinářskou. Je to památka, která je ozdobou Prahy a vidáme ji skoro na všech publikacích. Dokonce když máme nějaké astronomické konference, tak se většinou právě orlojem chlubíme. Je přitažlivý výtvarnou krásou, ale je také věčně správný a ukazuje spoustu věcí, které astronomové potřebovali. Zdeněk se bohužel vydání svého díla nedožil. Kniha vyšla těsně po jeho smrti, už ji vlastně v ruce nadržel a nespátl, ale je to jeho krásný pomník.

O kousek dál je Karolinum a v Karolinu je Vlastenecký sál, který byl propůjčen tehdejší Královské české učené společnosti. Konaly tam přednášky a dochoval se záznam, a to jsem se také dozvěděl od Zdeňka, že v roce 1842 na zasedání této Královské společnosti ve Vlasteneckém

sále promluvil Christian Doppler. Hovořil o principu, který dneska známe jako Dopplerův princip. V astronomii má obrovské využití, protože se používá k měření rychlosti vzdalování galaxií, ale také hvězd a podobně. Čili to poprvé zaznělo kousek odsud. Záznam dokonce hovoří, že na oné schůzi bylo šest členů Královské společnosti a potom hlasovali o tom, zda má být Doppler do této české společnosti přijat, ale většina účastníků byla proti, takže zvolen nebyl. Zachovaly se bílé a černé kuličky, které vhažovali jednotliví členové. Každý vložil buď bílou, nebo černou kuličku do takového kornoutu, ten kornout se taky zachoval, a podle toho jak to dopadlo, tak ten člověk buď byl zvolen, nebo nebyl zvolen. Doppler neprošel, což je zvláštní až pitoreskní záležitost.

”

Ještě bychom se mohli vrátit ke Staroměstskému náměstí. V Týnském chrámu, jak známo, je pochován Tycho Brahe, další velká osobnost, která přišla do Prahy. Tím se ale časově vracíme zpět do renesance, kde se nachází vlastní těžiště výzkumů Zdeňka Horského a kam patří jeho nejznámější knížka *Kepler v Praze*. V čem tkví jedinečnost jejího námětu?

Astronomie v Praze kvetla už v době, kdy vznikl orloj, vyučovala se na Karlově univerzitě. V rudolfínském období sem ale přišli dva opravdu světoví astronomové. Nejprve Tycho Brahe, který přišel z Dánska, v podstatě byl odtamtud vyhnán a našel útočiště na dvoře císaře Rudolfa II. Byl jmenován královským astronomem s platem 2000 zlatých ročně, což byl asi pětinasobek platu nejvyšších dvorských úředníků, takže tehdy byla astronomie velmi ceněna. A právě to, že Tycho Brahe jako největší pozorovatel sem přivezl z Dánska svá astronomická pozorování, která tam za celá desetiletí vykonal, přivábilo do Prahy Johannese Keplera, jenž předtím působil ve Štýrském Hradci a taktéž byl odtamtud vyhnán. O tom píše velmi dobře Zdeněk ve své monografii o Keplerovi, která je také převratná a obsahovala nové poznatky. Tedy tito dva velcí muži se v Praze setkali, dokonce dnes mají společný pomník na Pohořelci, ale ten pomník je trochu idealizace, neboť oni spolu dobře nevycházeli. Tycho Brahe byl šlechtic a člověk značně cholericke povahy, kdežto Kepler byl prostého rodu a člověk velmi skromný, až

takový „uťápnutý“, takže ve skutečnosti na sebe narazili. Jejich koexistence v Praze byla komplikovaná. Tycho Brahe brzo umřel a má v Týnském chrámu krásný náhrobek. Nedávno se zkoumaly Tychonovy vlasy, zda tam nedošlo k nějaké otravě, ale to jsou spíše už takové drobnosti.

V každém případě zde Kepler zanechal významnou stopu, protože v Praze našel velmi tvůrčí prostředí a měl velký úspěch. Mohl využít Tychonových pozorování, aby odvodil své slavné Keplerovy zákony. První dva zákony publikoval v Praze v roce 1609, prakticky zároveň, kdy Galileo začínal se svými astronomickými pozorováními v Itálii. Kepler tady měl vynikající pomocníky, jednak přístrojáře-mechanika, jmenoval se Erasmus Habermel, a potom ještě dalšího pomocníka Josta Bürgiho, ten byl v podstatě i vědec. Například Bürgi společně s Keplem vymysleli nezávisle na Johnu Napierovi logaritmické tabulky, což jsou věci, které zasáhly do mnoha jiných oborů. Zdeněk Horský ve své knize upozorňuje, že Kepler byl navíc vynikající matematik, některé jeho úvahy kolem matematiky dodnes budí pozornost, protože byly vyřešeny fakticky až koncem 20. století. Kepler zasáhl také do krystalografie a dokonce i do praktických úkolů. Například postavil Rudolfovi pumpu, která mu tahala z Rudolfovy štoly vodu nahoru na Hrad. Prostě Kepler byl člověk mnoha profesí. Sám ono období považoval za nejkrásnější ve svém životě. Žil zde asi dvanáct let a potom, když císař Rudolf II. zemřel, odešel do Lince, kde působil až do své smrti.

Ti dva lidé – Tycho jako pozorovatel a Kepler jako teoretik – byla úplně ideální kombinace, protože ve svých oborech byli rozhodně jedničky. Pražské období těchto velkých astronomů také ukázalo, v čem vlastně spočívá smysl renesančního života rudolfínské epochy, jež patří k velice slavným obdobím našich dějin, i když se to většinou neví. Naše veřejnost je hodně ovlivněna filmem *Císařův pekař, Pekařův císař*, který natočili Jan Werich s režisérem Martinem Fričem a který byl svého času velmi populární. Císař je tam vykreslen jako naprostý pitomec, senilní a úplně nepřičetný. Ve skutečnosti to bylo jinak. Byl to člověk velice vzdělaný a právě proto přivábil do Prahy stavitele, lékaře, inženýry, cizince mnoha profesí, kteří Prahu ozdobili. Rudolfínská epocha znamená jeden ze vzestupů českého národa právě proto, že se Praha stala doslova významným centrem. Zdeněk Horský zdůrazňoval, že byla astronomickým hlavním městem světa počátkem 17. století. Rudolfínská

epocha patří k nejsvětlejším okamžikům české kultury a to Zdeněk Horský velice dobře pochopil. Tehdy v Praze byl skutečně velký pohyb národů, zde se opravdu odehrávala taková malá globalizace, jakýsi předobraz Evropské unie v tom nejlepší slova smyslu. Je dobré si uvědomit, že tam, kde kvete astronomie, tam také kvetou ostatní múzy a tam kvete i společnost.

”

V okolí jsou rozestřeny ale i další památky, které s tím vším souvisejí a kolem kterých se soustřeďovaly výklady Zdeňka Horského. Mohli bychom je dál pomyslně navštívit.

Tohle všechno se odehrávalo v době, která posléze souvisí s Klementinem, neboť Klementinum byla tehdy vlastně nejvýznamnější astronomická pozorovatelna. Přístroje, které nás zde obklopují, pocházejí často i z této doby. Řemeslná zručnost našich předků byla absolutně znamenitá, marná sláva – i v době, kdy ještě nebyly vynalezeny dalekohledy. Když Kepler přišel do Prahy, dalekohledy neexistovaly, byly jenom takové pomůcky jako průzory, přesné úhlooměry, jež umožňovaly měřit polohy hvězd na obloze, a to se sledovalo právě tady na klementinské věži. Naši předkové v době, kdy neměli optické přístroje, dokázali získávat astronomické poznatky způsobem, který dodnes můžeme obdivovat.

Pod námi je Karlův most a těsně u Karlova mostu je Karlova ulice, kde Johannes Kepler během svého pražského pobytu bydlel. Je tam dnes malé muzeum a na domě, kde Kepler pobýval, je i pamětní deska. Zdeněk tam pochopitelně vodil návštěvníky, které provázel po astronomické Praze a našel zajímavé údaje. Třeba že Kepler jednou společně s mistrem Martinem Bacháčkem, což byl tehdy rektor Karlovy univerzity, pozoroval škvírou mezi taškami na střeše toho domu – jako by *camerou obscurou* – Slunce. A najednou si Kepler všiml, že na tom obrázku, který se promítal do temného půdvního prostoru, je na Slunci malá tečka. Domníval se, že je to přechod planety Merkur přes sluneční

> Posudek o průběhu studia aspiranta Zdeňka Horského, autor posudku: prof. Otakar Zich. Z osobního svazku aspiranta.

Foto: Archiv Univerzity Karlovy

věd.
Posudek o průběhu studia aspiranta filosoficke-historické fakulty Karlovy university, Dr Zdeňka Horského.
Jmenovaný patřil již za svého studia na této fakultě mezi nejlepší studenty. Studium ukončil vzorným obhájením disertační práce o Jessenioých astronomických a kosmogologických názorech. Práce již tehdy překvapila recensity znalostí pramenů a širokým filosofickým a vědeckým záběrem, takže byla prof. Dr. Ludvíkem Svobodou jako hlavním recensentem a mnou doporučena k tisku. /Což se nyní dává uskutečňuje ve Sborníku pro dějiny přírodních a technických věd ČSAV/. Dr Horský měl již tehdy značné znalosti a schopnosti pro obor astronomie, obecněji pro obor fyzikálních věd, a proto, ač jeho aspirantura je specializována na dějiny filosofie, jevílo se užitečné, aby druhým školitelem byl odborník astronomie, doc. Dr. Link. Pod jeho vedením se Dr Horský zapracoval odborně na Ondřejovské observatoři ČSAV. Výsledkem této práce jsou publikace samostatné, či s doc. Linkem. Na druhé straně studoval Dr Horský v pozoruhodném rozsahu dějiny filosofie ze soudobého vědeckého hlediska: jeho předností je, že zná mnoho materiálu z pramenů, nejen běžných, ale často značně speciálních. Vědomosti a schopnosti Dr Horského v oblasti přírodních věd jej předurčují k výzkumné práci v dějinách vztahů přírodních věd a filosofie, ač by mohl stejně dobře pracovat jako odborník v astronomii. Během aspirantury plnil Dr Horský shoválený plán studia naprosto bez závady a zkoušky skládal v náležitých termínech s prospěchem vesměs výborným /zkoušky odborné a jazykové, ~~XXXXXX~~ XXXX. Přesvědčil jsem se však na konzultacích že zná mnohem více, než plán žádal.
Během svého aspirantského studia se Dr Horský zajímal velmi živě o styk s praxí. Popularisoval vědecké poznatky z oboru astronomie a všiml si při tom nejen velikých zjevů minulosti, ale současně též nejnovějších

výsledků astronomie sovětské, jež jsou závažné pro vědecký světový názor. Připomínám, že na př. u příležitosti Koperníkova jubilea psal Dr Horský nejen do odborného astronomického časopisu, ale napsal velmi hodnotný rozsáhlý článek o Koperníkovi do Zemědělských novin. Vedle tisku denního a speciálních článků popularisoval Dr Horský úspěšně poznatky vědecké i na přednáškách v Praze i mimo Prahu /na př. ve Společnosti pro šíření věd. a polit. znalostí/

Shrnují-li výsledky jeho dosavadního studia a samostatné práce, mohu s nejlepším svědomím říci, že je mimořádně dobře vyzbrojen k vědecké práci v oboru značně širokém, totiž k historickému výzkumu vztahů přírodních věd a filosofie. Dr Horský má pro takovou práci nejen bystrý kritický a neschematický postřeh ale současně také nápadné koncepční schopnosti, jež nejsou tak běžné, dokonce u pracovníků úspěšných a zkušených.

Dr Horský se mi jevil po celou dobu, co jej znám, jako čestný občan našeho lidově-demokratického státu, jenž má na mysli i na ~~svém~~ srdci úspěšný rozvoj naší kultury. To ukázal nejen krajně poctivým studiem, svědomitou přípravou kandidátské dissertace, ale právě tak popularisací vědy, účastí v odborářské práci, a v neposlední řadě jako kulturní pracovník v umělecké oblasti. Dr Horský je dobrým pianistou a účastnil se hodnotných uměleckých koncertů a brigád s hudebními umělci. Po stránce charakterové jsem poznal Dr Horského jako neobyčejně čestného, velmi upřímného člověka, na něhož je naprosté spolehnutí po stránce občanské cti. Jsem přesvědčen, že souhrn jeho schopností, jeho nadání i jeho pracovitost jej předurčuje k tomu aby hrál v budoucnu významnou roli v našem kulturním a vědeckém životě.

Pro další rozvoj jeho práce přichází v úvahu jak práce na vysoké škole, tak ve vědeckých ústavech, nejspíše snad v historickém ústavu ČSAV, kde se již účastnil prací komise pro dějiny přírodních a technických věd.

Zdeněk Horský

kotouč, a běžel to sdělit císaři Rudolfovi. Představte si, že odsud najednou běží přes most nahoru na Hrad, aby se císař dozvěděl, že na Slunci přechází Merkur. Jenomže se ukázalo, že ve skutečnosti to, co Kepler pozoroval, nebyl Merkur, nýbrž sluneční skvrna. Čili on vlastně pozoroval očima sluneční skvrnu bez dalekohledu, což potom Galileo pracně objevil dalekohledem. Takové historky člověka nadchnou! Takže Keplerovy zákony vznikaly jen kousek od této klementinské věže. A to je přece jenom věc, která dodnes astronomii ovládá. Tím vším se můžeme pochlubit právem. Čím větší máme odstup od té epochy, tím více vidíme, jak Kepler naprosto fantastickým způsobem zasáhl do celé přírodovědy a dokonce i do filosofie přírodních věd.

Z Karlovy ulice pokračujeme přes Karlův most a ten sám má různé symboliky, které souvisejí spíše s astrologií než s astronomií, ale taková byla tehdy doba. Dále přicházíme k Valdštejnskému paláci, v němž je takzvaná Astronomická chodba. Tu Zdeněk Horský také velice pečlivě popsal. Je tam mnoho symbolů a věcí, které se hned tak neuvidí. Když se konaly astronomické kongresy, o kterých jsem se zmiňoval, tak si zahraniční astronomové velice vážili toho, že měli možnost vidět právě tuto Astronomickou chodbu ve Valdštejnském paláci. Je to úžasné dílo a má samozřejmě mnoho rozměrů. Především uměleckých, ale také připomíná, že astronomie má svou múzu a že je to tak napůl umění.

A nakonec ještě Belveder. Když Tycho Brahe přijel do Prahy, přivezl si s sebou své astronomické přístroje a hodlal pokračovat v pozorování. Měl dvě volby: nejprve to byly Benátky nad Jizerou, kde mu císař umožnil, aby si tam na zámku rozložil ty své instrumenty, ale pozoroval také v Praze v Belvederu. V Belvederu pak pozoroval také Kepler, a to způsobem dosti primitivním, škvírou mezi okenicemi. Právě zde pak Kepler ověřoval nezávisle na Galileovi, že na Slunci jsou skvrny. Takže i Belveder je svým způsobem astronomická pozorovatelná, byla vysoko nad Prahou, bylo tam dobře vidět, tehdy byla v noci všude tma, takže se dalo pozorovat i v takovém velkém městě, jakým Praha tehdy byla.

< Posudek o průběhu studia aspiranta Zdeňka Horského, autor posudku: prof. Otakar Zich. Z osobního svazku aspiranta.

Foto: Archiv Univerzity Karlovy

”

Dosud jsme se nezmínili o významné české vědecké osobnosti doby renesance, Tadeáši Hájkovi z Hájku, který zde stál v pozadí jako klíčový prostředník setkání Tychona a Keplera. Zjistili jsme, že Zdeněk Horský pracoval na monografii o Tadeáši Hájkovi a je to jedna z těch prací, jejímuž dokončení mu zabránila předčasná smrt. Ale i ze všech těch dokončených knih a studií na toto téma je patrné, že Horský na tuto renesanční epochu v českých zemích v zásadě nahlížel Hájkovou perspektivou, se snahou zmapovat, rehabilitovat a vyzdvihnout jeho význam. Jako by se v jeho osobě pojily a protnulny cesty světového vývoje astronomie či kosmologie a domácího českého vědeckého prostředí, na jehož docenění Zdeňku Horskému tolik záleželo v minulosti i přítomnosti...

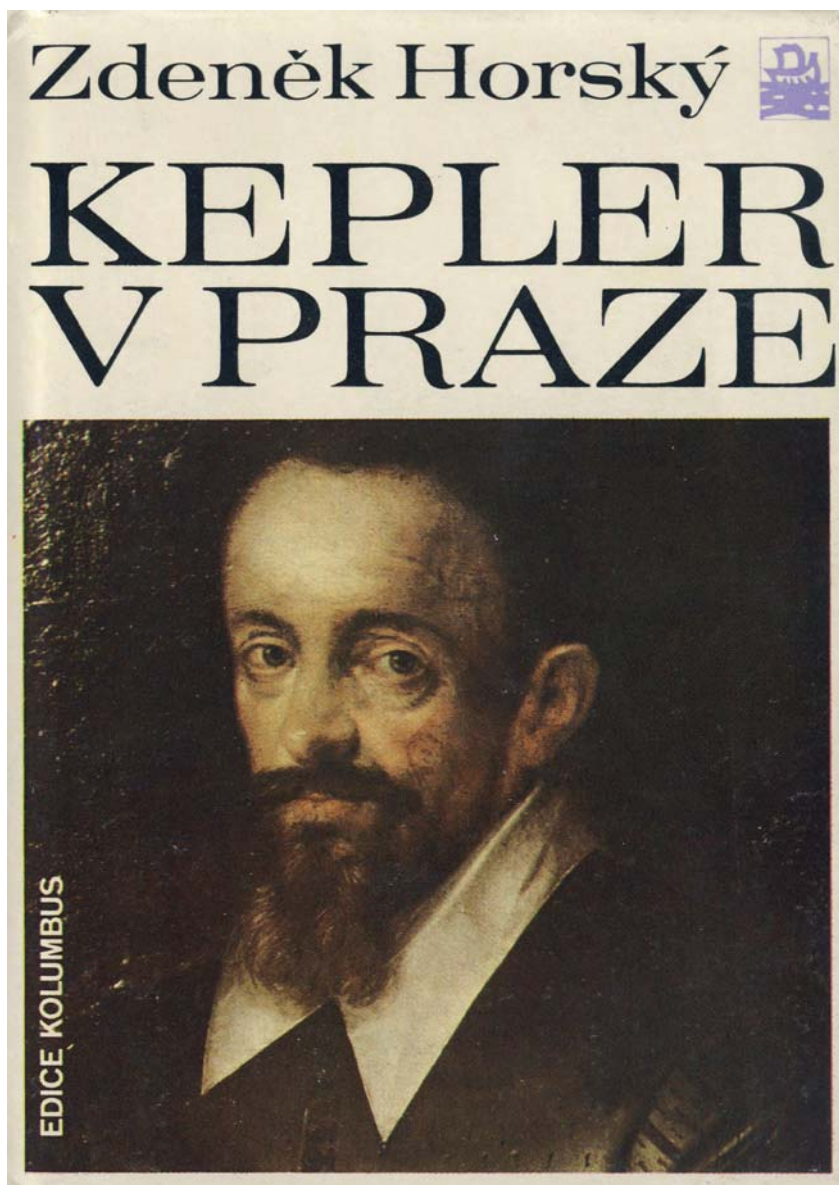
Tadeáš Hájek z Hájku je opravdu zajímavá postava, byl polyhistor, a to od lékařství až po astronomii. Pokud jde o jeho astronomická pozorování, tak ta jsou překvapivě dobrá, ačkoli to bylo v době, kdy žádný dalekohled neexistoval. Pozorovalo se úhlooměry, ale ty úhlooměry už byly veliké, přesné, a dokonce Tycho Brahe dosahoval, protože měl zřejmě orlí zrak, neuvěřitelné přesnosti, takže první dalekohledy byly v tomto směru horší než jeho pozorování. Tadeáš Hájek byl ve stejném postavení a sehrál pro Tychona docela důležitou roli ještě dávno předtím, než Tycho byl vyhnán z Dánska. V té době pozoroval na své velmi krásné observatoři na ostrově Hven všechno možné. Tycho měl štěstí, že tehdy na obloze vzplála velmi jasná hvězda. Dneska víme, že to je supernova, ale tenkrát se tomu říkalo nova. Nevědělo se, že jsou dva typy hvězd, novy a supernovy. V každém případě to byla hvězda, která byla vidět pouhým okem, byla vidět dokonce i ve dne, jak byla jasná. Tycho Brahe ji velmi pečlivě pozoroval a měřil její polohu mezi ostatními hvězdami. Ale tohle dělal v Praze také nezávisle Tadeáš Hájek z Hájku a ta pozorování poslal Tychonovi do Dánska. Z toho Tycho poznal, že ta nova rozhodně není nějaký úkaz v zemské atmosféře, že to dokonce ani není těleso ve sluneční soustavě, protože kdyby bylo ve sluneční soustavě, tak by se z Prahy jevilo na trochu jiném místě na obloze než z Dánska. Protože pozorování Tadeáše Hájka byla nejpřesnější ze všech, která Tycho dostával z celé Evropy, začal si Hájka vážit, a právě on mu poskytl

argument, který rozhodl o tom, že Tycho mohl říci, že tohle je skutečně hvězda a ne něco, co je blízko Země. Za druhé, objevila se jasná kometa, kterou opět pozoroval Hájek v Praze a Tycho v Dánsku. Ta pozorování si vyměnili a tak zjistili, že kometa naopak patří do sluneční soustavy, protože tam už ten posuv mezi polohami byl zřetelný. Tímto způsobem si vlastně Hájek udělal oko u Tychona. Když se pak dozvěděl, že Tycho má potíže, že se pohádal s mladým dánským králem, který mu hvězdárnu zavřel a přestal ho financovat, tak císaři Rudolfovi II. poradil, aby pozval Tychona do Prahy, což se nakonec stalo. Sice to bylo trochu komplikované, on sem z Dánska putoval velmi složitým způsobem, ale na pražský dvůr se dostal. Jeho hlavní zásluha byla, že s sebou přivezl dosavadní pozorování z Dánska, která potom zpracoval Kepler.

”

Rád bych nyní obrátil pozornost k přínosu Zdeňka Horského více v souvislosti s Vaší vlastní odbornou prací a působením na poli popularizace vědy. Zdeněk Horský byl také vynikající popularizátor, ačkoli jeho východiska byla trochu odlišná. Pokud nyní odhlédneme od spousty faktografických znalostí, které přinášel a o nichž jsme zde aspoň z části hovořili, obohatil Zdeněk Horský i nějakým dalším způsobem například Vaše chápání popularizace, přístupu k vědeckým otázkám nebo pojetí vědy vůbec?

Zdeněk Horský mě nejvíce ovlivnil tím, že mi ukázal význam historických souvislostí. Naučil jsem se od něj, že pokud vysvětluji nějaký problém moderní astronomie, musím ukázat, jaká cesta k němu vedla, protože cesty jsou skoro zajímavější než ty výsledky. Když se lidé ocitají v neznámém terénu, kde musejí něco nového vybadat, dělají chyby, mají své předsudky, a to i velcí astronomové, to není jenom záležitost těch menších. A jde o to ukázat právě ten proces, vznikání nové vědecké pravdy, objevení něčeho nového, což je typický případ právě třeba Keplerův. Kepler se velice složitým způsobem dostával ke svým zákonům. Dneska se to učí žáci na střední škole, ale tehdy to bylo opravdu velmi těžké i pro něho samotného, bádání trvalo řadu let a trápil se s tím. Důležité je ukázat, že věda není procházka růžovým sadem, ale velice obtížná džungle, kterou se musejí ti nejlepší vědci doslova

prosekávat. To mě Zdeněk naučil. Jako začínající popularizátor jsem šel především po novinkách, ale pak jsem si uvědomil, že je velice zajímavé zasadit je do historického kontextu. Často myšlenky, které už ve starověku nebo ve středověku probleskávaly, teprve po mnoha staletích nabraly ty správné dimenze.

Ono to má ještě jeden význam dokonce vědecký. Když se člověk poučí z omylů minulosti, pomáhá mu to uvědomit si, které omyly asi dělá sám v současné práci. Je to v podstatě pořád totéž, cesta vědeckých poznatků je klikatá, křivolaká, vůbec to není nějaká dálnice. Jak jsem řekl, je to spíš džungle, kde se prosekáváte, někdy dostanete liánou do hlavy a zase se musíte vrátit. Tohle je myslím cesta, kterou se v podstatě věda ubírá, a když se poučíme na tom, jaké omyly dělali naši předchůdci, tak je to pro nás velice užitečné. Jak už říká české přísloví, „chybami se člověk učí“, a doopravdy je to ta nejlepší škola.

Nejde ale jenom o poznávání dějin vědy, ale také životů lidí, kteří je tvoří. Měl jsem možnost mluvit s několika významnými světovými astronomy a ptal jsem se jich na to, co by chtěli vzkázat mladým lidem. Téměř všichni říkali skoro totéž: Podívejte se na životopisy slavných vědců vašeho oboru. Na tom něco je, protože právě i životní osudy velikánů a jejich cesta nikdy nebyly přímočaré. Platí to i o mnohých, kteří prošli Prahou, a není to zdaleka jen Albert Einstein, který na německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze získal svou vůbec první profesuru. Zejména výjimečné osobnosti narážejí na nejrůznější typy nepochopení, třeba i na závist. S tím se ten člověk musí nějakým způsobem vyrovnat, a jak se s tím vyrovnává, jak překonává překážky, to je vlastně velké poučení o vědě samotné. Co vymyslel, to se dozvíme z jeho vědeckých prací, ale tam to často vypadá zkresleně, jako by prostě mávnutím kouzelného proutku najednou přišel na něco velkého. Takhle to však nikdy není. Výsledku dosáhne teprve tehdy, když překoná překážky lidské, překoná překážky odborné a buldočí vytrvalostí se nakonec dostane ke kýženému cíli. Tohle je, domnívám se, důležité: znát nejenom historii oboru, ale seznámit se i s životopisy velkých badatelů. To samo o sobě bývá daleko více vzrušující než čist nějakou beletrii.

> Obálka knihy *Kepler v Praze*, Mladá Fronta 1980.

”

Asi se shodneme, že v pracích Zdeňka Horského je fascinující právě toto nedělitelné, a přitom vyvážené spojení speciálních dějin vědy, obecného kulturního kontextu a nezastupitelné role jedinců, výjimečných individualit. Každý z těchto prvků jako by dokázal nastínit prostřednictvím jiného, a přitom v každém objevit a přinést nové poznatky. To vyžaduje značnou erudici, ale i interdisciplinární přístup v tom nejlepším slova smyslu. Myslím, že se zde mají historici vědy od Zdeňka Horského co učit skoro jako od nedostižného vzoru. Kladu si ale otázku, lze se to vůbec aspoň zčásti od něho naučit, nebo byly jeho role a schopnosti také zcela výjimečné a ryze individuální?

Zdeněk Horský měl, jak jsem už zmiňoval, dosti těžký osud. Postihlo ho rozpuštění Historického ústavu a politické následky toho pochopitelně nesl až do konce života. Nemohl přednášet na univerzitě, neměl v tomto smyslu žádné žáky a to je pro vědeckého pracovníka největší neštěstí. Kdo dosáhne nějaké úrovně, tak si velice přeje, aby měl následovníky ve smyslu výzkumu, který započal. Tuhle možnost, která by byla pro Zdeňka určitě ideální, neboť to byl kantor každým coulem, bohužel neměl. Neměl přímé pokračovatele a ta mezera za ním je citelná do dneška.

Na druhé straně ale právě proto, že sám prožíval na sobě potíže, které má výjimečná osobnost, dovedl se dobře vžít do toho, co prožívali jiní, kteří také neměli lehké osudy. Zrovna osud Keplerův je v podstatě strašlivý, dokonce jsem si právě teď uvědomil, že Kepler a Zdeněk Horský se dožili stejného věku. Důvod, proč zemřel Kepler, byl také velice nešťastný. Ačkoli byl císařským matematikem, měl poloviční plat než Tycho Brahe, ale ani tento plat mu císařská kancelář většinou nevyplatila celý. Dostával sice také nějaké naturálie, ale jeho rodina měla kolikrát opravdu hlad. Když potom Kepler po smrti císaře odešel z císařských služeb, tak stále ještě usiloval o to, aby získal ty zbývající peníze, co mu patřily. Nutně je potřeboval, měl totiž zase další starost. Jeho maminka byla obžalovaná z čarodějnictví, byla ve vězení a on se jí pokusil právními argumenty z vězení dostat. Nakonec se mu to podařilo, skutečně ji vysvobodil, což je naprosto neuvěřitelná věc. To se stalo v Německu v jakési obci, kde jeho maminka žila. Když se Kepler dozvěděl, že císařská kancelář přesídlila do Řezna, sedl na koně a ze Zaháně,

kde tehdy byl u Valdštejna, se vydal v listopadu na strastiplnou cestu do Řezna. Po cestě se nachladil, dostal zápal plic a umřel.

Mluvili jsme o tom, že Zdeněk Horský studoval dvě vysoké školy, Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, ale také Přírodovědeckou fakultu UK. Měl skutečně graduaci z obou vzdálených oblastí, humanitních a exaktních, což není dnes běžné. V dávnějších dobách tomu tak nebylo, neboť tehdy se přírodní vědy učily na filosofických fakultách. To byla právě přednost středověku nebo renesance, že se lidé vlastně takto vychovávali, dneska už toto bohužel nemáme. Když se člověk ocitne na popularizačním poli, tak ve chvíli, kdy je prostě znalcem jenom svého úzkého oboru, upadá do profesionální deformace. Jednak hovoří dosti nesrozumitelným odborným jazykem, zadruhé nemá už tak dokořán rozevřené oči, aby mohl sledovat širší souvislosti toho, co se v dané disciplíně v dané chvíli odehrává. Má to, řekl bych, své důsledky sociální i sociologické. Tohle málokdo umí, nebo spíš dneska to už nikdo neumí. Zdeněk byl posledním polyhistorem svého druhu, kterého jsem osobně měl to štěstí v životě poznat. Podobní lidé možná existují někde v cizině, ale nevím o nich.

”

Pane doktore, Vy sám jste přední popularizátor vědy a bez nadsázky legenda na tomto poli, na samý závěr by mne proto zajímal Váš názor na roli a smysl popularizace v dnešní době.

Popularizace se mění velmi podstatně pod vlivem vnějších technických prostředků. To, co osobně pokládám na popularizaci vědy za nejdůležitější, je přiblížit obecně vědecký způsob zkoumání světa mládeži. Především vedle školní výuky, která je přece jenom vždycky tradiční, aby se otevřela možnost oslovit mladé lidi zejména ve věku řekněme kolem třinácti let, kdy se pomalu rozhodují, co by chtěli v životě dělat. Rozhodují se ve svých myslích, aby se tedy dozvěděli, že pro dostatečně zanácené a talentované jedince existuje možnost věnovat se nějakému vědeckému oboru.

Druhá důležitá okolnost souvisí s financováním vědy. Základní výzkum se z větší části, aspoň v Evropě, financuje z veřejných prostředků, které se vyberou na daních. Ty se nějakým způsobem přerozdělí

a dostanou do základního výzkumu, takže pochopitelně daňoví poplatníci mají plné právo vědět, za co se peníze utrácí a k čemu je to dobré. Na dobrých příkladech lze vysvětlit, že peníze investované do základního výzkumu mají velký význam pro prosperitu dané země, nakonec jsme si to ukázali úplně zřetelně na příkladu Prahy. Ve chvíli, kdy tady prosperovala astronomie, prosperovala také celá země. To bylo období karolínské, rudolfínské, první republiky. Tehdy se skutečně Československo, nebo předtím země Koruny české, staly velmi významnými evropskými zeměmi a věda byla součástí obecné kultury.

Dnes je také specifickou otázkou popularizace vědy pro politiky, protože to jsou lidé, kteří nakonec rozhodují o přerozdělování. Mají často velmi podivuhodné představy o tom, k čemu věda vůbec není, a naopak k čemu by měla podle jejich mínění být. Snažit se je přesvědčit, že je to trochu jinak a že pro prosperitu země je vědecký pohled docela užitečný i z čistě utilitárního hlediska, je skutečně složitý úkol. Je to možná nejtěžší část popularizace vědy.

Rozhovor vedl Tomáš Hermann, v Praze (Klementinum).

Stanislav Sousedík o Zdeňku Horském

Se Zdeňkem Horským jsem se seznámil, když jsem pracoval na edici latinských spisů Komenského v Pedagogickém ústavu. Komeniologická problematika s otázkami dějin přírodních věd v některých bodech souvisí, vždyť Komenský psal i o přírodovědeckých otázkách, a Horský byl náš vždy ochotný konzultant. Časem jsme se sblížili i osobně. Bydlím na Vinohradech, ve Slovenské ulici, a Zdeněk Horský tehdy pracoval v nedaleké Budečské ulici, kde sídlil Astronomický ústav. Často jsme se potkávali na cestě do práce, v knihovnách a podobně, až se z toho vyvinulo přátelství. Zdeněk Horský byl okouzující člověk. Po fyzické stránce byl nevysoký, tělnatý, jeho široká hlava, na temeni bezvlásá, byla věncena lví hřívou dlouhých vlasů. Tělnatí lidé bývají většinou v pohybech pomalejší, ale on náležel k typu lidí překvapujících svou tělesnou svižností a po duševní stránce živým temperamentem. Ten kontrast rozdílných vlastností, jež v sobě sjednocoval, byl u něho nápadný.

Jednou mi svěřil, že jeho osobním snem je, že by se stal ředitelem ústavu pro dějiny věd, který by vybudoval podle svých představ. V myšlenkách si rozvrhoval, jak takový ústav koncipovat a které lidi přijmout. Jednou dodal, že např. mě by si do toho svého ústavu prý jistě vybral. Cítil jsem se tím velice poctěn, jako bych obdržel nějakou významnou medaili. Jeho životní sen se mu ovšem nespínil. Ale on dlouho doufal, že se doba změní a že mu osud přece jen jednou poskytne šanci. Víím, že se na ten okamžik stále připravoval. Ale s přibývajícimi lety se jeho osobní vyhlídky stále zmenšovaly. Byl přesvědčen (a ukázalo se bohužel brzy, že to nebyla hypochondrie), že se nedožije vysokého věku. Jednou mi v důvěrném okamžik smutně řekl: „S ohledem na situaci a vzhledem k mému věku již pro mne není vyhlídka. I kdyby se právě nyní politická situace změnila, je to pro mne již pozdě.“ Byla to pravda, jen je třeba dodat, že se nejednalo jen o jeho osobní perspektivu, že to, že mu nebylo umožněno rozvinout své, v jeho případě neobyčejné, vědecké, organizační a společenské schopnosti, nepostihlo jen Zdeňka Horského osobně, ale celou generaci.

Zdeněk Horský byl jen o dva roky starší než já, ale v našem přátelství hrál jednoznačně vůdčí roli a byl jakýmsi mým mentorem. Měl totiž do té doby šťastnější osud než já, ještě se stihl po maturitě dostat na fakultu a jeho dráha pak byla hladší než ta moje: pracoval vlastně celý život ve vědeckých ústavech. Když jsme se setkali, byl já v odborných kruzích *homo novus*, zatímco on měl již velké zkušenosti a také toho mnohem více než já věděl. Cítil jsem, že to se mnou myslí dobře, a rád jsem si od něho nechal vždy poradit.

Částečně se naše zájmy překrývaly. Jeho zájem byl soustředěn na kopernikánství a jeho ohlasy v českých zemích, ale ovšem jenom do Bílé hory, co bylo u nás po Bílé hoře, to on neznal nebo se tím (samozřejmě s výjimkou Komenského) nezabýval. Já jsem se naopak zabýval právě tímto obdobím. Zjistili jsme, že je zde však určitý průnik. Upozornil jsem ho jednou, že v době, kdy už byl Galilei odsouzen, pražský jezuita, Rodrigo de Arriaga, zřejmě zastával heliocentrické stanovisko. Tím byl překvapen a dal mi příležitost, abych o té věci pak na nějakém poloveřejném setkání, jež mu občas dovolili uspořádat, přednášel. Velmi pozitivně přijal mé výsledky a myslím, že některé své názory na pobělohorskou epochu jejich vlivem poněkud korigoval. Byl vždy ochoten své názory v jednotlivostech korigovat, ale v pozadí jeho myšlení zůstal až do posledka běžně rozšířený „pokrokový“ názor na české dějiny a vývoj člověčenstva vůbec. Byl a zůstal člověkem evropské moderny, postmoderna ho již nezasáhla.

Horský nebyl typ samostatného filosofa, filosofie jako taková byla za hranicemi jeho zájmů. Ale je pravda, že pro starší období evropských přírodních věd platí, že v něm filosofie a odborná přírodní věda splyvaly. Jako historik kopernikánství nemohl neznat renesanční filosofii, bez té by se nehnul. Orientoval se v ní způsobem, že by mu to mohl mnohý odborný historik filosofie závidět. Zaslouhou nedávno vydaného souboru jeho odborných studií o kopernikánské problematice můžeme dnes ocenit jeho přínos lépe než kdysi. Kdyby nebylo došlo k této záslužné edici, mnohé z jeho studií by asi časem zapadly v nepaměti. Po právu je ohlas tohoto souboru dnes tak široký. Zdeněk Horský měl dar problémy dějin věd i čtenářsky působivě podat. Četba jeho knihy o Keplerovi v Praze byla pro mne a pro mnohé další čtenářským zážitkem první třídy.

Co se mi na něm zvláště líbilo, byl jeho zájem o lidi slabší než on. Náležel jsem k nim ovšem především já sám, ale Zdeněk Horský se láskyplně skláněl i k jiným, ještě slabším. Vyvzdoroval si například za totality povolení k zorganizování malého sympozia k výročí Izáka Newtona, které se pak konalo v planetáriu v Holešovicích. Neměl možnost pozvat tam nějaké zahraniční veličiny, a těch domácích, které by byly ochotny přijít, bylo velmi málo. Pozval tam tedy zcela neznámé středoškolské profesory, o nichž věděl, že se problematikou zabývali, studenty, kteří projevíli zájem, a amatéry („badatelíčky“, jak je se shovívavým porozuměním nazýval), jen když o Newtonovi něco malého připravili a chtěli o tom říci jiným. Během toho sympozia za mnou zašel, omlouval se za nevysokou úroveň mnoha příspěvků, a vysvětloval, že však i těm „badatelíčkům“ chce dát příležitost, že i jejich práce má smysl a je si jí třeba vážit. Byl jsem jeho přístupem trochu dojat, cítil jsem, jak mu každý člověk, i ten nejslabší, stojí za to, aby byl podepřen.

Musím upozornit ještě na to, že Zdeněk Horský byl národně uvědomělý Čech, a to i v době, kdy se vlastenectví příliš nenosilo. Pocházel, pokud vím, z učitelské rodiny, jeho otec byl středoškolským profesorem, ne-li snad dokonce ředitelem gymnázia. Víím i z vlastní rodinné tradice, jak se dříve v učitelských rodinách udržovala tradice uvědomělého češství. Láska k vlasti a (ustavičně zraňovaná, a vlastně nikdy nepěťovaná) láska k českému národu byla jedním z motivů jeho vědecké práce. Pokud jsme měli v naší historiografii temná místa, kde jsme o pěstování přírodních věd v naší zemi věděli málo nebo nic, upozorňoval Horský rád, že jiné národy již stejnou mezeru ve svých dějinách dávno vyplnily a že by bylo hanba, kdybychom my, Češi, neusilovali ze všech sil se jim v tom přinejmenším vyrovnat.

Mám na Zdeňka Horského krásnou vzpomínku z doby předcházející snad jen o několik dnů jeho nenadálé smrti. Pracoval jsem k večeru v rukopisném oddělení Univerzitní knihovny. Badatelna byla polo-prázdná, kromě mě tam byli již jen snad jeden či snad dva čtenáři. Tu se otevřely dveře a vstoupil Zdeněk Horský. Pozdravili jsme se, on sedl k svému stolku a zabral se do práce. Já byl s tou svou však již hotov, a tak jsem za okamžik odcházel. Tu on zvedl na okamžik zrak od nějakého starého tisku, kterým se zabýval, pohlédl na mne a rozloučil se

se mnou překrásným úsměvem, který mi nikdy nevytizí z paměti. Až o mnoho let později jsem si vzpomněl na slova básníka:

*Ať o mě kronika jednou
víc než to nepoví:
Pronesl jesení chladnou
svůj úsměv májový.*

Filip Karfík o Zdeňku Horském

Nepatřím k žákům nebo přátelům Zdeňka Horského, setkal jsem se s ním jenom několikrát, a to spíše letmo. Přesto ta setkání na mě učinila obrovský dojem.

Znal jsem ho jako čtenář jeho knih, částečně popularizačních, ale významných a fundovaných. Četl jsem nejdříve Horského knížku z edice Kolumbus *Kepler v Praze*, což je portrét Keplera jako astronoma s těžištěm v jeho pražském působení. Popravdě řečeno je to úvod do dějin astronomie Keplerovy doby s celým pozadím, i pražským kulturním pozadím. Tuhle knihu jsem četl několikrát odpředu dozadu a odzadu dopředu. Do studia této knihy a dalších publikací o Keplerovi jsem se pustil z toho důvodu, že jsem překládal do češtiny Patočkovy přednášky o dějinách myšlení v českých zemích. To byly jeho přednášky francouzské, které měl kdysi v Lovani. Dvě dlouhé přednášky jsou věnované Keplerovi. Překládal jsem to do češtiny a jsou tam pasáže odborné týkající se astronomických záležitostí. Já jsem si nebyl jist, jestli tomu dobře rozumím a jestli to správně překládám. Prostřednictvím Jana Víta jsem vyhledal Zdeňka Horského v jeho pracovně v Budečské ulici v astronomickém ústavu. Bylo strašné vedro. Horský mě přijal v pracovně do půl těla vysvěčený, protože nebylo možné vydržet to vedro. Byl ochoten přečíst ten Patočkův text a zkontrolovat můj překlad, jestli tam není nějaká chyba v astronomických záležitostech. To bylo jedno setkání, byl velmi ochotný. Také poznamenal na Patočkovu adresu, že je tam jistě mnoho originálních myšlenek, ale ne všechno je historicky vzato zcela přesné.

Jiné setkání se Zdeňkem Horským bylo zcela nahodilé. Jednou jsem šel z univerzitní knihovny přes Křižovnické náměstí. Často jsem tudy chodil, protože do práce jsem chodil nahoru do Lorety. Byla tam skupinka lidí, kterým někdo něco vykládal. Šel jsem okolo a zachytil jsem, že jim vykládá něco o Mostecké věži. Zastavil jsem a zjistil jsem, že je to Zdeněk Horský, který vykládal skupince lidí symboliku Mostecké věže staroměstské. Vyslechl jsem to celé a byl jsem úplně ohromen tím, co

všechno na té Mostecké věži je symbolicky zobrazeno. Po letech jsem se dopídlil toho, že existuje článek, kde to zachytil v písemné podobě. To byl také fascinující zážitek. (Nemohu si v té souvislosti odpustit malou odbočku. Zdeněk Horský napsal také úchvatnou knížku o Pražském staroměstském orloji. Tu jsem také kdysi četl, ale názorně mi ciferník pražského orloje častěji vykládal dr. Oldřich Švarný, významný český sinolog, s nímž jsem se znal z jazykové školy a který působil jako pohádkový dědeček. Potkávali jsme se jeden čas v neděli na večerní bohoslužbě v Týnském chrámu. Končila před desátou večer a on mne vodil k orloji, když odbíjel desátou večerní. Už je také na pravdě Boží.)

K třetímu setkání se Zdeňkem Horským došlo v univerzitní knihovně, v katalogu, kde se vypůjčují knihy. Půjčoval jsem si staré řecké komentáře k Aristotelovi, kterého jsme četli s Petrem Rezkem. Přistoupil ke mně Zdeněk Horský, díval se na to, co si půjčuji, a zajímal se o to. Když zjistil, že to jsou komentáře k Aristotelovi, tak to sám okomentoval. Už si přesně nepamatuji jak, ale rozhodně projevil znalost toho, co jsem si půjčoval. To byla taková tři letmá setkání se Zdeňkem Horským. Jinak mi v paměti utkvěly jeho veřejné přednášky, některé konal v Savarinu Na Příkopěch v polovině 80. let.

Zdeněk Horský měl velmi specifický a dosti ojedinělý přístup ke studiu dějin astronomie, protože on se zabýval celým širokým spektrem otázek, které s dějinami astronomie souvisí, od těch nejtechničtějších, co se týká přístrojů, jejich konstrukce a historie, přes ty exaktní, tzn. vlastní astronomické teorie a přesný kalkul, až po otázky filosofického a kulturního kontextu, ve kterém astronomické teorie vznikaly nebo se transformovaly. Jak víme dnes z báječné publikace *Koperník a české země*, kde jsou shrnuty Horského články, jeho zájem o kulturní a filosofický kontext, který umožnil formulaci nových astronomických teorií, byl velmi intenzivní, a to do té míry, že studoval spisy renesančních filosofů a zejména renesančních platoniků, protože správně tušil, že to bylo vlastně filosofické podhoubí nových astronomických teorií, které se odpoutaly od Ptolemaia. Jedním z takových autorů byl Marsilio Ficino, jeho *Platónská teologie*, jeho spisy *O Slunci* a *O světle*. Horský si uvědomoval ostřeji než ostatní, že možná spíše předpokladem než důsledkem té nové astronomie je myšlenka sjednocení prostoru nadlunárního a sublunárního ve smyslu homogenního fyzikálního prostoru, kde

všude platí stejné zákony, a nikoli jiné nad měsícem a jiné pod měsícem, jak učila aristotelská fyzika a na ni navazující přírodní filosofie. Všiml si, že filosofický kontext pro formulaci takovéto obecné kosmologické fyziky poskytuje dobový novoplatonismus, speciálně Ficinova interpretace platónské filosofie, tedy to, čemu Ficino říkal „platónská teologie“ po vzoru Prokla, a hledal ten zdroj tam. Hledal ho tam mj. také proto, že v platónské tradici existovala a existuje dodnes rozšířená a často užívaná metafora Slunce jako výrazu Dobra, přičemž Dobro je základní poslední princip veškerenstva, Slunce je viditelným symbolem a výrazem tohoto principu a jako takový viditelný symbol je svým způsobem centrem všehomíra. Tušil, že na podkladě této platónské metafory Slunce jako Dobra se lze dopracovat k myšlence slunce jako fyzikálního centra vesmíru, přičemž vesmír jako celek je výrazem metafyzické struktury, v jejímž centru stojí princip Dobra.

Takže Horský hledal dobový filosofický kontext Koperníkovy heliocentrické koncepce u renesančních myslitelů, z nichž nejvýraznější byl Ficino. Heliocentrická teorie byla ovšem známá už ve starověku, ale Koperník ji rozvinul znovu. V Koperníkových úvahách hrály roli myšlenky fyzikální, nejenom astronomické v úzkém slova smyslu, tj. nejenom korektní výpočet oběhu planet. Na to ta jeho teorie zase tak dobře nefungovala a v tom byli ptolemaiovcí lepší. Ale hrály v jeho úvahách svoji roli motivy fyzikální, sjednocený fyzikální prostor, a motivy teologické, respektive filosofické. Slunce jako fyzikální výraz duchovního centra veškerenstva a svým způsobem veškerenstvo jako obraz Boha samého – úvaha, která pak byla vůdčím principem také Keplerových prací. To odlišovalo Zdeňka Horského i ve světě od ostatních historiků astronomie, kteří filosofickému a částečně i teologickému kontextu rané novověké astronomie nevěnovali takovou pozornost, nebo ho neznali, nebo nevěřili tomu, že by úvahy tak odtažitě byly mohly mít význam pro vznik tak exaktní vědy, jakou je astronomie.

Zdeněk Horský

Zdroje dalších informací:

FLOSS Pavel, *Meditace na rozhraní epoch*, Brno 2012 (obsahuje nový otisk rozsáhlého nekrologu).

HORSKÝ Zdeněk (ed.), *Historické vědecké přístroje v mikulovských sbírkách*, Mikulov 2011 (obsahuje vzpomínkové medailony).

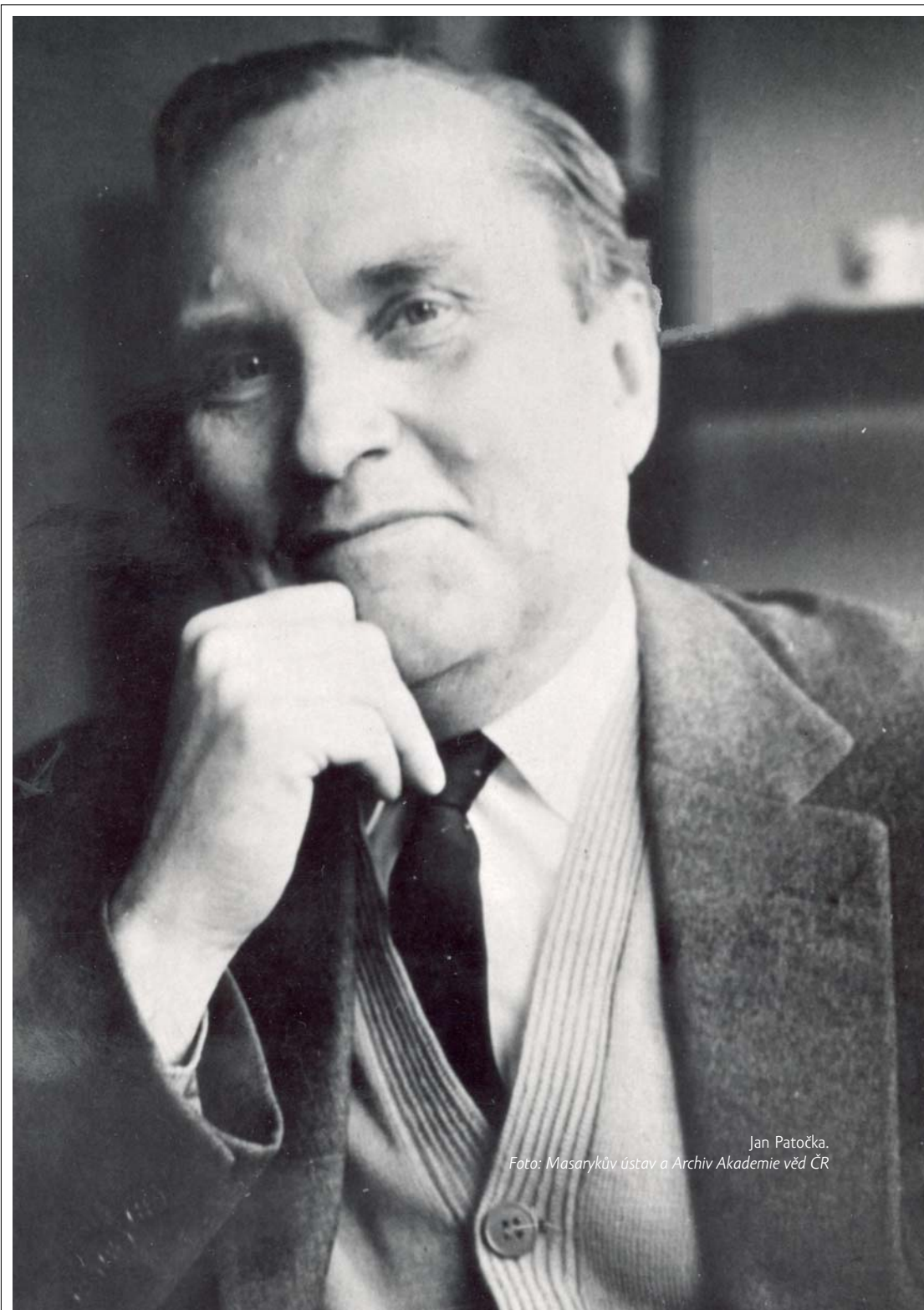
HORSKÝ Zdeněk, *Koperník a české země. Soubor studií o renesanční kosmologii a nové vědě*, Červený Kostelec 2011 (obsahuje životopis a bibliografii).

KOLÁR Jaroslav, „Vědec a přítel Zdeněk Horský“, in: *Dějiny věd a techniky* 45, 2011, č. 2, s. 117–122.

Jan Patočka

Druhý život ve městě nad Seinou

Tomáš Hermann – Eliška Luhanová

Jan Patočka.

Foto: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR

Prof. Jan Patočka, CSc. (1. 6. 1907 Turnov – 13. 3. 1977 Praha), je nejvýznamnější český filosof. Jeho život a působení jsou úzce spjata s krizemi, kterými procházela česká a evropská společnost ve 20. století, a s proměnami fenomenologického směru ve filosofii. Jeho vliv na českou filosofii, kulturu a společnost byl hluboký a mnohostranný, završilo ho angažování v počátcích Charty 77 v roli jednoho ze tří mluvčích. Existuje několik filmových dokumentů, které připomínají, mapují a hodnotí hlavní kontury Patočkova života a díla. Patočku lze ale ukázat také jako aktuálního myslitele v současné světové filosofii, konkrétně v kontextu francouzského post-fenomenologického bádání. To se zaměřuje na jádro Patočkova myšlení, soustředěné v podobě nedokončeného a jen ve fragmentech dochovaného myšlenkového torza, směřujícího k nové podobě fenomenologických analýz člověka, tělesnosti, zjevnosti či dějinnosti. Při novém promyšlení tohoto dědictví se ukazuje na konkrétním příkladu současná podoba filosofie a otevírá se zde otázka po místě a smyslu starších podob filosofie v jejím rámci. To, co v díle filozofa zůstalo pouhým torzem, se ukazuje s odstupem delšího času jako to nejživější a stále inspirativní. Filosofii tak můžeme vnímat jako otevřené

myšlenkové pole mezi staršími tradicemi a novými myšlenkovými experimenty.

Mgr. Eliška Luhanová (* 29. 8. 1982, Praha) absolvovala Zápa-
dočeskou univerzitu v Plzni a Filozofickou fakultu UK, v současnos-
ti postgraduálně studuje filosofii a dějiny přírodních věd na Přírodo-
vědecké fakultě UK v Praze a současnou filosofii na *Université Paris*
I, Panthéon-Sorbonne v Paříži. Téma jejího dizertačního projektu je
La Conception phénoménologique de l'espace (Fenomenologické pojetí
prostoru) a jejími školiteli jsou na české straně prof. Pavel Kouba, na
francouzské straně prof. Renaud Barbaras.

Prof. Renaud Barbaras (* 1955, Paříž) je francouzský filosof, pro-
fesor současné filosofie na pařížské Sorbonně. Zabývá se fenomeno-
logií, zejména dílem M. Merleau-Pontyho a J. Patočky. V posledních
letech rozvíjí v návaznosti na tuto tradici též svůj vlastní svěbytný fi-
losofický projekt dynamické fenomenologie života. Vystudoval filoso-
fii na *École normale supérieure* v Saint-Cloud, promoval prací o Mer-
leau-Pontym, přednášel na různých univerzitách v USA a v součas-
nosti působí v ústavu soudobé filosofie na univerzitě Paris I, Panthé-
on-Sorbonne. Publikoval 11 monografií, řadu článků a překladů z ital-
štiny a portugalštiny. Několik prací věnoval Janu Patočkovi v kontex-
tu současné filosofie.

Česky vyšlo: *Druhý* (Praha: Filosofia 1998); *Vnímání. Esej o smys-
lově vnímatelném* (Praha: Filosofia 2002); *Touha a odstup* (Praha:
Oikoymenth 2005). Všechny tyto knihy přeložil Josef Fulka.

Rozhovor s Eliškou Luhanovou

”

Hlavním smyslem našeho rozhovoru je představit osobnost Vaše-
ho školitele, profesora Renauda Barbarase, a souvislosti jeho fi-
losofického bádání soustředěného kolem díla Jana Patočky. Jedna
nepochybně důležitá věc je vlastní život Jana Patočky a okolnos-
ti, v nichž se jeho myšlení a dílo utvářely. Důvod, proč zde spo-
lu hovoříme, je ale něco jiného, totiž Patočkův filosofický „dru-
hý život“. Kupodivu je tento „druhý život“ spojen nejvíce právě
s Francií, Patočka je zde studován jako živý myslitel a vznikají
tu o něm četné práce. Jakou máte osobní zkušenost s francouz-
skou recepcí Patočky, mohla byste ji zasadit do souvislostí míst-
ního filosofického dění?

Dovolím si začít jednou osobní vzpomínkou. Když jsem poprvé přijela
studijně do Paříže na univerzitu Paris I, Panthéon-Sorbonne, účastnila
jsem se kurzu fenomenologické filosofie, který tehdy vedl můj nynější
školitel Renaud Barbaras. Byl to kurz, který uváděl pokročilejší studen-
ty do fenomenologické filosofické tradice a Barbaras tehdy na první ho-
dině uvedl tři postavy, kterou jsou podle něho pro vývoj tohoto myšlen-
kového proudu zcela zásadní: byli to Edmund Husserl, Martin Heideg-
ger a Jan Patočka. Mně takové uvedení do problematiky vyrazilo dech.
Kdo studuje filosofii v Čechách, tak se samozřejmě se jménem Jana Pa-
točky setkává opakovaně a odevšad je mu sdělováno, jaký je to význam-
ný myslitel. Přiznávám se však, že já jsem měla k tomuto hodnocení
vždycky spíš rezervovaný vztah. Tíše jsem předpokládala, že ona zdů-
razňovaná Patočkova „významnost“ je především lokálního charakteru,
že se omezuje na náš český historický kontext, v němž samozřejmě Pa-
točka sehrál mimořádně významnou společenskou úlohu. Filosofickou,
tedy nadčasovou a v zásadě zcela neosobní hodnotu jeho myšlenkového
odkazu jsem tehdy nedokázala docenit. Najednou jsem se ovšem ocitla
v cizím prostředí, kde uznávaný zahraniční profesor jmenuje Patočku

v jedné řadě s dvěma „otci zakladateli“ fenomenologické filosofie! Musím říci, že to pro mě bylo velké překvapení a také první impuls, který mě motivoval, abych se konečně důkladně podívala, co že je na tom našem Patočkovi tak zajímavého. Především mě přitom zajímalo, co je v jeho myšlení tím živým jádrem, nosným a aktuálním z hlediska toho, čím žije dnešní francouzská fenomenologie. Překvapení pak dále pokračovalo, když jsem zjistila, že co na Patočkově filosofii zajímá zdejší francouzské prostředí, jsou trochu jiné věci, než které se obecně považují za centrální v českých zemích.

Abych mohla tenhle rozdíl alespoň hrubě postihnout, musím říci nejprve něco zcela obecného o Patočkově filosofii. Pokud bychom chtěli jeho hlavní filosofické úsilí nějak obecně systematicky shrnout, dalo by se snad říci, že celý život řešil stále stejnou otázku, a to, jaké je místo člověka ve světě a jakou povahu má vztah mezi člověkem a světem. Nejdříve tuto problematiku rozvíjel v úzké vazbě na klasickou fenomenologickou tradici, tj. na Husserla a Heideggera. V této „klasické“ fenomenologii je problematika vztahu člověka a světa pojatá asymetricky: centrem je jednoznačně člověk, ať už je to subjekt pojatý jako půda čistého vědomí nebo prakticky jednající, své bytí aktivně obstarávající bytost. Vždy je to člověk, který svou aktivitou konstituuje prostředí, ve kterém žije, a které se tak stává světem, tedy smysluplným celkem. V pozdějším období svého života se však Patočka od tohoto tradičního přístupu odklání, zaujímá k němu stále kritičtější postoj a konečně dospívá k filosofickým náhledům, které ho zásadním způsobem nabourávají. Dá se snad říci, že Patočka chce opustit asymetrické pojetí vztahu člověka a světa, přičemž klíčovým momentem se stává *vzájemnost*, která tento vztah charakterizuje. Centrem konstituční aktivity, a také centrem filosofického zájmu, přestává být člověk sám – to podstatné se nyní odehrává *mezi* člověkem a světem, v jejich vzájemném dynamickém vztahu. Tato pozdní fenomenologie či postfenomenologie, jak jsem si tento typ přístupu pracovně označila, nepopírá fenomenologický náhled, že člověk se vztahuje ke skutečnosti ze sebe sama a utváří si svět tak říkajíc sobě na míru. Upozorňuje však, že konstituce našeho lidského já, včetně nezbytného sebeporozumění, není cosi, co by nám bylo neproblematicky dáno samo od sebe, ale že člověk nezbytně ustavuje sám sebe ve světě a ze světa, jehož je integrální součástí. Tradiční

fenomenologická asymetrie se tak mění v promyšlení různých rovin této základní vzájemné odkázanosti.

Právě tyto momenty zajímají Patočku v závěru života, bohužel však vzhledem k historickým okolnostem nestihly získat ucelenější a systematickou textovou podobu. Jde spíše o otevřený projekt, o kterém Patočka příležitostně mluví ve svých pracovních poznámkách i v některých dalších rozpracovaných textech jako o projektu tzv. asubjektivní fenomenologie. V Patočkově odkazu zůstává skutečně pouze ve formě náčrtů a jakýchsi „metodických pokynů“, které naznačují, jakým směrem by se toto nové fenomenologické myšlení mělo ubírat. Patočka jej nestihl detailně promyslet ani zpracovat, a tak zůstalo v jeho pozůstatosti v podobě fragmentů či myslitelského torza, které si nezbytně žádá další promyšlení a rozpracování. Právě toto Patočkovy pozdní myšlení je centrem zájmu tady ve Francii, na zde otevřených otázkách se intenzivně pracuje a také, což je nejdůležitější, se dále kreativně rozvíjí. Vlastní filosofická práce Renauda Barbarase, se kterou se ještě seznámíme, je vlastně svébytným způsobem jak odpovědět na myslitelskou výzvu, kterou vznáší Patočkovy pozdní myšlení – jde v jádru o jednu možnou specifickou realizaci patočkovského projektu asubjektivní fenomenologie. S trochou nadsázky lze říci, že Barbaras i jeho četní žáci se snaží navázat tam, kde Patočka kvůli své předčasné smrti nuceně skončil; jde o rozvíjení konkrétních, pozdních podob Patočkovy filosofie, která zde tak žije jakoby svůj „druhý život“. To je, troufám si říci, specifikum místního filosofického prostředí oproti patočkovským studiím v Čechách, která jsou mnohem více filosoficko-historická a věcně se opírají zejména o texty Patočkova středního myslitelského období, se kterými nejsou zásadnější textologické potíže a které jsou v zásadě souladné s klasickou fenomenologickou tradicí, jak jsem ji načrtla výše.

”

Napadá mne u toho jeden motiv, který se obecněji týká povahy filosofie a filosofické práce. Jde o poměr mezi historickým přístupem třeba se snahou autenticky interpretovat nějakého myslitele a mezi snahou samostatně rozvíjet nějaké otázky, které od něho vycházejí. A právě myšlenkové torzo, fragmenty, jak jste o tom hovořila, nabízejí kreativnější možnosti něco nového rozvíjet.

Z tohoto hlediska by torzovitý charakter Patočkova pozdního díla nebyl přítěží, ale vlastně určitou výhodou. Koneckonců samotné počátky západní filosofické tradice jsou bytostně spojeny se zlomky a fragmenty...

To je zajímavá úvaha, která by si zasloužila delší rozvinutí. Je pravda, že torzovitý charakter Patočkova pozdního odkazu a fragmentární podoba textů, s kterými pracujeme (jde převážně o pracovní poznámky z pozůstalosti a pracovní verze textů, které za Patočkova života nebyly publikovány), může v některých ohledech připomínat až zlomky starých presokratovských myslitelů, tedy tu vůbec nejstarší podobu evropské myslitelské filosofické tradice, kterou máme dochovanou. Fragmentární a torzovité jsou tak naše vlastní počátky, ke kterým se můžeme vracet, a není snad náhoda, že odkaz zmíněných starých myslitelů tradice uchovávala právě v této formě. Snad právě tak totiž mohl sehrát onu klíčovou inspirativní roli, mohl se stát tím, co inspirovalo k vlastní práci a na co bylo možné, a svým způsobem i nezbytné, kreativně navazovat. Není mišlím přehnané říci, že i pozdní Patočka otevírá dveře k čemusi novému, minimálně v rámci proudu fenomenologické filosofie. Jeho projekt je možné chápat jako jakousi labutí píseň klasické fenomenologie, ale zároveň snad i jako možnost čerstvého začátku nového toku myšlení, jako výzvu pustit se do nových vod. To by pak skutečně mohlo souviset i se zmíněnou fragmentární podobou Patočkova odkazu a ona analogie s presokratovskými mysliteli, kterou jsem se tu odvážila načrtnout, by poukazovala tímto směrem.

“

Jan Patočka byl myslitel poměrně tradicionalistický, s klasickým vzděláním a důrazem na orientaci mezi tradičními milníky evropské filosofie. Přesto u starých myslitelů dokázal ukazovat dosti originální perspektivy, a to díky fenomenologickému přístupu. Bylo tomu tak snad díky tomu, že fenomenologii nepožímal jen jako určitou školu či metodu mezi mnohými, ale v problematice „zjevování“ ji ztotožňoval do jisté míry se samotným původním zdrojem filosofie a filosofování v antice? Další nápadný prvek v Patočkově pozdní fenomenologii je míra, v jaké se chce

systematicky vracet k Husserlovu založení, a to v době, kdy je Husserl považován většinou myslitelů spíše již za historickou veličinu. Opět: cosi tradicionalistického, co se ale pak překvapivě ukáže jako velmi originální...

Touhle otázkou se otevřela celá řada zajímavých témat, o kterých by se dalo hovořit dlouho. Začala bych možná u prvního bodu, kterým je Patočkův obrovský přehled po dějinách myšlení, jeho hluboká vzdělanost a důkladná obeznámenost se staršími filosofy. Zejména Patočkovu svérázné nakládání s antickou tradicí představuje moment, který je ve Francii poměrně dost oceňován, především proto, že tady současní filosofové nic moc podobného obvykle nedělají. Je to dáno už zdejším chápáním studia filosofie: když se někdo specializuje na soudobou filosofii, tak posuzováno naší českou optikou zpravidla ví o antice překvapivě málo. Patočka proto pro francouzské studenty fenomenologie, a nejen pro ně, nezřídka představuje jakousi vstupenku do antické filosofie.

Můj další postřeh by se pak mohl týkat obecnějšího rozdílu mezi dvěma komplementárními způsoby, jak „dělat filosofii“. I zde je patrný určitý rozdíl mezi francouzským a českým prostředím, který nám snad taky pomůže pochopit, proč je zde Patočka tak pozitivně přijímán. Rozlišit můžeme dva typy přístupu, které se ovšem v praxi vždycky a nezbytně doplňují. První snad můžeme nazvat *historický*, protože se vztahuje k minulé myslitelské tradici a snaží se pochopit, jak rozuměli skutečnosti naši předchůdci, jakým způsobem se vztahovali ke světu, jaké si kladli otázky. Cílem zde je zrekonstruovat co možná věrně staré přístupy ke světu, zmapovat, co všechno v průběhu historie lidé dokázali myslet a vymyslet. Takový historicko-filosofický přístup je intenzivně rozvíjen v Čechách a s trochou zjednodušující zkratky se dá říci, že je pro současné české filosofické prostředí charakteristický – aniž bych samozřejmě chtěla naznačovat, že se na něj omezují všichni naši filosofové. Druhý typ přístupu lze nazvat *systematickým*, a ten se naproti tomu akcentuje v Paříži. To, co si zde myslitelé kladou před sebe, jsou jednotlivé věcné otázky, které před námi nyní vyvstávají jako problémy k řešení. Filosof se pak snaží zhodit se těchto otázek, což samozřejmě nemůže dělat úplně bez vztahu k tradici – tu prochází a studuje,

ovšem výběrově a nikoli primárně s cílem pochopit myšlenkové univerzum starých myslitelů, ale najít u nich inspiraci a nápomoc s řešením vlastních otázek. V centru zájmu je tu konkrétní systematický problém, který je občas možné sledovat napříč různými historickými obdobími, napříč tradicemi i různými filosofickými školami a z různých historických perspektiv, a právě tento problém je centrálním vodítkem případných historických analýz.

Jsem přesvědčená, že převážně právě tento druhý typ přístupu uplatňuje Jan Patočka ve vztahu k antice. Nejde primárně o přístup historika filosofie, který by se snažil věrně zrekonstruovat, co se tehdy přesně odehrálo, k jakým pohybům myšlení v určitém období docházelo. Na pozadí toho, co znám z antické tradice, kterou se zabýval i Patočka, na mě z jeho textů dýchá přístup filosofa, který intenzivně prožívá vlastní otázky, s nesmírnou váhou si před sebe klade zásadní filosofické problémy, a když se jich snaží co nejpoctivěji zhostit, vypomáhá si poměrně volně třeba i antickými filosofy, případně dalšími autory z tradice. Od sud plyne, že s výkony starých myslitelů zachází velmi tvořivým způsobem – v případě Aristotela například Patočka sám uvádí, že co dělá, je *radikalizace* aristotelského pojetí pohybu. Patočkovi tedy primárně nejde o rekonstrukci antického myšlenkového universa, ale o zhodnocení a případně i další domyšlení toho, co z této staré tradice může být živé v našem současném myšlení, aktuální pro naše vlastní problémy, které nutně nemusí být „už jejich“. Myslím, že tohle může být jedna z příčin, proč je Patočka ve Francii tak dobře přijímán: jeho systematické filosofické naladění dobře rezonuje se zdejším prostředím.

Pokud pak jde o Patočkův vztah k tradici fenomenologické, a zejména k Husserlovi, velkému otci zakladateli, možná bych drobně upřesnila, že nejde tak úplně o Patočkovu specifiku. Jako další příklad lze uvést francouzského fenomenologa Maurice Merleau-Pontyho, který má podobnou intelektuální biografii jako Jan Patočka: začíná u klasické fenomenologie, se kterou se kriticky vyrovnává, zejména pak právě s Husserlem, a v závěru života otevírá nové, postfenomenologické perspektivy tázání, které už ovšem vzhledem k předčasné smrti nestihne důkladněji zpracovat, takže jádro jeho pozdního filosofického odkazu má také torzovitou a fragmentární povahu pracovních poznámek z pozůstatosti a nedokončených textů. Také Merleau-Ponty se stále znovu vrací

k Husserlovi, opakovaně na něj navazuje a zároveň se proti němu kriticky vymezuje. Jde tedy v rámci fenomenologické tradice o celkem běžnou věc – ale proč k ní dochází?

Když nechám stranou freudovská psychologická vysvětlení, která se nabízejí, a pokusím se vystihnout věcnou podstatu tohoto navazování i kritického odstupu, myslím, že půjde o součinnost dvou momentů. Husserl nepochybně stojí na počátku fenomenologického způsobu tázání, jelikož zformuloval základní fenomenologický objev, totiž objev *hlediska*: fakt, že skutečnost nemá povahu souboru nezávislých věcí o sobě, ale je celkem konkrétních *jevů*, tedy způsobů, jakými se nám věci ve zkušenosti dávají. Husserlovská fenomenologie je ovšem zároveň tvrdě antropocentrická – privilegovaným adresátem jevení je člověk, *ego*, pochopený navíc jako půda čistého vědomí, dokonale průhledná pro sebe sama, schopná sama o sobě bezprostředního a plného sebevztahu. Místy Husserl dospívá až k velmi vyhroceným formulacím o tom, že zatímco takto pojaté *ego* by hypoteticky mohlo existovat beze světa, protože si takřikajíc „vystačí“, svět by bez konstitučních aktů *ega* vůbec nemohl povstat. Právě tato asymetrie ve prospěch člověka na úkor role světa představuje moment, jehož problematičnost fenomenologové jako Jan Patočka nebo Maurice Merleau-Ponty stále intenzivněji pocítují. To může být příčinou opakovaných kritických návratů k Husserlovi: otázka, jak dostát fenomenologickému objevu hlediska a zároveň se vyhnout antropocentrismu. Proto Patočka svůj projekt nazývá asubjektivní fenomenologií a upřesňuje, že nejde o fenomenologii bez subjektu, ale o takové myšlení, v němž má subjekt svět jako plnohodnotného protihráče.

”

Je tam ještě další moment, totiž ten, že Husserl otevřel nějakou novou možnost tázání a zkoumání, avšak jak Patočka, tak Merleau-Ponty postupují tím způsobem, jako by Husserl sám posléze opustil původní autentickou intenci svého záměru, a proto se oni k ní znovu vracejí, aby na ni navázali...

To je nepochybně pravda, platí to jak pro Jana Patočku, tak pro Maurice Merleau-Pontyho. Nabývá to místy až komických rozměrů: jako by oba

tihle autoři byli přesvědčeni, že dokážou být husserlovštější než Husserl a dostat lépe, než to dokázal on sám, fenomenologickému nároku, který zformuloval. Vtipné je to zejména proto, že v některých konkrétních bodech jsou analýzy Patočky a Merleau-Pontyho vyloženy protikladně. Nebudu se pouštět do detailů, ale schematicky je to snad možné shrnout na problematice husserlovské *redukce*, která zakotvuje fenomenologické zkoumání na jediné půdě, ke které máme přímý přístup: na půdě naší vlastní zkušenosti se světem. Patočka dospívá k názoru, že Husserlova redukce není dostatečně radikální: nestačí „uzávorkovat“ samostatnou a nezávislou existenci vnějších věcí, podobně je třeba závorkovat i pokud jde o danost našich vlastních, vnitřních stavů a prožívání, protože člověk podle Patočky není nikdy bezprostředně reflexivně přítomný sám sobě. Podle Patočky tedy Husserl dobře vykročil, ale nedošel dodatečně daleko. Naproti tomu Merleau-Ponty se snaží ukázat, že Husserl redukuje až příliš – že se svým promyšleným metodickým postupem neoprávněně zbavil i momentů, kterých se takto jednoduše zbavit nelze, že tedy s vaničkou vylil i dítě: konkrétně svěbytnost a samodanost světa. Podle Merleau-Pontyho je tedy Husserlova redukce v zásadě správná, ale zbytečně radikální, pokud jde o svět.

Zjednoduši to teď samozřejmě až na hranici karikatury, ale přesvědčená vehemence, s jakou si Patočka i Merleau-Ponty nárokují, že rekonstruují autentický a prapůvodní Husserlův záměr, je při tomhle srovnání úsměvná. Já se přiznávám, že pro mě není úplně zajímavé řešit, co je a co není autentický Husserl, případně zkoumat, zda tito myslitelé skutečně dostávají původnímu nároku fenomenologie, jak tvrdí. Za sebe tyhle otázky přenechávám historikům filosofie, pro které jde samozřejmě o legitimní tázání. Pokud však chceme dnes rozvíjet živou filosofii ve fenomenologické tradici a vyhledávat tu nové cesty budoucího vývoje, navrhuji vzít si ze starších autorů, co je v nich životné a plodné, co lze zhodnotit v rámci našeho vlastního tázání. S tím především pracujeme a pátrání po tom, jestli jsme nebo nejsme autentičtí husserlovci nebo jestli ještě zůstáváme opravdoví fenomenologové, snad můžeme nechat v druhém plánu.

Mohli bychom se teď vrátit k tomu, od čeho jsme vyšli, a to je současná francouzská filosofie a profesor Renaud Barbaras. Mohla byste jeho práci představit konkrétněji? S čím v Patočkově díle pracuje a v jaké podobě ho přibližuje francouzskému filosofickému prostředí?

Jistě, to je opravdu zajímavý fenomén! Bohužel do diskuse o něm musíme vstoupit přes nepříjemné technikálie, které jsou ale naprosto zásadní pro pochopení toho, jakou roli Patočka ve zdejších filosofickém prostředí hraje. Jde o otázku dostupnosti klíčových Patočkových textů. Francouzské prostředí se může opřít o nedocenitelnou práci Eriky Abrams, která se zasloužila o to, že naprostá většina zásadních Patočkových textů je dostupná ve francouzštině, a tedy přístupná zdejšími studentům a vůbec širší intelektuální veřejnosti. Erika Abrams ale není jen skvělá překladatelka vydaných Patočkových textů. Pravidelně jezdila a stále jezdí do archivu Jana Patočky v Praze, kde si dala tu neuvěřitelnou práci, že prošla i nepublikované texty a poznámky z pozůstalosti, vybrala z nich ty, které považovala za filosoficky zásadní a nosné, a ty potom tematicky uspořádala, přeložila a vydala ve výběrech tady ve Francii. Odvedla přitom naprosto špičkovou práci, která je pro patočkovská studia svou hodnotou nedocenitelná. Jejím výsledkem je ovšem i paradoxní situace, že ve francouzských výběrech a překladech jsou dostupné texty, které čeští čtenáři ještě nemají k dispozici! Je to smutné, ba skandální, ale pro české prostředí bohužel zcela charakteristické: brzy to bude čtvrt století od pádu režimu, který Patočkovi bránil v publikování, a pozdní texty z jeho pozůstalosti stále ještě čekají na vydání. Právě tyhle texty přitom obsahují, jak jsem už zmínila, centrální část Patočkova filosofického odkazu! Na rozdíl od svých francouzských protějšků, běžní čeští studenti a širší veřejnost k nim stále ještě nemá přístup – zájemce by si musel objednat francouzské překlady, anebo jít do archivu a tam se začít přehrabovat v krabicích, což pochopitelně mnoho lidí podnikat nebude.

Naznačené textové záležitosti jsou jen takovou úvodní technickou záležitostí, ale bez tohoto zpřístupnění Patočkovy pozdní filosofie, která v Čechách zůstává stále ještě nepříliš známá a ve svém centrálním významu nedocenená, by Renaud Barbaras nikdy nemohl dosáhnout toho,

čeho tu s Patočkou dosáhl. Proč se stále vracíme k tomu jménu? Barbaras je totiž ten, kdo se před lety rozhodl cíleně zde Patočku etablovat jako filosofa světového jména. Co ho v Patočkovi tak oslovilo a proč mu věnoval tolik svého času i filosofického úsilí, o tom si budeme později povídat přímo s ním a doufám, že nám k tomu leccos zajímavého řekne. Fakt je ten, že Patočkovi věnoval celou řadu článků, dvě velké filosofické monografie (poslední vyšla v roce 2011) a také nemalé pedagogické úsilí: během svých univerzitních kurzů seznamuje studenty s Patočkou a dovede je pro českého myslitele zaujmout a nadchnout. Dnes je situace taková, že vznikla celá, dá se snad říci s určitou nadsázkou, barbarasovská škola, to znamená skupina jeho studentů a doktorandů, z nichž mnozí už jsou dnes vystudovaní a dále učí, získávají další žáky a dále se Patočkovi věnují. Za všechny mohu jmenovat Émilie Tardivel, která věnovala významnou monografii Patočkovu pojetí svobody a podařilo se jí velmi zajímavým způsobem použít motiv svobody jako to, co pojí Patočkovu společenskou angažmá a jeho historický význam v českém prostředí s jeho filosofií a nadčasovým myslitelským výkonem. Patočkovští badatelé pochopitelně tvoří omezenou skupinu odborníků, ale Patočka je tu dnes obecně vnímán jako světový filosof, kterého je třeba znát stejným právem jako třeba Heideggera. Jsou mu věnovány tematické sborníky, vycházejí o něm specializovaná čísla časopisů. Dá se tedy říci, že úkol, který si před sebou Barbaras vytyčil, je z velké části splněn.

”

Patříte také do tohoto okruhu Barbarasových žáků? Je školitelem Vaší doktorské práce... Mohli bychom využít příležitosti, abyste představila svůj záměr a téma Vaší práce, pokud se týká souvislostí, o nichž hovoříme?

Jelikož je Renaud Barbaras mým školitelem, minimálně formálně jsem se opravdu zařadila do toho okruhu Barbarasových žáků, který jsem se tu pokusila představit. Zároveň je ale třeba říci, že centrum mého filosofického zájmu neleží v Patočkovi ani v jeho filosofickém dědictví – což, musím říct, Barbaras kvitoval docela s povděkem. Zabývám se systematickým problémem prostoru a Patočku využívám jako jednoho z myslitelů, kteří o tomto problému řekli ve filosofii něco zásadního.

Cítím však povinnost tady uvést, že pojitko mezi českým a francouzským prostředím, které moje práce představuje a na němž se podílí, jsem rozhodně nevytvořila já sama. Moje doktorské studium navazuje na tradici česko-francouzské filosofické spolupráce, která trvá už od 90. let a která je možná jen díky vstřícnosti obou stran a velkorysosti Renauda Barbarase. Pokud vím, tak jsem v pořadí nejméně třetí český doktorský student, kterého vede. Mými předchůdci byli Jakub Čapek (dnešní vedoucí Ústavu filosofie a religionistiky na Filozofické fakultě UK v Praze) a Jan Halák. Mezi českým a francouzským prostředím tedy existuje živá vazba, dochází ke konstruktivním filosofickým výměnám, společně se setkáváme na konferencích, atd. Když jsem tedy pojala záměr studovat v Paříži, byla jsem vděčná za možnost zapojit se do tradice spolupráce, která zde už byla navázána.

Pokud bych měla blíže vztáhnout svoji práci k Patočkovi, je pro mě zajímavé číst ho právě optikou nové fenomenologie či postfenomenologie, podobně jako Barbaras. Chápu jako výzvu nové promyšlení vzájemných vztahů mezi člověkem a světem, rozrušení antropocentrické perspektivy při zachování fenomenologického „zkušenostního“ přístupu. První okruh by tak mohl představovat určitou fenomenologickou kosmologii. Druhý okruh by se pak týkal vztahu člověka a jiných živých bytostí: nové filosofické promyšlení rozdílů mezi neživým a živým a vymezení člověka jako specifické živé bytosti. Některé náběhy k řešení těchto otázek nalezneme již u Patočky. Jde ale o určitý bolavý bod jeho projektu asubjektivní fenomenologie, protože on sám na těchto otázkách v zásadě ztroskotal. Příčina může tkvět v tom, že jak se Patočka intenzivně kriticky vyrovnával s Husserlem, tak se nikdy nedokázal náležitě kriticky vyrovnat s Heideggerem – v jeho myšlení přetrvávají až do konce výrazné stopy silného Heideggerova vlivu. Vzpomeňme přitom na proslulé Heideggerovy výroky, že jen člověk má svět, zatímco zvíře je chudé světem a kameny jsou už úplně beze světa. Patočka do určité míry zůstává ve vleku téhle heideggerovské perspektivy. Jde však o problémy, které je potřeba promýšlet znovu a nově, protože tento pohled se z dnešního hlediska nejeví uspokojivý: neotevřít příliš zajímavou cestu k bytí jiných živých bytostí a k vystižení adekvátního místa člověka mezi ostatními živáčky. V tomto bodě, kde se poněkud kriticky odkláním od Patočky, pak naopak navazuji na vlastní filosofické myšlení

Renauda Barbarase, který se promyšlením těchto otázek intenzivně zabývá. Snad bych mohla říci, že Patočka požadavek nově promýšlet tyto vztahy formuluje, ale sám svému nároku úplně nedostojí, kvůli přílišnému ovlivnění Heideggerem. Je to trochu podobná situace, jako když Patočka nebo Merleau-Ponty vytýkají Husserlovi, že sám nedokázal dostát fenomenologickým nárokům, které formuloval, protože byl ve vleku německého subjektivismu a idealismu – s trochou nadsázky by se tu dala vidět určitá analogie.

“

Rozumím tomu dobře tak, že zájem o téma prostoru a prostrovosti znamená určité vyvážení kategorie času, která bývá ve filosofické tradici spojována s vědomím, egem, subjektem? Jinými slovy, že v problematice prostoru a času tradiční evropská filosofie klade primární důraz na čas?

Určitě, je to přesně tak. Přednost času a primární zájem o čas jsou patrné v evropské filosofické tradici od velmi starých dob a ve fenomenologii to platí stejně tak. Existují brilantní Husserlovy analýzy týkající se otázky času, nic srovnatelného věnovaného prostoru však u Husserla nenacházíme. Podobně je snad všeobecně známou věcí i primát času oproti prostoru v myšlení Martina Heideggera: už podle titulu *Bytí a času* je zjevné, co je zde základní. Na druhou stranu i Heidegger, který oprávněně proslul položením důrazu na časovou stránku lidské existence, v určité fázi svého myslitelského vývoje nahlédl limity této perspektivy. V některých textech, nejotevřeněji pak v některých soukromých dopisech, formuluje požadavek promýšlet problematiku prostoru novým způsobem a docenit jeho význam pro ontologickou problematiku. I Heidegger si už tedy uvědomil určitý redukcionismus, který je v připsání primátu času přítomen. U Patočky jde tenhle pohyb myšlení ještě dál. Patočka se otázkou prostoru intenzivně zabývá, chápe ji jako filosoficky zásadní a věnuje jí některé důležité texty – mezi nimi vyniká *Prostor a jeho problematika*. Mohla bych tu navázat zase jednou osobní vzpomínkou: Barbaras, který se prostorem taktéž zabývá a samozřejmě uznává jeho důležitost, na jednom kurzu neváhal tvrdit, že v celé historii západního myšlení existují pouze tři autoři, kteří

provedli důkladnou, dostatečně hlubokou a filosoficky založenou analýzu prostoru, a to Aristotelés, Bergson a Patočka. Pokud předtím Patočka figuroval ve fenomenologické triádě s Husserlem a Heideggerem, nyní se dostává do společnosti význačných autorů z mnohem širšího historického rozpětí, a to z hlediska toho, co udělal pro tematiku prostoru. Tím se snad trochu objasňuje, proč se moje tázání po prostoru může do velké míry inspirovat právě Patočkou, aniž by na něj zůstávalo omezeno.

Mám-li pak stručně shrnout, proč je téma prostoru po mém soudu filosoficky zásadní a nosné, lze snad říci tolik: domnívám se, a pokouším se doložit a filosoficky vykázt, že prostor představuje velmi specifickou kategorii, která nám umožňuje nově promýšlet právě sounáležitost člověka a zbytku světa, ať už jsou to jiní živáčci anebo neživá jsoucna, neživé věci. Prostorový způsob bytí je totiž něco, co všichni sdílíme: je vázaný na naši tělesnost, na to, že všichni máme hmotnou povahu a jsme nějakým způsobem bytosti rozprostraněné. Nejsme čistý duch, který by nelokalizovaně nahlížel do povahy skutečnosti, ale jsme vždy perspektivně zasazení do světa – a to má co dělat právě s prostorem a tělesností a povahou vůbec všeho jsoucího. Prostor může po mém soudu vytvářet půdu sounáležitosti všeho, co je a s čím se můžeme ve světě setkávat.

“

Napadá mne dále, že Patočkovy studie o prostoru vznikaly v součinnosti, spolupráci či vzájemné inspiraci s kunsthistorikem Václavem Richterem. To jistě nebude náhoda, protože téma prostoru souvisí s vizuálním vnímáním, tedy výtvarným uměním a architekturou, daleko silněji než kategorie času...

To je určitě pravda. Já bych pak položila důraz zejména na architekturu. Když se totiž vztáhneme k Patočkovu zájmu o prostor ze systematického hlediska, vyvstává zřetelně v souvislosti s centrálním konceptem Patočkovy filosofie – a to je koncept *pohybu*. Patočkovu pojetí toho, jak jsme a jak věci vůbec jsou, je bytostně dynamické. Bytí je podle něho pohyb a pohyb s prostorem velmi úzce souvisí. Pohyb je zároveň velmi zvláštní fenomén – alespoň v patočkovském pojetí, které je v rámci tradice poměrně specifické. Kříží se v něm totiž problematika prostoru

a času. Zdůraznila bych na tomto místě, že nejde o to, abychom v kritickém vyhranění vůči převažující filosofické tradici a primátu času překlápěli váhy na druhou stranu, dokazovali primát prostoru a odsunuli čas do pozadí. Jde spíše o to najít rovnováhu, vykázat fenomenologicky jejich stejnou původnost a ptát se, jak se prostor a čas kříží a vzájemně podmiňují. Právě za pomoci takových zkušeností, jako je prožívání architektury nebo zakoušení uměleckých děl, lze ukázat, že neexistuje zkušenost prostoru, která by byla nečasová, ale také opačně, že pokud zakoušíme čas, děje se tak nakolik jsme prostorové bytosti, nakolik se nějakým způsobem můžeme pohybovat v prostoru. Uznávaná vazba mezi časem a pohybem jednoznačně vede k prostoru, což je právě to, co Patočka velmi pěkně ukazuje. Jde tedy spíše o tohle specifické křížení a prostupování času a prostoru než o to, že bychom chtěli kontrastně položit důraz na stranu tradičně opomíjenou. To bychom se dopouštěli stejného zjednodušení, které kritizujeme.

”

Pokud se nepletu, tak zásadní problematika, které se tento poměr týká a kterou Patočka rozvíjí, je otázka těla a tělesnosti. Právě v této věci se vzájemně protlnuli s Merleau-Pontym, každý ve své linii se dotkli této věci, kterou pak promýšleli...

Problematika těla a tělesnosti určitě představuje jeden ze spojovacích prvků mezi myšlením Merleau-Pontyho a Patočky, byť se tyto dva filosofové osobně neznali a Patočkova obeznámenost s texty Merleau-Pontyho byla jen kusá. Shody v myšlení obou filosofů vznikly tedy spíše jako věcné konvergence, než že by byly dány vzájemnou filosofickou výměnou, jak tomu bylo třeba v případě Patočky a Finka. Jedním z takových konvergentních bodů pak je právě i problematika tělesnosti. Ovšem zatímco Merleau-Ponty věnoval analýzám tělesnosti spoustu prostoru a dosti detailně tyto otázky rozpracoval, v Patočkově pozdním myšlení zůstávají ve formě stručných odkazů a nástinů. Ty sice poukazují určitým konkrétním směrem, ale rozpracovanou teorii tělesnosti zde nenacházíme. Je pak otázka, do jaké míry by se vypracování takové teorie Patočkovi vůbec mohlo podařit, dokud zůstával pod vlivem Heideggera. Problematika těla je totiž slepý bod heideggerovské fenomenologie: jak

je jí tradičně a zcela oprávněně vytykáno, heideggerovský člověk, *Dasein* neboli *pobyt*, sice prakticky jedná a zabezpečuje své bytí v tomto světě, což je velký pokrok proti Husserlovi, ale pořád nemá tělo. V *Bytí a času* nenajdeme o těle v podstatě nic, kromě vysvětlení, jak je to nepodstatná kategorie. Patočka rozpoznává toto opomenutí na straně Heideggera, vnímá, že je třeba otázky související s tělesnou povahou našeho bytí nějakým způsobem rozpracovat, ale sám je jenom naznačí a vytkne jako určitý projekt, který je třeba provést.

”

Heidegger je téma na samostatnou diskusi, ale po mém soudu je patřičné dodat, že svůj původní projekt *Bytí a času* považoval za torzo, se kterým se nespokojil, dokonce nabádal, že je třeba se od něj distancovat a vydat se jiným směrem. A právě v Heideggerově pozdním díle, které jaksí žije svým vlastním životem, se otevírají perspektivy, které daleko více souvisejí s prostorovostí, než tomu bylo v raném východisku. Spojení otázky *Bytí* s tzv. čtveřinou, tentativností lidského myšlení v různých modech, vazbách či perspektivách, přibližovaných zejména prostorovou terminologií či metaforikou, jako nahoře–dole, nebe–země, a tak dále.

To je určitě pravda a je dobré takto opravit moje zjednodušující a až příliš rychlé soudy. Snad by tedy stálo za to zmínit, v čem se Patočkův projekt asubjektivní fenomenologie liší od toho, co provádí pozdní Heidegger. Heidegger po vydání prvního dílu *Bytí a času* prodělal svůj slavný obrát, *Kehre*, a tam načrtnutou perspektivu postupně obrátil do úplně opačného extrému. Zatímco v optice *Bytí a času* se mu struktury světa rozpouštěly ve strukturách člověka, zakoušejícího a prakticky jednajícího já, tak v jeho pozdním myšlení dochází minimálně do určité míry k tomu, že se člověk rozpouští ve světě, ztrácí personální svébytnost a stává se prostě místem, odkud se zjevuje bytí samotné. Když čtu některé vysoce metaforické texty týkající se problematiky *světlny*, nemohu se zbavit silného dojmu, že lidská bytost se tam rozpouští v kosmických procesech, ve kterých se zjevuje bytí. Myslím, že tohle není cesta, která by byla vlastní Patočkovi. Oč se snaží on, a oč nakonec běží alespoň v některých dnešních podobách fenomenologické filosofie,

^ Rozhovor s Eliškou Luhanovou před Sorbonnou. Foto: D. Grygarová

je docenění obou pólů, člověka i světa, jako autonomních skutečností, kdy není možné převádět jeden na druhý, ani druhý na první, ale je třeba promýšlet je oba ve vzájemné dynamické vztaženosti a nalézt půdu jejich sounáležitosti. Nesmí se nám stát, že se člověk zcela rozpustí ve světě, ani že se stane jednou věcí mezi jinými věcmi, protože takový on prostě není. Zároveň bychom také nechtěli, aby nám to sklouzlo téměř do nové mystiky, jak se to občas děje pozdnímu Heideggerovi.

”

Hovořili jsme o Renaudu Barbarasovi, on ale nebyl jediným na francouzské straně, kdo se Patočkou zabýval. Napadá mne minimálně Jacques Derrida, který Patočkovi v jedné monografii věnoval podstatné místo. Abychom se nevystavili podezření, že opomíjíme další, chtěla byste na závěr okomentovat nějaké další autory či jejich práce?

Na to se bohužel necítím kompetentní, ale je rozhodně pravda, že Barbaras není ani jediný, ani úplně první, kdo se Patočkou ve Francii zabýval.

Zároveň se však domnívám, že Barbarasův klíčový význam a snad i určité prvenství tkví v tom, že zasadil Patočku do kontextu velké fenomenologické tradice, že ho pojímá jako její plnohodnotnou součást, ba jako její zásadní vyústění, na kterém je možné ukázat cesty dál. Může to být jistě jen má neznalost, ale nevím o žádném jiném filosofickém autorovi, který by k Patočkovi zaujal srovnatelný přístup a který by mu připisoval tak zásadní význam završení jedné tradice a zároveň otevření cest pro novou fenomenologii. Před Barbarasem a jeho žáky neznám nikoho jiného, kdo by k filosofii Jana Patočky přistoupil podobným způsobem.

Rozhovor vedl Tomáš Hermann, v Paříži.

Rozhovor s Renaudem Barbarasem

1. Jan Patočka a jeho filosofické dědictví

”

Dovolte mi začít zcela obecnou otázkou: Jaká byla Vaše cesta k filosofii a jaké rozhodující milníky Vás mezi všemi tradicemi dovedly právě k fenomenologii?

Jak tomu bývá často, moje cesta k filosofii se podobala nejspíš zjevení, v každém případě šlo o náhlé setkání. Trochu jsem se sice s filosofií potkával už v naší rodině: moje matka se jí věnovala, takže jsme měli doma nějaké filosofické knihy, hlavně Bergsona. Ovšem teprve později v maturitním ročníku jsme začali mít hodiny filosofie a mně stačilo jen několik dní, abych nabyl jasného dojmu, že tohle je to, čemu bych se měl v životě věnovat. Rozhodl jsem se pro filosofii v bezstarostném věku: nekladli jsme si tehdy otázky ohledně budoucnosti, jestli v takovém oboru najdeme uplatnění nebo jak z něho vyžijeme. Zkrátka jsem začal dělat filosofii.

V oné době, v 70. letech, se četl především Marx, Freud a podobně. Bylo to období strukturalismu, marxismu a epistemologie, zatímco fenomenologie se pěstovala podstatně méně. Přesto jsem už v maturitním ročníku narazil na Maurice Merleau-Pontyho a Martina Heideggera. Z Heideggera jsem ničemu moc nerozuměl, když jsem ho začal číst, ale Merleau-Ponty už ke mně promlouval, oslovoval mě konkrétní a v jistém smyslu deskriptivní fenomenologický charakter jeho práce. Pak jsem se připravoval na přijímací zkoušky a stal se studentem na École normale supérieure v Saint-Cloud. Fenomenologií se tam tehdy nezabýval vůbec nikdo, byl jsem jedním z prvních, kdo se jí na té škole začali věnovat. Připravoval jsem se ovšem taky na velký státní konkurz (*agrégation*) z filosofie a po celou dobu jsem se zabýval Leibnizem a novověkou filosofií. Teprve poté, co jsem jím úspěšně prošel a získal místo učitele filosofie na gymnáziu, jsem se vrátil k Merleau-Pontymu. Četl

jsem tehdy také *Fenomenologii a dialektický materialismus* od Tran Duc Thao³³ a brzy jsem dospěl k náhledu, že je třeba pokračovat ve směru otevřeném Edmundem Husserlem a že právě Merleau-Ponty a fenomenologie vůbec jsou právě to, čím bych se měl dál zabývat. Odložil jsem stranou disertaci na Leibnize a rozhodl se věnovat svou doktorskou práci Merleau-Pontymu. Potom už jsem fenomenologii nikdy neopustil.

”

Kdy a jakým způsobem jste se pak poprvé setkal s filosofií Jana Patočky? Hrála pro Vás tehdy nějakou roli skutečnost, že to byl myslitel z malého východoevropského státu za „železnou oponou“?

Především je naprosto nezbytné odlišovat Patočku jako dobově významnou postavu od jeho filosofie. Já jsem přijel do Prahy poprvé v roce 1992 na pozvání Marcely Sedláčkové, bohužel už zesnulé, která tehdy pracovala na překladu Merleau-Pontyho *Fenomenologie vnímání*³⁴ na Akademii věd. Významnou roli v mé první cestě hrála také Nadace Jana Husa. Byl jsem pozván, abych udělal seminář na Merleau-Pontyho, a hned jsem potkal spoustu lidí: Jiřího Pechara, Petra Horáka, Jana Sokola, Miroslava Petříčka, Pavla Koubu, Ivana Chvatíka a mnohé další, kteří tehdy ještě vůbec nebyli zapojeni do akademického prostředí. Měl jsem také jednu přednášku v rámci univerzitního kurzu z francouzské filosofie. Vyučoval ho jakýsi profesor ještě z dob starého režimu, který vůbec nemluvil francouzsky! O překlad mé přednášky se tehdy postaral Jiří Pechar. Později jsem byl svědkem, jak tyto staré profesory nahradili skuteční filosofové, kteří na Karlově univerzitě nebo jinde působí dodnes.

Patočkovo jméno bylo v této společnosti citelně přítomné: mluvili o něm v Nadaci Jana Husa, Pavel Kouba a další byli Patočkovi bývalí žáci... Já od něj v té době ale ještě nic nečetl. To se změnilo v letech, která následovala. Přečetl jsem jeden z vůbec prvních souborů

³³ Tran Duc Thao, *Phénoménologie et matérialisme dialectique*, Paris 1951.

³⁴ Maurice Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, Paris 1945. Čeští čtenáři si na vydání překladu museli nakonec počkat ještě dalších dvacet let: Maurice Merleau-Ponty, *Fenomenologie vnímání*, přel. Jakub Čapek, Praha 2013.

Patočkových textů, který vydali Marc Richir a Étienne Tassin v nakladatelství Jérôme Millon,³⁵ a také speciální číslo časopisu *Cahiers philosophiques*, vydávaného univerzitou v Lille, celé věnované Patočkovi.³⁶ Díky nakladatelství Jérôme Millon a překladatelce Erice Abrams jsem pak záhy přečetl také soubor *Co je fenomenologie?*³⁷ a po řadě i všechny další knihy. Postupně, ale vlastně velice rychle jsem pochopil, že jde o myslitele zásadního významu. Vzpomínám si, že roku 1997 jsem se v Praze účastnil konference o Patočkovi, takže tehdy už jsem jej dobře znal. Při té příležitosti jsem se mimochodem osobně seznámil také s Erikou Abrams.

Takže fakt, že šlo o filosofa z Československa a z období totality, jako takový nebyl rozhodující. Sehrálo to svou roli snad jen v tom, že jsem se dostal do Čech díky Nadaci Jana Husa, v níž byl Patočka skutečně silně přítomen. K postavě Patočky jsem se dostal blíže, pokud to tak mohu říci, když jsem byl podruhé v Praze v roce 1993/94 a úplnou náhodou jsem se seznámil s Janem Sokolem. Jako obvykle jsem dostal pozvání, abych přednášel, tentokrát o problematice nicoty ve francouzské filosofii. Roli prostředníka opět hrála Marcela Sedláčková. Plánovaný překladatel tehdy ovšem nedorazil a Jan Sokol byl tak laskavý, že se tlumočení ujal. V té době jsem ho vůbec neznal, ale mluví samozřejmě výborně francouzsky. Bez mrknutí oka odpřekládal spatra mou přednášku a pak mě pozval k sobě domů na skleničku, jeho matka tehdy ještě žila a hodně jsme společně hovořili o Patočkovi. Teprve tehdy jsem se dozvěděl, že se oženil s Patočkovou dcerou, a tak se stal jeho zetěm. Velmi brzy jsem tedy získal úzkou a pevnou vazbu na tyto osobnosti, které sehrály významnou roli nejen v české filosofii, ale i v politickém dění.

Mohl jsem také sledovat, jak se mnozí, kteří dlouhá léta působili mimo univerzitu v různých podřadných zaměstnáních, ale zároveň dělali významnou filosofickou práci anebo třeba překládali, postupně přesunuli do akademického prostředí. Za minulého režimu dělali filosofii prostě proto, že měli takovou touhu, a vůbec ne z nějakých kariérních

³⁵ Marc Richir – Etienne Tassin (ed.), *Jan Patočka. Philosophie, phénoménologie, politique*, Grenoble 1992.

³⁶ *Cahiers philosophiques*, No. 50, Paris 1992.

³⁷ Jan Patočka, *Qu'est-ce que la phénoménologie?*, přel. Erika Abrams, Grenoble 1988.

důvodů, nebyla to jejich profese. To utváří i jedinečnost současného českého prostředí: tihle profesori zůstali velmi odlišní od profesorů filosofie v jiných evropských zemích. Měli a mají pro filosofii skutečné nasazení a zápal, velmi odlišný od čistě institucionálního angažmá, s jakým se často můžeme setkat, hrubě řečeno, v západní Evropě. Tenhle rys je mimořádně sympatický a díky němu také stále přetrvává cosi z oné přelomové doby, cosi velice pozitivního. Když jsem v Praze, mám vždycky pocit, že se nacházím na jednom z vzácných míst, kde se ve fenomenologii dělá cosi podstatného. Protože kde je dnes fenomenologie? Především v Praze, a na třech nebo čtyřech dalších místech po světě.

Je tomu tak minimálně zčásti díky Patočkovi: stačí v zásadě jediný člověk, aby zanechal výraznou stopu. V jiných východoevropských státech je situace úplně odlišná, protože tam neměli žádné velké postavy, žádnou osobnost Patočkova formátu na poli fenomenologie. Intelektuálně vyprahlé území tak velice rychle obsadila americká analytická filosofie – mnoho zemí bývalého východního bloku je dnes zcela pod její nadvládou. Ještě tak Rumunsko se nachází na půl cesty: protože je tam stále silná frankofonní tradice, najde se pár rumunských fenomenologů. Ale jinak je Česká republika výjimkou: je to jedna z mála zemí, kde fenomenologie skutečně žije, a já tam vždycky jezdím s velkým potěšením.

”

Velice mne těší, že máte z českého prostředí takový dojem! Když zůstaneme u Patočky, je ovšem také třeba uvést, že není ve fenomenologické tradici zase tak ojedinělou postavou. Patří k poslední generaci přímých žáků Edmunda Husserla, kteří usilovali o tvořivé prostředkování mezi Husserlovým odkazem a zásadním vkladem Martina Heideggera (mám na mysli takové postavy jako Eugen Fink, Ludwig Landgrebe, Walter Biemel a další). Ve francouzském prostředí se s podobnými problémy potýkal též Maurice Merleau-Ponty. Z tohoto hlediska by se tedy mohlo zdát, že Patočka je jedním z mnoha. Najde se tedy něco, čím je Patočka v tomto kontextu pozdní fenomenologie jedinečný či výjimečný?

Od jmenovaných myslitelů odlišuje Patočku především jedna základní věc: ostatní, navzdory šíři záběru a hloubce svých děl, zůstali epigony

Husserla nebo Heideggera. V případě Finka by se o tom ještě dalo diskutovat, ale jeho osobní přínos podle mě není nijak zvlášť významný. Patočka má výslovný záměr nejen syntetizovat, ale zejména aktualizovat filosofickou půdu, kterou Husserl a Heidegger sdílejí. Usiluje překonat jak jednoho, tak druhého. Podle Paula Ricœura se měl o totéž pokoušet i Merleau-Ponty, ale já soudím, že pouze Patočkovi se to podařilo. Je to velký fenomenolog, protože právě on podle mě dovedl nejdál fenomenologický nárok, jak ho vyjádřili Husserl a Heidegger. Co do ambicióznosti i významu tohoto filosofického projektu je po mém soudu s ostatními jmenovanými naprosto neporovnatelný. K tomu je možné připojit ještě další, metafyzický projekt, odlišný od fenomenologie ve vlastním smyslu, jak jej formuluje ve své pozdní filosofii, například v textu *Platón a Evropa*.³⁸ A zmínit musíme také, ba možná především, etický a politický rozměr jeho myšlení: je skutečně jediný fenomenologický myslitel, kterému se podařilo promyslet spojitost mezi fenomenologií a etikou na straně jedné a fenomenologií a politikou na straně druhé. Žádný jiný fenomenolog nám neumožňuje promýšlet tyto otázky. Jde tedy o myšlení, které pokrývá nezanedbatelnou šíři. Už tyto faktory, prozatím vnější vůči vlastnímu obsahu jeho myšlení, dělají z Patočky velkého filosofa, nepochybně jednoho z největších ve 20. století.

Je to o to pozoruhodnější – a zde tkví další Patočkova výjimečnost – že jde o myšlení, které se rodilo navzdory okolnostem: vždyť Patočkovi bránili psát, neustále kladli překážky jeho práci, takže musel postupovat vskrytu. Například velký *Aristotelés*³⁹ je kniha z tohoto hlediska obdivuhodná: je až neuvěřitelné, jak se v ní Patočkovi podařilo říci o roli pohybu to, co ve fenomenologii říci chtěl, zatímco vykládal o Aristotelovi a jeho předchůdcích a následovcích. Z tohoto důvodu chovám k Patočkovi obdiv nejen jako k filosofovi, ale i jako k člověku: je to jediný fenomenolog a jeden z mála filosofů, který prožil skutečně heroický život, ve všech významech toho slova. I za krajně obtížných podmínek

³⁸ Bytový seminář z roku 1973, první samizdatovou edici textu připravil Ivan Chvatík v r. 1979. Jan Patočka, „Platón a Evropa“, in: *Péče o duši II*, ed. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Praha 1999, s. 149–355; Jan Patočka, *Platon et l'Europe*, přel. Erika Abrams, Lagrasse 1983.

³⁹ Jan Patočka, *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*, Praha 1964; týž, *Aristote, ses devanciers, ses successeurs. Études d'histoire de la philosophie d'Aristote à Hegel*, přel. Erika Abrams, Paris 2011.

vždycky dovedl dostát nejvyšším filosofickým nárokům a aktivně se angažovat v tom, co považoval za důležité. Díky tomu je nejen významnou postavou filosofie, ale i velkým lidským příkladem. Byl bych se s Patočkou rád osobně poznal...

”

Zastavme se nyní na okamžik u specifické formy, ve které je nám Patočkovo myšlení přístupné. Hlavní jádro jeho filosofického odkazu se nachází v textech z jeho pozdního myslitelského období, mnohdy nedokončených: jde o náčrty prací, které se nepodařilo dovést až k publikaci, o pracovní poznámky, o fragmenty. Patočkův velký filosofický projekt a subjektivní fenomenologie zůstal i kvůli Patočkově předčasné smrti právě jen projektem. V tomto ohledu se Patočka přibližuje pozdní filosofii Merleau-Pontyho, ba v některých momentech může upomínat například i na odkaz presokratických filosofů, kteří stojí na samém počátku západní tradice myšlení. Může tedy mít tato specifická forma dochování ve filosofii nějakou obecnější hodnotu? Jde podle Vás jednoduše o nahodilé historické faktum, nebo zde můžeme spatřovat moment, který je významný z hlediska tvůrčí recepce myšlení našich předchůdců?

To je zajímavá otázka, a já odpovím v několika rovinách. Nejprve je třeba uvést, že fenomenologie od počátku představuje typ nesystematického myšlení. Husserlova filosofie se například rozbíhá mnoha různými směry: čím dále postupuje, tím méně je jako celek koherentní, tím méně je systematická. Řekl bych, že tohle je ve fenomenologické práci inherentní.

Dále je také pravda, že jak Patočka, tak Merleau-Ponty zanechali nedokončené a fragmentární dílo. Přesto bych ale mezi oběma viděl jistý rozdíl. Pokud jde Merleau-Pontyho, až na *Viditelné a neviditelné*⁴⁰ jsou

⁴⁰ Poslední dílo, na kterém Merleau-Ponty intenzivně pracoval v závěru života a jež kvůli předčasnému úmrtí nestihl dokončit. Rozpracované torzo bylo vydáno posmrtně spolu s autorovými pracovními poznámkami: Maurice Merleau-Ponty, *Le Visible et l'invisible*, éd. Claude Lefort, Paris 1964; Maurice Merleau-Ponty, *Viditelné a neviditelné*, přel. Miroslav Petříček, Praha 1998.

všechny jeho práce dokončené: Merleau-Ponty byl myslitel, který skutečně psal knihy. Jeho žena mi také kdysi říkala, že kdyby viděl posmrtné vydání svých pracovních poznámek a náčrtů, vůbec by ho to nepotěšilo. Velice dbal na to, aby nakonec získaly formu uceleného díla, byť je pravda, že cesta, kterou se vydal ve *Viditelném a neviditelném*, pro něj byla výjimečně obtížná a jen stěží se s ní vypořádával, na to jsou spolehlivá svědectví. Přece jen ale jednoznačně směřoval ke knize a je čisté nahodilé, že smrt jeho práci přerušila.

Nakolik mohu vědět, zdá se mi, že u Patočky byl charakter jisté nedokončenosti vepsaný hlouběji do struktury osobnosti a zakořeněný ve způsobu práce: Patočka opakovaně začínal rukopisy, které nedokončoval. Nemůžeme však také podceňovat roli náhody a protivenství: už jsem zmiňoval, že musel pracovat za mimořádně obtížných a nepřátelských podmínek. Pokud tedy jde o paralelu s dochovanými zlomky presokratovských myslitelů, nemám úplně dojem, že se toto srovnání dotýká povahy Patočkovy filosofie: v ní jsme přece jen velmi daleko od myšlení fragmentu. Fenomenologie se nejen nevylučuje s diskursivním postupem, ale dokonce jej vyžaduje: jde o pohyb, který cosi rozvíjí a postupně zvyšlovňuje. Co se týče promyšlenosti formy, nikdo není přísnější než Patočka. Nemyslím si tedy, že by jeho filosofie byla o sobě a z vnitřních důvodů fragmentární. Nakonec, v dílech jako *Platón a Evropa* nebo *Negativní platonismus*⁴¹ se jasně rýsuje projekt knihy s krajně propracovaným rozvrhem. Zbyly z něj jen fragmenty a různé verze. Přesto se zdá, že i Patočka cílil ke knihám a z důvodů jednak nahodilých, jednak takových, které souvisely s jeho způsobem práce, se mu je zcela nedařilo uskutečňovat. I tak jich ale několik napsal. V případě Merleau-Pontyho ani Patočky bych tedy neřekl, že fragmentární povaha byla inherentní jejich filosofické práci.

Na druhou stranu je opravdu nápadné, že právě takové myšlení nám otevírá mnohem víc možností k domýšlení – nebo alespoň v mém případě tomu tak je. Uvažoval jsem už o tom, že dva autoři, kterými jsem se zabýval nejvíce, jsou autoři svým dochováním fragmentární. Taková

⁴¹ Jan Patočka, *Negativní platonismus*, ed. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Praha 1990; Jan Patočka, „Le platonisme négatif“, in: *týž, Libérité et sacrifice*, přel. Erika Abrams, Grenoble 1990, s. 53–98.

filosofie totiž v jistém smyslu spadá vjedno se svým nemyšleným, dává se nám i jakožto nemyšlené. Například dílo Immanuela Kanta je mnohem uzavřenější a nemyšlené nemá v této filosofii ani stejnou formu, ani takový význam jako u Patočky nebo Merleau-Pontyho. Zním dobře zkušenost, že když mám co dělat s dílem, které je nezavršené a fragmentární, je to pro mě velká intelektuální stimulace: takové dílo totiž umožňuje interpretovat, přisvojovat si, navazovat. Pro následovníky tedy taková forma myslitelského odkazu skutečně mění situaci.

“

Zde se dotýkáme obecnějšího problému, a sice vztahu mezi historickou interpretací jiných autorů a inspirací pro vlastní filosofickou práci. Vy jste Patočkovu myšlení věnoval dvě monografie, zároveň však rozpracováváte i svůj vlastní filosofický projekt. Dokázal byste ve svém přístupu k českému mysliteli odlišit tyto dva momenty a stanovit, jaký je poměr mezi Vaší snahou interpretovat Patočkovu myšlení v jeho vlastních intencích a úsilím rozvíjet je dál, navazovat na něj tvůrčím způsobem?

Dvě knihy, které jsem o Patočkovi napsal, odpovídají dvěma etapám mého vztahu k tomuto mysliteli. Nejprve jsem se dlouho, nejméně dvanáct let, zabýval Merleau-Pontym. Už když jsem však psal jemu věnovanou disertaci, dospěl jsem k myšlence, kterou u Merleau-Pontyho nelze nalézt, a sice že je třeba myslet způsob bytí vnímajícího subjektu jako pohyb. Pak jsem právě tuto myšlenku objevil u Patočky, hned jak jsem ho začal číst. Také jsem u něj našel mnohem přesnější kritiku Husserla a husserlovského subjektivismu, myšlenku světa jako *a priori* zjevování. Oboje pro mě bylo zásadní a mnohem systematictější rozpracované u Patočky. Z velké části pod jeho vlivem jsem se tedy vzdálil od Merleau-Pontyho. V první fázi jsem si zejména osvojoval Patočkovu myšlení a snažil se jej zařadit do rámce fenomenologie. Šlo spíše o historickou práci, která sledovala především otázku pohybu a dynamické určení subjektu jevení.

Odsud vzešla moje první kniha, *Pohyb existence: studie o fenomenologii Jana Patočky*.⁴²

Poté, zhruba v posledních sedmi osmi letech, se moje perspektiva postupně proměňovala. Na základě dvouletého semináře, který jsem vedl, jsem napsal druhou knihu, *Otevírání světa: četba Jana Patočky*.⁴³ To je moje poslední kniha o Patočkovi, kniha na rozloučenou. Snažím se zde rozpracovat a prohloubit témata, která se mi v jeho díle zdají rozhodující, ale zároveň si také průběžně ujasňuji, kam až mohu s Patočkou jít a kde se od něj odkláním. Nebyl to můj původní záměr – tak se kniha postupně vyvinula, jak jsem na ní pracoval. Jde o studii, která obsahuje některá zásadní interpretační rozhodnutí a obecně je interpretačně volnější, méně historická. Došel jsem v ní do bodu, kde se s Patočkou rozcházím, a tím ji i uzavírám. Dál už o Patočkovi nebudu psát, rozhodně ne další knihy.

Když se nicméně ve svých čtyřech nebo pěti posledních knihách věnuji vlastnímu filosofickému projektu,⁴⁴ děje se tak díky Patočkovi a skrze neustálou diskusi s ním. Mým východiskem je Merleau-Ponty, ale své vlastní myšlení rozvíjím v konfrontaci s Patočkou a prostřednictvím radikalizovaného přijetí některých jeho zásadních náhledů. Z tohoto úhlu pohledu jsem Patočkovým dědicem. V základu přitom leží elementární zkušenost: rozhodující je, co vás nadchne a stimuluje, co vám ve filosofii působí radost (ve spinozovském smyslu). Když čtu Patočkovy texty shromážděné v souboru *Fenomenologických studií*,⁴⁵ dodává mi to s ničím jiným nesrovnatelnou filosofickou inspiraci. Moje práce pramení z entuziasmu, a to je velmi specifický afekt: dojem, že je tu cosi, co je možné převzít a na co lze navazovat. Podobný pocit mívám také ještě nad pracovními poznámkami z *Viditelného a neviditelného*. Je to jakýsi záblesk či jiskra, kterou je třeba převzít a která vás zároveň pudí, abys-

⁴² Renaud Barbaras, *Le mouvement de l'existence. Études sur la phénoménologie de Jan Patočka*, Chatou 2007.

⁴³ Renaud Barbaras, *L'ouverture du monde. Lecture de Jan Patočka*, Chatou 2011.

⁴⁴ Při zpětném pohledu jde o tyto knihy: Renaud Barbaras, *Dynamique de la manifestation*, Paris 2013; též, *La vie lacunaire*, Paris 2011; též, *Introduction à une phénoménologie de la vie*, Paris 2008; též, *Le désir et la distance. Introduction à une phénoménologie de la perception*, Paris 1999. Pouze tato nejstarší publikace je přeložena do češtiny: Renaud Barbaras, *Touha a odstup: úvod do fenomenologie vnímání*, přel. Josef Fulka, Praha 2005.

⁴⁵ Jan Patočka, *Papiers phénoménologiques*, Grenoble 1995.

te šel ještě dál a hlouběji, motivuje k práci, dynamizuje, dává vám nápady. Patočkovy dílo obecně, a jeho fragmentární texty zvláště, představují můj živý filosofický zdroj. Pokaždé, když se k nim vracím, objevuji něco nového.

”

V tomto kontextu je bohužel třeba uvést, že texty ze souboru *Fenomenologických studií* převážně stále ještě nejsou v češtině publikované. Tyto dokumenty z pozůstalosti, zejména pracovní poznámky a náčrtky, leží zatím dobře ukryty v Archivu Jana Patočky v Praze. Je velikou zásluhou Eriky Abrams, že si dala tu mravenčí práci, vybrala z nich ty filosoficky podstatné a přeložila je do francouzštiny, stejně jako řadu dalších Patočkových textů.

Ovšem, Francie má v tomto ohledu mimořádné postavení! Díky Erici Abrams máme to štěstí, že je přeloženo prakticky všechno podstatné, alespoň pokud mohu soudit. Jsme jí zavázáni za skutečně významné překladatelské dílo. Dokonce i čeští filosofové prý v některých případech čtou Patočku francouzsky, a to i když je třeba daný text k dispozici česky. Například Petr Horák mi říkal, že ve francouzštině je Patočka mnohdy jasnější – to je výjimečný překladatelský úspěch.

Jen jediný Patočkův překlad neudělala Erika Abrams, a to *Přirozený svět*, který ještě za Patočkova života přeložili do francouzštiny Henri Declève a Jaromír Daněk.⁴⁶ Šlo tehdy o spolupráci Čecha, který nebyl filosof, a francouzského filosofa, který zase neuměl česky – odsud vplynuly značné nedostatky tohoto překladu. Podle toho, co mi říkala Erika Abrams, byl problém také v tom, že v době, kdy se text překládal, procházel Patočka obdobím deprese. Krom toho trpěl jakousi přehnanou skromností, takže když s ním překladatelé konzultovali některé otázky, dával jim za pravdu i tehdy, kdy to nebylo na místě, a ustupoval před překladatelskými rozhodnutími, která byla v některých případech chybná. Kvůli těmto historickým okolnostem není výsledek ani

⁴⁶ Jan Patočka, *Přirozený svět jako filosofický problém*, Praha 1936; též, *Le Monde naturel comme problème philosophique*, avec le *Postface* de l'auteur, přel. Jaromír Daněk, Henri Declève, *Phaenomenologica*, No. 68, Den Haag 1976.

trochu povedený. S ohledem na koherenci a kvalitu tedy nyní s Erikou Abrams plánujeme udělat nový překlad, a tak její mimořádné překladatelské dílo završit. Zatím jde jen o předběžný projekt, ale podle všeho by nic nemělo bránit jeho úspěšnému dokončení.

“

To je skvělá zpráva! Zmíněné výjimečné postavení Francie ovšem možná není tak docela překvapivé ani nahodilé: Patočka měl k francouzskému prostředí velmi blízký vztah, nakonec právě v Paříži se potkal s Husserlem...

Samozřejmě, Patočka měl ke zdejšímu prostředí velice blízko, sám v té době příležitostně psal francouzsky a pečlivě sledoval, co se tu dělo. Vzhledem k dobovým okolnostem je až fascinující, jak dobrý přehled o zdejším intelektuálním dění si dokázal udržet. Znal například Raymonda Ruyera, velkého francouzského myslitele, ale také třeba Maina de Biran, který byl ve Francii samotné celá desetiletí úplně přehlížen – Patočka se obeznámil s jeho myšlením a postřehl jeho značný význam. Jako snad všichni velcí filosofové, i Patočka byl obdařen pronikavým historickým vhledem a obdivuhodnou schopností rozlišit to podstatné.

2. Rozchod s Patočkou: vykročení k nové fenomenologii života

“

Pokud se nyní obrátíme k Vašemu vlastnímu filosofickému projektu, jeden z významných momentů, které přebíráte od Patočky, je pohyb. Chápete nicméně tento koncept mnohem širším způsobem: kde Patočka hovoří o pohybu existence, který charakterizuje lidské bytosti, Vy hovoříte o ontogenetickém pohybu, který konstituuje bytí všeho jsoucího, včetně bytí světa jako

takového. Čím je takové širší pojetí motivováno a na jakých argumentech se zakládá?

Pohyb představuje významné, ba z hlediska fenomenologické korelace zcela zásadní téma. Právě v tomto bodě Patočka prohlubuje náhled Merleau-Pontyho. Vyjděme tedy z korelace mezi subjektem a transcendentním jsoucнем. Nakolik je subjekt subjektem pro svět či subjektem náležejícím světu a zároveň nakolik svět nemá jiný smysl než jakožto to, co ustupuje a skrývá se za jevícími se jsoucnými (jinak řečeno, nakolik je svět ve všech jevech tím, co se sice spolu-jeví, ale nikdy jako ono samo), natolik pouze takový subjekt, který je pohybem, může uvádět svět do zjevu. Tohle Patočka pochopil se vši radikalitou. Najdeme tedy u něj zásadní kritiku intuicionismu (výslovně vyjádřenou například v textech ze souboru *Co je fenomenologie?*): má-li být svět skutečně *a priori* jevení, pak subjekt, pro nějž je zde svět, nemůže být pochopen jednoduše jako půda bezprostřední danosti, ale musí být subjektem dynamickým. Pouze takový subjekt, který je *vykročením k ...* může uvádět do zjevu svět, který je *ústupem za ...*, totiž ústupem za jevy. To je rozhodující moment. Na tomto základě pak lze nahlédnout, že husserlovská korelace subjektu a objektu nebo vědomí a předmětu odkazuje ke hlubší korelaci mezi pohybem, kterým je já (já jej charakterizují jako *touhu*), a světem. Tento výchozí bod, nalezení dynamického jádra korelace, umožňuje Patočkovi překonat jak Husserla, tak Merleau-Pontyho.

Pokud jde o Heideggera, Patočka v zásadě podržuje jeho existenciální přístup. Až na to, že Heidegger si zakázal zahrnout tělo mezi existenciální určení pobytu (*Dasein*). Zůstává totiž ve vleku pojmání těla jako čehosi, co má co dělat s příručností (*Zuhandenheit*) a substantialitou. Naproti tomu Merleau-Ponty sice dobře chápe, že lidské bytí ve světě je nutně tělesné, ale opět nechápe tělo existenciálně: zůstává ještě podřízeno chápání těla ve smyslu tělesné substance (*Körperlichkeit*). Kvůli tomu mu uniká existenciální rozměr bytí ve světě. Patočka překonává oba uvedené myslitele: na rozdíl od Merleau-Pontyho chápe tělo existenciálně a zároveň na rozdíl od Heideggera pojímá existenci jako tělesnou. Co je ovšem tělo pochopené existenciálně? Právě pohyb: existenciální určení těla nebo tělesný rozměr existence, to je schopnost pohybu (*motricité*).

Nyní konkrétněji k vaší otázce: v tomto ohledu popravdě Patočku nijak zvlášť neradikalizují. Přejít od pohybu subjektu k ontogenetickému pohybu se dá nalézt už u něj, byť je pravda, že spíše náznakově. Samotný termín „ontogenetický pohyb“ je Patočkův, nicméně jediné mně známé místo, kde se k němu výslovně vyjadřuje, se nachází v dopise Robertu Campbellovi. Tam Patočka říká přímo, že pohyb subjektu nutně odkazuje k pohybu světa, který je pohybem *fysis*. Já jsem vyšel z konceptu *náležení*. Nakolik subjekt výsostně náleží světu (*hyper-appartenance*), to znamená, nakolik mu patří nikoli ve smyslu předmětné zahrnutosti, ale v ontologickém smyslu, jakožto to, co je ze světa, co je vyrobeno ze stejné ontologické látky jako svět, natolik je nezbytné předpokládat, že i svět existuje dynamicky či procesuálně jako pohyb. Co platí pro subjekt náležející takto světu, platí i pro svět. Jinak řečeno, jako v každém vztahu, i ve fenomenologické korelaci je samozřejmě rozdíl mezi oběma póly, ale korelace zároveň znamená sdílené bytí. Subjekt a svět musí mít cosi společného, co lze uchopit skrze koncept *náležení*, a co sdílí, je právě dynamický způsob bytí.

Tímto postupem přecházím od *dynamické fenomenologie* k takzvané *fenomenologické dynamice*: první chce říci, že subjekt jevení je pohyb, druhé chce říci opačně, že veškerý pohyb je pohybem zjevování. Zjevující pohyb subjektu směrem ke světu je zahrnut či vepsán do pohybu ustavování světa (*mouvement mondifiant*), který jej předchází. Jde o ontogenetický pohyb vyvstávání jsoacen, který je také zároveň pohybem uvádění do zjevu; právě v něm se svět stává světem, ustavuje se jakožto svět. Zde se dostáváme do blízkosti tradice, která vychází z Finka. Jde však o myšlenku, že svět se ustavuje jakožto svět tak, že se rozrůžňuje do podoby individualizovaných jsoacen – ovšem ne zcela individualizovaných, protože cosi z pre-individuality světa přetrvává i v jednotlivých jsoacích. Takový přístup je přinejmenším naznačen už u Patočky, já jsem jej především systematizoval.

”

Patočkův projekt asubjektivní fenomenologie lze tedy chápat také tak, že jde o pokus opustit, nebo alespoň oslabit antropocentrismus, který je ve fenomenologické tradici citelně přítomný (zejména u Husserla a Heideggera). Jak však uvádíte, jeho

přístup též zanechává ve čtenáři dojem jisté neuspokojivosti: jako by selhal těsně před tím, než dosáhl svého cíle. Za příčinu pak označujete Patočkův zbytkový heideggerianismus, projevující se zejména v otázce antropologické diference: pro Patočku stejně jako pro Heideggera se pouze člověk vyznačuje existencí, zatímco vše ostatní živé je pojímáno privativně, odvozeně od lidského způsobu bytí. Je v tomto bodě Patočka jednoduše poplatný tradici, nebo v jeho filosofii nalezneme systematické důvody, které mu brání promýšlet tuto problematiku originálním způsobem? A jaké alternativní způsoby se nabízejí?

Problém antropologické diference představuje obtížnou otázku. Patočka skutečně podržuje představu, že mezi člověkem a ostatními živými organismy existuje zásadní rozdíl. Například *Přirozený svět a pohyb lidské existence* vyjadřuje tuto myšlenku zcela výslovně: zatímco živočich je podle Patočky jistým způsobem ještě spojen se světem a je mu přítomen, člověk je – a zde cituje Hegela – „nemocný živočich“, protože mezi ním a totalitou došlo ke zlomu. Právě tento zlom dále umožňuje objektivaci, smyslové vnímání, atd. Tím se Patočka přibližuje určité verzi heideggerovské filosofie, ale také například Erwinu Straussovi (rozdíl mezi pocítováním a vnímáním). Tuto diferenci je možné zaznamenat jak při zkoumání živého, tak při zkoumání člověka samotného: zde nabývá formy rozdílu mezi prvním a třetím pohybem existence (druhý pohyb je odvozen z prvního a není příliš významný). Právě zde je nejvíce na místě hovořit o zbytkovém heideggerianismu. Prvním pohybem Patočka míní, že existuje kontinuální základna všeho života, a tvrdí, že jde o úroveň uspokojování instinktů. Třetí pohyb tuto úroveň prolamuje. Všechny tři pohyby ovšem samozřejmě odkazují na jediný pohyb existence: ačkoli jsou tři, existence a bytost, kterou charakterizují, je jen jedna. Nezbyvá tedy než uznat, že v základu pohybu existence leží jakási v zásadě animální, instinktivní rovina, a pak přichází třetí pohyb, který ji prolamuje a umožňuje filosofii. Vitální pohyby se tedy octnou na jedné straně, zatímco na druhou stranu spadnou pohyby, které jsou více než vitální. V tomto bodě se stavím proti Patočkovu: zůstává příliš ve vleku nejen heideggerianismu, ale vůbec velmi staré západní metafysické tradice, proti které se já poměrně silně vymezuji.

^ Rozhovor s prof. Renaudem Barbarasem, v budově Sorbonny.
Foto: Dominika Grygarová

Pokud jde o Heideggera, hovoříme o *privativní zoologii*, abychom vyjádřili, že Heidegger tematizuje živočichy privativně, odvozeně od lidského pobytu. Nejprve tedy musíme zkoumat, co je to *pobyt*, abychom mohli pochopit, co znamená živé obecně. Ve své knize *Úvod do fenomenologie života*⁴⁷ jsem tuhle perspektivu obrátil a hájil jsem opačnou myšlenku privativní antropologie: pokusil jsem se ukázat, že rozdílnost lidského vůči jinému živému bytí vychází z privace člověka ve vztahu k životu. Fenomenologická korelace nepopisuje v zásadě nic jiného než samotný život: původní trhlina mezi subjektem a světem, která zakládá dynamický vztah mezi nimi, je jen druhým jménem pro život. Subjekt uvádí svět do zjevu, nakolik je živý. Proto, jak zdůrazňuji, je ve francouzštině výraz „žít“ (*vivre*) jednak tranzitivní, jednak intranzitivní: tranzitivní ve smyslu *erleben*, „prožívat“, a intranzitivní ve smyslu *leben*, „být živý“. Mým záměrem je osvětlit původní jednotu obou těchto významových rovin. *Zvíře žije*, to znamená: prožívá svět jakožto živé nebo je živé tím, že prožívá svět. Život tedy označuje jistý druh původní otevřenosti

⁴⁷ Renaud Barbaras, *Introduction à une phénoménologie de la vie*, Paris 2008.

vůči světu. V tomto světle jsem se pak odvážil popsat lidskou specifčnost, tedy pohyb vědomí a zdůvodňování, jako omezení této původní otevřenosti či hojnosti. Moje perspektiva je tedy úplně opačná než Heideggerova a spíše se blíží pohledu, který rozvíjí Rainer Maria Rilke v básních ze sbírky *Elegie z Duína*.⁴⁸ Nic z toho u Patočky nenajdeme.

Když jsem však takto navázal na Patočkův postup, abych jej radikalizoval, uvědomil jsem si postupně, že ani pozice privativní antropologie není dostačující a klade značné problémy. I když totiž určité antropologickou diferencí negativně, jako omezení či privaci vitální otevřenosti, stejně dál vymezujete člověka za pomoci rozdílu, jehož původ je zcela nesrozumitelný. Už jste se totiž rozhodli pro diskontinuitu mezi člověkem a ostatním živým – a nic na tom nemění, jestli je daný rozdíl pozitivní, tedy má formu nějakého připsaného atributu, nebo negativní, tj. nabývá formy privace či omezení. Skutečnou výzvou je naproti tomu porozumět, jak se toto omezení ohlašuje již v nitru života samého, jak je v něm předznačeno. Motivován snahou nalézt odpověď na tuto otázku jsem napsal své dvě poslední knihy, *Mezerovitý život*⁴⁹ a *Dynamiku jevení*.⁵⁰ Nakonec jsem došel k tomu, že skutečný rozkol netkví mezi člověkem a ostatním živým, ale nutně se týká vztahu mezi *prapůvodním životem* (*archi-vie*), který není ničím jiným než sebezjevujícím životem světa na straně jedné, a jednotlivými živými bytostmi na straně druhé. Tak jsem dospěl ke koncepci *privativní biologie*: každá individualizovaná živá bytost je živá kvůli nedostatku či ztrátě života, které si nese v sobě. Prapůvodní život je anonymním životem světa a uvádění do zjevu, zatímco naše individualizovaná existence má svůj původ v privaci, v jisté negaci prapůvodního života. Privativní biologie chce říci, že každá živá bytost vzniká vydělením z prapůvodního života, a tak předpokládá také teorii *prapůvodní události* (*archi-événement*), která je teorií tohoto oddělení. Tuto problematiku jsem se pokusil rozvinout v metafyzické části své práce.

⁴⁸ Rainer Maria Rilke, *Duineser Elegien*, Leipzig 1923; týž, *Elegie z Duína*, přel. Jiří Gruša, Praha 1999.

⁴⁹ Renaud Barbaras, *La vie lacunaire*, Paris 2011.

⁵⁰ Renaud Barbaras, *Dynamique de la manifestation*, Paris 2013.

Takový přístup už nemá s Patočkou mnoho co do činění a pokud bych jej k němu musel nějak vztáhnout, asi by bylo nezbytné hovořit o rozchodu. Rozcházím se přitom s Patočkou v tom smyslu, že on by jistě neobhajoval myšlenku radikální kontinuity všeho živého ani by mu nejspíš nebyla blízká představa společenství veškerých živých bytostí, jakési negativní sounáležitosti založené na společné ztrátě prapůvodního života. Takový náhled nakonec nezbytně vyústí v nutnost sjednotit všechny tři pohyby existence na půdě toho prvního – taková vždy byla má vůdčí idea a nemyslím, že by se Patočkovi nějak zvláště líbila. On sám má spíše tendenci sjednocovat pohyby existence na základě toho třetího, po teleologickém způsobu. V tomto bodě se tedy skutečně rozcházíme.

”

Dotykáme se zde tedy onoho rozhodujícího momentu, na kterém stojí hlavní rozdíl mezi Patočkovým myšlením a Vaším vlastním filosofickým projektem?

Kdybych měl pár slovy označit moment, kde se rozcházíme, pak jde přísně vzato o vztah mezi tím, co nazývám primárním jevením, a jevením sekundárním či subjektivním. Prvotní je totiž jevení navázané na prapůvodní život a *prapůvodní pohyb* (*archi-mouvement*) světa, jevení anonymní, které se k nikomu neobrací. Teprve z tohoto základu povstává jevení ve vlastním smyslu, jevení pro subjekt. Otázka je, jak přecházíme od jednoho k druhému a proč se tak děje? Patočka tuto otázku klade, ale cestu k odpovědi má zahrazenou, respektive nemůže ji, jak se mi zdá, myslet jinak než po způsobu teleologie. Tuto problematiku rozvíjí zejména v textu *Platón a Evropa*, kde ji formuluje jako otázku po vztahu mezi fenomenologickou filosofií a fenomenologií. V zásadě přitom máme dojem, že už v prapůvodním pohybu primárního jevení je cosi, co jaksi volá po jevení sekundárním: jako by v něm byl jakýsi nedostatek, který ho vede ke zjevování druhého řádu, tentokrát skrze subjekt. Mimochodem, asubjektivní fenomenologie znamená přesně tohle: nejde o fenomenologii bez subjektu, ale o fenomenologii asubjektivistickou. Subjekt zde stále figuruje, ale již není tím, kdo konstituuje a určuje jevení – je jeho adresátem, v jistém smyslu jej přejímá.

To ovšem u Patočky znamená, že primární jevení směřuje k jevení sekundárnímu, a v tomto bodě ho nemohu následovat. Snažím se naopak uniknout ze spárů teleologie, protože ta není v jádru ničím jiným než způsobem, jak dát přednost sekundárnímu jevení – byť tak, že jej označíme jako *telos*, ale to na věci v zásadě nic nemění.

Zdá se mi, že v tom, co Patočka nazývá primárním jevením a co já jmenuji prapůvodním životem, vůbec nic nevolá po zrození subjektu, tedy (v mém pojetí) onoho nemohoucího pohybu, kterému říkám touha. Prapůvodní pohyb světa je produktivní, stále tvoří nové, zatímco pohyb subjektivního jevení vždy touží po ..., směřuje k ... První pohyb překypuje mocí, zatímco ten druhý je charakterizován svou bezmocí dojít naplnění. Pokud ovšem nic v prapůvodním pohybu neodůvodňuje povstání subjektu, pak jeho počátek odkazuje na to, co nazývám prapůvodní událostí. Co je totiž událost? Tímto výrazem označujeme, že se odehrálo cosi, co nemá ani příčinu ani důvod – je to jakési nic, ale takové, které zásadně proměňuje celek, v němž povstává. Prapůvodní událostí nazývám to, co je na esenci principiálně nemyšlitelné, nebo v každém případě alespoň nezdůvodnitelné. Nikdy nemůžeme pochopit, jak se může překypující moc učinit bezmocnou, jinak řečeno jak esence může vyprodukovat svou vlastní negaci – a pokud to nelze myslet, odkazuje to k prapůvodní události.

Myšlenku rozluky a ztráty najdeme u Patočky také, ale jsou zde zásadní rozdíly: jednak je nechápe jako založené na prapůvodní události, jednak je připisuje pouze člověku. Podle Patočky je pouze člověk bytostí oddělenou od světa, zvíře nikoli. Mně se naproti tomu zdá nezbytné chápat vše živé jako zrozené z události oddělení. To je zásadní, protože v důsledku je každá živá bytost subjektem.

”

Z jiné perspektivy bychom ovšem mohli být v pokušení chápat fenomenologickou dynamiku, kterou načrtáváte, jako svého druhu uskutečnění patočkovského filosofického projektu – uskutečnění, které se Patočkovi samému z výše popsaných důvodů plně nezdařilo. Vaše myšlení hluboké sounáležitosti všeho živého, vycházející z původní ontologické soupatřičnosti subjektu a světa, lze snad také chápat jako určitou odpověď na filosofické výzvy,

keré Patočka formuluje. Zdál by se Vám takový způsob porozumění adekvátní?

Takový nárok na svou práci sám nevznáším, ani o nic podobného neusiluji. Ale způsob, jakým vznikají nové myšlenky, je velice záhadný. I když zde hovořím o rozchodu s Patočkou, jde až o zpětný pohled: teprve poté, co jsem dokončil svou poslední knihu, jsem si dovedl onen klíčový bod rozluky sám pro sebe přesně pojmenovat. Skutečnost je taková, že vedu trvalou diskusi s Patočkou takřkajíc zevnitř jeho myšlení, ale pak si postupně uvědomuji, že krok za krokem vyvstávají určité rozdíly, až z tohoto procesu nakonec vzejde cosi značně odlišného. Vůbec by mi tedy nevadilo být chápán jako Patočkův pokračovatel – je to koneckonců myslitel, pro kterého mám ten největší obdiv.

Přesto je ale třeba doplnit jednu významnou věc: já zacházím přece jen velmi daleko do metafysiky. Nevíme a nikdy nebudeme vědět, jestli by to bylo pro Patočku přijatelné. Jsem přesvědčen, že fenomenologie má smysl jen tehdy, když sama sebe překračuje, a to na jedné straně směrem ke kosmologii (při zkoumání prapůvodního pohybu světa), na straně druhé směrem k metafysice (při zkoumání prapůvodní události ustavení subjektu). Metafysiku tedy vůbec nechápu v tradičním smyslu hledání příčin, určování principů a zdůvodňování. Chápu metafysiku jako zkoumání, které není zaměřeno na esenci, tedy v protikladu k ontologii. Držím se v linii husserlovského pojetí, které chápe metafysiku jako zvyšlovňování absolutního faktu, protože takový fakt má nezbytně povahu události. Tento směr uvažování však není Patočkoví úplně vlastní. Patočka se táže především na to, jakým způsobem je zjevování vepsané ve struktuře jsoucího. Moje odpověď je, že zjevování v této struktuře vůbec vepsáno není, ani nemůže být. Narážíme zde totiž na velmi silné teoretické omezení: na jedné straně máme cosi, co jsme určili jako prapůvodní pohyb zjevování, na straně druhé subjekty, přičemž je třeba připustit, že jejich původ odkazuje k prapůvodní události, která si žádá metafysiku. Subjekt je dalek toho, aby byl místem či sídlem zdůvodňujícího rozumu: je čisté „bez-důvodu“.

Jinými slovy se dá totéž vyjádřit i tak, že nechci chápat konečnost jako určení, které by náleželo subjektu, ale naopak subjekt jako to, co náleží konečnosti: v tom smyslu, že my, živé bytosti, jsme jejími

produkty. V jádru mi tedy jde o radikalizované pojetí konečnosti – jen tak je možné ji myslet jako metafysickou událost, která proměňuje svět. Takto načrtnutou perspektivu je samozřejmě třeba dále prohlubovat, ale přesto se mi zdá, že už nyní je značně vzdálená tomu, co by mohl chtít hájit Patočka.

”

Když ovšem Vaše filosofie vykračuje na jedné straně směrem ke kosmologii a obecné ontologii, na straně druhé směrem k metafysice, zůstává vůbec ještě fenomenologií, případně v jakém smyslu?

Můj filosofický projekt zůstává fenomenologický ve smyslu, který Husserl výslovně vyjádřil v *Krizi*:⁵¹ zůstává stále veden snahou promýšlet *a priori* korelace mezi transcendentním jsoucnem a jeho subjektivními způsoby danosti. Toto je vymezení rámce fenomenologie, které přijímám. Pokud tedy určíte fenomenologii jako myšlení korelace a pak analyzujete, co korelace implikuje, totiž sice nutně nějaký rozdíl, ale zároveň také sdílené bytí, půdu, ze které rozdíly vyrůstají, jste nuceni objasňovat tři různé úrovně. První je úroveň ve vlastním smyslu fenomenologická: samotná korelace, totiž vztah mezi subjektem, jehož způsob bytí určuji jako touhu, a světem. Dále je však třeba zkoumat také jejich sdílené bytí, totiž prapůvodní pohyb, jež odkazuje ke kosmologii. A nakonec je třeba vydat počet též z povstání jejich diference v prapůvodní události a tematizovat vznik rozštěpu, který proměňuje bytí světa a odkazuje k metafysice. Tímto způsobem se snažím předvést a obhájit myšlenku, že nakolik je fenomenologie zkoumáním korelace, natolik nutně sama sebe zevnitř překračuje ve formě kosmologie a metafysiky, aby se ovšem díky tomuto překročení sama založila. Soudím, že jen za této podmínky je fenomenologie možná. Na to můžete namítnout, že se dostávám až příliš blízko k filosofii přírody, ale trvám na tom, že

⁵¹ Edmund Husserl, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*, ed. Walter von Biemel, Husserliana vol. VI, Den Haag 1954; Edmund Husserl, *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie. Úvod do fenomenologické filosofie*, přel. Oldřich Kuba, Praha 1972.

prapůvodní pohyb a život je v jádru pohybem zjevování, takže nikterak nepřecházím na stranu přírodní filosofie!

”

Takže nejde ani o novou formu vitalismu?

Rozhodně ne! Všechno samozřejmě závisí na tom, co nazvete vitalismem, ale pokud vitalismus, tak jedinec fenomenologický – jenže to už zas asi nebude vitalismus. Základní myšlenkou vitalismu je, že existuje jakýsi čistý vitální princip, odlišný od fenomenálně daných živých organismů. Já neuznávám žádný vitální princip, který by nebyl zároveň uváděním do zjevnosti: život je zcela životem ve zjevu. Právě proto hovořím o fenomenologické dynamice, což znamená: každý pohyb je pohybem zjevování.

Takový přístup však zároveň předpokládá specifické pojetí jevení. Zjevování bývá tradičně chápáno jako výstup ze skrytosti, přičemž skrytost zase chápeme jako zakrytost něčím: být skrytý znamená být čímśi zakryt. Pohyb jevení pak spočívá v odhalování, v odstraňování tohoto závoje. Já však tuto perspektivu nesdílím, protože věřím, že existuje i jiný způsob, jak lze pojímat skrytost, a to jako formu indiference, nerozlišeného splývání s okolím. Výstup ze skrytosti pak bude znamenat vymezování a definování po způsobu ohraničování (*finis* značí „hranice“). Všude, kde nalezneme vydělování a zurčitování, přichází ke slovu i zjevování. Právě v tomto smyslu je oprávněné hovořit o primárním jevení: když se v pohybu světa individualizuje jsoucno, vykresluje se na nerozlišeném pozadí, a tedy se *ipso facto* jeví. Jinak řečeno: podmínky bytí jsoucna jsou také podmínky jeho zjevnosti.

Tato myšlenka jevení nikoli jako odhalování, ale jako vymezování a oddělování, je myslím přítomná již u Patočky: nemůže přece mluvit o primárním jevení či anonymním zjevování, pokud nepředpokládá zcela jinou koncepci jevení, než je ta heideggerovská. Nakonec je tedy velmi těžké rozhodnout, jestli se s Patočkou rozcházejím, nebo ne: pokud mě bude někdo chtít chápat jako Patočkova pokračovatele, nemám námitek.

3. Fenomenologická filosofie v současném akademickém prostředí

”

Pokud dovolíte, ráda bych teď trochu změnila téma. Vaše filosofická práce nachází své vyjádření i v pedagogické činnosti: díky Vaším univerzitním kurzům studenti potkávají Patočku ve společnosti nejvýznamnějších evropských filosofů. Jaká je z jejich strany odezva? Je pro ně Patočka spíše kuriozita či zajímavá alternativa ke „klasickým“ filosofům, nebo může nabývat i závažnější role?

Je to přece jen už řada let, co o Patočkovi přednáším, ale zpočátku jsem byl sám překvapen, jak dobře studenti mé kurzy přijali a jaké nadšení mezi nimi vzbudilo jeho myšlení a dílo. Dnes mám studenty také z Turecka, Itálie a mnoha dalších evropských zemí, kde se o Patočkovo myšlení zajímají. Je jen škoda, že je Patočka tak málo překládán do jiných jazyků: v italštině není skoro nic, v angličtině jen málo... Na tomto poli ještě zbývá vykonat mnoho práce. Ze strany studentů bylo tedy přijetí Patočky působivé, ale pokud jde o mé kolegy, byla to trochu jiná záležitost. Ti převážně plují s proudem. Najdou se francouzští fenomenologové (nebudu pochopitelně nikoho jmenovat), kteří mi před pěti deseti lety říkali, že Patočka je jen epigon Husserla a Heideggera. Dnes ho považují za významného fenomenologického myslitele a píšou o něm knihy. Z toho je vidět, že věřit je třeba studentům, nikoli profesorům. Dnes je zde každopádně Patočka uznáván jako velký filosof a například nedávný překlad *Aristotela* do francouzštiny se dočkal neobyčejně pozitivní odezvy.

Patrně i díky studentskému nadšení také patočkovská studia rychle dosáhla velmi vysoké úrovně. S obdivem sleduji, jak kvalitní práce byly Patočkovi v posledních letech věnovány. Byť se o něm nemluví zase tak dlouho, byl jsem už u obhajob nejméně šesti nebo sedmi jemu věnovaných doktorských prací, které jsou na vynikající úrovni – šest z nich bylo nebo brzy bude publikováno. Přitom se dají rozlišit dvě různé fáze:

zatímco dříve byly v centru zájmu otázky ve vlastním smyslu fenomenologické, nyní mé studenty zajímají zejména *Kacířské eseje*,⁵² filosofie dějin a podobně – tedy pozdní Patočka a eticko-politický rozměr jeho myšlení. Já sám jsem jeden rok vedl kurz věnovaný *Kacířským esejům* a podle mého jde o výjimečný text, ovšem také výjimečně obtížný a mimořádně komplexní. Tato problematika je tedy velmi živá a zároveň skutečně volá po pečlivé badatelské práci.

Z jiné perspektivy je ovšem trochu zneklidňující, kolik studentů by se chtělo Patočkovi profesionálně věnovat, protože na to ve Francii jednoduše není dost akademických postů. Je zde citelný nepoměr mezi tím, jaký prostor je patočkovským studiím vyhrazen na francouzských institucích – a ten je stále dost omezený, protože být Patočku každý zná, není to Kant nebo Heidegger – a množstvím mladých badatelů, kteří chtějí Patočkovi věnovat svou práci a své filosofické úsilí.

”

Na to lze navázat obecnější otázkou: vzpomínal jste na své začátky ve filosofii, kdy dominantní směry myšlení představovaly především marxismus, epistemologie nebo strukturalismus. Jak je to dnes, změnila se zdejší situace? A co fenomenologie, jaké zaujímá místo mezi dalšími filosofickými proudy?

Jisté je, že doba se hluboce proměnila. Nadvláda marxismu skončila: i když v poslední době došlo k určitému návratu marxistických studií, celkový ústup to nezvrátilo. Podobně je tomu i s epistemologií. Dnes se tu na univerzitách rozvíjejí zejména tři oblasti filosofického výzkumu: jednak se pěstuje historie filosofie, která za posledních třicet let opět nabrala na síle. Dále sem z anglosaské tradice proniká analytická filosofie, která zaujímá stále významnější místo. A za třetí je zde fenomenologie. Hned je ovšem třeba dodat, že fenomenologií existuje víc, dokonce i tady v Paříži: zatímco na univerzitě Paris IV najdete zejména heideggeriány, tady u nás na Paris I jsme spíše neheideggeriáni.

⁵² Jan Patočka, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, první samizdatová edice vyšla r. 1975; týž, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, ed. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Praha 1990; týž, *Essais hérétiques sur la philosophie de l'histoire*, přel. Erika Abrams, Lagrasse 1981.

Byť tedy fenomenologie není nijak jednotná, jako celek představuje významný proud.

Mezi fenomenologickým a analytickým proudem je však jeden důležitý rozdíl. Nevím, jak je tomu v České republice, ale tady je analytická filosofie dost militantní – projevuje snahu po dobývání a ovládání intelektuálního území, která má celkem úspěch. Naproti tomu fenomenologickým myslitelům je taková perspektiva úplně cizí. Ačkoli samozřejmě pěstujeme odborné i přátelské vztahy, pracujeme mnohem izolovaněji a nemáme pocit, že bychom měli hájit jakousi jednu společnou věc, pronikat do významných institucí, nebo dokonce nastolovat nadvládu fenomenologie. Z institucionálního hlediska tak je ve výsledku patrné určité oslabování pozic fenomenologie na úkor anglosaských tradic.

Vedle analytické filosofie totiž přibývá i dalších proudů, které přicházejí ze Spojených států amerických: pěstují se například genderová či environmentální studia a jiné podobné obory, které na univerzitách začínají zabírat místo pod hlavičkou filosofie. Ve výsledku je tedy stále méně volných akademických postů otevřeno fenomenologům, a tak je nás celkem málo. László Tengelyi vydal v Německu knihu o nové francouzské fenomenologii,⁵³ kde pěkně ukazuje, že já stojím přesně na rozhraní dvou generací fenomenologů: jsou tu kolegové o deset patnáct let starší než já, jako je Jean-Luc Marion, Jean-François Courtine a další, a pak jsou tu badatelé o deset let mladší, ale není jich mnoho. Generace našich nástupců tedy existuje, jenže není příliš početná. Fenomenologie je sama o sobě mimořádně bohatá a slibná, avšak z hlediska institucionálního zastoupení není situace příliš dobrá, a tak opravdu nevím, jaká ji čeká budoucnost.

”

Zastavme se také u obecnější otázky, vztahu mezi filosofií a akademickým prostředím. V současné Evropě jsme svědky významné proměny, kterou prochází tradiční pojetí univerzity: přestává být chápána jako útočiště, kde lze pěstovat poznání bez ohledu na jeho praktickou užitečnost, ale právě naopak sledujeme rostoucí tlak na aplikovatelnost poznatků a postupné podřizování

⁵³ Hans-Dieter Gondek – László Tengelyi, *Neue Phänomenologie in Frankreich*, Berlin 2011.

svobodného bádání nejrůznějším pragmatickým ohledům. V České republice přibývá hlasů, které upozorňují na analogii mezi touto situací a podmínkami za předcházejícího totalitního režimu: tehdy vytlačovala autentickou filosofii mimo akademické prostředí politizace (Patočka je toho ostatně dobrým příkladem), dnes podobně působí neustálá honba za „použitelnými výsledky“. Jaká je Vaše zkušenost? Vidíte v tomto procesu nějaké místo pro filosofii?

Váš popis situace je bohužel naprosto přesný a jen nerad zjišťuji, že v České republice jste na tom stejně jako my ve Francii – doufal jsem, že to bude aspoň trochu jiné... Podobný efekt, jako dříve vyvolávala politizace, dnes vyvolává globalizace a kapitalismus. V posledních řekněme deseti letech začaly být viditelné velmi konkrétní důsledky tohoto stavu. I v oboru filosofie jsou jednotlivé ústavy (*départements*) stále výrazněji ovládnuty výzkumnými týmy (*laboratoires de recherche*), přičemž hranice jejich kompetencí jsou nejasné. Když jsem před více než dvaceti lety přišel na univerzitu, filosofické ústavy si vybíraly své vyučující filosofie. Dnes sice tyto ústavy stále existují, ale ve skutečnosti se skládají z výzkumných skupin, z nichž každá má svého ředitele, a jsou to tito lidé, kdo reálně rozhoduje o přijímání nových členů. Výsledkem je systém založený na kooptaci a klientelismu, zatímco bádání se podřizuje cílům výzkumné skupiny nebo týmu. Nejde přitom snad ani tolik o aplikovatelnost poznatků, i když občas také, jako především o body, a tudíž o peníze. Je třeba být viděn a zabývat se věcmi, které mohou přitáhnout finanční investory, včetně institucí. Když si k této tendenci připočtete americký vliv, výsledkem jsou výzkumné týmy a projekty, které už nemají mnoho společného s filosofií, jak my jí rozumíme. Filosofie totiž v takových podmínkách přichází o svou duši.

Svým způsobem je to ovšem velmi jednoduché: napíšete si výzkumný projekt o genderu nebo aplikaci poznatků kognitivních věd, o etice *care*, environmentální etice nebo něčem podobném. Nasbíráte spoustu bodů a uspořádáte spoustu líbivých konferencí, a přitom se neřekne vůbec nic podstatného. Když si totiž přečtete knihy z oblasti etiky *care* nebo genderových studií, vidíte, že jsou filosoficky prázdné a bezcenné. Samozřejmě nechci říct, že například otázka sexuální rozdílnosti není

hodna zkoumání: naprosto souhlasím, že je velmi podstatná. Jenže pokud jde o to, jak se jí zabývat a jak ji uchopit, pak podle mě rozhodně ne za pomoci konceptů – jestli se tam tedy vůbec nějaké koncepty dají nalézt – genderových studií. Je zarážející, že i tady na Sorbonně se najdou lidé (pochopitelně nebudu uvádět jména), kteří tyto věci učí pod nálepkou filosofie! A netrpí právě nedostatkem financí...

Neblahým, leč bohužel velmi citelným důsledkem této děsivé logiky je marginalizace skutečného filosofického bádání, respektive toho, co já chápu jako filosofii. Podobně jako v České republice, i ve Francii je velmi málo volných akademických míst, takže ambiciózní studenti nepůjdou za tím, čemu filosoficky věří, ale pustí se do toho, co dobře vydělává. Zato ti, kteří jsou skutečnými filosofi, tedy mají opravdové nasazení pro filosofické bádání, jsou postupně vytlačováni na okraj. Když jste doktorand nebo mladý badatel, pak pokud se zapojíte do nějakého výzkumného týmu, děláte, co se vám řekne, a podílíte se na jeho činnosti, máte mnohem větší šanci získat místo, než pokud sám poctivě pracujete, abyste vytvořil nějaké kvalitní filosofické dílo. Moji nejlepší studenti, kteří odvedli kus filosofické práce, nemají naprosto žádnou šanci dostat se na univerzitu. Ten, kdo věří ve filosofii, a proto doopravdy pracuje, místo aby se angažoval v akademickém politikaření, má prakticky nulové šance.

Nakonec jsem dospěl k názoru, že jde o systémový problém. Situace začíná být celkem dramatická a znepokojující. Filosofie je totiž fakticky vytlačována mimo instituce a i když nikoliv z politických, ale jiných důvodů, proces je to zcela srovnatelný. Došel jsem dokonce až k přesvědčení, že jde o jakousi ideologickou předeterminovanost filosofických témat kapitálem. Chci tím říci, že jde o způsob, jak si kapitalistický a globalizační systém vytváří svou ideologii: zmíněné práce, které vznikají pod hlavičkou filosofie, ve skutečnosti představují ideologickou oporu a podmínku kapitalistického systému. Produkuje ontologii kapitalismu, či spíše jeho non-ontologii. Velmi konkrétní doklady by se našly v analytické filosofii i v kognitivních vědách.

Jsem si vědom, jak radikální můj postoj je, ale skutečně jsem dospěl k tomuto pohledu. Způsob, jak proti tomuto mechanismu bojovat, tedy není nikde blízko v dohledu: co totiž lze dělat proti tak mocnému tlaku? Přesto je uklidňující, že filosofové ještě existují: stále jsou tu

lidé – a mezi svými studenty jich znám spoustu – kteří se namísto zapojení do systému spokojí s velmi nejistým postavením na okraji prostě proto, že věří tomu, co dělají.

”

Znamená to, že si i v dnešní situaci dovedete představit existenci mimouniverzitní filosofie? Je podle Vás možná, nebo dokonce žádoucí?

Mimouniverzitní filosofie je nejenom možná, ale i nezbytná. V současné době filosofie v jistém smyslu ani nemůže být jiná než mimouniverzitní. Samozřejmě i na univerzitách ještě najdete filosofy, ale je jich čím dál méně a filosofie sama je stále více odsouvána na okraj. Když se studenti rozhodnou psát u mě disertaci na Patočku, Merleau-Pontyho nebo Husserla, jejich šance získat univerzitní místo klesnou prakticky k nule. A já jim také vždycky předem říkám, že spolupráce se mnou není dobrou vstupenkou do akademického prostředí. Díky tomu vím, že ti lidé se mnou pracují nikoli ze zjištěných zájmů, ale kvůli své filosofické volbě. Mám jistotu, že jejich nasazení je skutečně intelektuální a že nejde o osobní ambice. To je pro mě samozřejmě příjemné, ale zároveň mě taková situace znepokojuje a trápí kvůli nastupující generaci badatelů: plodí totiž hroznou existenciální nejistotu. Je přece třeba z něčeho žít, a jak v tomto systému vyžít z filosofie, to je znepokojující otázka.

Bylo by třeba klást odpor, jenže jak? Vždyť filosofové jsou proto filosofové, že pracují: dělají filosofii a ne politiku, na tu nemají čas. Ti, kdo udržují v chodu výzkumné týmy a rozhodují o personálních záležitostech, zase nedělají filosofii. Dochází tu tedy k jakési dělbě práce, v níž je třeba si vybrat, a filosofové jsou ti, kdo v té volbě prohrávají. Nakonec je nutné se spolehnout na jedině, a to vyzářování samotné filosofie. Ten efekt je velmi působivý: učíte Patočku, předáváte jeho myšlení studentům a najednou to v některých cosí vyprovokuje a uvede do pohybu, snad z toho vznikne i životní povolání... Na tohle je třeba sázet: na ohromnou moc, kterou filosofie sama o sobě má.

Z francouzštiny přeložila a rozhovor vedla Eliška Luhanová, na Univerzitě Paris I, Panthéon-Sorbonne.

Zdroje dalších informací:

BARBARAS Renaud, *Le mouvement de l'existence: Études sur la phénoménologie de Jan Patočka*, Chatou 2007.

BARBARAS Renaud, *L'ouverture du monde. Lecture de Jan Patočka*, Chatou 2011.

BLECHA Ivan, *Jan Patočka*, Praha 1997.

GONDEK Hans-Dieter – TENGELYI László, *Neue Phänomenologie in Frankreich*, Berlin 2011.

HERMANN Tomáš, „Projekt asubjektivní fenomenologie Jana Patočky. Příspěvek evropské filosofii z doby normalizace“, in: *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*, Praha 2002, s. 457–497.

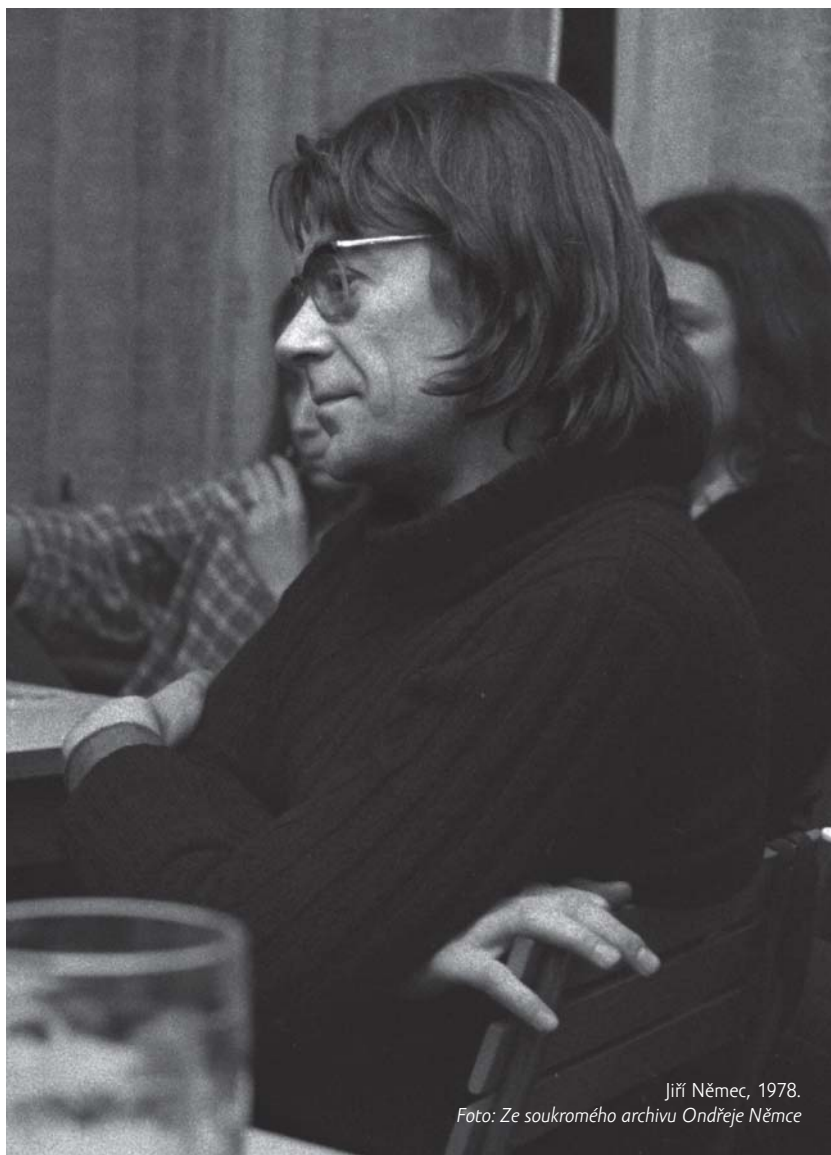
KARFÍK Filip, *Unendlichwerden durch die Endlichkeit. Eine Lektüre der Philosophie Jan Patočkas*, Würzburg 2008.

NOVOTNÝ Karel, *O povaze jevů. Úvod do současné fenomenologie ve Francii*, Červený Kostelec 2010.

Jiří Němec

Spiritus agens intelektuálního života

Tomáš Hermann

Jiří Němec, 1978.
Foto: Ze soukromého archivu Ondřeje Němce

PhDr. Jiří Němec, Dr. phil. (18. 10. 1932, Praha – 4. 10. 2001, Praha), byl klinický psycholog, filosof, překladatel, editor, publicista a jeden z iniciátorů Charty 77. Byl vnukem nakladatele Františka Borového, po maturitě (1951) pracoval rok v autoopravně, poté začal studovat medicínu na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy (1952), ale přestoupil na obor klinická psychologie na Filozofické fakultě UK. Po promoci roku 1958 pracoval jako foniatrický psycholog ve Foniatrické laboratoři 1. lékařské fakulty UK v Praze na Karlově náměstí, pozdější Foniatrické klinice. Od konce 50. let patřil k nejvýraznějším postavám českého nekomunistického kulturního a intelektuálního života. Jeho publikační, přednášková a ediční činnost, orientovaná k aktivnímu křesťanskému životu ve společnosti, měla významný vliv zvláště v 60. a na počátku 70. let. Inspiroval řadu překladů a vydání zejména křesťanských autorů a podílel se na několika iniciativách, které měly v tehdejší době velký význam pro kulturní a duchovní obnovu, například Ekumenický seminář v Jirchářích 1963–1970, Dílo koncilové obnovy 1968 nebo semináře k fenomenologické psychologii v 70. letech. Patřil k redakčnímu okruhu časopisu Tvář, pro nějž také psal a překládal. Od počátku 70. let se podílel na aktivitách českého

undergroundu. Roku 1976 spoluorganizoval petici za propuštění uvězněných hudebníků kapely The Plastic People of the Universe. Po podpisu Charty 77 byl roku 1977 propuštěn ze zaměstnání na Foniatrické klinice a pracoval jako noční hlídač. V roce 1978 patřil mezi zakladatele a první členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). V roce 1979 byl sedm měsíců vězněn a po propuštění nemohl získat žádné zaměstnání. Roku 1983 odešel pod tlakem Státní bezpečnosti do exilu do Vídně, kde se podílel mj. na přípravě vydání spisů Jana Patočky v němčině a publikoval v exilových časopisech. V roce 1990 se vrátil do Prahy, od roku 1991 vedl Ústav humanitních věd na 1. lékařské fakultě UK, od roku 1993 pracoval ve Filosofickém ústavu Akademie věd ČR, postupující nemoc však jeho činnost stále víc omezovala, až byl nakonec zcela upoután na lůžko. V roce 2002 byl vyznamenán Medailí Za zásluhy I. stupně in memoriam. J. Němec je autorem desítek studií a článků z oblasti filosofie, literatury a psychologie. Společně s M. Hyblerem napsal knihu *Únos Evropy* (samizdatově 1982, 1983, 3. vyd. Edice Expedice 1985, tiskem 1994) a jako samostatný svazek vyšly jeho *Dopisy z Ruzyně* (samizdatově 1980, tiskem: *Revolver Revue* č. 45/2001, knižně tiskem: 2011).

Mgr. Robert Krumphanzl (* 24. 9. 1973, Praha) absolvoval obor žurnalistika a masová komunikace na Fakultě sociálních věd UK v Praze (1998). Ještě v době studia založil nakladatelství Triáda, které dodnes vede. Dílem Jiřího Němce se zabývá dlouhodobě a připravuje k vydání soubornou edici Němcových textů, jejíž součástí je také soubor zápisníků.

Prof. PhDr. Stanislav Sousedík, CSc. (* 22. 8. 1931, Praha), profesor filosofie na Filozofické fakultě a na Katolické teologické fakultě UK v Praze.⁵⁴

⁵⁴ Srov. též medailon a rozhovor se Stanislavem Sousedíkem (*Homines scientiarum I*).

Prof. RNDr. Stanislav Komárek, Dr. (* 6. 8. 1958, Jindřichův Hradec), biolog, publicista a esejista, profesor filosofie a dějin přírodních věd na Přírodovědecké fakultě UK v Praze.

Prof. Filip Karfík, Ph.D. (* 6. 4. 1963), klasický filolog a filosof, profesor antické filosofie na Freiburské univerzitě (*Université de Fribourg*) ve Švýcarsku.⁵⁵

⁵⁵ Srov. též medailon a rozhovor s Filipem Karfíkem (*Homines scientiarum I*).

Rozhovor s Robertem Krumphanzlem

”

Mnoho let se intenzivně zabýváte osobností Jiřího Němce a jeho místem v české kultuře. Mohl byste na úvod našeho rozhovoru představit Jiřího Němce z hlediska jeho biografie a oblastí, ve kterých bylo jeho působení nejvýznamnější?

Jiří Němec se narodil v roce 1932, jeho otec byl strojní inženýr, matka právnička, dcera nakladatele Františka Borového. Vyprávěl o raném dětském zážitku, jak v pěti letech sledoval z balkonu Topičova domu pohřební průvod s T. G. Masarykem. Je třeba také předeslat, že v poměrně útlém dětství se rozhodl, že se chce nechat pokřtít, což mu liberálně založení, avšak nábožensky indiferentní rodiče umožnili. O něco později, po válce, též začal chodit do skauta. Na začátku 50. let se přes určité potíže – nebylo mu dovoleno studovat filosofii – dostal na vysokou školu, na obor klinické psychologie. Po ukončení studia v roce 1958 pracoval jako psycholog na foniatrii. Psychologie jako součást léčby vad řeči byla tehdy novinkou a Němec byl jejím průkopníkem.

Už v době studií se sblížil s několika dalšími lidmi, kteří byli pro jeho intelektuální vývoj důležití. Uvedu dva pro něj nejdůležitější a určující: seznámil se s Ladislavem Hejdánkem a Janem Patočkou. Do Patočkova soukromého semináře začal Němec pravidelně docházet od poloviny 50. let. Koncem 50. let pak Hejdánek přivedl Němce do evangelického diskusního kroužku v bytě Josefa Lukla Hromádky. Zde se začíná pozvolna formovat a krystalizuje jeden spodní proud pražského intelektuálního a filosofického duchovního života. Daleko viditelnějším se stal v 60. letech, a to především v souvislosti s Ekumenickým seminářem v Jirchářích, což byl přednáškový a seminární cyklus, který do jisté míry navázal na diskuse s Hejdánkem, ale i s dalšími Němcovými přáteli, Janem Sokolem, Václavem Freiem, Petrem Pokorným a dalšími. Ekumenický seminář při Evangelické teologické fakultě v Praze vznikl v roce 1963 a Němec se podílel na jeho organizaci a sám na

něm přednášel. Přerostl v platformu, duchovní centrum, které nemělo oficiální ráz podle dnešní představy, ale bylo tolerováno díky záštitě profesora J. L. Hromádky, významného evangelického teologa, který po návratu z válečného exilu v USA posléze udržoval „konsolidovaný vztah“ s komunistickým režimem. Od roku 1963 tedy semináře probíhaly v rámci semestrů pravidelně každý týden a byli na ně zvaní vzdělaní teologové a filosofové – evangelíci i katolíci. Později se okruhy ještě rozšiřovaly o socialisty nebo marxisty dialogického založení, jako byli Milan Machovec nebo Vítězslav Gardavský, a o zahraniční přednášející. Od roku 1968 pak vznikaly další přednáškové cykly, které na seminář svým duchem navazovaly.

Kromě jirchářských seminářů se Jiří Němec od první poloviny 60. let s velkým nasazením jako člen redakční rady zapojil do vydávání časopisu *Tvář*, což byla další významná aktivita mimorežimní povahy. Základní přístup Němce a lidí v jeho okolí, mluvím teď o periodě 60. let, byl tento: vše, co není zakázáno, je dovoleno. V komunistickém režimu totiž platilo, že co nebylo povoleno, bylo zakázáno. Takto lze myslím velmi dobře pojmenovat rozdíl mezi tehdejším režimem a současností. Ovšemže Němec a jeho kolegové z *Tváře* obrácením onoho postupu ostře naráželi. Přitom jedině, oč se v podstatě snažili, bylo zbavit literaturu, filosofii a kulturu obecně závislosti na ideologickém pojetí, což ovšem vadilo jak tehdejším stalinistům, tak nastupujícím reformistům.

Němec v 60. letech překládal, přednášel a psal vlastní texty. Po srpnové okupaci 1968 mohl ještě nějakou dobu, zhruba dva roky, pokračovat, ale možnosti veřejného vystupování se zužovaly. Němec, stejně jako řada podobně smýšlejících lidí, si uvědomil, že je nutné sestoupit do podzemí. Začínaly se organizovat první „bytové semináře“, což byly přednášky, obdobně spojené s diskusemi, jako probíhaly koncem 60. let, jenom se přesunuly do bytů a počet jejich účastníků se zúžil. Po okupaci bylo evidentní, že jisté texty nesmějí vycházet v časopisech či nakladatelstvích, takže zde jsou i počátky samizdatu.

Z bytu Jiřího a Dany Němcových v Ječné ulici v Praze se stalo jedno z center setkávání, středisko rodící se podzemní kultury. Němec se koncem 60. let seznámil s Ivanem Martinem Jirousem a Věrou Jirousovou a postupně se rodí určité pojetí, které je věcí přirozeného vývoje, ale také promyšlené strategie. Vzniká koncept českého undergroundu.

Tady je potřeba zmínit kromě Jirouse a Němce ještě Egona Bondyho jako třetí osobnost, která měla zásadní vliv na to, jakým způsobem se underground ustavoval. Od konce 60. let se významná oblast aktivity umělců a intelektuálů přesouvá mimo režimem povolené struktury a instituce. Na rozdíl od 60. let, kdy Němcovy aktivity směřují především mezi vzdělané lidi, teology, filosofy, literáty, kteří nemají prostor ke svému působení, a mezi vysokoškoláky, se zde formuje společenství, pro něž je příznačné, že podchycuje ve velké míře právě mladé lidi bez přístupu ke vzdělání, prostě všechny, kdo se ocitli v duchovní izolaci. Němcovi je kolem čtyřicítky. Možná i proto, že tuhle situaci si do jisté míry na vlastní kůži prožil v 50. letech, kdy hledal složitě uplatnění, jakkoli jeho rodinné zázemí bylo vysoce kulturní, nyní se aktivně snaží navázat na generačně mladší lidi a poskytnout jim vzdělání a orientaci ve světě. Souvisí to s osobou Jirouse, že se mluví o českém hudebním undergroundu. Většina těchto mladých lidí patřila k návštěvníkům koncertů skupin, které postupně přicházely o povolení veřejně vystupovat, případně povolení ani nikdy nezískaly. Takže jde skutečně o proměnu způsobu veřejné aktivity, která vyplývá ze změněné situace. Je třeba ovšem dodat, že undergroundem se tehdejší Němcovo pole působnosti nevyčerpává, o tom se ještě zmíním.

Od poloviny 70. let policejní represe gradovala a v souvislosti se soudním stíháním hudebníků ze skupiny *The Plastic People of the Universe* v roce 1976 se undergroundové prostředí prostřednictvím Jiřího Němce (Jirous byl v té době ve vězení) přidalo k formující se širší opoziční platformě. Tehdy se obnovila spolupráce Jiřího Němce s Václavem Havlem, po roztržce z konce 60. let spojené s časopisem *Tvář*. Němec patřil do nejužšího okruhu iniciátorů vzniku Charty 77 a podílel se na formulaci textu jejího Prohlášení. Záhy po zveřejnění Charty pak jako její signatář přišel o své zaměstnání na foniatrii. Začíná etapa, kdy se komunistický režim otevřeně snaží jakýmkoli způsobem se Němce zbavit. Ať už tím, že ho uvězní, nebo přiměje k emigraci. Nebo ještě hůře, a pro to také existují doklady, rozložit ho vnitřně, dostat ho do takové životní situace, aby nebyl schopný pokračovat právě v tom, co doposud dělal.

V roce 1983, rok po své padesátce, Jiří Němec odešel do exilu do Vídně, kde se potom podílel na vydávání spisů Jana Patočky v němčině v rámci Institutu pro výzkum člověka (*Institut für die Wissenschaften*

vom Menschen), kde vznikl archiv Jana Patočky, a dále publikoval v exilových časopisech. Zmínil bych především časopis *Paternoster*, který měl právě vazby na české undergroundové prostředí 70. let. Po roce 1989 se Němec vrátil do Československa vážně nemocný. Jeho nemoc nejspíš začala už někdy v 70. letech. Počátkem 90. let spoluzakládal Ústav pro humanitní studia v lékařství na 1. lékařské fakultě UK a krátce působil jako první přednosta tohoto ústavu. Posledních několik let svého života strávil v těžkém zdravotním stavu upoutaný na lůžko.

“

Již tento nástin předjímá několik témat, která nás zajímají. Předtím mne ale ještě napadá jedna trochu záludná otázka. Jaksi ve zkratce či „slovníkovým“ způsobem – kdo byl vlastně Jiří Němec? Jak ho označit, jakou etiketu mu dát? Je to filosof? Je to klinický psycholog? Nebo spíše publicista? Je to křesťanský myslitel?

Profesí byl psycholog. Jeho duchovní a intelektuální svět byl však už od dob jeho studií podstatně širší. Jádro bylo ve filosofii, literatuře a teologii. Nevyhýbal se nicméně ani disciplínám jako sociologie, kybernetika, ani přírodním vědám... Němec neměl akademické filosofické vzdělání. Filosofické školení získával především z dlouholetého kontaktu s Janem Patočkou. Studoval spisy Martina Heideggera, později v 60. letech se výrazně orientoval na H.-G. Gadamera. Počátkem 70. let se pak jeho zájem obrátil k tzv. daseinsanalýze. Ve filologii, jako překladatel, byl v podstatě samouk. S teologií to bylo podobné. V té se ve svém útlejším věku vzdělával nejprve samostudiem novotomistických a personalistických katolických teologů, a záhy též teologů a filosofů, kteří bývají označováni za předchůdce Druhého vatikánského koncilu, jako byli Romano Guardini, Maurice Blondel a především Teilhard de Chardin, a nakonec studiem teologů spjatých s koncilem a koncilních dokumentů. Pokud jde o literaturu, v té měl Němec silné zázemí jednak ve své rodině, jednak v okruhu starších přátel. I zde ale objevoval na vlastní pěst, patřil například k prvním čtenářům Auerbachovy *Mimesis*, dost možná to byl dokonce on, kdo inicioval český překlad z roku 1968. (Mohl to být též Němcův kolega a přítel, germanista Vladimír Kafka, ale překlad rozhodně vyšel z tohoto okruhu.) Kromě zájmu o celoevropský a světový

kontext – vzpomeňme ještě například jeho pozornost k dílu Henryho Millera – pomáhal Němec od konce 50. let tomu, aby byla v české literatuře doceněna taková jména, jako jsou Richard Weiner, Ladislav Klíma, Jakub Deml, Jaroslav Durych, Bohuslav Reynek či Josef Florian. V tehdejší době šlo o něco naprosto mimořádného.

“

Jiří Němec bezpochyby patřil do intelektuální sféry, která nešla s tehdy vládnoucím režimem, nepracovala v jeho intencích. Patřilo do ní mnoho vzdělaných lidí. Lze vystihnout, čím zde byl Jiří Němec odlišný či výjimečný? Tou otázkou míním, jaká tedy byla hlubší intence Němcových aktivit? Měl jeho aktivismus nějaké záměrné či programové založení?

Jak je patrné, Němcovy zájmy byly velice rozprostraněné. To, co sledoval, byl jakýsi celek kultury. Nikoli ale jako souhrn všech jejích oblastí, jeho zajímalo, v čem se oblasti z jeho pohledu protínají, obohacují, a to je otázka smyslu.

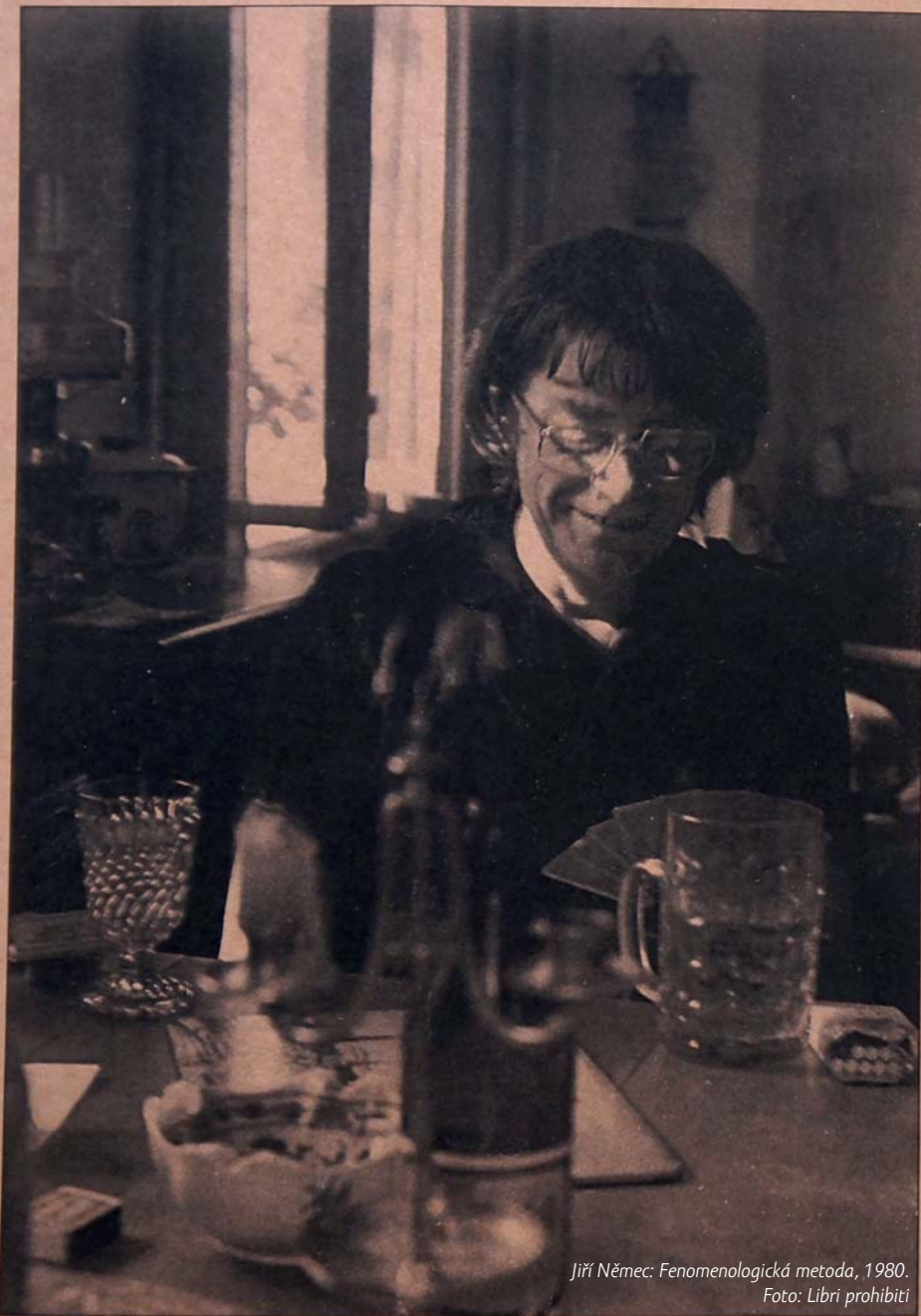
Není tak důležité najít pro něho přesné označení, „co byl“, ale pochopit, jaké hodnoty jeho aktivita přinášela. Vždycky mířila k tomu, že vzdělání není jenom otázka specializace, ale především určitého rozhledu. Problémem 60. let bylo, že tu byl nedostatek jak specializovaných odborníků, tak lidí s tímto vzdělanostním rozhledem. V oblastech teologie, filosofie a literatury, respektive umění, nebylo propojení s kontinentem (to jsou mimochodem podle Patočky tři základní oblasti lidské svobody: umění, náboženství a filosofie). Němec zvolil cestu, že je zapotřebí zmapovat, co živého vzniká ve světě, a vytvářet základní přehled.

Budeme-li chtít pojmenovat jeho „metodu“, pak je to používání zdravého rozumu, řečeno nejjednodušeji a nejstručněji. To znamená zapojit vlastní inteligenci, znalosti a zkušenosti, snažit se, pokud chci porozumět určité otázce, podívat se na ni z pohledu toho, co skutečně objímá. Takhle on vystupuje, když se například účastní nějakého dialogu. Další princip je setkávání lidí nad problémem, protože to byl jeho velký talent, lidská komunikace, vést na dané téma dialog, otevřený komukoli. V debatách, jichž se zúčastnil, velice zřetelně vystupuje jeho pozice, že je důležité se podívat na problém z hlediska zdravého rozumu.

Němec určitě chtěl lidi aktivizovat, chtěl je přesvědčovat o tom, co považuje za správné. Především ale usiloval, aby na to přicházeli sami. Nechtěl je formovat a respektovat je. Netvrdil, jediné tohle je správné, tohle musíte dělat a tohle ne. Snažil se je jaksi podvědomě nasměrovat, aby se stávali zodpovědnějšími k vlastnímu životu i k druhým, aby o tom přemýšleli. Podstrčit jim knihu, pobídnout nějakou myšlenkou, příkladem... Šlo u něho spíše o základní podmínky dialogu a svobody, než že by měl cíleně nějakou představu o tom, jak by to mělo skutečně být. Pokud mluvíme o tom, že chtěl lidi aktivizovat a působit na ně, tak je potřeba vědět, že to nebylo přesvědčování o své vlastní pravdě. Ve svém zápisníku to v jednom zápisu ze 60. let formuluje přibližně takto: „Když diskutujeme s marxisty, tak to není jenom hra na to, že se s nimi bavíme. Ve chvíli, kdy jejich argumenty nebereme seriózně stejně jako ty naše, tak je to jenom předstírání dialogu.“ Věděl, že nemá smysl někomu o něčem přesvědčovat, pokud se neotevřeme sami, nebo sami během výměny názorů na něco nepřicházíme.

Němec byl katolík, hlásil se ke křesťanství, ale nebral je jako nějakou „vyšší pravdu“ nebo „metodu“. Možná spíš jako jakýsi kulturní základ, východisko, které je potřeba vzít vážně. Nezaměřoval se prvotně na šíření křesťanství, přestože křesťanství považoval za nejlepší odpověď na souhrn životních otázek. Spíš ho zajímalo, co to křesťanství vlastně je, jak co nejlépe pochopit Ježíšovu zvěst. Čím k nám promlouvá dnes a co máme dělat, abychom se s tím nemíjeli. Že to není nějaký soubor pouček a příkazů. Němec dokonce říkal – jak nedávno připomněl Pavel Kuneš, katolický kněz, který byl na konci 60. let krátce mj. redaktorem Katolických novin –, že křesťanství vlastně není žádné náboženství.

Pokud bychom měli mluvit o programovosti Němcova úsilí, tak bych řekl, že jedno z nejpodstatnějších témat kromě dialogu byla – ale to s tím souvisí – otázka svobody. Otázka svobody pro něj není samoúčelně položený problém, je to otázka, jaké jsou možnosti lidské společnosti za jistých situací; jak může člověk jako jednotlivec uplatnit nebo rozvinout své schopnosti a možnosti a vlastní určení ve světě, tedy to, proč tady je. A ve vztahu k druhým. To znamená, že otázka svobody je vždycky zároveň problémem jednotlivce i problémem společnosti. Toho, jak se všechno vlastně kaleidoskopicky složí dohromady v celek a jaké jsou příležitosti, aby se v tom člověk realizoval. Souvisí to i se zájmem

Jiří Němec: Fenomenologická metoda, 1980.
Foto: Libri prohibiti

Fenomenologická metoda je popis fenoménu, ale ty skutečně existující fenomény neležejí na dlaních. Je je nahlédnout, ale ne hned; většinou se uapřed matně zblatí brylé, které nám je zkrasují. Takový zkrasující bryllem jsou také běžně používané pojmy "prostor" a "čas". Totiž prostor jako "prázdná usídoba" a čas jako "plynoucí řeka".

~~.....~~
že v tom moderní fyzika dělá paseku, ještě nemusí

Jiřího Němce v 60. letech o Teilharda de Chardin. Tento francouzský jezuitský teolog a paleontolog se zabýval koncepcí evoluce v kosmu, přírodě i v lidské společnosti a lidském vědomí. Společnost podle něho míří ke stále dokonalejšímu uspořádání, ale nikoliv ve smyslu marxistického pojetí pokroku, nýbrž tak že člověk v každé situaci může spolupracovat na jakémsi Božím plánu, aby stále pozvolna narůstala svoboda jednotlivce a tím i svoboda společnosti. Ale člověk se tomu může zároveň bránit a odmítnout to. Spolupráce na tomto plánu je tedy věcí svobodného rozhodování. A také omylů. Zdá se, že později, v 70. letech, se tento kosmologický rámec v Němcově uvažování dostává poněkud do pozadí, stejně jako jeho fascinace Teilhardovým dílem, a víc ho zajímá otázka realizace svobody v konkrétních podmínkách, v mezilidských vztazích a otázka společenství.

”

Vychází zde jeden pohled na Jiřího Němce i jako na důležitého prostředníka, který různé lidi spojuje nebo různé směry usmírjuje. Jednou výraznou oblastí je jeho podíl na známém křesťansko-marxistickém dialogu v 60. letech. Jemu ale předcházela dialog mezi samotnými křesťany. Například dnešním mladým lidem tehdejší význam tohoto dialogu málo říká. Mohl byste jej zde obecně charakterizovat na pozadí Němcova podílu?

Během 60. let došlo k výraznému posunu jak ve vztazích mezi křesťany různých vyznání, tak ve vztazích křesťanů k nevěřícím. Jednalo se v zásadě o to, že katolíci přestali evangelíky vnímat jako konkurenty, či dokonce nepřátele, a obráceně: evangelíci přestali katolíky považovat za hrozbu nebo zlo, vůči němuž se musí vymezovat. Dohodli se na ekumenickém dialogu, že povedou rozhovor o všem, co je spojuje, a nebudou se vyhýbat ničemu, co je rozděluje. Budou společně diskutovat. Důležitou součástí byly společné ekumenické bohoslužby. Důkazem toho, že se šlo opravdu od základu, je ekumenický překlad Bible, který vznikl od roku 1961 za široké spolupráce teologů, překladatelů a redaktorů napříč denominacemi. Samozřejmě klíčový byl motiv zdůraznění společných hodnot, ale byl v tom i rozměr jakéhosi sporu. Byl dán historickým střetáváním i odlišnostmi ve víře jednotlivců. Zkoumaly se

důvody, které vedly k rozdělení. Pozoruhodné bylo, že také mezi marxisticky orientovanými mysliteli tehdy vystoupilo několik mimořádně otevřených lidí, kteří byli ochotni vzít dialog vážně a připojit se k němu. Tento vývoj neprobíhal jenom v tehdejší Československu a nezačal až v 60. letech. Nicméně právě v této dekádě dospěl k jistému vyvrcholení, což souviselo mimo jiné s Druhým vatikánským koncilem. Vztahy mezi křesťany různých vyznání a vztah křesťanů k nevěřícím byly důležitými koncilními tématy. Díky lidem kolem semináře v Jirchářích, později také *Křesťanské revue* nebo časopisu *Via* apod. – a ve všech těchto aktivitách figuroval nikoli okrajově Jiří Němec – nám dnes může připadat, že jsme u nás přes všechny překážky a omezení, dané ideologicko-mocenským dohledem, nezůstali ve srovnání s okolním demokratickým světem nijak zvlášť pozadu.

”

A jaký je podle Vás význam tehdejšího dialogu pro pozdější dobu, třeba pro 70. léta nebo případně i pro přítomnost? V čem zde spočíval konkrétní vklad Jiřího Němce?

Dialog probíhal stále otevřeněji během sedmi osmi let a následně byl přetnut s nástupem tzv. normalizace. Ale díky té několikaleté zkušenosti se vytvořilo náležité zázemí, aby mohl pokračovat, což se pak podařilo zužitkovat například v rámci Charty 77. Především se však skutečně mnohé ve vědomí lidí, v celkovém paradigmatu, proměnilo. Sbližování evangelíků a katolíků se ukázalo jako možné. Dnes je opravdu už normální, kromě nějakých okrajových patologických forem, že církve spolupracují a běžný člověk, který se k nějaké z nich hlásí, rozhodně nemá potřebu se proti jiné nepřátelsky vymezovat. Toto úsilí posilovat vazby lidí různého přesvědčení není jistě nikdy vybojováno s definitivní platností, avšak v prostředí české společnosti mají dialogická setkání 60. let dalekosáhlý význam jako pozitivní vzor pro řadu dalších aktivit v podobném duchu až do současnosti.

Ke vkladu Jiřího Němce: je zde několik etap, ve kterých je jeho pozice různá. Je jiná na začátku 60. let, odlišná kolem roku 1968 a zase jiná v 70. letech. Pro osvětlení jmenujme jeho nejbližší spolupracovníky: kromě evangelického filosofa Ladislava Hejdánka na prvním místě jsou to

v průběhu 60. let filosof Jan Sokol, matematik a překladatel Václav Frei či filosof Karel Floss. Z katolických kněží zmiňme Bonaventuru Boušeho, Josefa Zvěřinu nebo Antonína Mandla, kteří jsou jeho uvažování nejbližší. Mezi evangelíky jsou to: novozákonní biblista Petr Pokorný či antropolog a sociální etik Jakub Trojan, zmínit bychom měli i profesora J. B. Součka, jako velkou zaštiťující autoritu obdobného směru uvažování. Mezi „marxisty“ pak především Milan Machovec, Vítězslav Gardavský nebo také socioložka Erika Kadlecová. Dále Němec intenzivně spolupracoval s autory z okruhu *Tváře*, Emanuele Mandlerem, Janem Nedvědem, Zbyňkem Hejdou, Janem Lopatkou, Bohumilem Doležalem, Andrejem Stankovičem, Milošem Černým. A pominout bychom neměli spolupráci s bratrancem Janem Němcem, filmovým režisérem, v jehož filmu *O slavnosti a hostech* (1966) hraje Jiří Němec jednu z hlavních rolí. V první polovině 60. let také společně psali scénář k filmové adaptaci *Proměny* Franze Kafky, která se bohužel nerealizovala. Spolupracoval při vydavatelských počinech i s nakladatelstvím Vyšehrad, s Jaroslavem Vrbenským či Ladislavem Jehličkou, a podílel se na koncepci filosofické edice *Váhy*, redigované Evou Formánkovou. Toto všechno nějakým způsobem patří do dialogické aktivity Jiřího Němce.

V 70. letech se potom ukázalo, i když úplně jiným způsobem než kdokoli předpokládal, že dialogem pouze mezi křesťany a marxisty či mezi evangelíky a katolíky se pole působnosti nevyčerpalo. Tehdy již byla Němcova úloha jiná. Němec byl schopen oslovit další otevřené lidi. Byla to dobrá cesta každodenního úsilí. Němcova role v undergroundu byla dost zásadní. Pokud zaostříme na tři hlavní postavy, Jiřího Němce, Ivana Martina Jirouse a Egona Bondyho: směřování Bondyho a Jirousevo bylo především umělecké, u Bondyho je to jistě ještě složitější, hrála u něj roli ještě otázka sociální utopie. Podle všeho to ale vypadá, že právě Němec byl onou osobností, která přinášela širší duchovní rozměr a zároveň i jisté uzemnění. Němec zdůrazňoval základní rozměr undergroundu: je to místo, kde se lidé setkávají. Družný prostor pro možnost vzniku tolerantního společenství, výměny názorů, pohledů, zkušeností. Prostor, v němž mají možnost se v rámci 70. let chovat relativně svobodně. Kromě působení v undergroundovém společenství Němec tehdy spolupracoval s Petrem Rezkem na přednáškových cyklech, kterých se aktivně účastnili někteří starší kolegové, včetně Jan Patočky, či Němcův

vrstevník Stanislav Sousedík, především ale mladí lidé: Bohuslav Blažek, Ivan Chvatík, Zdeněk Neubauer, Martin Hybler, Pavel Kouba, Miroslav Petříček a mnoho dalších.

Jiří Němec tehdy ve svém pojetí kultury jako svého druhu obce nebyl sám. Každý účastník tohoto setkávání se podílel na jejím vytváření, a v tomto smyslu Němcovu úlohu nesmíme přeceňovat. Nicméně tím spíš si musíme uvědomit, že fakt, že tu něco takového existovalo, nebyl vůbec samozřejmý. A jakkoli politické dědictví mimorežimních aktivit 70. a 80. let můžeme považovat mnohdy za problematické, z hlediska kulturního je tato obec dodnes něčím, z čeho čerpáme a co nám pomáhá lépe žít.

”

Již jste leccos naznačil, ale bylo by možné se nyní tematicky pokusit vystihnout nějaká základní témata v Němcově myšlení, působení nebo literárním odkazu?

Jiří Němec nenapsal rozsáhlé ani soustavné dílo. Články a studie jsou roztroušeny po různých časopisech v 60. letech, později v samizdatu a exilových periodikách. Jde vesměs o texty příležitostné nebo na okraj něčeho, polemiky a podobně, což ovšem neznamená, že mají automaticky nižší hodnotu. Jeho pravděpodobně nezastupitelná síla byla v přímém působení na osoby nestejněho nazírání a profesí, a tomuto obtavému poslání věnoval více času než vlastnímu psaní. Dokázal propojovat jedince, kteří by se jinak neseznámili a ani si nikdy vzájemně nenaslouchali. Pro jeho myšlení je zároveň charakteristické, že nesleduje určitou koncepci nebo soustavné učení, které by rozpracovával, ale že jeho uvažování je neustále v procesu. Je to především patrné v Němcových zápisnicích, které si psal od roku 1961 do konce 70. let. Určitý pohled na věc se proměňuje v nové situaci. Dialogičnost je obsažena i v jeho vlastním uvažování.

Prvním z velkých Němcových témat je už zmiňovaná „svoboda“. Pro Němce je svoboda podmínkou lidského života. Je v povaze člověka, člověk byl stvořen jako svobodná bytost. Jeho nejvlastnějším úkolem je, aby svou svobodu rozvíjel. Dalším velkým tématem je „dialog“.

Reflexe dialogu, vztahu. Dialogu jakožto možnosti vznikání něčeho třetího, předem nedaného. Předpokladů a možností, pozice člověka v dialogu. A třetí téma by se dalo shrnout slovem „autentičnost“, a to nejenom v heideggerovském smyslu, ale i v souvislosti s křesťanskou tradicí. Tj. autentičnost jako odpovědnost člověka k sobě samému: za jakých okolností se dotýká něčeho, co je v jeho životě podstatné, a kdy to mívá. Je to téma poměrně široké, nicméně v jádru znamená schopnost rozpoznat, jestli člověk dělá něco opravdového nebo falešného.

”

Zdůrazňuje se sice často, že Jiří Němec toho příliš nenapsal a nepublikoval, přesto ale byla jeho publikační aktivita, například editorská a překladatelská, docela široká. Také jste zmínil jeho aktivitu mezi žáky Jana Patočky. Mohl byste přiblížit některé konkrétní práce, na nichž měl podíl?

Mám zde výběr několika knížek, které Němec buď inicioval, nebo je uspořádal, případně část jich sám přeložil. Kniha *Křesťanství dnes* je jeho výbor, který obsahuje texty řady soudobých německých, rakouských, a frankofonních teologů. Vyšla v roce 1969. Pak jsou to samozřejmě překlady Teilharda de Chardin, výbory *Chuť žít* a *Místo člověka v přírodě*. Důležitým Němcovým překladem je kniha Waltera Kaspera *Dogma pod Božím slovem*. Dále jednotlivé překlady, k nimž Němec psal buď doslovy, nebo se podílel na jejich komentování či přípravě. Například Maurice Blondel, *Pravda poznání a činu*; Mark Schoof, *Výzva nového věku*; Peter Wust, *Nejistota a odhodlání*. Kromě antologie *Křesťanství dnes* uspořádal další antologii *Bolest a naděje* s podtitulem *Deset esejí o osobním zrání*. Vyšla v roce 1971, podruhé v roce 1992. Nebo knížka, kterou připravoval už koncem 60. let a vyšla pak samizdatově a poprvé tiskem až v roce 1990 – Paul Ludwig Landsberg, *Zkušenost smrti*. Takže pro názornost pár knih, které jsou výsledkem Němcovy veřejné aktivity. Jeho význam je nejenom v rozhovorech s lidmi a v inspirativním sdělování, nejenom ve vlastní přednáškové činnosti, ale i v tom, že připravil a podílel se na vydání dlouhé řady knih. Uvedl jsem jenom malou část všeho, co stihl v druhé polovině 60. let připravit nebo ovlivnit, aby vyšlo.

Pro Němce bylo charakteristické, že tak jako sledoval soudobé náboženské a teologické myšlení, stejně pozorně vyhledával soudobou filosofii. Snažil se zprostředkovat ty nejlepší věci českému čtenáři. Takže ne všichni vědí, že Jiří Němec je autorem prvního knižního překladu fenomenologického filosofa Martina Heideggera, přednášky *O pravdě a Bytí*, která ještě mohla poprvé vyjít roku 1971. Zároveň se později podílel na práci skupiny, která pod vedením Ivana Chvatíka překládala Heideggerovo základní dílo *Bytí a čas*. Pokud by se hledala nějaká souvztažnost mezi jeho zájmem o křesťanské myslitele a ty, o nichž se nedá říct, že by byli vysloveně křesťanští, tak Němec zásadně nerozlišoval filosofii nebo myšlení na křesťanské či nekřesťanské. Každá z těchto cest je myšlením, jež směřuje k pravdě. Nevedl bych hranici mezi Němcovým zájmem o filosofii a jeho zájmem o teologii a literaturu. Pro něj to bylo vlastně jedno universum, které je rozlišitelné, kde se v každé oblasti mluví jiným jazykem a pokládají se jinak otázky. Ovšem ty otázky jsou obdobné a směřují k podobnému cíli – ke smyslu.

”

Několikrát jsme se dotkli Charty 77. Nepolitický a nadstraničský étos Charty asi úzce konvenuje způsobu, jakým jste celkově vystihl Němcovo působení. Jaké bylo místo Jiřího Němce při jejím formování?

Němcova organizátorská úloha v počátcích Charty byla nesporná a v následujícím období byl velice činný, pokud jde o sbírání podpisů. Patřil ke spolehlivým lidem, kteří měli na starost podpisové archy. Jeho byt v Ječné ulici byl již od začátku 70. let, ale i v době Charty, jedním z center dění. Stál také u vzniku Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v roce 1978.

Pokud jde o pojetí Charty jakožto dialogické instituce-neinstituce, která kritizovala politiku státní moci, o formulaci základních požadavků dodržování lidských a občanských práv a podobně, s tím Němec konvenuje a je to v naprosté návaznosti na jeho předchozí působení a názory. Ale pokud jde o nějaký individuální názor na to, co a jak by se mělo dělat, tak tam se samozřejmě jednotlivé pohledy musely lišit, právě už

^ František Kriegel, Jan Patočka ml., Jiří Němec, Václav Havel, 1977.
Foto: Oldřich Škácha, ze soukromého archivu Ondřeje Němce

tím, že Charta představuje jistý dialogický směr. Němcova konkrétní pozice se ukazuje v jeho textu příznačně nazvaném *Nové šance svobody* z roku 1979. Je ještě jeden moment z hlediska chartovní inspirace, ten je evidentní, a sice vliv politického myšlení Jana Patočky, což souvisí s Patočkovým učením o trojím pohybu, které Němec právě v tomto textu individuálním způsobem interpretuje.

Němec osobně prostředkoval kontakt mezi undergroundem a skupinou lidí kolem Václava Havla. Němec mi vyprávěl, že nápad vytvořit onu opoziční platformu vzešel z jeho rozhovoru s Janem Patočkou na pohřbu Artura Geusse na začátku srpna 1976, Patočka prý tehdy navrhl „udělat nějaký výbor jako mají ruští disidenti“. Ovšem těch zdrojů a inspirací bylo víc. Není to jenom Němec a Patočka. Podstatné je, že tyto podněty potom konvergovaly do oné občanské iniciativy. Ale Němec byl rozhodně jedním z prvních a nejdůležitějších iniciátorů toho, aby se napsalo otevřené prohlášení lidí různých povolání, odlišných politických postojů a náboženských přesvědčení. Pokud jde o vznik Charty, podívejme se, co k tomu říká Václav Havel v *Dálkovém výslechu*, je tam jako první jmenován Jiří Němec. Pasáž začíná popisem soudu

s hudebníky *The Plastic People of the Universe* z konce září 1976: „Publikum, shromážděné v prostorách soudu, bylo předobrazem Charty 77; atmosféra rovnosti, solidarity, družnosti, pospolitosti a obětavé ochoty vzájemně si pomáhat, vyvolávané vědomím společné věci a společného ohrožení, nebyla jen atmosférou té soudní budovy, ale i atmosférou prvních měsíců Charty. Cítili jsme s Jiřím, že tu vzniklo něco, co je třeba fixovat, co nesmí vyprchat a zmizet, ale co by mělo být proměněno v nějaký čin trvalejšího dosahu, kterým by se to takříkajíc přeneslo z ovzduší na pevnou zem.“ Tento úryvek vypovídá o Jiřím Němcovi hodně. O co mu šlo. Je to velice charakteristické právě i pro underground.

” V souvislosti se životními tématy Jiřího Němce jste již stručně hovořil o jeho zápisnicích či denících. Víím, že s nimi léta pracujete, připravujete jejich edici, a že se jedná o rozsáhlý materiál. Mohl byste je nyní souvisleji představit co do žánru a obsahu? Čím jsou významné? Jedná se paradoxně o Němcovo největší literární dílo?

Myslím si, že největší Němcovo dílo spočívá v aktivizaci, sdělování, činnosti na poli veřejného přednáškového působení, a navíc v těch stovkách, ba tisících konkrétních rozhovorů s konkrétními lidmi. Nejméně dvě generace jím byly oslovovány, inspirovány a posilovány. Němcův vliv je otištěn i do konkrétních děl konkrétních lidí, kteří s ním přišli do kontaktu a které podnítil. Nasměroval je k potřebné literatuře, k otázkám, které by si měli klást, které by neměli opomíjet.

Zápisníky jsou v rámci jeho psaných textů rozsahem největší celek a řekl bych, že zároveň interpretačně nejsložitější. Jde celkem zhruba o desítku sešitů, dohromady je to kolem tisíce stran textu. Neobsahují osobní zápisy typu nějakých impresí nebo podobně, ale jsou tam zaznamenaná témata, která Němce zajímala. Záměrně používám označení „zápisníky“, odpovídající tomu, jak jejich autor nadepsal první z nich, a nikoli „deníky“. Protože slovo „deník“ implikuje určitý literární žánr. Němcovy zápisy jsou sice datovány, ale spíše než deníkem jsou určitou myšlenkovou dílnou. Kdybychom ponechali chronologii zápisů, ale

datace by tam nebyly, tak by vše fungovalo obdobně. Datace slouží jako záchytné body, ale z hlediska obsahu jsou vnější. Němec nemá psaní nějak předem rozvržené, nenaplnuje v zápisnících nějakou svou představu o tom, co v nich má být, co je jejich záměrem. V průběhu času se vyjevuje, že to, co píše, je právě přesně jeho úmyslem. Nepotřeboval dokumentovat svou dobu. Nejde mu ani o to, aby předal nějaký vzkaz do budoucnosti, a není to ani intimní deník v tom francouzském smyslu tohoto slovního spojení, že by psal reflexe svých vnitřních stavů. Jeho záznamy jsou skutečně pohybem myšlení, což je nakonec tvrdý oříšek pro jiného čtenáře. Určitá témata se opakují. Ale vždycky, když se k nim vrací, promýšlí je z jiného úhlu, každý nový záznam k danému tématu je už dílem posunu. Až podrobnějším čtením vystupují tyto souvislosti. Reflexe často míří na něco, o čem mluvil nebo psal třeba před půl rokem. Čemu se už předtím věnoval. Text je náročný, a to, že se k něčemu vrací, nemusí být na první pohled zřetelné. Sešity též obsahují zápisy debat se zajímavými osobnostmi, s Janem Patočkou, Ladislavem Hejdánkem, Milošem Černým, Václavem Freiem, Petrem Pokorným... Záznamy tedy pravděpodobně sloužily Němcovi jako zpětná vazba. Na druhou stranu nemají charakter jenom pracovních poznámek. Jsou psány načisto, bez přepisů a škrtnů. Němec je podle všeho přepisoval z nějakých konceptů načisto do zápisníku. Jde zpravidla o ucelené zápisy. Bohužel často jsou hodně zkratkovité, čtenář by očekával, že Němec určitou tezi rozvede, lépe vysvětlí.

”

Jaká je tedy informační hodnota zápisníků přesahující osobu Jiřího Němce? Zahrnují třeba nenahraditelné informace nebo jiné původní poznatky o tehdejší době?

Zápisníky umožňují studovat, jak se ke konkrétním věcem v průběhu času Němec vztahuje a jakým způsobem myslel nejenom on sám, ale i aktéři hovoru, přednášející, diskutující. Jakým způsobem přemýšleli ti lidé opravdu v oné chvíli. Když například dnes kdokoli vzpomíná na své názory v této době, jsou jeho vzpomínky překryty pohybem paměti, kdežto v takovém dokumentu, jakým jsou Němcovy zápisníky, máme myšlení tehdejších lidí nepřekryté pamětí. Takže se tam

například ukazují věci, které se z dnešního pohledu mohou jevit nepochopitelné nebo jako naivita, ale na nás je, abychom se je pokusili pochopit v tehdejších souvislostech a ptali se, co jiného ještě říkají. Němec například v 60. letech řeší otázku, jaké jsou možnosti křesťana v tehdejším režimu. Zda a jak se má na tom prostředí aktivně podílet. Jedna Němcova tehdejší odpověď zhruba zní: „Narodil jsem se tady, na tomto místě, a ne jinde, to není nahodilost. Jsem povoláný k tomu, abych žil tady, ne abych snil o tom, že budu žít někde jinde, nebo se od té společnosti izoloval, a abych ji aktivně spoluutvářel.“ To je ostatně jeden ze zdrojů jeho pojetí dialogu a jeden z předpokladů vstupování do dialogu. V jiném zápisu stojí, opět parafrázuji: „Svoje partnery si nevybíráme, můžeme si o nich myslet, že to jsou pitomci, ale prostě takhle to je. Je potřeba bavit se s každým, kdo naplňuje tutéž podmínku: je ochotný do dialogu vstoupit. Jestliže je, já už tady nejsem od toho, abych určoval, jestli je partner pro mě dost dobrý, nebo není.“

”

Napadá mne, že kromě zápisníků, tohoto velmi ojedinělého literárního pramene, je tu ještě druhý ojedinělý pramen jaksi z úplně druhého břehu – výjimečně rozsáhlý Němcův spis v Archivu bezpečnostních složek, dokumentující mnohaleté sledování Státní bezpečností...

Státní bezpečnost činnost Jiřího Němce dlouhodobě sledovala a pronásledovala. Zachované dokumenty mají mnoho tisíc stran. Pro historiky budou velmi významné. Týkají se let 1961–1983, tedy období od počátku jeho veřejné aktivity až do jeho emigrace. Je v nich zřetelná snaha špiclovat, co dělá, s kým se schází, jaké jsou jeho názory, co zamýšlí, a evidentní tendence hledat záminky pro to, aby byl kriminalizován. Snaha uvěznit Němce se stupňuje od roku 1968, a je o to patrnější, že justice od 70. let přistupovala k důkaznímu materiálu pro prokázání trestné činnosti méně formálně, než tomu bylo v dřívějších letech. Němec nakonec strávil ve vazbě půl roku v roce 1979 při hromadné represivní akci proti členům Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, aniž byl odsouzen. A jak mi vypravoval, když ho propouštěli, vyšetřovatel mu řekl: „Tentokrát jste vyhrál.“

^ Jiří Němec s manželkou Danou Němcovou a dětmi, 1964.

Foto: Ze soukromého archivu Ondřeje Němce

” Předpokládám, že tyto dokumenty mohou, pokud k nim přistupujeme potřebně kriticky, přinášet zajímavé informace k biografii a způsobu práce Jiřího Němce. Zůstává totiž otázka, jak vlastně fungoval, jak vše mohl stíhat, odkud jako zásadní zprostředkovatel čerpal informace, jak se dostával třeba k zahraničním publikacím a informacím o nich. Lze o tom něco bližšího uvést?

Agenturní spis vypovídá především o obludných metodách samotné Státní bezpečnosti. Ale také ukazuje, jak velkou autoritu Němec měl. StB evidovala Němcovu ohromnou aktivitu, jeho kontakty, například to, že byl zhruba od poloviny 60. let v poměrně intenzivním spojení s lidmi z Německa, Rakouska, Polska, což bychom jinak věděli asi v daleko obecnější rovině. Tajná policie zcela určitě neměla přehled o všem, co Němec podnikal, nicméně v tom spisu je popsáno někdy skutečně velmi podrobně například to, jak cílevědomě navazoval a rozšiřoval kontakty

s duchovním prostředím Evropy a snažil se je zužitkovat v té vzdělávací a popularizační práci. Měl opravdu řadu kanálů, z nichž dostával informace o dění na Západě či v jiných zemích socialistického bloku – a především knihy. Krom toho, když se dozvěděl, že někdo z okruhu jeho známých jede na Západ, tak jim předával seznamy literatury, které požadoval, aby mu přivezli. A také existovala meziknihovní výpůjční služba, touto cestou se dalo dostat k některým knihám. Takže těmito často krkolomnými a někdy nebezpečnými způsoby si knížky opatřoval.

Ve výše zmíněných zápisnících najdeme mnohokrát výpisky s bibliografickými záznamy o knihách. Vypadá to, že jak narazil na nějaké údaje o zajímavých knihách, hned si je zaznamenal a pídil se po nich. Samozřejmě tato úloha, ani ne tak objevitele, jako člověka, který se snaží prostředkovat základní hodnoty humanitních oborů, se z dnešního pohledu jeví poněkud nepochopitelně, protože situace tehdy a dnes se nezměrně liší. Tehdy opravdu bylo třeba začínat od elementárních věcí, které v našich poměrech nebyly k dispozici. Poněkud jinak je tomu potom v 70. letech, kdy Němec pořádal semináře s Petrem Rezkem a dalšími, kdy už konečně šlo o bádání konkrétnější a specializovanější, než tomu bylo na začátku 60. let, protože ty kontakty už byly navázané.

” Na závěr bych si dovilil trochu osobnější perspektivu. Jako nakladatel jste také kulturně angažovanou osobou a jako zprostředkovatel kulturních hodnot v jistém smyslu navazujete na Němcovu činnost, vždyť on sám byl dědicem nakladatelského domu a jen vinou doby pro podobnou práci hledal jiné pole. Nese v sobě dílo Jiřího Němce pro Vás nějakou podobnou osobní inspiraci či motivaci? Jaký smysl přikládáte například práci na vydání jeho i padesát let starých zápisníků z hlediska dnešní situace? Má typ Němcovy vzdělanosti ještě místo v dnešním systému?

Pro mě je Němcovo dílo i jeho osobnost fascinující. Přitahuje mě pátrání po jeho motivacích, jeho způsob uvažování, z čehož je následně patrná jeho vlastní situace a dá se do jisté míry demaskovat i doba, v níž žil. Zápisníky mají přesah k věcem, které se už netýkají bezprostředně Jiřího Němce, ale jde o otázky rozsáhlejší, a ty se dotýkají nejenom

skrytého působení, možností činnosti a přemýšlení člověka v totalitním režimu, ale základních otázek lidské existence. Jako autentický pramen jsou Němcovy zápisníky opravdu jedinečné. Právě proto jim věnuji tolik energie a času. Vlastně jeho zápisy jsou bezvýhradně svobodné a neohlíží se na čtenáře, nepočítal s nimi. Což je zřejmé z toho, že se nezapomínal příliš výstavbou kontextů, které jsou pro něho samotného samozřejmé. Není to z ledabylosti, spíš se tím nechce zdržovat. Jsou tam potlačeny takové věci, kdy člověk na něco kalkuluje, nebo když potřebuje stylizovat studii, která má mít začátek a konec. Naopak vystupuje to, na co se čtenář ptá, když čte jakýkoli text: co je to vlastně za člověka? Kdo to píše? Jak myslí? V zápisnících vystupuje do popředí přesně tohle. Není snadné psát něco takhle „bezohledně“, takhle odkrytě. A právě proto, že se tomu Němec věnuje velice vytrvale, dosahuje v té otevřenosti zajímavých výsledků.

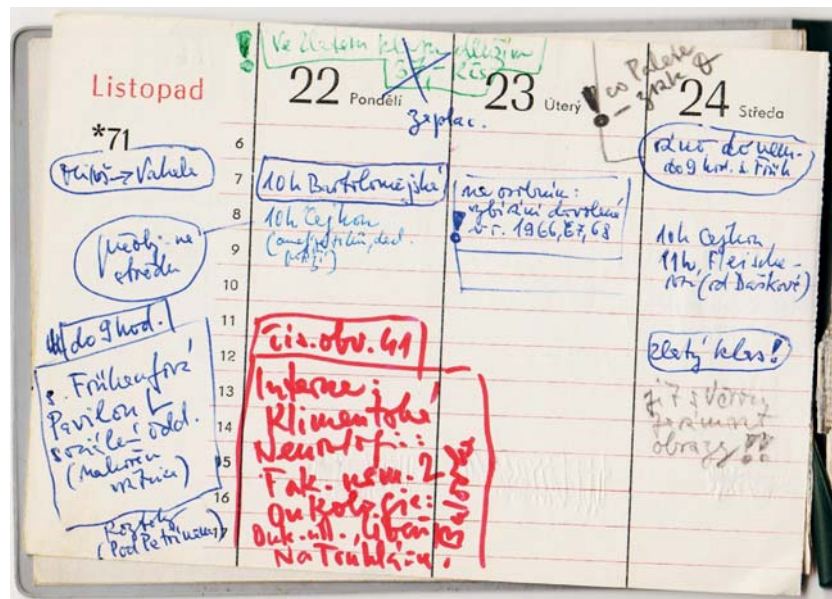
V dnešní době se mnohé změnilo. Ale myslím, že jde o jednu zásadní věc. Kultura, vzdělanost i vzájemná výměna inspirací by měla sloužit tomu, aby člověka obohacovala, něco mu dávala. Nejde tedy o mechanické obsazování postů na katedrách, o výzkum pro výzkum, ale je důležité stále si opakovaně klást otázku: Proč to dělám? Jaký to má smysl? Bude to mít význam jenom pro mou kariéru? Pro mě samotného? Nebo to bude prospívat někomu dalšímu? Mimochodem slova „smysl“ nebo „význam“ jsou pro Němce příznačná. Z tohoto hlediska Němcův odkaz nemůže zastarat. Dělat věci samoúčelně je ztráta času. Energie, síla, aktivity mají sloužit, mají posouvat. Mají umožňovat člověku klidněji a hodnotněji žít.

Rozhovor vedl Tomáš Hermann, v Praze.

Stanislav Sousedík o Jiřím Němcovi

Na Jiřího Němce mám mnoho vzpomínek. Byl to můj dobrý a v určitých letech i důvěrný kamarád. Poprvé jsme se viděli roku 1954, blíže jsme se seznámili v roce 1956, když jsem přišel z vojny. Jiří Němec, v té době zcela pravověrný, osobně angažovaný katolík, byl tehdy na vrcholu aktivity. Společně jsme sdíleli víru ve významnou budoucnost českého katolictví a chtěli jsme ji připravovat. Jiří byl ryzí intelektuál, jak se ten typ lidí obvykle nazývá: člověk, který není nutně odborným znalcem nějakého vědního oboru, ale ve všech humanitních se orientuje a o všech je schopen rychle, i když třeba trochu povrchně, mluvit a informovat. Nebylo něčeho významnějšího, co by bylo v zahraničí publikováno, aby se o tom nedověděl a záhy nám o tom nevyprávěl. Dovedl si obstarávat knihy, po jejichž krátkém prolistování byl vždy schopen o nich něco výstižného říct. V našem tehdejší informačním prostředí byl proto Jiří Němec cosi jako zjevení a všichni jsme se kolem něho, vlivem jeho vůdčí povahy, rádi shlukovali. Byl vysoce inteligentní, skvělý řečník a nepřekonatelný debatér. Ač byl znalcem poezie, byl jeho vlastní život, jak jsem se později vícekrát přesvědčil, kupodivu citově poměrně chudý.

Od Jiřího Němce, „Jirky“, jak jsme mu říkali, jsem obdržel celou řadu duševních impulsů, a nic na tom neměnilo, že jsme se již v počátečních fázích našeho přátelství začali názorově rozcházet. Jirka nade mnou vrtíval hlavou, divil se mé – jak to nazýval – „zarputilosti“: „Jak se můžeš tak zavrtat do jednoho jediného tak beznadějně nečasového námětu, do té své scholastiky? Kdybys alespoň studoval ten Maréchalův transcendentální tomismus, no – dejme tomu, ale ta pozdní scholastika...“ Tak v tomto jsme si samozřejmě moc nerozuměli a hádali jsme se o to s postupně sílící intenzitou. Ale rádi jsme se mít nepřestali, k odcizení došlo mnohem později. Uznával jsem – tehdy spíš jen instinktivně – že Jirka prokazoval svou intelektuální živostí a velkým rozsahem svých zájmů naší tehdy pozvolna vznikající alternativní české kultuře velké, neocenitelné služby. V 60. letech byl například první, kdo nás seznamoval s dílem P. Teilharda de Chardina. Nejsem osobně

^ Kalendář Jiřího Němce, 1971. Mezi jinými povinnostmi vyčnívá zápis „10 h Bartolomějská“. Foto: Libri prohibiti

citělem tohoto myslitele a také jsme se o jeho myšlenky s Jirkou často přeli, ale Teilhard de Chardin byl přece jen významný intelektuální fenomén té doby a bylo třeba ho k nám uvést. Jiřímu Němcovi, člověku mimo oficiální struktury, se podařilo v 60. letech po překonání mnoha překážek prosadit, že u nás došlo k zveřejnění souboru několika drobnějších Teilhardových spisů.

Druhá věc je hermeneutika, a o tom se málo ví. Němec byl, pokud vím, první, kdo u nás přečetl spis H.-G. Gadamera *Wahrheit und Methode* (Pravda a metoda). Nevím, jak dalece se s ním seznámil do hloubky, ale skutečností je, že byl záhy schopen o tom dílu referovat a uplatňovat v rámci našich filosofických rozhovorů z něj čerpané podněty. Hermeneutika byla věc u nás do té doby zcela neznámá a neměli bychom zapomínat, že to byl Jiří Němec, kdo k nám tuto filosofickou disciplínu uvedl. Není o tom ovšem písemných dokladů. Jirkův vliv byl pouze

orální, kouzlo jeho působení spočívalo v pouhém ústním předávání. Jsem přesvědčen, že kdyby tehdy neexistovala vnější omezení, byl by Jiří Němec i tak působil vždy především živým slovem. Sám mi jednou o sobě řekl: „Já jsem člověk slova, jak mám něco napsat, tak za chvíli začnu v rozpacích kousat tužku a už mi to prostě nejde.“ Písemný projev nebyla jeho hlavní, jak se dnes říká, „parketa“.

Jiří Němec byl neobyčejně vnímavý k intelektuálnímu proudění doby a měl schopnost předávat dobové impulzy. Dbal však i o to, aby v temných dobách 50. let nebyla zcela zapomenuta předchozí česká katolická kulturní tradice. Sestavil a na stroji rozmnožil seznam české nebo do češtiny přeložené katolicky orientované literatury, podle něhož mnozí z nás tehdy usměřňovali svou četbu. Jednalo se o tehdy prohibiční literaturu ve veřejných knihovnách nedostupnou. Získávali jsme si k ní přístup příležitostnými nákupy v antikvariátech, pátrali jsme po ní v knihovnách svých přátel, rodičů apod., a pak jsme si je vzájemně půjčovali. Bylo toho z dnešního hlediska velice málo, ale tím pozorněji a soustředěněji jsme ty texty četli.

Jiří organizoval po bytech různé diskusní kroužky, do kterých jsem rád chodil. Hlavními osobami při nich býval ovšem především Jirka sám, spolu s ním pak dr. Ladislav Hejdánek. Na mně zbyla většinou jen role „zarputilého“ kritika těch dvou předchozích.

V 60. letech se Jiří Němec sblížil s prof. Milanem Machovcem. Machovec byl podobný typ jako Jiří, lišil se však od něho velmi vyvinutou psavostí a bytostnou potřebou být podle možnosti ve středu dění, „na hoře“. Přizpůsobivost toho typu byla Jiřímu Němcovi naprosto cizí, na to byl příliš nezávislý, přímočarý a bojovný. Známost s Machovcem mu však byla vítaná, protože mu umožnila např. již zmíněné vydání Teilharda de Chardina. Ta knížka vyšla s Machovcovým doslovem a působila dojemem, že zveřejnění je jeho dílem, ve skutečnosti však stál za vším Němec. Napsat jakoby marxistický doslov Jiří jako nestraník k svému výboru z Chardina ovšem nemohl a ani kdyby mohl, nebyl by něco takového udělal. Myslím, že Machovec se Němce snažil přitáhnout k myšlence křesťansko-marxistického dialogu. Mezi námi v té době převládalo přesvědčení, že se s marxisty podobně jako s nacisty dialog nevede. Ale byl vlastně Machovec opravdu marxista? Osobní sekretář teologa Karla Bartha ve svých nedávno vydaných vzpomínkách na svého

představeného píše, jak se Barth přímo dětinsky těšil na setkání s Machovcem, jenž se u něho ohlásil. Viděl v něm hluboce přesvědčeného marxistu, revolucionáře, kterého svým teologickým dílem naklonil křesťanství. Ale byl Machovec skutečně takový, jakého si ho Barth vysnil? Pro tehdejší dobu je charakteristické, že Jiří Němec své tehdejší kontakty s Machovcem přede mnou omlouval. Komunisté nám tehdy splývali v nediferencovanou moc zla.

Pozdější osudy Jiřího Němce nebyly po lidské stránce zrovna nejšťastnější; řekl bych, že období, kdy nejpozitivněji působil na vývoj českého duchovního života, to bylo asi přece jen mezi lety 1953 až 1965. Těchto dvanáct třináct let je období, kdy to byl ten pravý, brilantní „Jirka“, kterého jsme měli i v nesouhlasu rádi a jemuž česká kultura obecně za mnohé vděčí. Jeho tělesnou podobu máme zachycenu na početných fotografiích, ale máme díky Bohu i něco víc. Existuje film z 60. let nazvaný *O slavnostech a hostech*, v němž Jiří vystupuje. Řekl bych, že jako herec sehrál v rámci predepsané role skvěle sám sebe. Jestli někdy ten film uvidíte, všimněte si: štíhlý, elegantní muž ovládající dokonale své pohyby, s úzkým ostře řezaným obličejem vyznařujícím trochu chladný, sebevědomý, pohotově reagující intelekt. To je „veraikon“ Jiřího Němce a jsme rádi, že máme v tomto filmu jeho živou podobu tak dobře, a hlavně natrvalo, uchovánu.

Stanislav Komárek o Jiřím Němcovi

Poprvé jsem Jiřího Němce osobně poznal a hovořil s ním v roce 1983 ve Vídni, kde jsem přistál jako mladý emigrant. On tam téhož roku přišel jako emigrant nucený, pokud vím, byl k emigraci našimi orgány dotlačen. Pracoval tam později na *Institut für die Wissenschaften vom Menschen*. Spolu s Jiřím Němcem a naším dalším kamarádem Robertem Falkenauerem jsme pak ve třech vedli vídeňskou pobočku československé Společnosti pro vědy a umění. To byla exilová organizace se sídlem v USA, ale náš kontakt s centrálou byl minimální, každá pobočka byla úplně nezávislá. Program této společnosti jsme vlastně vytvářeli sami prakticky na koleni.

Jiří Němec byl člověk velmi fascinující zejména svou pamětí. Nezažil jsem nikdy nikoho, kdo by byl schopen z paměti citovat různé autory nejen včetně příslušného vydání, ale také včetně příslušné stránky. V těch stránkách se někdy o jednu až dvě zmýlil, ale přesto to bylo naprosto mrazivé. Musel mít zcela fotografickou paměť. Patřil k velmi významným, k nejvýznamnějším tehdejším katalyzátorům českého myšlení, dokonce bych řekl nejen českého filosofického myšlení, ale takto obecně. Je poměrně charakteristické, že člověk, který takto hodně působí v terénu, zároveň poměrně málo píše. V podstatě kromě textu *Únos Evropy* si nevzpomínám na jeho větší text, který by se mi dostal do rukou. Do sluchu se mi ale dostala neobyčejná spousta podnětů.

Jiří Němec na českou intelektuální scénu jako první přivedl spisy Adolfa Portmanna, švýcarského biologa a přírodního estetika sídlícího původně v Basileji, který velmi ovlivnil nejen můj osud, ale značně také osud celého prostředí, ve kterém se pohybují, Katedry filosofie a dějin přírodních věd na Přírodovědecké fakultě UK. Vědomost o Portmannově existenci Němec získal od česko-švýcarských protestantů, konkrétně od Jana Milíče Lochmana, významného teologa a mnohaletého rektora basilejské univerzity. Připojím malou vsuvku. Když byl Portmann v Basileji rektorem, tak mladého Lochmana přijímal – tehdy ještě rektor třásl pravicí všem novým pedagogům – a když byl Lochman po letech rektorem, řečnil nad Portmannovou rakví při jeho pohřbu. Někde

z tohoto zdroje získal Němec Portmannovu knihu *Neue Wege der Biologie*. Dal ji mému učiteli Zdeňku Neubauerovi, který ji s pomocí svého švagra Václava Bendy přeložil, a vyšla v několika exemplářích v samizdatu, v Edici Expedice Olgy Havlové, s názvem *O nové horizonty v biologii*. Tehdy jsem jeden exemplář získal, na jednu noc, jak tehdy bylo zvykem, tak jsem nešel vůbec spát, celou knihu jsem se téměř naučil nazpaměť a takto ji „zvnitřnil“. To je ta pravá biologie, říkal jsem si.

Jiří Němec se vyznal ve všech větvích evropského myšlení a byl takovým pilným opylovačem českých myslí domácích i exilových. Nedělal přitom rozdíl mezi lidmi vzdělanými a nevzdělanými. Někteří mu zazlívali, že se rád baví v hospodách i s dělnickou disidentskou mládeží, která ho velmi uctívala a kterou velmi fascinoval, byť se obávám, že ne všichni úplně rozuměli tomu, co jim vypráví. Pod přezdívkou „Starý“ byl v těchto kruzích velmi dobře zaveden a podnes si na několik desítek jeho přednášek, které jsem ve Vídni takto vyslechl, vzpomínám.

Poslední léta Jiřího Němce, zejména po příchodu do Prahy, ovlivnila jeho vleklá choroba, která mu v podstatě bránila v dalším intelektuálním působení, svůj vliv před tím měla určitě i jeho dlouholetá slabost pro alkohol. Navzdory tomu bylo naprosto fascinující jeho přednášky sledovat a poslouchat. Jsem rád, že takto po letech o něm můžu vydat nějaké svědectví. K myšlenkovému dědictví Jiřího Němce se budu vždycky rád hlásit a myslím, že by se k němu měli přihlásit i jiní, bylo jich hodně.

My jsme zvyklí na to, že intelektuální dějiny jsou to, co máme doložené v písemnostech. Možná si říkáme, že je škoda, že jsme všechny Sókratovy rozpravy s mládeží někde nenahráli nebo nenastenografovali, ale v nové době se podobný případ neočekává. Vzhledem k tomu, že od významných myslitelů typu Husserla byl vydán každý popsany papírek z jejich pozůstalosti, tak je zvláštní, jak málo toho po Jiřím Němci zbylo písemného. V zásadě se jedná o orální tradici v nejlepším slova smyslu. Slova zazněla, jsou pryč, Jiří Němec je také pryč, ale ti, kdo je slyšeli, na ně nezapomněli. Je to, jako kdyby oživaly staré časy před začátkem knihtisku, když Pierre Abélard přednášel na pařížských náměstích, neboť publikum se do žádné z aul Sorbonny nevešlo.

Filip Karfík o Jiřím Němci

Jiřího Němce jsem osobně neznal v době, dokud žil v Československu. Byl nucen emigrovat v raných 80. letech jako jeden z významných signatářů a inspirátorů Charty 77. Dokud byl tady, tak jsem se s ním nikdy nesetkal. Ale byl mi znám, znal jsem jeho přátele a spolupracovníky, z nichž někteří byli můmi učiteli, věděl jsem o významu té osoby a celé rodiny v tehdejší pražské společnosti.

Osobně jsem se s ním setkal až později v akademickém roce 1988–1989, kdy působil ve Vídni v *Institut für die Wissenschaften vom Menschen*, tehdy na ulici Prince Eugena u Horního Belvederu (dnes je ta instituce jinde). Byl tam zaměstnán a měl spolu s ostatními na starosti přípravu vydávání překladu německých spisů Jana Patočky a vzniku dvojčete pražského archivu Jana Patočky ve Vídni, za hranicemi, kde bylo jistější, že to nepadne do rukou Státní bezpečnosti. Setkal jsem se s ním jenom tam. Protože jsem měl pas a mohl jsem v tom roce jezdit přes hranice, tak mě v Praze Ivan Chvatík vybavoval disketami, na kterých byly přepsané Patočkovy spisy. To bylo v počátcích počítačů, takže to byly velké floppy diskety. Já jsem je měl propašovat přes hranice a ve Vídni předávat. Vozil jsem je ve futru od saka, které jsem vždycky rozpáral a zase zašil. Dvakrát je ode mě přebíral Jiří Němec. Zároveň mě zde Jan Sokol vyzýval, abych ho navštívil a hovořil s ním, že bude jistě rád, když tam někdo z Čech přijede, ale k pořádnému rozhovoru nedošlo. Byl v té době velmi uzavřený, zdrženlivý, alespoň vůči mně. Možná se i bál, že jsem nějaký agent nebo něco takového. Byl to ale můj partner v té aktivitě převážení zakázaného materiálu přes hranice.

Vím od jiných lidí, částečně svých učitelů, částečně lidí Němcovy generace, z jejich vyprávění i z toho, co dělali, jaký význam Jiří Němec, jeho aktivity – překladatelské, pořadatelské a organizační, inspirátorské – měly pro široký okruh lidí. Pamatuji si z doby svého útlého mládí v Praze, jaký význam měla domácnost Němcových. To byl pojem. Hrál zjevně roli velkého inspirátora pro ostatní lidi. Nepsal, ale hodně četl, četl v cizích jazycích a objevoval knihy, které jeho přátelé a kolegové neznali. On je s nimi seznamoval, oni je dále četli, diskutovali o nich,

^ Jiří Němec s Ladislavem Hejdánkem, 1968.
Foto: Ze soukromého archivu Ondřeje Němce

z toho vznikaly semináře nebo se to odehrávalo v rámci nějakých seminářů. Organizoval tyto diskusní semináře, sehrál důležitou roli v Eku-
menickém semináři v Jirchářích v 60. letech, spolupracoval s jinými vý-
znamnými osobnostmi, které hrály obdobnou roli, jako byl Ladislav Hej-
dáněk. To vyzařování se neomezovalo jenom na Prahu. Víím z vyprávění
Karla Flosse, jak významný byl pro něj kontakt s Jiřím Němcem a okru-
hem okolo něj, a to byla společnost olomoucká. Jezdil také tam.

Těšil se veliké vážnosti a úctě skoro všech významných osob, které
se v disidentském prostředí zabývaly filosofií, a osob, které se zabýva-
ly psychologií. Svým vzděláním a povoláním byl psycholog. Byl to úzký
spolupracovník například Petra Rezka. Pozoroval jsem vždy u Petra Rez-
ka, že Jiřího Němce – oproti většině ostatních českých filosofů – choval
ve skutečně úctě navzdory tomu, že jeho dílo nebylo literární, nespočí-
valo v tom, že by něco napsal. Zdá se, že nespočívalo ani v tom, že by
něco vymyslel, nýbrž v tom, že zprostředkoval nové myšlenky, inicioval
debaty: rozvíjení určitých myšlenek a nové překlady v prostředí lidí,

kterí se zajímali o filosofii. To prostředí bylo poměrně široké a sahalo
od Jana Patočky přes Ladislava Hejdánka až samozřejmě po kruhy ka-
tolické, protože to byla významná pražská katolická rodina, která hrá-
la roli určitého identifikačního bodu i pro pražskou katolickou společ-
nost či přesněji určitou její část.

Zřejmě byl sókratovský typ, který ostatní uváděl do myšlenkového
pohybu, to byla jeho klíčová role. Samozřejmě hrál potom i jinou roli,
protože byl jakýmsi mostem mezi různými prostředími. Byl jednak psy-
cholog, to bylo jedno prostředí. Někteří významní lidé v disentu byli
vystudovaní psychologové – například Tomáš Halík a Petr Rezek. Ně-
mec s Rezkem se zabývali fenomenologickou psychologií založenou na
daseinsanalýze a rozvíjeli okolo toho teoretické koncepty. Druhá věc je,
jak už jsem zmínil, že byl významnou postavou katolického prostředí
v Praze spolu s paní Danou Němcovou a jejich dětmi. A stýkal se s fi-
losofy všeho druhu, stýkal se s Patočkou. Od počátku 70. let tato pro-
středí propojil s formujícím se undergroundem, jemuž vtiskl tvář Ivan
Jirous. Propojoval tedy tato různá prostředí, která si byla částečně ne-
smírně vzdálená. Představte si tehdejší underground na jedné straně
a noblesní pány profesory na druhé straně, to zdánlivě nešlo vůbec
k sobě. Na jedné straně katolické prostředí, a na druhé straně dialog
s marxisty, to také nešlo k sobě. Tlumočil z jedné strany na druhou, je-
jich domácnost se stala křižovatkou těchto různých společností a lidí.
Měl takovýto spojující vliv, funkci stavitele mostů.

Zdroje dalších informací:

KRUMPHANZL Robert, „Bibliografie Jiřího Němce“, in: *Kritický sborník* 18, 1999, č. 4, s. 63–94.

NĚMCOVÁ Dana, *Lidé mého života*, Praha 2002.

NĚMEC Jiří, *Dopisy z Ruzyně a Nové šance svobody*, Praha 2011.

NĚMEC Jiří [a HYBLER Martin], *Únos Európy. Mýtus – divertimento k filosofii dějin*, Praha 1994.

Revolver Revue, č. 45/2001.

Souvislosti, č. 3–4/2001.

ŠPIRIT Michael (ed.), *Tvář. Výbor z časopisu*, Praha 1995.

Literatura

BARBARAS Renaud, *Dynamique de la manifestation*, Paris 2013.

BARBARAS Renaud, *Introduction à une phénoménologie de la vie*, Paris 2008.

BARBARAS Renaud, *La vie lacunaire*, Paris 2011.

BARBARAS Renaud, *Le désir et la distance. Introduction à une phénoménologie de la perception*, Paris 1999.

BARBARAS Renaud, *Le mouvement de l'existence. Études sur la phénoménologie de Jan Patočka*, Chatou 2007.

BARBARAS Renaud, *L'ouverture du monde. Lecture de Jan Patočka*, Chatou 2011.

BARBARAS Renaud, *Touha a odstup. Úvod do fenomenologie vnímání*, přel. Josef Fulka, Praha 2005.

BLAŽEK Jiří – PAŘÍZKOVÁ Ivana (ed.), *Prof. JUDr. Karel Engliš. Státník, vědec, pedagog*, Brno 2011.

BLECHA Ivan, *Jan Patočka*, Praha 1997.

Cahiers philosophiques, No. 50, Paris 1992.

ENGLIŠ Karel, *Hrabyň mého mládí*, Opava 2010.

ENGLIŠ Karel, *Věčné ideály lidstva*, Praha 1992.

FETTER Vojtěch, *Dr. Aleš Hrdlička, světový badatel ve vědě o člověku* (Knihovna Čs. spol. pro šíření politických a vědeckých znalostí, sv. 82/ přírodní vědy, sv. 28), Praha 1954.

FLOSS Pavel, *Meditace na rozhraní epoch*, Brno 2012.

GERŠLOVÁ Jana – SEKANINA Milan (ed.), *Karel Engliš 1880–1961*, Ostrava 2011.

GONDEK Hans-Dieter – TENGELYI László, *Neue Phänomenologie in Frankreich*, Berlin 2011.

HAVLŮJOVÁ Hana, „Muzeum z časů krize. Kapitola z dějin Hrdličkova muzea člověka“, in: *Dějiny a současnost* 31, č. 12, 2009.

HAVRÁNEK Jan – POUSTA Zdeněk (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy IV. 1918–1990*, Praha 1998.

HERMANN Tomáš – MARKOŠ Anton (ed.), *Emanuel Rádl – vědec a filosof*, Praha 2004.

HERMANN Tomáš, „Projekt asubjektivní fenomenologie Jana Patočky. Příspěvek evropské filosofii z doby normalizace“, in: *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*, Praha 2002.

HERMANN Tomáš, *Emanuel Rádl a české dějepisectví. Kritika českého dějepisectví ve sporu o smysl českých dějin*, Praha 2002.

HERMANN Tomáš, *Útěcha ze života. Studie o biologickém díle a Útěše z filosofie Emanuela Rádla*, Praha 2008 (dizertační práce, Přírodovědecká fakulta UK v Praze).

HORSKÝ Zdeněk (ed.), *Historické vědecké přístroje v mikulovských sbírkách*, Mikulov 2011.

HORSKÝ Zdeněk, *Koperník a české země. Soubor studií o renesanční kosmologii a nové vědě*, Červený Kostelec 2011.

HUSSERL Edmund, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*, ed. Walter von Biemel, Husserliana vol. VI, Den Haag 1954.

HUSSERL Edmund, *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologi. Úvod do fenomenologické filosofie*, Praha 1972.

KARFÍK Filip, *Unendlichwerden durch die Endlichkeit. Eine Lektüre der Philosophie Jan Patočkas*, Würzburg 2008.

KOLÁR Jaroslav, „Vědec a přítel Zdeněk Horský“, in: *Dějiny věd a techniky* 45, 2011, č. 2.

KOMÁRKOVÁ Božena, „Otec a syn“, in: *táž, Přátelství mnohých*, Heršpice 1997.

KOMÁRKOVÁ Božena, *Tolerance jako podmínka života*, Heršpice 1999.

KOUTNÍK Bohuslav, *Emanuel Rádl. Křesťanský filosof, vědec, politik, moralista*, Praha 1934.

KRUMPHANZL Robert, „Bibliografie Jiřího Němce“, in: *Kritický sborník* 18, 1999, č. 4.

MERLEAU-PONTY Maurice, *Fenomenologie vnímání*, Praha 2013.

MERLEAU-PONTY Maurice, *Le Visible et l'invisible*, éd. Claude Lefort, Paris 1964.

MERLEAU-PONTY Maurice, *Phénoménologie de la perception*, Paris 1945.

MERLEAU-PONTY Maurice, *Viditelné a neviditelné*, Praha 1998.

MLČOCH Lubomír, „Příklady života z víry pro nás: na dnes a zítra“, in: Internetová stránka Sekulárního františkánského řádu (<http://www.sfr.cz/clanek.aspx?a=760>, vyhledáno 15. 8. 2014).

MLČOCH Lubomír, *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, Praha 2014.

MLČOCH Lubomír, *Institucionální ekonomie*, Praha 2005.

MLČOCH Lubomír, *Věda a její etický rozměr* (K odkazu profesora JUDr. Karla Engliše v teorii poznání). Přednáška přednesená na slavnostním zasedání k 663. výročí založení Univerzity Karlovy, Velká aula Karolina 7. dubna 2011. (<http://forum.cuni.cz/IFORUM-10758.html>, vyhledáno 14. 12. 2014).

MLČOCH Lubomír, „Business Leadership sine specie aeternitatis. Irresponsibility in a global space“, in: J. T. RAGA – M. A. GLENDON (ed.), *Crisis in a Global Economy. Re-planning the Journey. Sixteenth Plenary Session*, 30 April – 4 May 2010. Vatican City 2011. (www.pass.va/content/dam/scienze-sociali/pdf/acta16/acta16-ml-coch.pdf, vyhledáno 15. 12. 2014).

NĚMCOVÁ Dana, *Lidé mého života*, Praha 2002.

NĚMEC Jiří [a HYBLER Martin], *Únos Evropy. Mýtus – divertimento k filosofii dějin*, Praha 1994.

NĚMEC Jiří, *Dopisy z Ruzyně a Nové šance svobody*, Praha 2011.

NOVOTNÝ Karel, *O povaze jevů. Úvod do současné fenomenologie ve Francii*, Červený Kostelec 2010.

PALIVEC Viktor, *Aleš Hrdlička*, Praha 1947.

PATOČKA Jan, „Le platonisme négatif“, in: *táž, Libérité et sacrifice*, Grenoble 1990.

PATOČKA Jan, „Platón a Evropa“, in: *Péče o duši II*, ed. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Praha 1999.

PATOČKA Jan, *Aristote, ses devanciers, ses successeurs. Études d'histoire de la philosophie d'Aristote à Hegel*, Paris 2011.

PATOČKA Jan, *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*, Praha 1964.

PATOČKA Jan, *Essais hérétiques sur la philosophie de l'histoire*, Lagrasse 1981.

PATOČKA Jan, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, ed. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Praha 1990.

PATOČKA Jan, *Le Monde naturel comme problème philosophique*, avec le Postface de l'auteur, *Phaenomenologica*, No. 68, Den Haag 1976.

PATOČKA Jan, *Negativní platonismus*, ed. Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Praha 1990.

PATOČKA Jan, *Papiers phénoménologiques*, Grenoble 1995.

PATOČKA Jan, *Platon et l'Europe*, Lagrasse 1983.

PATOČKA Jan, *Přirozený svět jako filosofický problém*, Praha 1936.

PATOČKA Jan, *Qu'est-ce que la phénoménologie?*, Grenoble 1988.

Revolver Revue, č. 45/2001.

RICHIR Marc – TASSIN Etienne (ed.), *Jan Patočka. Philosophie, phénoménologie, politique*, Grenoble 1992.

RILKE Rainer Maria, *Duineser Elegien*, Leipzig 1923.

RILKE Rainer Maria, *Elegie z Duina*, Praha 1999.

SEN Amartya, *Etika a ekonomie*, Praha 2002.

ŠIMSA Jaroslav, *Úzkost a naděje. Dopisy, sny, události, traktáty 1940–1945*, Praha 1969.

ŠIMSA Jaroslav, *Vánoční úvaha o čtení knih*, Praha 1946.

ŠIMSA Martin, *Filosof a reforma světa. Interpretace filosofie Emanuela Rádla a konstituce reformní filosofie*, Ústí nad Labem 1997.

ŠIMSOVÁ Milena, *Svět Jaroslava Šimsy*, Benešov 2013.

ŠIMSOVÁ Milena, *V šat bílý odění. Zápasy a oběti Akademické Ymky 1938–1945. Vzpomínky, svědectví a záznamy vyprávění*, Benešov 2005.

Slovník českých filozofů, Brno 1998.

ŠOUREK Jan Blahoslav, „Bezbranný Bůh“, in: *Křesťanská revue*, 1960, č. 2.

Souvislosti, 2001, č. 3–4/2001.

ŠPIRIT Michael (ed.), *Tvář. Výbor z časopisu*, Praha 1995.

TRAN DUC Thao, *Phénoménologie et matérialisme dialectique*, Paris 1951.

VENCOVSKÝ František, *Dějiny českého ekonomického myšlení*, Brno 1997.

VENCOVSKÝ František, *Karel Engliš*, Brno 1993.

WEYR František, *Paměti II*, Brno 2001.

WEYR František, *Paměti III*, Brno 2004.

Za svobodu do nové Československé republiky. Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–41, Praha 1945.

Seznam zkratek

AV ČR – Akademie věd České republiky

c. k. – císařsko-královský

CSc. – kandidát věd, ekvivalent dnešního Ph.D.

ČSAV – Československá akademie věd

dr. h. c. – doctor honoris causa (čestný doktorský titul)

dr. h. c. mult. – doctor honoris causa multiplex (mnohonásobný čestný doktorský titul)

EU – Evropská unie

FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

HMČ – Hrdličkovo muzeum člověka

KSČ – Komunistická strana Československa

MU – Masarykova univerzita v Brně

OKVS – obvodní kulturní a vzdělávací středisko

PTP – pomocný technický prapor

PVZ – Petiční výbor „Věrní zůstaneme!“

StB – Státní bezpečnost

TP – technický prapor

UK – Univerzita Karlova

VONS – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

VŠE – Vysoká škola ekonomická

YMCA – Young Men's Christian Association (Křesťanské sdružení mládeže)

Ediční poznámka

Soubor audiovizuálních medailonů třiceti významných postav české vědy a filosofie a doprovodné publikace v pěti svazcích vznikl na základě projektu „Idea univerzity“, realizovaného Fakultou filozofickou Univerzity Pardubice ve spolupráci s dalšími institucemi v letech 2012–2014 – projekt OP VK, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0270, financován z ESF a státního rozpočtu ČR (řešitel Aleš Prázný). Soubor vznikl jako výstup klíčové aktivity 03 „Filmové umění a věda“. Jejím odborným koordinátorem byl Tomáš Petrůň (Univerzita Pardubice). Partnerem této části projektu byl Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

Režiséry jednotlivých filmových dokumentů byli Tomáš Petrůň a Martin Čihák. Další spolupracovníci filmového štábu jsou uvedeni v titulcích k DVD.

Partnerským pracovištěm byl Kabinet dějin vědy při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, koordinátorem za partnerské pracoviště Kateřina Mojsejová. Odborní pracovníci Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Michal V. Šimůnek a Soňa Štrbáňová měli na starost koncepci a výběr osobností, tvorbu námětu, přípravu struktury a vedení rozhovorů a zpracování jednotlivých kapitol publikace. Na archivních rešerších a dokumentaci spolupracovaly Dominika Grygarová a Lucie Nytrová. Celkovou redakci pěti svazků včetně obrazového materiálu zpracovala spolueditorka Dominika Grygarová.

Na tvorbě medailonů byli tvůrcům nápomocni četní spolupracovníci, pamětníci a konzultanti; někteří z nich vstoupili do tvorby tak, že se sami stali aktéry medailonů nebo spolutvůrci textových výstupů – v takovém případě jsou uvedeni u jednotlivých filmových medailonů nebo kapitol publikace. V souhrnu pak patří poděkování následujícím spolupracovníkům:

Martina Bečvářová, Jiří Bičák, Petr Blažek, Petr Čech, Petr Čornej, Jiří Grygar, Jiří Gruntorád, Alena Hadravová, Michael Heyrovský, Vojtěch Hladký, Pavel Holubář, Jiří Hoppe, Miloš Hořejš, Marina Hužvárová, Michal Illner, Juraj Ivanyi, Jan Janko, Jiří Jindra, Jacques Joseph, Filip Karfík, Kateřina Klápšťová, Stanislav Komárek, Helena Kopecká, Petr

Kratochvíl, Zdeněk Kratochvíl, Jan Krekule, Robert Krumphanzl, Ivan Landa, Eliška Luhanová, Jiří Michálek, Josef Michl, Lubomír Mlčoch, Kateřina Mojsejová, Petr Munk, Martin Nodl, Miroslav Novák, Riikka Palonkorpi, Jarmila Pazlarová, Zdeněk Poustka, Jiřina Rybáčková, Jana Slánková, Stanislav Sousedík, Marco Stella, Alena Sumová, Jan Svoboda, Petr Svobodný, Jan Šimsa, Martin Šimsa, Milena Šimsová, Ivan Šmíd, Ivan Štrbáň, Emilie Těšínská, Jakub Trnka, Vladimír Urbánek, Tomáš Zahradníček.

Poděkování za pomoc při realizaci náleží následujícím institucím:

Akademický bulletin (redakční archiv), Archiv města Plzně, Archiv Národního technického muzea, Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Židovského muzea, Česká televize, Český rozhlas, Hrdličkovo muzeum člověka, Katedra filosofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty UK v Praze, Knihovna Filosofického ústavu AV ČR, v. v. i., Knihovna Národního muzea, Krátký film Praha, a.s., Libri prohibiti, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Národní archiv, Národní filmový archiv, Oblastní muzeum v Mostě, Památník národního písemnictví.

Summary

This five-part volume *Homines scientiarum I-V: Thirty Stories of Czech Science and Philosophy* is an accompanying yet independent publication that presents edited interviews with select Czech scientists and philosophers, including biographical details about them. It supplements thirty short films produced by the University of Pardubice (Department of Philosophy, Faculty of Arts and Philosophy) in collaboration with the Institute of Contemporary History, Academy of Sciences of the Czech Republic (Centre for the History of Sciences and Humanities). This publication and the short films were produced as a part of the project *Idea of University*.⁵⁶

By idea of university we mean a broadly considered idea of unity of knowledge and the common ground for various scientific fields. Scientists and philosophers have been selected to comment on many fields of human knowledge, ranging from philosophy, chemistry, biology, physics, medicine, mathematics and electrotechnics to history, anthropology and theology. The rationale behind this selection is not to cover every scientific field – in only thirty films and chapters this would be hardly possible – but to highlight the extent of variety within the main three focus points: philosophy, chemistry and biology. These fields are typical by interdisciplinary overlap with other fields, and by comparing various personalities of diverse temperament, experience, generation, confession and expertise, we can present the discipline more fully, and thus make the spectator or reader realize how endlessly colourful science and philosophy actually is, and even how the history of science and philosophy is created from personal approaches, interests and choices of individuals. Although all of the people discussed in this volume are experts in their specialized sub-fields, they all share the highest regard for other fields, and stress the importance of education in culture, and they also appreciate interdisciplinarity. This insight into unique personal views was made possible by the oral history method.

⁵⁶ Project OP VK, No. CZ.1.07/2.2.00/28.0270.

Apart from these individual traces of the history of science, several common themes stick out throughout these testimonies: Czech history, the suppression of the Nazi and Communist régimes, exile, and politically motivated distortions of scientific theories. The publication and film series is primarily addressed to university students of all levels, but also to high school students and teachers.

*

The second part of the publication series presents personalities from the field of humanities and social sciences. Anthropologist and physician **Dr. Aleš Hrdlička** (1869–1943), who became famous with his theory of one origin of humankind and the human settlements of America from Asia. We interviewed Dr. Marco Stella, curator of the Hrdlička's Museum of Man in Prague. Hrdlička was born in Humpolec but as a young boy, he left for the United States. He studied medicine in New York and Baltimore, and then became fully devoted to physical anthropology – he is considered a founder of this field in the US. He undertook a few spectacular anthropological expeditions, which allowed him to amass an extensive collection material. He founded the Anthropological Department at American Museum of Natural History in New York. After the establishment of an independent Czechoslovakia, he became a great promoter and supporter of this establishment in the US. He was awarded the prestigious Thomas Henry Huxley Award in 1927.

The next portrait introduces biologist and philosopher, **Prof. Emanuel Rádl** (1873–1942). The significance of his work and public activity is mediated through the descendants of his close colleague, Jaroslav Šimsa (1900–1945). Rádl graduated from the University of Prague, Faculty of Science. He started his career as an experimental zoologist and only then he became an internationally recognized historian of biological theories. As a representative of Masarykian-oriented philosophy, he emphasized the embattled efforts to contribute to solving current problems. After a serious illness in 1935, he remained in isolation. There he writes a late work that is of contemplative and comforting nature. As a leading figure of the Academic YMCA (christian youth association),

he influenced a generation of young people, particularly in the rising resistance to Nazism. One of them was Jaroslav Šimsa, who was actively involved in the resistance movement and died in Dachau concentration camp. Theologian Jan Šimsa, archivist Milena Šimsová and political philosopher Martin Šimsa talk about Emanuel Rádl and his influence on their family.

Economist, first Czechoslovak Finance Minister and former Governor of the National Bank, **Prof. Karel Engliš** (1880–1961), was the main preoccupation of economist Prof. Lubomír Mlčoch (1944), influenced by Christian social ethics. Lubomír Mlčoch and historian Zdeněk Pouta introduce Engliš as a well-known Czech economist and politician, and a representative of teleological economics and philosophy. He participated in monetary reform of postwar Czechoslovakia. He served as a Finance Minister in the years 1920–1931, and then in the period 1934–1938 as governor of the National Bank of Czechoslovakia (the country's central bank). He is the author of dozens of scientific writings, manuals and textbooks. He was the first rector of Masaryk University in Brno (1919–1920) and the last freely elected rector of Charles University in Prague before the Communist takeover. For political reasons, since 1952 he was forced to leave Prague and stay in Hrabyně.

The Renaissance personality **Dr. Zdeněk Horský** (1929–1988), historian of science, is discussed by astrophysicist and astronomer Dr. Jiří Grygar. Zdeněk Horský studied philosophy and musicology, but he was also a student of astronomy and mathematics. Bridging the humanities and exact sciences characterized his professional career as a historian of astronomy. In the 1960s he was involved in shaping the history of science, where he became an internationally recognized authority. His main scholarly interest was Renaissance cosmology, the relationship between the natural sciences and philosophy, the work of Nicolaus Copernicus, and astronomy at the court of Rudolf IInd, represented by J. Kepler, Tycho Brahe and Tadeáš Hájek of Hájek. He made many original discoveries, he reinterpreted Prague astronomical sights, and he excelled as a popularizer of the history of science.

The next chapter is devoted to the most important Czech philosopher, **Prof. Jan Patočka** (1907–1977). He is introduced by professor Renaud Barbaras from the Sorbonne University and his Czech PhD

student Eliška Luhanová. Jan Patočka's life and work are closely linked with the crises experienced by the Czech and European society in the 20th century, and also with the changes within the movement of phenomenological philosophy. Patočka can be understood as a current thinker in contemporary philosophy, specifically in the context of post-phenomenological research in France. In the long run, the part of Patočka's work that remained a naked torso, can be considered the most vivid and inspiring. Philosophy thus appears as an open field of thought, between traditions and experimentation with new thought. For his outstanding contribution to philosophy and Czech society, Jan Patočka was posthumously awarded the Order of T. G. Masaryk in 1991.

This volume concludes with a portrait of a psychologist, philosopher, journalist and translator, **Dr. Jiří Němec** (1932–2001), who inspired many book translations, editions and other initiatives. The publisher Robert Krumphanzl speaks the importance of his work for the cultural and spiritual renewal of Czech society. Krumphanzl has been preparing an annotated edition of Němec's extensive notebooks. Jiří Němec studied clinical psychology at Charles University in Prague and then worked as a phoniatriest. His publications, lecturing and publishing activities, which were oriented towards an active Christian life in society, had a significant impact, especially in the 1960s and early 1970s. He inspired many translations and editions, mainly Christian authors, and several initiatives made a significant contribution to cultural and spiritual renewal. He was one of the main initiators of Charter 77 and the Committee for the Defense of the Unjustly Prosecuted (VONS). In 1979, he was imprisoned for seven months, and in 1983 he went into exile in Vienna under pressure from the Czech communist secret police (StB). In Vienna, he participated in the publication of the writings of Jan Patočka. He was awarded the Medal of Merit in 2002 – *in memoriam*.

Jmenný rejstřík

A

Abélard, Pierre 240
 Abrams, Erika 171, 182, 184, 186, 189-190, 202
 Albrecht z Valdštejna 149
 Amartya Kumar Sen 117, 248
 Aristotelés 156, 168, 175, 184
 Augustin, svatý 93

B

Barbaras, Renaud 8, 162-163, 165,171-174, 178-180, 188, 194-195, 207, 245, 257
 Barth, Karl 41, 237-238
 Benda, Václav 240
 Beneš, Eduard 31, 39, 75
 Berdajev, Nikolaj Alexandrovič 49
 Bergson, Henri 49, 175, 180
 Bethge, Eberhard 96
 Biemel, Walter von 183, 199, 246
 Biran, Maine de 190
 Blažek, Jiří 124, 245
 Blondel, Maurice 217, 226
 Boas, Franz 27, 29-30
 Bondy, Egon 216, 224
 Bonhoeffer, Dietrich 41, 89, 96
 Borový, František 211, 214
 Bouše, Bonaventura 224
 Bráf, Albin 105
 Brahe, Tycho 128, 138-139, 143-144, 148, 257
 Bürgi, Jost 139

C

Campbell, Robert 192
 Cibulka, Petr 93

Courtine, Jean François 203

Č

Čapek, Jakub 173, 181

Čapek, Karel 50

Čapek, Stanislav 80

Čermák, Antonín, též Anton 55

Černý, Miloš 224, 230

Černý, Václav 60-61

Čížek, Vojtěch 74

D

Daněk, Jaromír 189

Darwin, Charles Robert 14, 19, 29

Davenport, Charles B. 29

Declève, Henri 189

Deml, Jakub 218

Derrida, Jacques 61, 63-64, 178

Descartes, René 64

Dieudonné, Marie Strickler 21

Dominik, Rudolf 107

Doppler, Christian 138

Driesch, Hans 49

Durych, Jaroslav 218

E

Einstein, Albert 147

Engels, Friedrich (Bedřich) 54

Engliš, Karel 8, 101, 105-114, 116-118, 121, 124, 245, 247, 257

F

Falkenauer, Robert 239

Fettera, Vojtěch 23, 33, 245

Feuerbach, Ludwig 47, 54

Ficino, Marsilio 156-157

Fierzová, Olga 42, 78

Fink, Eugen 176, 183-184, 192

Fischer, Josef 74, 76

Floss, Karel 224, 242

Floss, Pavel 158, 245

František Josef I. 107

Frei, Václav 214, 224, 230

Freud, Sigmund 180

Frey, Bruno 120-121

Frič, Martin 139

Fulka, Josef 162, 188, 245

G

Gadamer, Hans Georg 217, 236

Galileo Galilei 130-131, 139, 143, 152

Gardavský, Vítězslav 215, 224

Geršlová, Jana 124, 245

Glendon, M. A. 124, 247

Gondek, Hans Dieter 203, 207, 245

Gottwald, Klement 111

Gruša, Jiří 195

Grygar, Jiří 8, 129-130, 253, 257

H

Habermel, Erasmus 139

Hájek z Hájku, Tadeáš 128, 144-145, 257

Hájek, Jiří 44

Halák, Jan 173

Halík, Tomáš 243

Havel, Václav 44, 55, 60-61, 112, 216, 228, 228

Havlová, Olga 240

Havránek, Jan 109-110, 246

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 51, 184, 193, 248

Heidegger, Martin 62, 163-164, 172-178, 180, 183-184, 191, 192-195, 201-202, 217, 227

Hejdánek, Ladislav 44-45, 54, 60-63, 88, 91-92, 94, 214, 223, 230, 237, 242-243

Henlein, Konrad 46

Hermann, Tomáš 89, 97, 207, 246, 253
Heydrich, Reinhard 43, 74, 81, 87
Hitler, Adolf 50
Hoetzel, Jiří 108
Horák, Petr 181, 189
Horský, Zdeněk 8, 127, 129-132, 134-136, 138-140, 143-145, 148-149, 151-153, 155-158, 246, 257
Hořejší, Jindřich 48
Hrdlička, Aleš (Alois) 7, 11, 13-19, 21-22, 24-27, 29-33, 245, 247, 256
Hromádka, Josef Lukl 38-39, 41, 45-46, 56, 58-59, 70-71, 75, 85-86, 91-92, 96, 214-215
Husserl, Edmund 62, 163-164, 167-170, 173-175, 177, 181, 183-185, 187, 190-192, 199, 201, 206, 240, 246
Huxley, Thomas Henry 12, 18, 256
Hyde, Benjamin Talbot Babbitt 11

CH

Chaloupka, Vladislav 93
Chardin, Teilhard de 217, 222, 226, 235-237
Chvatík, Ivan 181, 184, 186, 202, 225, 227, 241, 248
Chytil, Václav 109

J

Jan Pavel II. 103
Jirásek, Alois 107
Jirous, Ivan 215, 216, 224, 243

K

Kant, Immanuel 187, 202
Kapras, Jan 108
Karfík, Filip 8, 129, 155, 207, 213, 241, 246, 253
Kašák, Karel 55
Kaufmannová, Heda 96
Kenny, Anthony sir 63
Kepler, Johannes 128, 130-131, 138-140, 143-145, 148, 152, 155, 157, 257
Klíma, Ladislav 48, 218

Klouda, Vladimír 46
Kocáb, Alfréd 61
Kohák, Erazim 52, 63, 76
Kohák, Miloslav 52, 73, 75-76
Kohoutková (provd. Šimsová), Marie 40, 69
Kolár, Jaroslav 158, 246
Komárek, Stanislav 8, 213, 239, 253
Komárková, Božena 41, 44, 52, 58, 60-61, 72, 76, 83, 92-94, 246
Komenský, Jan Amos (Comenius) 40, 151-152
Kopecký, Václav 111
Koperník, Mikuláš 128-129, 156-158, 246, 257
Kostlán, Antonín 253
Kouba, Pavel 162, 181, 184, 186, 202, 225, 248
Koutník, Bohuslav 86, 246
Kozák, Jan Blahoslav 55, 74
Krajina, Vladimír 55
Krejčí, František 47
Krumphanzl, Robert 8, 212, 214, 244, 247, 254, 258
Kuba, Oldřich 199

L

Laichter, František 67, 73, 83
Landgrebe, Ludwig 183
Landsberg, Paul Ludwig 226
Lefort, Claude 185, 247
Lenin, Vladimír Iljič 54
Locke, John 51
Loevenstein, Jan 107
Lochman, Jan Milíč 89, 239
Losskij, Nikolaj Onufrijevič 49
Luhanová, Eliška 8, 162-163, 254, 258
Lukl, Adolf 71
Lumholtz, Carl 11

M

Machonin, Pavel 102

Machovec, Milan 215, 224, 237-238
Mandl, Antonín 224
Manouvrier, Léonce Pierre 11, 30
Mareš, Rudolf 39, 42, 75, 78-79, 81
Marion, Jean Luc 203
Markoš, Anton 89, 97, 246
Martin Bacháček z Nouměřic 140
Marx, Karl 51, 54, 180
Masaryk, Tomáš Garrigue 31, 37, 39-41, 45-46, 49-50, 52, 54, 56, 58-61, 65, 69-70, 73, 91-92, 96, 105, 108, 112, 214, 258
Matiegka, Jindřich 11, 22-24
Matiegková, Ludmila 23
Mayer, Pavel 129
Merleau Ponty, Maurice 162, 168-170, 174, 176, 180-181, 183-188, 191, 206, 247
Mezník, Jaroslav 60, 93
Miller, Henry 218
Millon, Jérôme 182
Mlčoch, Lubomír 8, 102, 114, 117, 124, 247, 254, 257
Molnár, Amedeo 68
Müller, Jiří 93
Musil, Jiří 122

N

Napier, John 139
Navrátil, Josef 48, 86
Nejedlý, Zdeněk 45, 53, 109, 111
Němcová, Božena 52
Němec, Jiří 8, 61, 64, 85, 211-212, 214-219, 222-244, 247, 258
Neubauer, Zdeněk 225, 240
Neumann, Stanislav Kostka 45
Newton, Isaac 153
Nietzsche, Friedrich 49, 65
Novotný, Karel 207, 247

O

Odin, Anderson Waldemar 49

Opočenský, Bohumír 55

P

Paková, Zdeňka 75, 81
Pařízková, Ivana 124, 245
Patočka, Jan 8, 44, 50-51, 60-63, 85-86, 89, 94, 155, 161-193, 195-202, 204, 206-207, 212, 214, 216-218, 224, 226, 228, 230, 241, 243, 245-248, 257-258
Pechar, Jiří 181
Perek, Luboš 132
Peroutka, Ferdinand 50, 71
Pfann, Daník 63
Pitter, Přemysl 40, 42, 77-79, 96
Platón 51, 93, 184, 186, 196, 248
Plavec, Miroslav 127
Pokorný, Ladislav 90
Pokorný, Petr 214, 224, 230
Portmann, Adolf 239-240
Pospíchal, Petr 93, 95
Pousta, Zdeněk 109-110, 246, 254, 257
Procházka, Jaromír 44
Prokles 157
Ptolemaios, Klaudios 156
Purkyně, Jan Evangelista 42

R

Rádl, Emanuel 7, 37-39, 41, 43-53, 56, 58-65, 68-72, 74-93, 95-, 246, 248, 256-247
Rádllová (roz. Ptáčnicková), Marie 48-49, 88-89
Raga, J. T. 124, 247
Ragaz, Leonhard 54
Rawls, John 64
Rejchrt, Miloš 61, 64
Reynek, Bohuslav 218
Rezek, Petr 156, 224, 233, 242-243
Ricœur, Paul 184
Richir, Marc 182, 248
Richter, Václav 175

Rilke, Rainer Maria 198, 248
Rodericus de Arriaga 152
Roosevelt, Franklin Delano 74
Rudolf II. 128, 130-131, 138-139, 143, 145, 257
Ruyer, Raymond 190
Růžička, Miroslav 84

Ř

Řehoř Veliký, svatý 103

S

Sedláček, Jaromír 107
Sedláčková, Marcela 181-182
Seifert, Jaroslav 48, 80
Sekanina, Milan 124, 245
Schieche, Emil 76-77, 80
Schoof, Mark 226
Smolík, Josef 40
Sojka, Milan 102
Sokol, Jan 181-182, 214, 224, 241
Sókratés 240
Souček, Josef (senior) 52
Souček, Josef Bohumil 41, 52, 54, 77, 92, 224
Sousedík, Stanislav 8, 129, 151, 212, 225, 235, 254
Stella, Marco 7, 12-13, 254, 256
Stránský, Jaroslav 107
Strauss, Erwin 193
Svoboda, Jan 91, 254

Š

Šabata, Jaroslav 60, 93
Šalda, František Xaver 48
Šiklová, Jiřina 57
Šimsa, Jan 40-41, 67, 73, 76, 79, 83-84, 86, 88, 90, 92, 94, 254, 257
Šimsa, Jaroslav 8, 38-39, 42-50, 52-59, 67-75, 77-78, 80-83, 87-89, 91-92, 95-97, 248, 256-257

Šimsa, Martin 42-43, 97, 248, 254, 257
Šimsa, Pavel 83
Šimsová (roz. Kohoutová), Marie 40, 43, 67-69, 75, 77-78, 80-81, 87, 95
Šimsová, (roz. Procházková), Milena 41-42, 57, 67, 69, 71-3, 75-78, 80, 82, 87, 91-92, 94, 97, 248-249, 254, 257
Šimsová, Jana 67
Šimsová, Růžena 81
Šimůnek, Michal V. 253
Škrach, Vasil Kaprálek 39, 45, 69
Šourek, Jan Blahoslav 92, 249
Špirit, Michael 244, 249
Šuchman, Bohumír 73
Švarný, Oldřich 156

T

Tardivel, Émilie 172
Tassin, Étienne 182, 148
Tengelyi, László 203, 207, 245
Toman, Karel 48
Tran Duc Thao 181, 249
Trojan, Jakub 224
Trojan, Jakub Schwarz 44, 92
Trusina, Karel 67

U

Uhl, Petr 60
Unger, Josef 86-87

V

Valdštejn, Albrecht ... viz Albrecht z Valdštejna
Valenta, Jaroslav 39, 42-43, 75, 78-79, 81-82, 84, 87
Velkoborský, Václav 71
Vencovský, František 124, 249
Vít, Jan 155
Vlasák, Tomáš 64

Vlk, Miloslav 103

W

Weiner, Richard 218

Werich, Jan 139

Weyr, František 107, 109, 124, 249

Wust, Peter 226

Z

Zelený, Eugen 55

Zrzavý, Jan 48

Zvěřina, Josef 224

Homines scientiarum II

Třicet příběhů české vědy a filosofie

Tomáš Petráň – Dominika Grygarová – Tomáš Hermann – Antonín Kostlán –
Michal V. Šimůnek

Univerzita Pardubice – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

(Idea univerzity, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0270)

Vydalo: Vydavatelství Univerzity Pardubice

Tiskárna: Pardubická tiskárna Silueta, s. r. o.

Grafické zpracování obálky: Jan Blažiček

Sazba písmo Andulka Book a Amor Sans: Barbora Vlasáková, David Weil a Milan Rys

Jazyková redakce: Dominika Grygarová

Pardubice 2014

ISBN

978-80-7285-179-9 (soubor)

978-80-7285-181-2